

Waterbedeften van het wijkenbeleid

2008-2010 (eerste herhalingsmeting)

De verantwoordelijkheid voor de inhoud berust bij RIGO Research en Advies. Het gebruik van cijfers en/of teksten als toelichting of ondersteuning in artikelen, scripties en boeken is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld. Vermenigvuldiging en/of openbaarmaking in welke vorm ook, alsmede opslag in een retrieval system, is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van RIGO Research en Advies. RIGO Research en Advies aanvaardt geen aansprakelijkheid voor drukfouten en/of andere onvolkomenheden.

Waterbedeffecten van het wijkenbeleid

2008-2010 (eerste herhalingsmeting)

Opdrachtgever

Ministerie van BZK/WWI

Auteurs

R. Schulenberg (RIGO)

K. Leidelmeijer (RIGO)

W. Nijland (RIGO)

G. Marlet (Atlas voor gemeenten)

C. van Woerkens (Atlas voor gemeenten)

R. Ponds (Atlas voor gemeenten)

Uitgave

oktober 2011

Rapportnummer

p20080

RIGO Research en Advies BV · De Ruyterkade 139 · 1011 AC Amsterdam

Telefoon 020 522 11 11 · Fax 020 627 68 40 · E-mail info@rigo.nl · www.rigo.nl

Inhoud

Conclusie en samenvatting	Waterbedeffecten van het wijkenbeleid	i
I	Achtergrond van deze studie	i
II	Conclusie	i
III	Werkwijze	ii
IV	Resultaten van de generieke analyse	iii
V	Resultaten van de casestudies	v
Hoofdstuk 1	Inleiding	1
1.1	De wijkaanpak	1
1.2	Monitoring van de wijkaanpak	1
1.3	Onderzoeksvraag	2
1.4	Leeswijzer	3
Hoofdstuk 2	Opzet van het onderzoek	4
2.1	Begripsomschrijving waterbedeffect	4
2.2	Metten van een waterbedeffect	5
2.3	Bronnen	6
2.4	Afbakening zoekgebieden	7
2.5	Indicaties voor een waterbedeffect	11
2.6	Casusanalyse	14
Hoofdstuk 3	Op zoek naar potentiële waterbedeffecten	17
3.1	Inleiding	17
3.2	Ontwikkelingen in de veertig wijken	17
3.3	Ontwikkelingen in de aanliggende buurten	22
3.4	Ontwikkelingen elders in de steden	33
3.5	Ontwikkelingen in de regio	41
3.6	Samenvatting	49

Hoofdstuk 4	Cases	53
4.1	Selectie van cases	53
4.2	Aanpak	55
4.3	Bijlmer (Amsterdam)	57
4.4	De Bennekel (Eindhoven)	68
4.5	Hatert (Nijmegen)	79
4.6	Poelenburg (Zaanstad)	90
4.7	Den Haag	99
4.8	Rotterdam	116
 Bijlagen		
Bijlage 1	Regio-indeling	137

Conclusie en samenvatting

Waterbedeffecten van het wijkenbeleid

In deze conclusie en samenvatting wordt eerst kort de achtergrond van het onderzoek geschetst en worden de belangrijkste conclusies besproken. Daarna worden – meer als in een ‘normale’ samenvatting - de gevolgde werkwijze en de resultaten besproken.

I Achtergrond van deze studie

Oplossen of verplaatsen?

De investeringen in de 40 aandachtswijken, zouden – zo is de vrees van menigeen – wel eens vooral, of zelfs uitsluitend, kunnen leiden tot het verplaatsen van problemen. Die gedachte is niet vreemd. Waar als gevolg van herstructurering bewoners uit een aandachtswijk vertrekken, zullen ze zich ook weer ergens anders vestigen. Als het zo is dat leefbaarheidsproblemen zijn verbonden aan die specifieke bewoners, bijvoorbeeld omdat ze veel overlast veroorzaken, is de kans groot dat de wijk waar ze zich vestigen met de problemen te maken krijgt. Dit verplaatsen van problemen wordt ook wel het ‘waterbedeffect’ genoemd.

Monitoring van waterbedeffecten

Het ministerie van BZK volgt de ontwikkeling van de leefbaarheid in de aandachtswijken, maar ook daarbuiten. Daardoor kan worden gesignaleerd of er ontwikkelingen zijn die op een waterbedeffect duiden. In nadere analyses – waarvan de voorliggende studie de tweede in de rij is – wordt nagegaan of die ontwikkelingen ook echt te maken hebben met een waterbedeffect.

Nulmeting: het komt wel voor, maar niet algemeen

Aan de voorliggende studie ging een nulmeting vooraf. Die nulmeting had betrekking op de periode 2006-2008: net voordat het 40 wijkenbeleid van kracht werd. In die studie werd geconstateerd dat er geen sprake was van een algemeen optredend waterbedeffect vanuit de 40 wijken naar andere gebieden, maar dat er wel specifieke situaties waren waar er sprake was van een verplaatsing van problemen uit een aandachtswijk naar een ander gebied.

II Conclusie

Herhalingsmeting: geen verandering door wijkenbeleid

De bevindingen in deze herhalingsmeting komen grotendeels overeen met die in de nulmeting: er zijn geen aanwijzingen voor een algemeen waterbedeffect. Maar ook nu zijn er wel gebieden buiten de aandachtswijken gevonden met een negatieve ontwikkeling van de leefbaarheid, mede als gevolg van grootschalige ingrepen in specifieke aandachtswijken. In beide metingen is een vergelijkbaar aantal indicaties gevonden mogelijke waterbedeffecten. De conclusie is dan ook – op basis van een vergelijking van de nulmeting met deze herhalingsmeting – dat het wijkenbeleid niet heeft geleid tot een verandering van de mate waarin problemen zich tussen wijken verplaatsen.

Per saldo positief

Belangrijker is dat er ‘per saldo’ sprake is van een positieve ontwikkeling: de verbeteringen in de aandachtswijken zijn gemiddeld genomen aanzienlijk, terwijl de leefbaarheid elders gemiddeld genomen ook verbetert of niet evenredig achteruit gaat. De reden daarvoor is vermoedelijk dat de wijkaanpak uit meer bestaat dan alleen het verplaatsen van personen of het verjagen van criminele jongeren van de ene plek naar de andere. Wijken worden structureel opgeknapt, er is sociaal-economisch beleid, het beheer wordt versterkt en de concentratie van kansarme huishoudens in een buurt neemt af. Al dat soort ingrepen leidt tot verbetering van de leefbaarheid, zonder dat andere buurten eronder hoeven te leiden.

III Werkwijze

Vraagstelling

De centrale vraagstelling van het onderzoek luidt: *Is er sprake van een verplaatsing van leefbaarheidsproblemen vanuit de veertig wijken naar aanliggende buurten, naar andere gebieden in de stad en/of de regio?*

Die vraag valt in een viertal deelvragen uiteen:

1. *in welke mate verplaatsen leefbaarheidsproblemen zich van de veertig wijken naar de omgeving?*
2. *welke gebieden betreft het?*
3. *wat is de aard van de verplaatste problematiek? (bijvoorbeeld: veiligheid of bevolkingssamenstelling)*
4. *is het plausibel dat dit verplaatsingseffect is toe te schrijven aan het gevoerde beleid?*

Methode

Het voorliggende onderzoek dat het antwoord op die vragen geeft, bestaat uit twee delen:

1. Een generieke analyse voor de veertig aandachtswijken en de omgeving. Daarmee is in beeld gebracht hoe de leefbaarheidsontwikkeling in de aandachtswijken zich verhoudt tot de ontwikkeling van de leefbaarheid in de omgeving. Op basis van deze analyses is aangegeven of en in welke mate er sprake is van een systematisch waterbedeefteffect rond de veertig wijken.
2. Een analyse van zes cases die erop gericht is mogelijke waterbedeefteffecten nader te duiden in termen van hun plausibiliteit in relatie tot het gevoerde beleid. De aandachtswijken die in dit deel nader worden onderzocht, zijn een selectie van cases die in het eerste deel van het onderzoek naar voren zijn gekomen als aandachtswijken waar indicaties zijn dat ze voor waterbedeefteffecten kunnen hebben gezorgd.

Instrument: Leefbaarometer

De Leefbaarometer vormt de basis van de analyses in dit onderzoek. Met dit instrument wordt integraal voor heel Nederland en op een laag schaalniveau de situatie van de leefbaarheid en de ontwikkeling daarin in beeld gebracht. Daardoor kan de Leefbaarometer gebruikt worden om (ook kleine) gebieden te lokaliseren die mogelijk last hebben gehad van een waterbedeefteffect. Er is gekeken naar de ontwikkeling van de leefbaarheid in de periode 1-1-2008 tot 1-1-2010. Daarnaast biedt de Leefbaarometer inzicht in de ontwikkelingen van de onderliggende dimensies (sociaaleconomische) bevolkingssamenstelling en veiligheid.

Afbakening zoekgebied

Voor iedere aandachtswijk wordt gekeken naar mogelijke waterbedeffecten in drie typen zoekgebieden: de direct aan de aandachtswijk grenzende buurten, de buurten elders in de stad en de overige gemeenten in de regio. Deze gebieden zijn uitsluitend. Dus als gekeken wordt naar buurten elders in de stad, worden de aanliggende buurten van de aandachtswijk niet meegenomen in de analyses.

Focus op kwetsbare gebieden

Niet alle gebieden zijn even relevant voor dit onderzoek. De aandacht is vooral gericht op gebieden met een leefbaarheidsscore 'matig positief' of slechter. De reden daarvoor is dat deze gebieden al kwetsbaar zijn. Een extra instroom van kansarmen of een verslechtering van de veiligheidssituatie kan een voorbode van leefbaarheidsproblemen zijn. Ook is gebleken dat de uitstroom van lagere inkomensgroepen uit de aandachtswijken vooral op deze – wat we in deze studie noemen - 'potentiële ontvangstgebieden' gericht is.

Focus op ontwikkeling ten opzichte van regionale trend

De ontwikkeling van de leefbaarheid is in dit onderzoek benaderd als afwijking ten opzichte van de regionale trend. De reden daarvoor is dat de ontwikkeling van de leefbaarheid mede worden bepaald door macro(-economische) ontwikkelingen, terwijl het optreden van waterbedeffecten vooral met regionale ontwikkelingen te maken heeft. De beschreven leefbaarheidsontwikkeling is in dit onderzoek dus altijd relatief ten opzichte van de regionale trend. Op deze manier wordt een onderscheid gemaakt tussen gebieden die het goed doen ten opzichte van de regionale trend en gebieden die daarbij achterblijven. Die laatste gebieden kunnen dan nog steeds wel een positieve ontwikkeling hebben meegemaakt. Maar deze is dan minder positief geweest dan voor de meeste andere gebieden in de regio. Ook die ontwikkelingen achten we in beginsel van belang voor de bestudering van waterbedeffecten.

Indicaties voor een waterbedeffect

Waterbedeffecten kunnen verschillende vormen aannemen, qua omvang van het gebied dat er last van heeft, qua omvang van de ontwikkeling en qua leefbaarheidsdimensie waarop het speelt. In de generieke analyses is op verschillende manieren gezocht naar indicaties dat waterbedeffecten zich hebben voorgedaan. Die indicaties zijn gezocht in combinaties van ontwikkelingen in de aandachtswijken zelf en in de verschillende zoekgebieden. Daarbij is zowel gekeken naar de ontwikkeling van de leefbaarheid in het algemeen als naar de afzonderlijke dimensies: 'samenstelling van de bevolking' en 'veiligheid'.

IV Resultaten van de generieke analyse

In de generieke analyses zijn de relaties tussen de ontwikkelingen in alle 40 aandachtswijken vergeleken met de ontwikkelingen in de kwetsbare gebieden binnen de drie zoekgebieden: de aanliggende buurten, de rest van de stad en de regio.

Ontwikkelingen in aanliggende buurten

Er zijn geen aanwijzingen gevonden dat er tussen de aandachtswijken en het aanliggend gebied een systematisch waterbedeffect is. Sterker nog, er blijkt een positieve samenhang te zijn tussen de ontwikkeling van de leefbaarheid in de aandachtswijk en de ontwikkeling van de leefbaarheid in de kwetsbare delen van het aanliggend gebied. Met andere woorden, hoe beter de leefbaarheidsontwikkeling in een aandachtswijk, hoe beter de ontwikkeling in de kwetsbare delen van het aanliggend gebied. Bij een systematisch waterbedeffect zou eerder een omge-

keerde samenhang worden verwacht: hoe beter de ontwikkeling in de aandachtswijk, hoe slechter de ontwikkeling in het aanliggend gebied. Gezien de positieve samenhang zou het zelfs kunnen zijn dat de aanliggende buurten mee hebben geprofiteerd van de aanpak in de aandachtswijken.

Een tweede reden om een systematisch waterbedeffect naar aanliggende buurten uit te sluiten is dat het merendeel van de kwetsbare delen van de aanliggende gebieden zich positief ontwikkeld heeft ten opzichte van de regionale trend. Bij een systematisch waterbedeffect zouden de meeste aanliggende gebieden juist een negatieve ontwikkelingen hebben doorgemaakt.

Hoewel er geen systematisch waterbedeffect is geconstateerd, kan voor een aantal aandachtswijken niet worden uitgesloten dat een waterbedeffect heeft bijgedragen aan de neergaande leefbaarheidsontwikkeling in (delen van) het aanliggend gebied. Het gaat hier om het aanliggend gebied van de volgende aandachtswijken: Doornakkers, Woensel-West en de Bennekel (Eindhoven), de Bijlmer (Amsterdam), Poelenburg (Zaanstad), Nieuwland (Schiedam), Wielwijk/Crabbehof (Dordrecht), Overschie, Noord, West, Vreewijk en Zuidelijke Tuinsteden (Rotterdam), Schilderswijk, Stationsbuurt en Zuidwest (Den Haag), de Hoogte (Groningen), Overdie (Alkmaar) en Velve-Lindenhof (Enschede).

Ontwikkelingen in de rest van de stad

In het zoekgebied 'rest van de stad' zijn geen aanwijzingen gevonden voor een systematisch waterbedeffect. Ook hier is er sprake van een – kleine - positieve samenhang tussen de ontwikkeling van de leefbaarheid in de aandachtswijken en de ontwikkeling in de kwetsbare delen in de rest van stad. Tevens blijkt slechts in een beperkt aantal steden dat de kwetsbare gebieden in 'de rest van de stad' een sterk negatieve ontwikkeling hebben doorgemaakt.

Als er waterbedeffecten hebben gespeeld, zal dat dan ook slechts in specifieke gevallen hebben plaatsgevonden: bij specifieke aandachtswijken en naar specifieke gebiedjes binnen de kwetsbare delen van de stad. Uit de analyses komt naar voren dat dit in het geval van Eindhoven, Nijmegen, Schiedam, Dordrecht, Enschede, Groningen, Heerlen en Zaanstad niet kan worden uitgesloten.

Ontwikkelingen in de regio

Bij de ontwikkelingen elders in de regio valt op dat er een (zeer beperkte) negatieve samenhang is tussen de ontwikkeling van de leefbaarheid in de aandachtswijk(en) en die in de kwetsbare delen in de regio. Aangezien die negatieve samenhang zeer klein is en bijna alle zoekgebieden in de zestien onderzochte regio's gemiddeld gesproken een positieve leefbaarheidsontwikkeling hebben doorgemaakt, is er geen reden om dit als een systematisch waterbedeffect vanuit de aandachtswijken naar de kwetsbare delen van de gemeenten in de desbetreffende regio's te kwalificeren.

In de gevallen van Den Haag, Rotterdam, Utrecht, Amsterdam, Enschede en Nijmegen kan echter niet worden uitgesloten dat een waterbedeffect heeft bijgedragen aan de neergaande ontwikkeling in bepaalde kwetsbare gebieden in de regio.

Conclusie

De generieke analyses geven aan dat er in de drie type zoekgebieden geen systematische waterbedeffecten vanuit de aandachtswijken zijn geweest. Wel zijn er voor verschillende specifieke aandachtswijken aanwijzingen gevonden dat een waterbedeffect kan hebben bijgedragen aan de relatieve verslechtering van de leefbaarheid in delen van de omgeving. Hiervoor werden in de huidige onderzoeksperiode in ongeveer even veel wijken indicaties gevonden als tijdens de nulmeting die over 2006-2008 is uitgevoerd, zodat de conclusie is dat het specifieke wijken-

beleid – dat in 2007/2008 van start is gegaan – niet heeft geleid tot een toename van waterbedeffecten.

V Resultaten van de casestudies

De uitkomsten van de generieke analyses die hiervoor zijn beschreven, bieden op zichzelf geen sluitend bewijs voor het bestaan van waterbedeffecten. Het gaat om indicaties, maar de oorzakelijke verbondenheid van de ontwikkelingen in de verschillende gebieden is onzeker. Om dat scherper te kunnen stellen, zijn zes cases nader geanalyseerd, waarbij in het bijzonder verhuistromen tussen de verschillende gebieden in kaart zijn gebracht. De onderzochte cases zijn: De Bijlmer (Amsterdam), De Bennekel (Eindhoven), Hatert (Nijmegen), Poelenburg (Zaanstad), de vier Haagse aandachtswijken gezamenlijk en de zeven Rotterdamse aandachtswijken als totaal. In bijna alle onderzochte cases zijn in de omgeving van de aandachtswijken gebiedjes gevonden waar een relatief neergaande leefbaarheid is samengegaan met een substantiële instroom vanuit de aandachtswijk(en). Het aantal en de omvang van dit soort gebiedjes hangt in sterke mate af van de omvang van de aandachtswijk(en) en de omvang van de sloop in de aandachtswijk(en). Poelenburg en Hatert zijn bijvoorbeeld kleine wijken waar in de onderzochte periode niet of nauwelijks woningen zijn gesloopt. De invloed die deze aandachtswijken op de omgeving hebben gehad is beperkt gebleven. Daarentegen zijn de Rotterdamse en Haagse aandachtswijken in totaliteit zeer omvangrijk en zijn er in absolute aantallen ook veel woningen gesloopt. Deze sloop heeft een omvangrijke uitstroom met zich meegebracht. In verschillende gebieden heeft dat tot een geconcentreerde instroom geleid die heeft bijgedragen aan een relatief ongunstige ontwikkeling van de leefbaarheid.

Veel van de door herstructurering verhuizende huishoudens blijven binnen de aandachtswijken. Daarmee verplaatsen eventuele problemen die samenhangen met de concentratie van kansarme groepen zich vooral binnen of tussen de aandachtswijken. Waar er een verplaatsing is naar buiten de aandachtswijken, gaat het in veel gevallen om de lokaal al wat bekendere gebieden met een kwetsbare woningvoorraad van veelal goedkope portiek- of galerijflats.

Veiligheid

Aanwijzingen dat er gebieden in de omgeving van de aandachtswijken last hebben gehad van verplaatsende veiligheidsproblemen zijn niet gevonden. De generieke analyses hebben slechts een beperkt aantal aandachtswijken aangewezen waar dit mogelijk aan de hand zou kunnen zijn. Eén daarvan (Den Haag Zuidwest) is in de cases nader onderzocht. Ook in de andere vijf cases is gekeken of er sprake is geweest van verplaatsing van veiligheidsproblemen. Daarvoor is echter geen bewijs gevonden. Alleen binnen de Haagse aandachtswijken is er volgens lokale informanten sprake geweest van een verplaatsing van de veiligheidsproblemen van de Stationsbuurt naar de Schilderswijk.

De vraag is of een verplaatsende veiligheidsproblematiek niet voorkomt, of dat het niet is ontdekt. De afhankelijkheid van kwalitatieve informatie om verplaatsende veiligheidsproblemen te kunnen duiden is groot. Er kunnen constatering gedaan worden of ergens de veiligheidssituatie verbetert en elders verslechtert, maar of die twee ontwikkelingen met elkaar verband houden is moeilijk te achterhalen. Bijkomende moeilijkheid is dat veiligheidsproblematiek zich erg snel kan verplaatsen. De ene week kan de drugs- of jongerenoverlast een bepaald plein teisteren, de volgende week kan dat weer heel ergens anders zijn geweest. Zeker als de politie-inzet of het toezicht dit soort problematiek dicht op de huid zit, kan dat gebeuren. Daarnaast is de veiligheidsproblematiek in sommige gevallen moeilijk te ontrafelen, zeker als de problematiek groot is en een omvangrijk gebied betreft.

Conclusie

De cases laten zien dat in de aandachtswijken waar in absolute zin veel woningen gesloopt worden, er ook veel verhuisstromen op gang komen. In die gevallen hebben wat meer én grotere gebieden in de omgeving te maken met een relatief omvangrijke instroom vanuit de aandachtswijken hoewel de meeste verhuizingen binnen de aandachtswijken zelf plaatsvinden. Gegeven de schaal van de aandachtswijken in de regio Rotterdam en Den Haag is het ook vrijwel onvermijdelijk dat de ingrepen in de aandachtswijken van invloed zijn op ontwikkelingen in de omgeving. Wijken waar in deze periode het aanpakken van de sociale problematiek centraal heeft gestaan, hebben een kleinere uitstroom en dus een beperkte invloed op de omgeving.

In een aantal cases kon de instroom van lagere inkomensgroepen direct worden gerelateerd aan het beleid in de aandachtswijk. Dat was bijvoorbeeld het geval voor De Bennekel (Eindhoven) en in relatie tot de gezamenlijke Haagse en de gezamenlijke Rotterdamse aandachtswijken. De achtergrond van deze ontwikkelingen bleek in alle gevallen vooral te herleiden tot de bevolkingsdimensie: de mensen die als gevolg van herstructurering verhuizen, nemen de problemen 'met zich mee' naar de nieuwe buurt. Een verplaatsing van veiligheidsproblemen is niet of nauwelijks gevonden. In andere gevallen (Bijlmer, Hatert, Poelenburg) bleek er meer sprake van autonome ontwikkelingen en kon de negatieve ontwikkeling in de zoekgebieden onvoldoende worden herleid tot het beleid in de aandachtswijken. Daarmee is vastgesteld dat niet in alle gevallen waarbij de generieke analyses aanleiding gaven om een waterbedeffect te vermoeden, dit ook daadwerkelijk zo was. Dat onderschrijft de constatering dat waterbedeffecten wel voorkomen, maar dat het geen algemeen verschijnsel is.

Het scheiden van negatieve ontwikkelingen als gevolg van beleid en als gevolg van autonome ontwikkelingen is in de praktijk overigens niet altijd even goed mogelijk. Op zichzelf is dat ook niet erg, want de constatering dat bepaalde gebieden onderhevig zijn aan invloed van de aandachtswijken is al voldoende reden om de ontwikkelingen in die 'ontvangstgebieden' met meer belangstelling te volgen.

Hoofdstuk 1

Inleiding

1.1 De wijkaanpak

De laatste 15 jaar staat de leefbaarheid van wijken hoog op de politieke agenda. Beleidsprogramma's als het Grotestedenbeleid (GSB), het Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing (ISV) en de 56-wijkenaanpak trachtten de leefbaarheid in de kwetsbare wijken aan te pakken. In 2006 klonk in de 'Toekomstverkenning Stedelijke Vernieuwing' de noodklok: in veertig kwetsbare wijken was de kwaliteit van de leefomgeving door een cumulatie van sociale, fysieke en economische problemen dermate achtergebleven bij de rest van de stad, dat de Rijksoverheid sterker ingrijpen noodzakelijk achtte.

De toenmalige programmaminister voor Wonen, Wijken en Integratie (WWI) stuurde in juli 2007 het 'Actieplan Krachtwijken: van aandachtswijk naar krachtwijk' naar de Kamer.¹ Centrale doelstelling van het daarin geformuleerde beleid was om de maatschappelijke problemen in de veertig geselecteerde aandachtswijken te bestrijden en de positie van de lokale bewoners te verbeteren. In acht tot tien jaar na de aftrap van deze beleidscyclus moesten deze wijken weer "prettige woon-, werk-, leer- en leefomgevingen zijn. Met meer mensen aan het werk, meer gediplomeerde jongeren, meer veiligheid en betere woningen."

Gemeenten, corporaties, maatschappelijke instanties en burgers stelden – aansluitend op het Actieplan Krachtwijken – zogenaamde wijkactieplannen voor de veertig wijken op. Die wijkactieplannen dienden zich te richten op de dominante problematiek in de wijk, waarbij in elk geval aandacht werd gevraagd voor de vijf centrale thema's wonen, werken, leren en opgroeien, integreren en veiligheid. Daarbij moest ook de verbinding worden gelegd tussen de fysieke aanpak van de woningvoorraad en de sociaaleconomische situatie en veiligheid, zo was de eis. Logischerwijs sloten de wijkactieplannen aan op de activiteiten die al eerder waren ingezet in deze wijken. Op basis van de wijkactieplannen werden vervolgens overeenkomsten - charters genaamd - opgesteld waarin de inzet van het Rijk en de gemeente werd verwoord. De laatste werd in juli 2008 gesloten.

1.2 Monitoring van de wijkaanpak

Het Rijk volgt de voortgang van het wijkenbeleid met verschillende instrumenten. Het CBS publiceert de zogenaamde 'Outcomemonitor aandachtswijken' waarmee op een veelheid aan thema's de ontwikkeling van de aandachtswijken wordt gevolgd.² Het SCP heeft in de recente publicatie 'Wonen, wijken en interventies' met behulp van longitudinaal onderzoek de positie van de bewoners van de veertig wijken in beeld gebracht.³ Ook met behulp van de Leefbaarometer is de voortgang van de leefbaarheid in de veertig wijken te volgen.⁴ Het algemene beeld

¹ Ministerie van VROM/WWI, 'Actieplan Krachtwijken: van aandachtswijk naar krachtwijk', Den Haag, juli 2007.

² CBS, 'Outcomemonitor Wijkenaanpak: eerste voortgangsrapportage', Den Haag/Heerlen, 2010.

³ Wittebrood, K. en M. Permentier, 'Wonen, wijken en interventies: Krachtwijkenbeleid in perspectief', SCP, Den Haag 2011.

⁴ www.leefbaarometer.nl

dat uit de verschillende onderzoeken naar voren komt, is dat de leefbaarheid in de veertig wijken de laatste jaren iets is verbeterd en dat de aandachtswijken zelfs een deel van de achterstand op de (overwegend gunstige) woon- en leefsituatie waar de meeste Nederlanders in verkeren hebben ingehaald.⁵

Effecten van de wijkaanpak buiten de veertig wijken

Hoewel de aanpak van de veertig wijken op zichzelf van belang is, is ook al vrij snel opgemerkt dat die inspanningen wel eens tot onbedoelde negatieve effecten op andere wijken en buurten zouden kunnen leiden.⁶ De aanpak van bijvoorbeeld drugsoverlast in een aandachtswijk zou ervoor kunnen zorgen dat de problemen in dat gebied worden opgelost. Maar het kan er ook voor zorgen dat diezelfde drugsoverlast zich verplaatst naar een naburige wijk. Het probleem is op stedelijk niveau dan niet verdwenen, maar alleen verplaatst - en dus niet opgelost. Ook de sloop van woningen kan voor een verplaatsing van leefbaarheidsproblemen zorgen. Dat gebeurt bijvoorbeeld als de concentratie van bewoners waarvan de aanwezigheid samenhangt met leefbaarheidsproblemen, als gevolg van sloop en geconcentreerde herhuisvesting verschuift van het ene gebied naar het andere.

Of de beleidsmatige aandacht voor de veertig wijken tussen 2006 en 2008 voor (negatieve) waterbedeefecten heeft gezorgd, is voor het eerst onderzocht in 'Waterbedeefecten van het wijkenbeleid: nulmeting'.⁷ Die studie had betrekking op de periode voorafgaand aan de aanpak van de veertig wijken. Belangrijkste conclusie uit de nulmeting was dat er toen nog geen systematisch (negatief) waterbedeefect bestond vanuit de veertig wijken, maar dat er in specifieke gevallen wel aanwijzingen waren dat een waterbedeefect (verplaatsing van problemen uit een of meer van de veertig wijken) heeft bijgedragen aan elders (relatief) minder gunstige leefbaarheidsontwikkeling. Dus: waterbedeefecten doen zich in relatie tot de veertig wijken niet algemeen voor, maar wel incidenteel.

1.3 Onderzoeksvraag

De voorliggende studie is de eerste herhalingsmeting naar waterbedeefecten van het wijkenbeleid. Er wordt nagegaan of er in de periode 2008-2010 sprake is geweest van waterbedeefecten in relatie tot de wijkaanpak. De centrale vraagstelling van het onderzoek luidt: *Is er sprake van een verplaatsing van leefbaarheidsproblemen vanuit de veertig wijken naar aanliggende buurten, naar andere gebieden in de stad en/of de regio?*

Deze centrale vraag valt in een viertal deelvragen uiteen:

1. *in welke mate doet dit verschijnsel zich voor?*
2. *welke gebieden betreft het?*
3. *wat is de aard van de verplaatste problematiek? (bijvoorbeeld: veiligheid of bevolkings-samenstelling)*
4. *is (het plausibel dat) dit verplaatsingseffect (is) toe te schrijven aan het gevoerde beleid?*

⁵ Zie ook Ministerie van BZK/WWI, 'Buurtleefbaarheid beschreven: Ontwikkelingen in de veertig aandachtswijken', RIGO i.o.v. BZK/WWI, 2010.

⁶ Waarop de minister voor WWI aan de Kamer liet weten dat het optreden van eventuele waterbedeefecten zou worden gevolgd (Aanpak Wijken, Brief van de minister voor WWI aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, vergaderjaar 2007-2008, 30 995, nr. 45).

⁷ Leidelmeijer, K., R. Schulenberg en A. Bogaerts, 'Waterbedeefecten van het wijkenbeleid: een nulmeting', RIGO i.o.v. VROM/WWI, 2009.

1.4 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 worden de gehanteerde methode en uitgangspunten om waterbedefferen in beeld te brengen uitgewerkt. Met dat hoofdstuk wordt een gedetailleerd beeld gegeven van de gevolgde aanpak. Het is vooral bedoeld voor de onderzoeksmatig geïnteresseerde lezer, maar kan ook nuttig zijn als referentie bij opkomende vragen naar aanleiding van de gepresenteerde uitkomsten. In hoofdstuk 3 zijn de uitkomsten van de zogenaamde generieke analyse uitgewerkt. In die generieke analyse wordt voor alle veertig wijken gezocht naar indicaties voor het optreden van een waterbedeffer in aanliggende buurten, de rest van de stad en de regio. Naar aanleiding van de uitkomsten in hoofdstuk 3 worden specifieke gebieden geselecteerd waarvoor het aannemelijk lijkt dat er vanuit een aandachtswijk een waterbedeffer is geweest. In deze cases – die in hoofdstuk 4 verder worden beschreven – wordt gezocht naar onderbouwing voor het optreden van een waterbedeffer door nadere verkenning van de oorzakelijkheid in de relatie tussen de beleidsingrepen in de aandachtswijk en de effecten daarvan in een ander gebied.

Hoofdstuk 2

Opzet van het onderzoek

Het onderzoek bestaat – net als de nulmeting voor de periode 2006-2008 - uit twee delen: een generieke analyse voor alle aandachtswijken (in hoofdstuk 3) en een verdiepende analyse voor specifieke wijken (in hoofdstuk 4). Voor alle aandachtswijken wordt onderzocht of er indicaties zijn voor het optreden van waterbedeffecten in de periode 2008-2010 in:

- aanliggende buurten;
- de rest van de stad;
- de rest van de regio.

Voor een selectie van aandachtswijken waar dergelijke indicaties voor zijn gevonden, wordt nader verkend in hoeverre de geconstateerde ontwikkelingen in de praktijk worden herkend en of deze samenhangen met het gevoerde beleid in de betreffende gebieden.

In dit hoofdstuk wordt de gevolgde onderzoeksopzet nader toegelicht.

2.1 Begripsomschrijving waterbedeffect

Definitie

De term ‘waterbedeffect’ is op zichzelf neutraal. Ingrepen op een bepaalde plaats kunnen namelijk zowel een positieve als een negatieve impact hebben op een ander gebied. Als bijvoorbeeld in de ene buurt een museum of schouwburg wordt geopend, kunnen ook de omliggende buurten aan aantrekkelijkheid winnen. In overeenstemming met de vraagstelling van dit onderzoek wordt vooral ingegaan op de negatieve verplaatsingseffecten van de wijkaanpak. Een waterbedeffect wordt in dit onderzoek dan ook gedefinieerd als:

“de situatie dat een maatregel die tot doel heeft de leefbaarheid in één van de veertig wijken te verbeteren, leidt tot de onbedoelde verslechtering van de leefbaarheid in één of meerdere andere gebieden”.

In de generieke analyses wordt gekeken of er een systematisch waterbedeffect van de wijkaanpak is. Met een systematisch waterbedeffect wordt dan bedoeld dat een waterbedeffect een algemeen, grootschalig en wijdverbreid fenomeen is. In de casusanalyse wordt voor een beperkt aantal specifieke gebieden en meer in verdiepende zin gezocht naar (de achtergronden van) ontwikkelingen die zich er hebben voorgedaan.

2.1.1 Onderliggende mechanismen

Het waterbedeffect dat centraal staat in deze studie kan door twee soorten ontwikkelingen worden veroorzaakt. Allereerst kunnen (kansarme) bewoners verhuizen van de ene naar de andere wijk, bijvoorbeeld als gevolg van de sloop van hun woning. Als deze bewoners zich vervolgens in een sterke concentratie ergens vestigen, kunnen ze de leefbaarheidsproblemen ‘meenemen’ naar hun nieuwe wijk. Ten tweede kunnen veiligheidsproblemen zich van de ene naar de andere wijk verplaatsen, bijvoorbeeld als gevolg van extra politie-inzet of toezicht.

Verhuizingen van bewoners

Verhuizingen van bewoners van de ene naar de andere wijk zijn op zichzelf niet voldoende voor een waterbedeffect. Als bijvoorbeeld, door de sloop van woningen, bewoners gedwongen moeten verhuizen hoeft dat niet per definitie een verslechtering van de leefbaarheid in de buurten waar ze terechtkomen met zich mee te brengen. Dat is alleen het geval als de verplaatsing van bewoners ook samenhangt met de verplaatsing van problemen. Indicaties voor verplaatsing van problemen ontstaan als de veiligheid in de wijk van vestiging verslechtert, als de overlast toeneemt en/of als er een concentratie van kansarme huishoudens in het vestigingsgebied ontstaat.

Er is inmiddels enige empirische ondersteuning voor het idee dat een concentratie van kansarme huishoudens in een gebied samenhangt met het bestaan van leefbaarheidsproblemen. Zo zijn er vrij scherpe drempelwaarden gevonden in de relatie tussen het aandeel kansarme huishoudens in een buurt en de mate waarin dit leidt tot negatieve oordelen over de leefbaarheid van de bewoners in dat gebied. Onder de drempelwaarden is er geen relatie maar als het aandeel werklozen of het aandeel niet-westerse allochtonen boven de drempelwaarde komt, is er wel een (sterke) negatieve samenhang.⁸

De verhuizingen van kansarme bewoners uit de aandachtswijk hoeven niet in alle gevallen zichtbaar te worden in een verbetering van de leefbaarheid in de aandachtswijk zelf. Zo kan het aandeel kansarmen in een wijk gelijk blijven als er nog geen instroom van meer kansrijke huishoudens plaatsvindt. Ook kunnen de ingrepen zelf – zoals sloop – die leiden tot de verplaatsing, negatieve effecten met zich meebrengen die de leefbaarheid (al dan niet tijdelijk) negatief beïnvloeden. Leegstand, prijsdalingen en verloedering van de woonomgeving zijn bij dergelijke operaties immers een reëel risico. Voor indicaties over het optreden van een waterbedeffect is een negatieve ontwikkeling in (delen van) de omgeving dus relevanter dan een positieve ontwikkeling van de aandachtswijk zelf.

Veiligheid

Waar de verhuizingen van bewoners min of meer communicerende vaten zijn – mensen die vertrekken moeten ook weer ergens anders naartoe – is dat voor veiligheidsproblemen niet noodzakelijk het geval. Immers, als ergens veiligheidsproblemen worden aangepakt, kan dat doorwerken in een aanpak die voor de gehele stad effectief is. Maar het is ook wel degelijk mogelijk dat de aanpak in een buurt leidt tot verplaatsing van het probleem naar een andere buurt. Hierbij mag worden verwacht dat er dan zowel een positieve ontwikkeling in de aandachtswijk is als een negatieve in (delen van) de omgeving.

2.2 Meten van een waterbedeffect

Het uitgangspunt in deze studie is dat er alleen sprake kan zijn van een waterbedeffect als er:

- een verplaatsing is - ten gevolge van beleid - van kansarme bewoners en/of veiligheidsproblemen van de aandachtswijk naar een (of meerdere) andere wijk(en);
- een ongunstige ontwikkeling van de leefbaarheid is – ten gevolge van die verplaatsing - in een (of meerdere) van de wijken waar de bewoners en/of veiligheidsproblemen zich naar verplaatsen.

⁸ VROM, 'Kwaliteit van buurt en straat: tussen feit en fictie', RIGO i.o.v. VROM/WWI, Den Haag, 2009. BZK/WWI, 'Omslagpunten in de ontwikkeling van wijken; leefbaarheid en selectieve migratie', RIGO en Atlas voor gemeenten i.o.v. BZK/WWI, Den Haag, 2011.

Het vaststellen van deze causale relaties is niet eenvoudig. Allereerst is het problematisch om de verplaatsing van kansarme bewoners vanuit de aandachtswijken naar andere gebieden scherp en integraal in beeld te krijgen. Geregeld onttrekken verhuizingen zich namelijk aan administraties. Ook is in veel bronnen niet duidelijk wat de kenmerken van verhuizende huishoudens zijn. Verder zijn de gegevens vaak niet actueel (genoeg). Maar daarnaast is het ook lastig om eventuele verplaatsingen causaal te verbinden aan het beleid. Als iemand verhuist uit een wijk die wordt aangepakt, wil dat nog niet zeggen dat die verhuizing het gevolg is van beleid. Het is best mogelijk dat de betreffende persoon anders ook zou zijn verhuisd. Voor de verplaatsing van veiligheidsproblemen zijn de complicaties vergelijkbaar.

Het aantonen van waterbedeffecten kan dan ook moeilijk anders – en zeker binnen het tijdsbestek dat voor dit onderzoek is ingeruimd – dan via ‘circumstantial evidence’. Dat is ook de benadering die wordt gevolgd. Er worden verschillende indicaties gezocht voor verplaatsing van problemen, voor leefbaarheidsontwikkelingen in wijken en voor beleid, alsmede voor de onderlinge relaties. Tezamen maken die indicaties het meer of minder aannemelijk dat er een causale relatie kan worden gelegd (of dat die juist afwezig is) tussen beleid in de aandachtswijk en leefbaarheidsontwikkelingen elders.

2.3 Bronnen

2.3.1 Leefbaarometer

Het primaire instrument waarmee de indicaties voor het optreden van waterbedeffecten in beeld worden gebracht is de Leefbaarometer. Dit instrument – dat door RIGO en Atlas voor gemeenten in opdracht van BZK (voorheen VROM)/WWI is ontwikkeld – brengt de leefbaarheid in kaart op basis van een groot aantal omgevingscondities.⁹ Een meerwaarde van dit instrument ten opzichte van andere monitoren is dat ontwikkelingen in beeld worden gebracht op een laag schaalniveau en integraal voor geheel Nederland. Er wordt dus niet – zoals bijvoorbeeld bij de outcomemonitor van het CBS – alleen op de veertig wijken ingezoomd, maar op heel Nederland. Dat is nodig om het optreden van waterbedeffecten te kunnen onderzoeken.

De Leefbaarometer is inmiddels voor een vijftal peiljaren beschikbaar: 1998, 2002, 2006, 2008 en 2010.¹⁰ Omdat de Leefbaarometer is gebaseerd op gegevens op 6PPC-niveau, kan op zeer laag schaalniveau worden bezien hoe de leefbaarheid zich heeft ontwikkeld in zeer specifieke en ad hoc te definiëren gebieden. Daarmee is het instrument geschikt om gebieden te lokaliseren die mogelijk last hebben gehad van een waterbedeffect. Met de Leefbaarometer kan inzicht worden geboden in de (veranderingen in de) onderliggende dimensies van de leefbaarheid, te weten de woningvoorraad, de publieke ruimte, het voorzieningenniveau, de sociaaleconomische bevolkingssamenstelling, de sociale samenhang en de veiligheidssituatie. Voor dit onderzoek staan de dimensies ‘bevolkingssamenstelling’ en ‘veiligheid’ centraal.

Afwijking van de trend

De ontwikkeling van (dimensies van) de leefbaarheid in gebieden wordt in dit onderzoek benaderd als afwijking van de regionale trend. De reden daarvoor is dat de ontwikkeling op de Leef-

⁹ Voor een toelichting bij de achtergrond van de Leefbaarometer zie Leidelmeijer, K., G. Marlet e.a., ‘De Leefbaarometer; Leefbaarheid in Nederlandse wijken en buurten gemeten en vergeleken: rapportage instrumentontwikkeling’, RIGO en Atlas voor gemeenten i.o.v. VROM/WWI, 2008.

¹⁰ Zie bijvoorbeeld Leidelmeijer, K., G. Marlet e.a., ‘Leefbaarheid in Balans’, RIGO en Atlas voor gemeenten i.o.v. VROM/WWI, 2011.

baarometer mede wordt bepaald door macro(-economische) ontwikkelingen¹¹ terwijl het optreden van waterbedeffecten vooral te maken heeft met lokale (binnen een regio) ontwikkelingen. Doordat er wordt gekeken naar het verschil in ontwikkeling ten opzichte van de gemiddelde ontwikkeling in een regio, kan een gebied in deze analyses een (relatief) negatieve ontwikkeling doormaken (en daarmee in potentie de gevolgen van een waterbedeffect ondervinden) terwijl dat gebied zich in absolute zin positief ontwikkelt. De ontwikkeling in het gebied is dan echter wel minder positief dan de ontwikkeling in de regio.

2.3.2 Verhuisbewegingen

Naast de indicaties die aan de Leefbaarometer worden ontleend, wordt gebruikgemaakt van gegevens over verhuisbewegingen. Integraal (voor alle wijken) worden gegevens gebruikt over verhuisbewegingen van niet-werkende werkzoekenden. Voor vijf van de geselecteerde cases worden gegevens gebruikt van woonruimteverdelingssystemen van corporaties en voor één case van verhuizingen zoals geregistreerd in de Gemeentelijke Basis Administratie.

In de nulmeting is gebruikgemaakt van verhuizingen zoals doorgegeven aan TNT-Post (Cendris). Aangezien het niet verplicht is een verhuizing aan TNT-Post door te geven, betreft dat een selectie van de werkelijke verhuizingen waar mogelijke bepaalde groepen kansarmen in ondervertegenwoordigd zijn. Het voordeel van het gebruik van woonruimteverdelingssystemen is dat het een compleet overzicht geeft van de verhuizingen van lagere inkomensgroepen in en naar de sociale huursector. Daarmee ontstaat een redelijk volledig beeld van de verhuizingen van dat deel van de bevolking die het waterbedeffect met zich kan 'meenemen'. De Gemeentelijke Basis Administratie kent dit voordeel niet, aangezien hier geen selectie naar inkomen in kan worden gemaakt. Maar het voordeel ten opzichte van het gebruik van Cendris is dat dit wel een volledig overzicht van alle verhuizingen weergeeft.

2.4 Afbakening zoekgebieden

Er wordt in dit onderzoek gezocht naar waterbedeffecten in verschillende soorten gebieden in de omgeving van de aandachtswijken. Voor iedere aandachtswijk wordt gekeken naar mogelijke effecten in de volgende typen zoekgebied:

- aanliggende buurten: buurten¹² die grenzen aan de aandachtswijk, inclusief de buurten die deel uitmaken van eventueel aangrenzende aandachtswijken. Daarbij wordt enige marge bij het criterium 'fysiek grenzen' aangehouden om te komen tot een plausibele identificatie van wat we als aangrenzende buurten beschouwen¹³.
- de rest van de stad (exclusief de aandachtswijk zelf en het aanliggend gebied, maar inclusief eventuele andere aandachtswijken). Negatieve verplaatsingseffecten hoeven zich niet te beperken tot het aanliggende gebied, maar kunnen zich ook op grotere afstand voordoen. In de publicatie *'Leefbaarheid door de tijd'* komt bijvoorbeeld naar voren dat het opknappen van het centrum en stadsranden van Utrecht het gevolg heeft gehad dat deze gebieden minder toegankelijk werden voor lagere inkomensgroepen. Hierdoor moesten deze groepen hun heil in Overvecht gaan zoeken, met negatieve

¹¹ Ministerie van VROM/WWI, *'Leefbaarheid door de tijd'*, RIGO en Atlas voor gemeenten i.o.v. VROM/WWI, 2009.

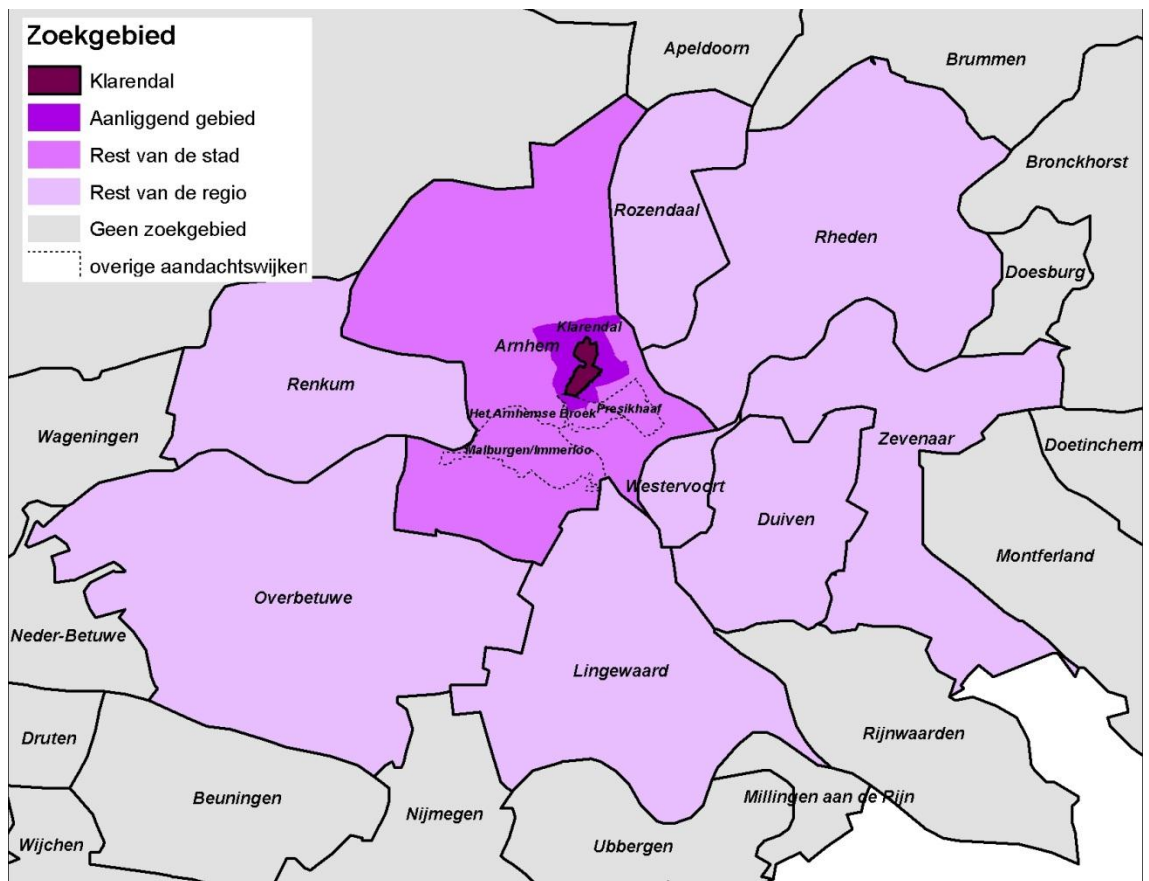
¹² Buurten zijn gedefinieerd volgens de CBS-buurtindeling.

¹³ De veertig aandachtswijken zijn gedefinieerd als pc4-gebieden. De pc4-indeling komt niet overeen met de gebruikte buurtindeling. Daarom kan het voorkomen dat een buurt die in feite aanliggend is, bij combinatie van kaarten van pc4 en buurt net niet aanliggend is. Daarom zijn alle buurten die binnen een straal van 200 meter van een aandachtswijk liggen als 'aanliggend' gedefinieerd.

leefbaarheidsontwikkelingen tot gevolg.¹⁴

- De rest van de regio (de gemeenten in de omgeving, exclusief de stad waarin de aandachtswijk ligt). De verplaatsing van problemen hoeft zich niet te beperken tot de gemeentegrenzen, het is denkbaar dat in een gemeente een gebied last heeft van een waterbedefferd als gevolg van ingrepen in een of meer aandachtswijken in een naburige gemeente. Hierbij wordt de analyse niet beperkt tot de buurgemeenten, maar wordt gekeken naar de gemeenten die substantiële economische en sociale relaties met de stad waarin de aandachtswijk ligt onderhouden.¹⁵ Voor de sociale relaties wordt gekeken naar de verhuisstromen tussen de stad en de overige gemeenten in de omgeving. Voor de economische relaties wordt gekeken naar de pendelstroom van de overige gemeenten naar de stad. Het grote voordeel van een dergelijke benadering ten opzichte van het criterium van 'fysiek grenzen' is dat op die manier ook effecten in gemeenten kunnen worden gesignaleerd die verder weg liggen, maar waar wel substantiële relaties mee bestaan. In de bijlage is de gehanteerde regio-indeling weergegeven.

Figuur 1 Zoekgebied rond aandachtswijk Klarendal (Arnhem)

In Figuur 1 is te zien hoe deze gebiedsindeling werkt. Als voorbeeld zijn hier de drie typen zoekgebied rond de Arnhemse aandachtswijk Klarendal weergegeven. Te zien is dat het gebied

¹⁴ Ministerie van VROM/WWI, 'Leefbaarheid door de tijd', RIGO en Atlas voor gemeenten i.o.v. VROM/WWI, 2009.

¹⁵ Zie voor de gebruikte methode: Schulenberg, R. en J. van Iersel, 'Verkenning Regionale Profielen'; RIGO i.o.v. VROM/WWI, Den Haag, 2008.

direct rond Klarendal het aanliggend gebied is. In de volgende straal zijn de Arnhemse buurten buiten Klarendal en het aanliggend gebied als 'rest van de stad' gedefinieerd. Een achttal - lichtpaars gekleurde - gemeenten heeft - op basis van verhuis- en pendelstromen - een relatief sterke band met Arnhem en is hier gedefinieerd als de derde straal, namelijk de 'rest van de regio'.

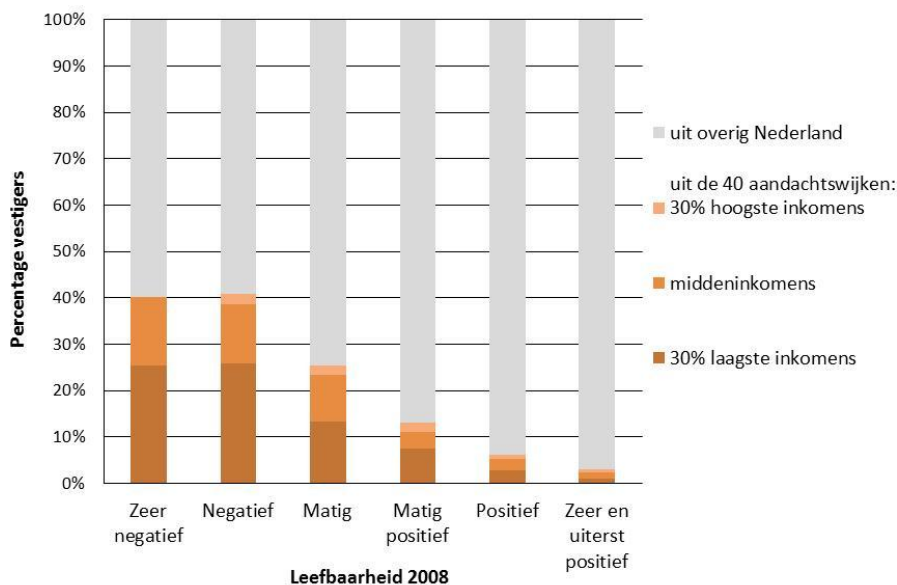
Uit deze figuur volgt ook dat de andere Arnhemse aandachtswijken Malburgen, Presikhaaf en het Arnhemse Broek geen status aparte hebben in de definitie van de zoekgebieden voor Klarendal. Als er zich waterbedeefecten van Klarendal naar één van deze andere Arnhemse aandachtswijken hebben voortgedaan, zullen deze dus ook gevonden worden. Malburgen en Presikhaaf horen voor Klarendal in het zoekgebied 'rest van de stad' en het Arnhemse Broek deels in het aanliggende zoekgebied en deels in de 'rest van de stad'.

Deze methode wordt voor alle veertig aandachtswijken gevolgd. Voor de andere Arnhemse aandachtswijken geldt daarmee dat de zoekgebieden er iets anders uitzien dan voor Klarendal. Het zoekgebied 'rest van de regio' is gelijk, maar het aanliggend gebied is voor bijvoorbeeld Malburgen logischerwijs anders dan voor Klarendal. Klarendal valt voor Malburgen bijvoorbeeld in het zoekgebied 'rest van de stad'.

Potentiële ontvangstgebieden

Binnen de zoekgebieden zijn niet alle gebieden even relevant voor dit onderzoek. De aandacht wordt vooral gericht op de gebieden met een leefbaarheid tot en met matig positief op de Leefbaarometer. Deze worden in dit onderzoek de *potentiële ontvangstgebieden* genoemd. Daar zijn twee redenen voor. Allereerst zijn deze gebieden 'kwetsbaar' gezien het feit dat concentratie van kansarmen in deze gebieden sterk samenhangt met het optreden van leefbaarheidsproblemen. Daarnaast blijkt dat verhuisstromen vanuit de aandachtswijken vooral op deze gebieden zijn gericht. Dat werd getoond in de nulmeting van dit onderzoek, maar blijkt ook voor de periode 2008-2010 op te gaan.

Figuur 2 Percentage vestigers (2008 en 2009) vanuit de aandachtswijken (opgesplitst naar inkomensgroep) en overig Nederland in gebieden met verschillende leefbaarheidsscores (2008)

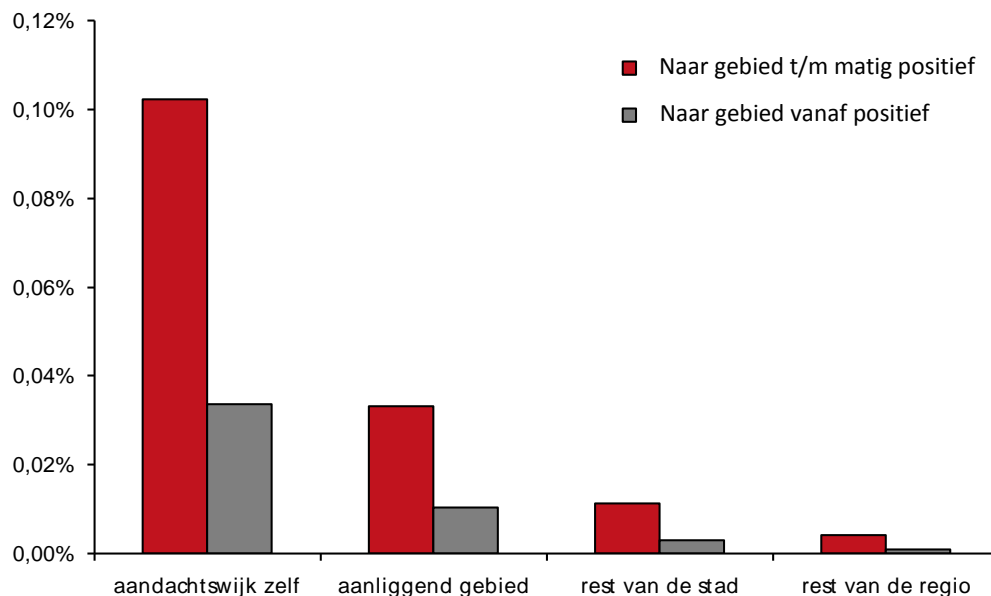
*Bron: Cendris 2008 en 2009, WoON 2009 en Leefbaarometer 2008

In Figuur 2 is te zien dat de instroom van bewoners uit de veertig wijken in 2008 en 2009 in gebieden tot en met een matig positieve leefbaarheid redelijk omvangrijk is. De nieuwe bewoners in gebieden met een zeer negatieve of negatieve leefbaarheid komen voor circa veertig procent uit de veertig wijken. Voor gebieden met een matig positieve leefbaarheid is dat nog altijd dertien procent.¹⁶ Gebieden waarvan de leefbaarheid positief of beter is, hebben zeer weinig instroom van bewoners uit de veertig wijken. In gebieden met een positieve leefbaarheid komt zes procent van de totale instroom uit één van de veertig wijken, voor zeer en uiterst positieve leefbaarheidsgebieden gaat het om twee procent.

Wanneer de instroom vanuit de veertig wijken gedifferentieerd wordt naar inkomen, is te zien dat de instroom vanuit de veertig wijken naar gebieden tot en met een matig positieve leefbaarheid in meerderheid uit lagere inkomensgroepen bestaat (zie Figuur 2). De instroom vanuit de aandachtswijken in gebieden met een leefbaarheid van positief of beter bestaat in meerderheid uit midden- en hogere inkomens. Zo bestaat naar schatting slechts drie procent van de totale instroom in gebieden met een positieve leefbaarheid uit huishoudens die behoren tot de dertig procent laagste inkomens. Aangezien de instroom in gebieden met een leefbaarheidsscore van positief of beter voor het overgrote deel uit midden- en hogere inkomensgroepen bestaat, ligt het niet in de lijn der verwachting dat dit voor de leefbaarheid van de ontvangstgebieden negatieve gevolgen heeft.

Ook wanneer naar de verhuizingen van de niet-werkende werkzoekenden (nww-ers) wordt gekeken, komt dit patroon naar voren (zie Figuur 3). Het merendeel van de nww-ers verhuisde naar een gebied met een leefbaarheidsscore tot en met matig positief (de potentiële ontvangstgebieden). Vooral de verhuizingen naar wijken buiten de aandachtswijk zelf vonden plaats naar een van deze gebieden.

Figuur 3 Aantal 'ontvangen' verhuizende nww-ers als percentage van het totaal aantal inwoners in het potentiële ontvangstgebied

Bron: Atlas voor gemeenten obv data UwwWerkbedrijf

¹⁶ Daarbij moet bedacht worden dat slechts vijf procent van de bewoners in één van de veertig aandachtswijken woont. Een instroom van 40 of 13 procent vanuit de aandachtswijken is vergeleken daarmee dus een relatief groot aandeel.

Met andere woorden, de kans dat een waterbedeffect optreedt als gevolg van verhuizingen vanuit de veertig wijken is vooral aanwezig in gebieden met een leefbaarheid tot en met matig positief. De gebieden met een leefbaarheid tot en met matig positief worden in dit onderzoek daarom benoemd als de potentiële ontvangstgebieden. In de casusanalyse wordt ook ingegaan op de instroom in gebieden die zich rond de zogenaamde ‘omslagpunten’ bevinden. Dit wordt verder toegelicht in paragraaf 2.6.

2.5 Indicaties voor een waterbedeffect

Waterbedeffecten kunnen verschillende vormen aannemen, qua omvang van het gebied dat er last van heeft, qua omvang van de ontwikkeling en qua dimensie waarop ze spelen. In de generieke analyses is op verschillende vormen gezocht naar indicaties dat waterbedeffecten zich hebben voorgedaan. Deze zoektocht is in twee delen te onderscheiden. Allereerst is gekeken naar de ontwikkeling van de algemene leefbaarheid. En vervolgens is gekeken naar de ontwikkeling van de twee dimensies van leefbaarheid waarop een waterbedeffect kan spelen.

De volgende indicaties worden onderscheiden.

Indicatie 1a: verhouding ontwikkeling leefbaarheid in aandachtswijk en zoekgebied

Voor elk schaalniveau van zoekgebieden wordt een vergelijking gemaakt tussen de gemiddelde ontwikkeling in de aandachtswijk(en) ten opzichte van de regionale ontwikkeling en de gemiddelde ontwikkeling in het zoekgebied ten opzichte van de regionale ontwikkeling. Vervolgens wordt een indicatie voor een waterbedeffect beschouwd bij de volgende combinaties:

- 1) in de aandachtswijk is er een bovengemiddeld positieve ontwikkeling van de leefbaarheid en in (de potentiële ontvangstgebieden van) het zoekgebied is er een benedengemiddeld negatieve ontwikkeling van de leefbaarheid;
- 2) in (de potentiële ontvangstgebieden van) het zoekgebied is de ontwikkeling van de leefbaarheid negatiever dan in de aandachtswijk (maximaal op het niveau waar de ontwikkeling in (de potentiële ontvangstgebieden van) het zoekgebied gemiddeld is);
- 3) de ontwikkeling van de leefbaarheid in (de potentiële ontvangstgebieden van) het zoekgebied is *sterk* benedengemiddeld, ongeacht de ontwikkeling in de aandachtswijk.¹⁷

In Figuur 4 wordt weergegeven op welke oppervlakken die combinaties betrekking hebben in een grafiek waarin de ontwikkeling van de aandachtswijk wordt afgezet tegen de ontwikkeling in een zoekgebied. In de resultatensecties wordt steeds alleen de hieruit resulterende (oranje) selectielijn weergegeven waaronder de gebieden liggen met een potentieel waterbedeffect.

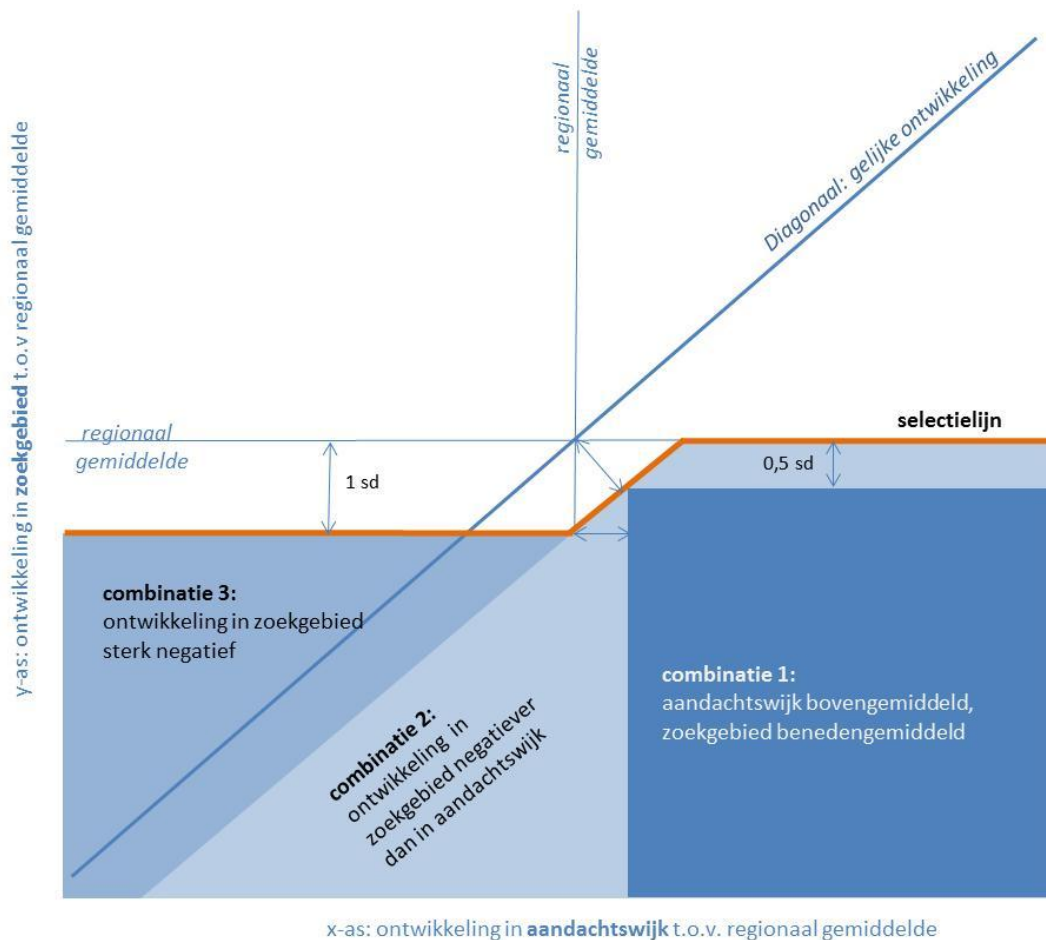
De grens die aangeeft wanneer een ontwikkeling boven- of benedengemiddeld is, wordt bij vergelijkingen met de totale leefbaarheidsscore gesteld op de gemiddelde ontwikkeling plus of min een halve standaarddeviatie. De grens die aangeeft wanneer een ontwikkeling *sterk* boven- of benedengemiddeld is, wordt gesteld op de gemiddelde ontwikkeling plus of min een hele standaarddeviatie. Voor combinatie 2 wordt de facto een grens van $\sqrt{0,5}$ standaarddeviatie gehanteerd. Deze grenzen zijn vanzelfsprekend arbitrair, maar geschikt gebleken om een onderscheid te maken tussen gebieden die zich ‘gemiddeld’ ontwikkelen en gebieden waar iets aan de hand zou kunnen zijn.

In de nulmeting is voor deze indicatie alleen gebruikgemaakt van de eerste combinatie. Op basis van de ervaringen in die nulmeting zijn de tweede en derde combinatie als aanvullend criterium voor de selectie gebruikt. Ook de aandachtswijk die aan deze combinaties voldoen

¹⁷ Waar hierna wordt gesproken over ‘zoekgebieden’ worden steeds de ‘potentiële ontvangstgebieden van de zoekgebieden’ bedoeld.

kunnen voor een waterbedeffect hebben gezorgd. Door deze niet mee te nemen, zou een deel van de mogelijke waterbedeffecten buiten beeld blijven.

Figuur 4 *Indicaties voor potentiële waterbedeffecten bij verschillende combinaties van ontwikkelingen in de aandachtswijken en het zoekgebied*

Indicatie 1b: veel bewoners met een negatieve ontwikkeling

Bij een analyse van gemiddelde ontwikkelingen in zoekgebieden bestaat de mogelijkheid dat zelfs een grootschalig waterbedeffect wordt gemaskeerd doordat er compensatie optreedt tussen deelgebieden in het zoekgebied. De deelgebieden die een negatieve ontwikkeling doormaken als gevolg van een waterbedeffect kunnen in de gemiddelde score voor het zoekgebied immers worden geneutraliseerd door een vergelijkbaar aantal deelgebieden die een positieve ontwikkeling doormaken. Gemiddeld kunnen ze dan op nul uitkomen voor het zoekgebied, terwijl er mogelijk toch sprake is van een waterbedeffect naar specifieke deelgebieden van het zoekgebied. In het bijzonder bij de grotere zoekgebieden kan die compensatie ontstaan en tot de (onjuiste) conclusie leiden dat er vermoedelijk geen sprake is van een waterbedeffect.

Deze indicatie wordt geoperationaliseerd als de aanwezigheid van relatief veel mensen in de potentiële ontvangstgebieden voor wie de ontwikkeling van de leefbaarheid in hun woonomgeving ten opzichte van de regionale trend is achtergebleven. Relatief veel wordt hierbij geoperationaliseerd als het aandeel bewoners met een negatieve ontwikkeling dat een halve standaarddeviatie hoger ligt dan het gemiddelde aandeel bewoners met een negatieve ontwikkeling in alle zoekgebieden.

Indicatie 1c: specifieke gebieden met een negatieve ontwikkeling

De derde indicatie is bedoeld om te voorkomen dat kleinere gebieden die mogelijk het slachtoffer van een waterbedefferd zijn, over het hoofd worden gezien. Het gaat bij deze indicatie om de aanwezigheid van (minimaal) één buurt (met een leefbaarheid tot en met matig positief) in het zoekgebied die opvallend sterk is achtergebleven bij de regionale trend. Hierbij is van alle buurten in het zoekgebied van de veertig wijken gekeken welke buurten het meest achterbleven bij de regionale trend. Daarvan zijn die buurten geselecteerd die een halve standaarddeviatie onder het gemiddelde uitkwamen.

Indicatie 2a: verhouding ontwikkeling bevolkingssamenstelling in aandachtswijk en zoekgebied

Deze indicatie is op dezelfde manier uitgewerkt als indicatie 1a (zie ook Figuur 4). Omdat het hier gaat om de ontwikkeling op één dimensie zijn de selectiegrenzen wel wat minder 'zwaar' gemaakt. Boven- of benedengemiddeld is daarbij gedefinieerd als boven of onder het gemiddelde. Sterk benedengemiddeld is gedefinieerd als een halve standaarddeviatie onder het gemiddelde. Voor deze indicatie geldt – net als voor indicatie 1a - dat bij de nulmeting alleen combinatie 1 is gebruikt: aandachtswijk ontwikkelt zich bovengemiddeld en zoekgebied ontwikkelt zich benedengemiddeld. Bij vergelijkingen met de nulmeting zal steeds alleen die combinatie worden gebruikt als indicatie van een mogelijk waterbedefferd.

Net als voor indicatie 1a is in de nulmeting alleen gebruikgemaakt van de eerste combinatie, maar wordt de selectie in dit onderzoek uitgebreid met de tweede en derde combinatie. Ook de aandachtswijken die aan deze combinaties voldoen kunnen voor een waterbedefferd hebben gezorgd. Door deze niet mee te nemen, zou een deel van de mogelijke waterbedefferden buiten beeld blijven.

Indicatie 2b: verhuisstroom kansarmen

Deze indicatie is niet gebaseerd op ontwikkelingen in de Leefbaarometer, maar wordt ontleend aan gegevens over verhuizingen van niet-werkende werkzoekenden. De bron hiervoor is UwwWerkbedrijf.

Aankankelijk was het de bedoeling om daarvoor de GBA-data van het CBS te gebruiken. Die bleken echter niet (op tijd) op het gewenste schaalniveau beschikbaar. Daarom is gebruikgemaakt van de verhuizingen van niet-werkende werkzoekenden (nww-ers). Dat heeft als bijkomend voordeel dat het hier gaat om verhuizingen van een bevolkingsgroep die in de Leefbaarometer negatief samenhangt met de leefbaarheid. Als er in potentiële ontvangstgebieden sprake is van een neergaande leefbaarheid én een relatief sterke instroom van bewoners uit deze bevolkingsgroep, maakt dat een waterbedefferd plausibeler.

Per aandachtswijk is steeds bepaald hoeveel nww-ers in de periode 2008-2010 zijn verhuisd van die aandachtswijk naar een van de categorieën potentiële ontvangstgebieden. Of die verhuisstroom groot of klein is, wordt bepaald door de stroom uit de aandachtswijk uit te drukken als percentage van het aantal inwoners in het potentiële ontvangstgebied.

Deze indicatie werd in de nulmeting nog niet gebruikt, en is dus een toevoeging aan het onderzoek.

Indicatie 2c: ontwikkeling veiligheid

De indicatie voor een waterbedefferd in relatie tot een verschuiving van veiligheidsproblemen wordt ontleend aan een vergelijking van de gemiddelde ontwikkeling op deze dimensie in de aandachtswijken met de gemiddelde ontwikkeling op deze dimensie in de potentiële ontvangstgebieden van een zoekgebied. Die vergelijking wordt weergegeven in een figuur zoals

Figuur 4. Voor de dimensie veiligheid is betoogd dat een eventueel waterbedeffect tot uitdrukking zou moeten komen in zowel een verbetering van de veiligheid in de aandachtswijk als in een verslechtering van de veiligheid in de potentiële ontvangstgebieden. Dat betekent dat bij deze dimensie uitsluitend gebieden die vallen in het kwadrant van combinatie 1 worden geselecteerd. Deze indicatie is daarmee gelijk aan de indicatie die is gehanteerd in de nulmeting.

Overzicht indicaties

Samengevat zijn dit de indicaties voor waterbedeffecten waar in hoofdstuk 3 per type zoekgebied naar wordt gezocht:

- 1) Op het niveau van de totaalscore leefbaarheid:
  - a) De verhouding tussen de ontwikkeling van de gemiddelde leefbaarheid in de aandachtswijk en de ontwikkeling in (de potentiële ontvangstgebieden van) het zoekgebied.
  - b) De situatie dat relatief veel bewoners in (de potentiële ontvangstgebieden van) het zoekgebied te maken hebben met een ongunstige ontwikkeling van de leefbaarheid.
  - c) De aanwezigheid van (minimaal) een buurt (met een leefbaarheid tot en met matig positief) in het zoekgebied die opvallend sterk achterblijft bij de regionale trend.
- 2) Op het niveau van afzonderlijke dimensies:
  - a) De verhouding tussen de ontwikkeling van de gemiddelde score op de dimensie bevolkingssamenstelling in de aandachtswijk en de ontwikkeling in (de potentiële ontvangstgebieden van) een zoekgebied.
  - b) Het bestaan van een substantiële verhuisstroom van kansarmen van de aandachtswijk naar (de potentiële ontvangstgebieden van) een zoekgebied.
  - c) De verhouding tussen de ontwikkeling van de gemiddelde score op de dimensie veiligheid in de aandachtswijk en de ontwikkeling in (de potentiële ontvangstgebieden van) een zoekgebied.

2.6 Casusanalyse

Zoals aangegeven in paragraaf 2.2 is het niet mogelijk om op basis van algemene indicaties ondubbelzinnig vast te stellen of zich ergens een waterbedeffect voordoet. De belangrijkste reden daarvoor is dat bij die algemene indicaties de causaliteit van de vastgestelde ontwikkelingen onbekend blijft. Het gaat om de volgende oorzaak-gevolgrelaties die noodzakelijk zijn om van een waterbedeffect te spreken:

1. De ontwikkeling in het zoekgebied moet het gevolg zijn van ontwikkelingen in de aandachtswijk.
2. De ontwikkeling in de aandachtswijk moet het gevolg zijn van beleid.

De Leefbaarometer is geen causaal model. Het geeft weer dat de leefbaarheid in het ene gebied verbetert en in het andere gebied verslechtert, maar laat niet zien of beide ontwikkelingen causaal met elkaar zijn verbonden. Met de Leefbaarometer alleen kan daarom niet 'sluitend' worden vastgesteld of er sprake is van een waterbedeffect. Met de verhuisstromen van niet-werkende werkzoekenden kan wel in beeld worden gebracht of een ontwikkeling in een aandachtswijk via die verhuisstroom is verbonden met een ontwikkeling in een zoekgebied. De stroom kan echter niet zonder meer worden verbonden met beleid.

Om meer inzicht te krijgen in de mate waarin er sprake is van voornoemde causale relaties worden voor specifieke gebieden verdiepende casusanalyses uitgevoerd. De gebieden waarvoor dit wordt gedaan zijn gebieden met veel indicaties dat er een waterbedeffect zou kunnen zijn.

Er wordt in die gebieden geanalyseerd welke fysieke ingrepen hebben plaatsgevonden (sloop/nieuwbouw), welke verhuisstromen ontstaan als gevolg van sloop/nieuwbouw en er worden interviews gehouden met lokale sleutelfiguren om inzicht te krijgen in beleid en gevolgen daarvan.

De mate waarin de verdiepende analyses bevestiging geven voor de indicaties dat er een waterbedefferd zou kunnen zijn, geeft een 'weging' aan de algemene analyses. Als in alle gevallen op basis van de verdiepende analyses wordt geconcludeerd dat er inderdaad aanwijzingen zijn dat er een waterbedefferd is, stelt dat de algemene resultaten in een ander daglicht dan wanneer in alle gevallen de conclusie luidt dat de gesignaleerde ontwikkelingen een andere oorzaak hebben. In het laatste geval is het ook onwaarschijnlijk dat er elders waterbedefferden zijn.

Gebiedsindeling

Zoals in paragraaf 2.4 al is aangehaald, hebben niet alle gebieden in Nederland de potentie om last te hebben van waterbedefferden. Wijken met een gunstige leefbaarheidssituatie onderhouden betrekkelijk weinig relaties met de aandachtswijken. Het zijn met name wijken met een leefbaarheidssituatie van 'matig positief' of minder (de potentiële ontvangstgebieden) die mogelijk met een waterbedefferd te maken hebben. In de casusanalyse wordt nader ingezoomd op de potentiële ontvangstgebieden die tussen 2008 en 2010 meer dan een halve standaarddeviatie – ten opzichte van de regionale trend – achteruit zijn gegaan.

Om geen afzonderlijke 6PPC-gebieden (die als potentieel ontvangstgebied met een negatieve ontwikkeling zouden kunnen worden geclassificeerd) af te beelden, zijn de 6PPC-gebieden geclusterd. De gehanteerde clustermethodiek is gelijk aan de methodiek om de Leefbaarometerkaarten samen te stellen. Dat betekent dat vanuit iedere 6PPC - die aan de definities voldoet - in een straal van zestig meter vanaf de buitenste grens wordt gekeken of er een ander 6PPC-gebied kan worden gevonden dat ook aan de criteria voldoet. Vanaf dat tweede 6PPC-gebied wordt vervolgens ook weer gekeken of er een ander 6PPC-gebied binnen een straal van zestig meter ligt. Alle gebieden die binnen een straal van zestig meter van elkaar liggen, worden samengevoegd tot een nieuw gebied. Als deze nieuwe gebieden voldoende groot¹⁸ zijn, worden ze gedefinieerd als potentiële ontvangstgebieden met een negatieve ontwikkeling.

Omslagpunten 'early warning' en 'early early warning'

In de casusanalyse wordt aanvullend verkend of verhuisstromen vanuit de aandachtswijken gericht zijn geweest op gebieden die zich rond één van de zogenaamde 'omslagpunten' in de leefbaarheidsontwikkeling bevonden. Rond deze omslagpunten kan een gebied als gevolg van een instroom van meer kansarme bewoners in een neerwaartse spiraal van leefbaarheidsontwikkeling terechtkomen, wat op termijn voor leefbaarheidsproblemen kan zorgen.

In de publicatie *'Omslagpunten in de ontwikkeling van wijken: leefbaarheid en selectieve migratie'*¹⁹ zijn verschillende omslagpunten in de leefbaarheid van de buurt en de ontwikkeling daarvan gevonden, waar de relatie tussen leefbaarheid en selectieve migratie verandert. Voor twee van de gevonden omslagpunten geldt dat bewoners die een verminderde leefbaarheid ervaren als gevolg van een instroom van meer kansarme bewoners, rond deze omslagpunten een sterkere neiging krijgen om te vertrekken uit de buurt.

Het eerst omslagpunt – 'early warning' – bevindt zich ruwweg op de leefbaarheidsovergang van 'positief' naar 'matig positief'. Het tweede omslagpunt – 'early early warning' – is gevonden rond de overgang van 'zeer positief' naar 'positief'. Wanneer het leefbaarheidsniveau in een

¹⁸ Er wonen minimaal 50 inwoners en het gebied bestaat uit minstens twee 6PPC-gebieden.

¹⁹ Ministerie van BZK/WWI, *'Omslagpunten in de ontwikkeling van wijken: leefbaarheid en selectieve migratie'*, RIGO en Atlas voor gemeenten, Den Haag, maart 2011.

gebied zich net boven één van de gevonden omslagpunten bevindt en door de instroom van meer kansarme huishoudens vervolgens onder de drempelwaarde terechtkomt, kan er een versnelling van het aantal zittende bewoners dat verhuist uit zo'n gebied ontstaan. Het gevolg is een versnelling van de neerwaartse leefbaarheidsontwikkeling, waardoor de buurt in een vicieuze cirkel van verminderde leefbaarheid terechtkomt.

In het kader van dit onderzoek is het interessant te bezien of verhuisstromen vanuit de aandachtswijken gericht zijn geweest op gebieden die zich rond één van beide omslagpunten bevonden. In dat geval zou een waterbedeffect vanuit de aandachtswijken een aanzet voor de vicieuze cirkel van verminderde leefbaarheid in die gebieden kunnen zijn.

De gebieden die zich rond de omslagpunten bevinden zijn op dezelfde manier vastgesteld als de potentiële ontvangstgebieden. Uitgangspunt zijn de 6PPC-gebieden die aan de definities van een omslagpunt voldoen (een neergaande leefbaarheidsontwikkeling bij het eerder genoemde niveau van de leefbaarheid). Deze 6PPC-gebieden zijn vervolgens geclusterd tot gebieden rond het omslagpunt 'early warning' en gebieden rond het omslagpunt 'early early warning'.

Hoofdstuk 3

Op zoek naar potentiële waterbedeffecten

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de uitkomsten van de generieke analyses van de leefbaarheidsontwikkelingen in de veertig aandachtswijken en hun omgeving gepresenteerd. Het hoofdstuk heeft twee doelen. Het eerste doel is om te bezien of en in welke mate sprake is geweest van systematische waterbedeffecten vanuit de veertig aandachtswijken. Hiervoor wordt gekeken naar de algemene leefbaarheidsontwikkeling in de veertig wijken en wordt deze vervolgens in verband gebracht met de leefbaarheidsontwikkeling in de drie zoekgebieden: het aanliggend gebied, de rest van de stad en de rest van de regio. Hierbij wordt ook gekeken naar de aard van de ontwikkelingen: heeft dat met de sociaaleconomische bevolkingssamenstelling en/of de veiligheidssituatie te maken?

Het tweede doel is om een selectie van een aantal specifieke aandachtswijken te maken, waar – op basis van de algemene analyses – indicaties zijn dat waterbedeffecten zich hebben voorgedaan. Voor deze selectie van aandachtswijken wordt in hoofdstuk 4 nader onderzocht hoe plausibel het is dat een negatieve leefbaarheidsontwikkeling in de potentiële ontvangstgebieden (mede) is veroorzaakt door een waterbedeffect vanuit de aandachtswijk.

In dit hoofdstuk worden eerst de ontwikkelingen in de veertig aandachtswijken beschreven. En vervolgens wordt per zoekgebied gezocht naar indicaties voor waterbedeffecten. De gevolgde methode is in paragraaf 2.5 beschreven. In die paragraaf zijn in totaal zes indicaties van waterbedeffecten beschreven. Die zes indicaties worden onafhankelijk van elkaar beschreven. In feite worden per zoekgebied zes analyses uitgevoerd of er aanwijzingen zijn dat er waterbedeffecten zijn voorgekomen. Er wordt dus op zes verschillende indicaties gekeken of de aandachtswijk mogelijk voor waterbedeffecten heeft gezorgd. Aan het einde van iedere paragraaf worden de zes analyses samengebracht om tot een overzicht te komen van aandachtswijken waarvoor indicaties zijn dat ze voor waterbedeffecten hebben gezorgd in het betreffende zoekgebied.

3.2 Ontwikkelingen in de veertig wijken

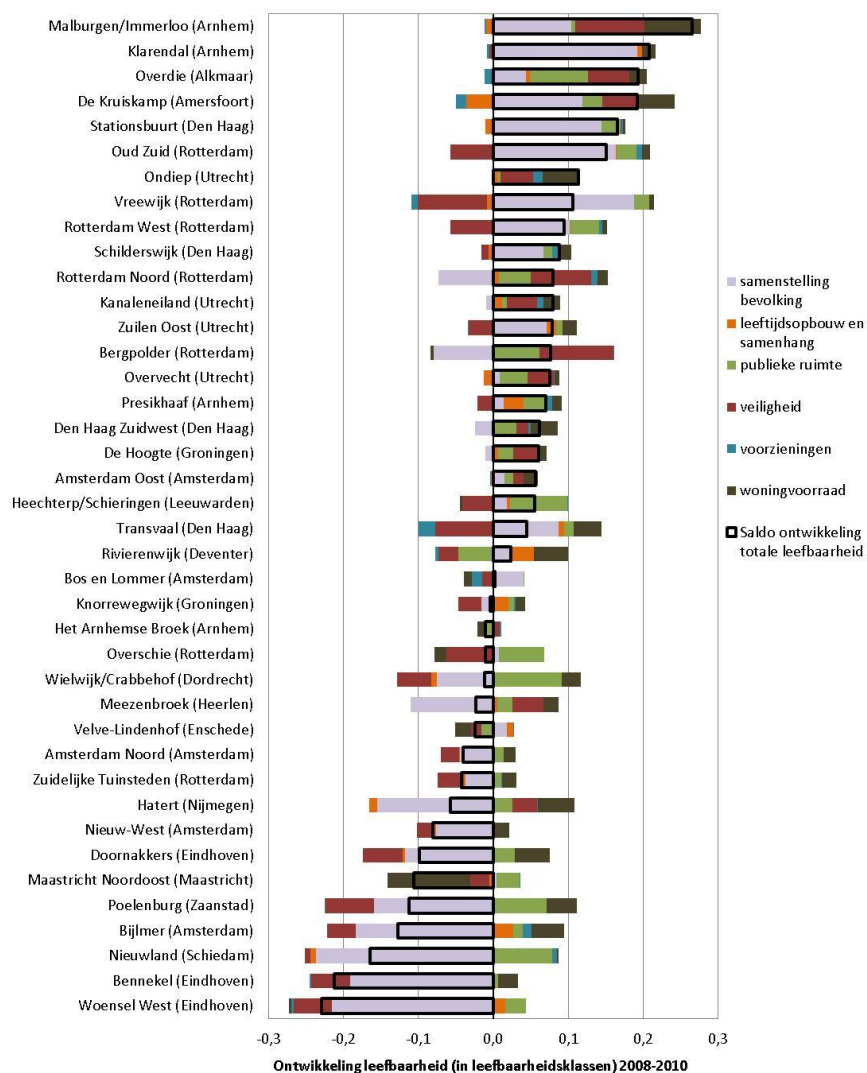
In deze paragraaf worden de ontwikkelingen in de veertig wijken beschreven. Deze analyses kunnen niet gebruikt worden om mogelijke waterbedeffecten te ontdekken. De analyses zijn voornamelijk van belang om een aantal van de later te analyseren ontwikkelingen in de zoekgebieden in verband te brengen met ontwikkelingen in de aandachtswijken.

De veertig aandachtswijken hebben tussen 2008 en 2010 gemiddeld genomen een positieve leefbaarheidsontwikkeling doorgemaakt.²⁰ De mate van ontwikkeling verschilt echter van aandachtswijk tot aandachtswijk, zo laat Figuur 5 zien. Zo hebben Malburgen/Immerloo en Klarendal gemiddeld een duidelijk betere ontwikkeling doorgemaakt dan de andere Arnhemse aandachtswijken Presikhaaf en Arnhems Broek. Ook binnen Rotterdam zijn er grote verschillen in ontwikkeling tussen de aandachtswijken te zien. In Oud Zuid, West en Vreewijk is de leefbaarheid duidelijk verbeterd terwijl in Overschie de leefbaarheid verder verslechterd is.

²⁰ Leidelmeijer, K., G. Marlet, R. Schulenberg en C. van Woerkens: 'Leefbaarheid in Balans', RIGO en Atlas voor gemeenten i.o.v. BZK/WWI, 2011.

Niet alle wijken hebben overigens een positieve ontwikkeling doorgemaakt. Woensel West en De Bennekel in Eindhoven, Nieuwland in Schiedam en de Bijlmer in Amsterdam zijn voorbeelden van aandachtswijken die gemiddeld een negatieve ontwikkeling hebben doorgemaakt. De gemiddelde negatieve ontwikkeling in deze wijken komt overeen met ongeveer 0,1 à 0,2 leefbaarheidsklasse. Op de website van de Leefbaarometer wordt een ontwikkeling pas zichtbaar bij 0,5 leefbaarheidsklasse. Gemiddeld gesproken valt de negatieve ontwikkeling dus wel mee. Maar binnen deze wijken zullen er zeker gebieden te vinden zijn waar de leefbaarheid sterker negatief ontwikkeld is. Daarbij komt dat deze ontwikkeling slechts een tweejarige periode beslaat, als deze ontwikkeling zich langjarig voortzet, zullen de leefbaarheidsproblemen uiteindelijk behoorlijk toe gaan nemen.

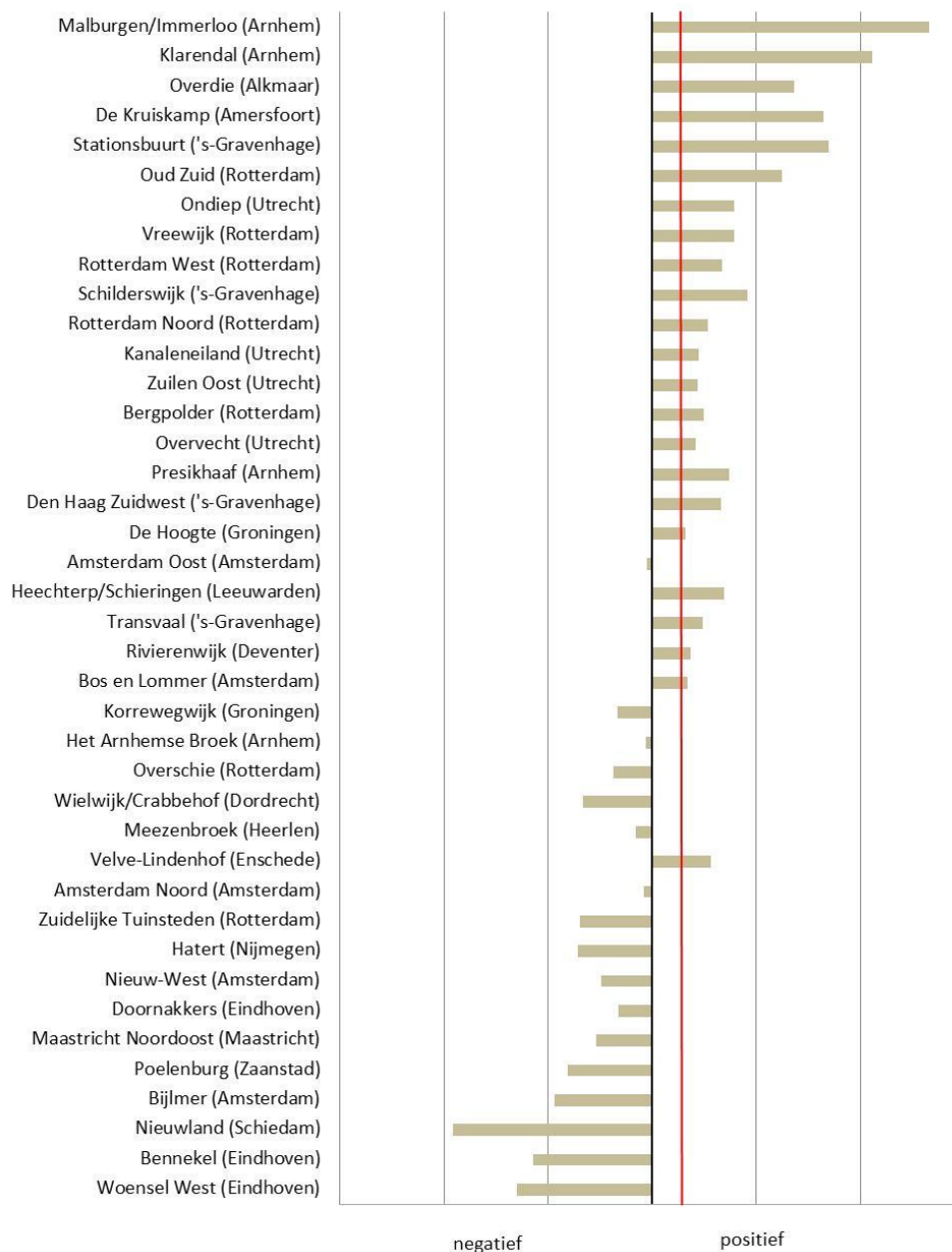
Figuur 5 Ontwikkeling van de leefbaarheid in de veertig wijken tussen 2008 en 2010 en de bijdrage van de dimensies daaraan

* De relatief sterke negatieve ontwikkeling van de dimensie 'woningvoorraad' in Maastricht Noordoost wordt veroorzaakt door de verkoop van sociale huurwoningen door corporaties in Maastricht aan zogenaamde 'eigen verbindingen' (vooral in 2007) en het weer terug verkopen van die woningen aan dezelfde corporaties in de jaren daarna. Hierdoor is in de periode 2008-2010 het aandeel sociale huur in Maastricht Noordoost volgens de registraties toegenomen, waardoor de dimensie woningvoorraad een achteruitgang laat zien. Deze ontwikkeling wordt dus door administratieve veranderingen veroorzaakt, zonder dat er in werkelijkheid veel is veranderd. Wanneer gecorrigeerd wordt voor deze administratieve verandering, is de gemiddelde leefbaarheid in Maastricht Noordoost met circa 0,01 leefbaarheidsklasse verbeterd.

In de figuur is de ontwikkeling ook gedifferentieerd naar de ontwikkeling per dimensie. In de aandachtswijken die het meest vooruit dan wel achteruit zijn gegaan is de ontwikkeling van de sociaaleconomische bevolkingsamenstelling in de meeste gevallen de belangrijkste factor geweest. Ook de veiligheidssituaties heeft in deze wijken bijgedragen aan de positieve dan wel negatieve ontwikkeling van de aandachtswijk. De positief ontwikkelende Rotterdamse aandachtswijken Oud Zuid, Vreewijk en Rotterdam West zijn hierop de uitzondering: ondanks een verslechtering van de veiligheidssituatie is hier de leefbaarheid verbeterd.

Figuur 6 Ontwikkeling in leefbaarheid in de veertig wijken t.o.v. de regionale trend (2008-2010)

*De rode lijn geeft een verbetering van de leefbaarheid van een halve standaarddeviatie ten opzichte van het gemiddelde van de aandachtswijken aan.

Ontwikkelingen ten opzichte van de regionale trend

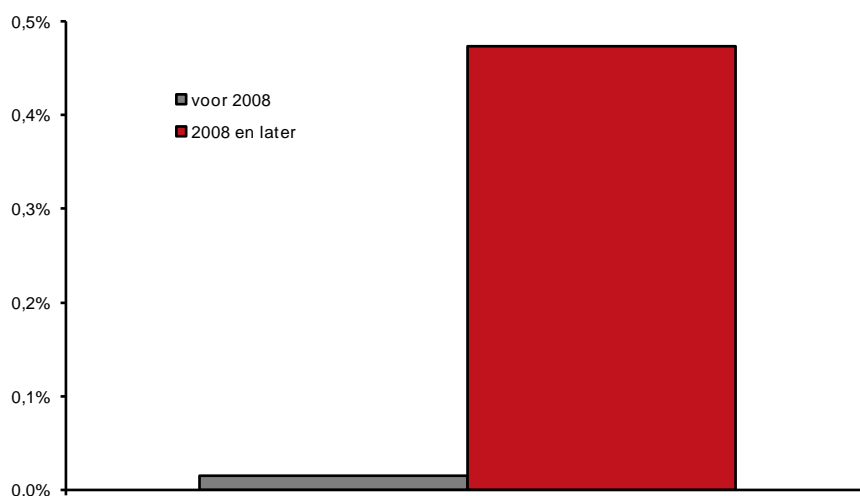
De geschetste ontwikkelingen in de veertig aandachtswijken zijn vanzelfsprekend van belang, maar kunnen op zichzelf niet gebruikt worden als signalering van waterbedeffecten. Daarvoor wordt in deze studie gebruikgemaakt van de leefbaarheidsontwikkeling *ten opzichte* van de regionale trend. In het vorige hoofdstuk is al aangehaald dat de reden hiervoor is dat de ontwikkeling van de algemene leefbaarheid in Nederland mede bepaald wordt door de ontwikkeling op macro-economisch niveau. In de figuur is de ontwikkeling ook gedifferentieerd naar de ontwikkeling per dimensie. In de aandachtswijken die het meest vooruit dan wel achteruit zijn gegaan is de ontwikkeling van de sociaaleconomische bevolkingssamenstelling in de meeste gevallen de belangrijkste factor geweest. Ook de veiligheidssituaties heeft in deze wijken bijgedragen aan de positieve dan wel negatieve ontwikkeling van de aandachtswijk. De positief ontwikkelende Rotterdamse aandachtswijken Oud Zuid, Vreewijk en Rotterdam West zijn hierop de uitzondering: ondanks een verslechtering van de veiligheidssituatie is hier de leefbaarheid verbeterd.

Figuur 6 is de ontwikkeling van de veertig aandachtswijken ten opzichte van de regionale trend weergegeven. Overdie (Alkmaar), De Kruiskamp (Amersfoort), Malburgen, Presikhaaf en Klarendal (Arnhem), Heechterp-Schieringen (Leeuwarden), West, Oud Zuid en Vreewijk (Rotterdam), Zuid West, Schilderswijk en Stationsbuurt (Den Haag) en Ondiep (Utrecht) hebben een duidelijk positieve ontwikkeling ten opzichte van de andere buurten in hun betreffende regio doorgemaakt.

Verhuizingen van niet-werkende werkzoekenden uit de aandachtswijken

Tussen 2008 en 2010 zijn ruim 7.500 niet-werkende werkzoekenden (nww-ers) uit de aandachtswijken verhuisd. Dat betekent dat ongeveer 4,7 procent van de nww-ers, wonend in de aandachtswijken, tussen 2008 en 2010 is verhuisd. In niet-aandachtswijken ligt het verhuispercentage van de nww-ers tussen 2008 en 2010 een half procentpunt lager. Opvallend is dat het verschil in verhuispercentage van nww-ers tussen de aandachtswijken en niet-aandachtswijken groter is geworden ten opzichte van de periode voor 2008. Figuur 7 laat namelijk zien dat het verschil voor 2008 redelijk beperkt was, maar sinds de start van de wijkaanpak is dit verschil toegenomen. Het is niet onmiddellijk duidelijk of deze toename samenhangt met de wijkaanpak, en het hoeft niet te betekenen dat het voor waterbedeffecten heeft gezorgd.

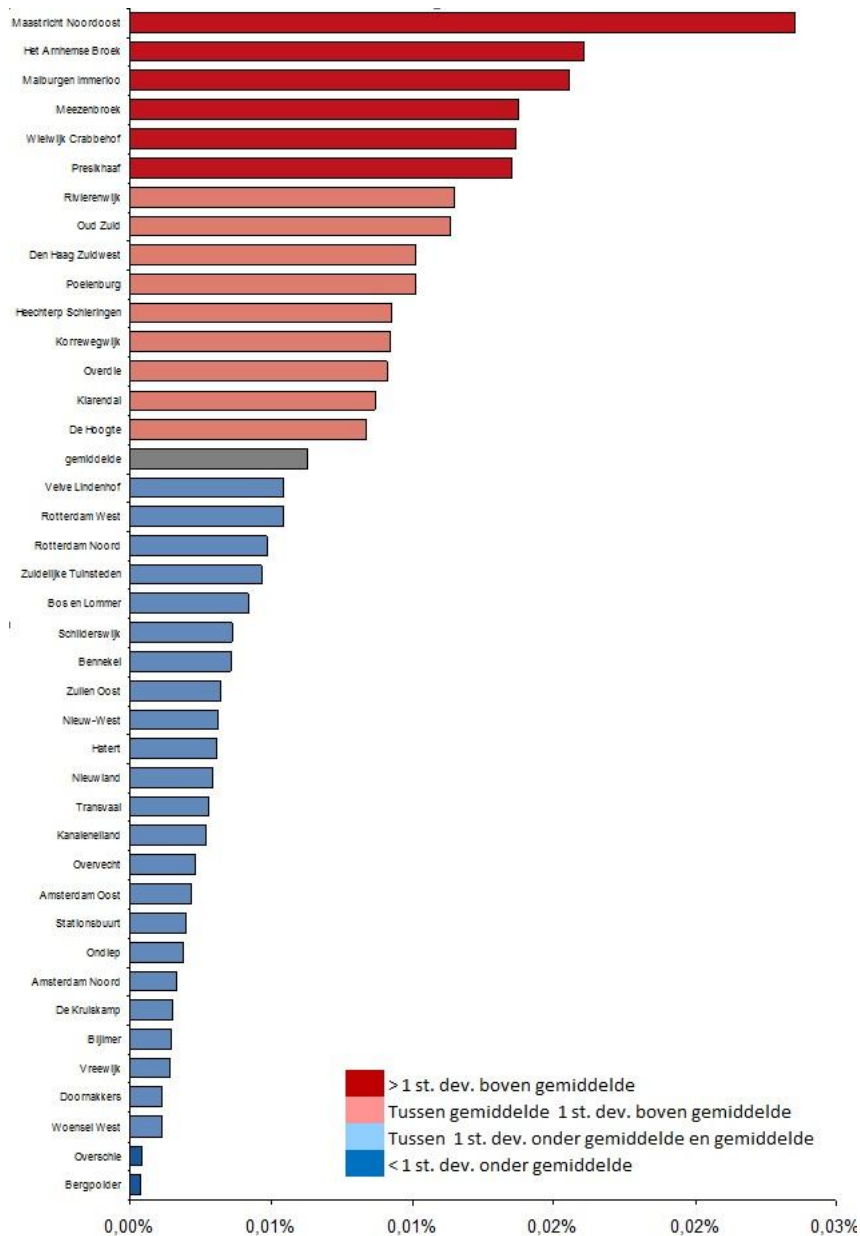
Figuur 7 *Verskil tussen aandachtswijken en overig Nederland in gemiddeld jaarlijks verhuispercentage van nww-ers t.o.v. het totaal aantal nww-ers in de wijk*

In Figuur 8 is aangegeven welke aandachtswijken de omgeving het meest hebben beïnvloed in termen van het aantal werklozen dat daar vanuit de betreffende aandachtswijk terecht is gekomen. Met kleuren is aangegeven in welke mate de uitstroom afwijkt van het gemiddelde van de aandachtswijken. Donkerrood is een score die meer dan een standaarddeviatie afwijkt van het gemiddelde van die aandachtswijken. Dat blijkt te gelden voor drie Arnhemse wijken (het Broek, Malburgen/Immerloo en Presikhaaf), Maastricht Noordoost, Heechterp/Schieringen in Leeuwarden en Wielwijk/Crabbehof in Dordrecht.

Figuur 8 Aantal verhuiste nww-ers als percentage van het aantal inwoners in de potentiële ontvangstgebieden²¹

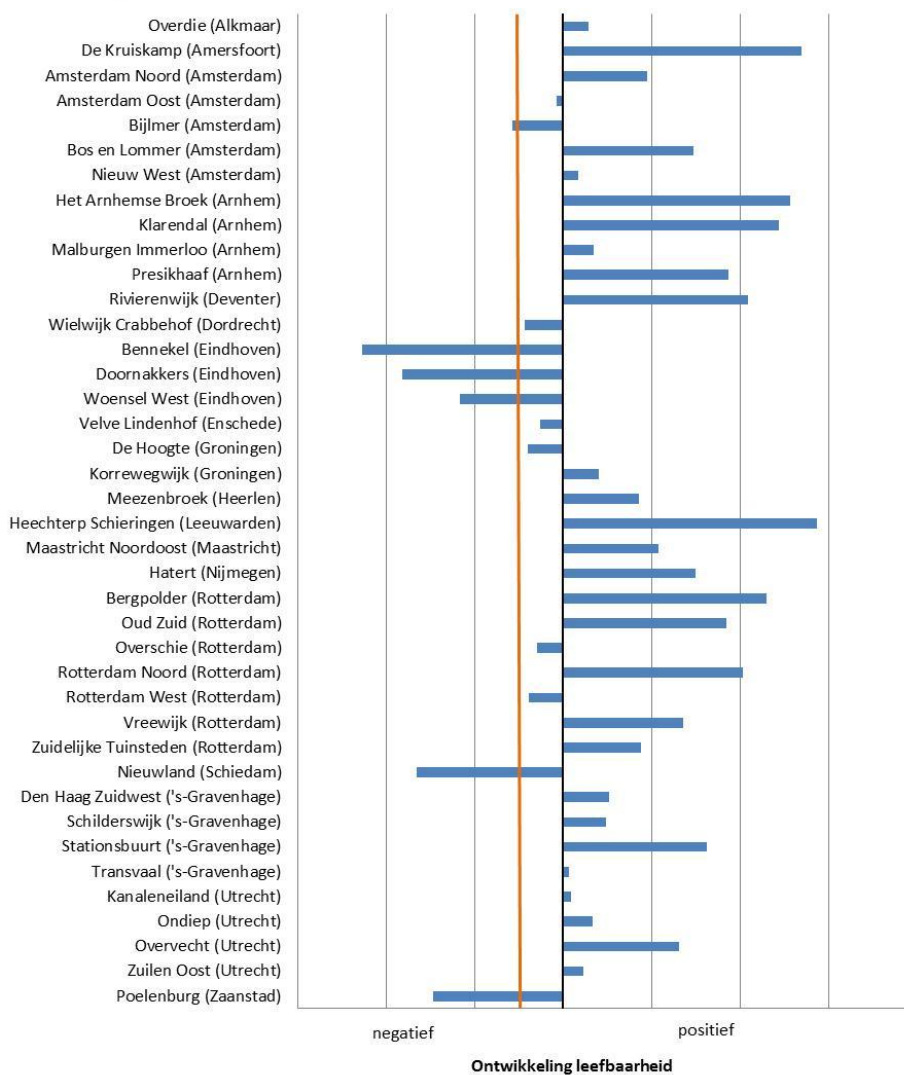
*Bron: Atlas voor gemeenten o.b.v. data UwwWerkbedrijf

3.3 Ontwikkelingen in de aanliggende buurten

In deze paragraaf wordt gezocht naar indicaties voor waterbedefferen in de aanliggende buurten. Allereerst worden de ontwikkelingen in de aanliggende buurten beschreven. Vervolgens wordt afzonderlijk op de zes gedefinieerde indicaties gezocht naar aanwijzingen voor mogelijke waterbedefferen in de aanliggende buurten. Voor iedere indicatie kan in principe blijken dat er aanwijzingen zijn dat waterbedefferen zijn voorgekomen in de aanliggende buurten van een aandachtswijk.

Figuur 9 *Ontwikkeling leefbaarheid (2008-2010) ten opzichte van de regio in de aanliggende buurten van de 40 wijken voor gebieden met een leefbaarheid t/m matig positief in 2008*

Ontwikkeling in buurten rond:

*De oranje lijn geeft de gemiddelde ontwikkeling in de aanliggende wijken minus één standaarddeviatie aan.

De meeste aanliggende gebieden met een ongunstige leefbaarheidsscore van de veertig aandachtswijken, hebben tussen 2008 en 2010 een positieve leefbaarheidsontwikkeling - ten opzichte van de regionale trend - doorgemaakt, zo laat Figuur 9 zien. De meest positieve uitschie-

ters zijn de buurten rond Heechterp-Schieringen in Leeuwarden en De Kruiskamp in Amersfoort. Ook het aanliggend gebied rond de meeste aandachtswijken in Arnhem en Rotterdam heeft een positieve leefbaarheidsontwikkeling doorgemaakt.

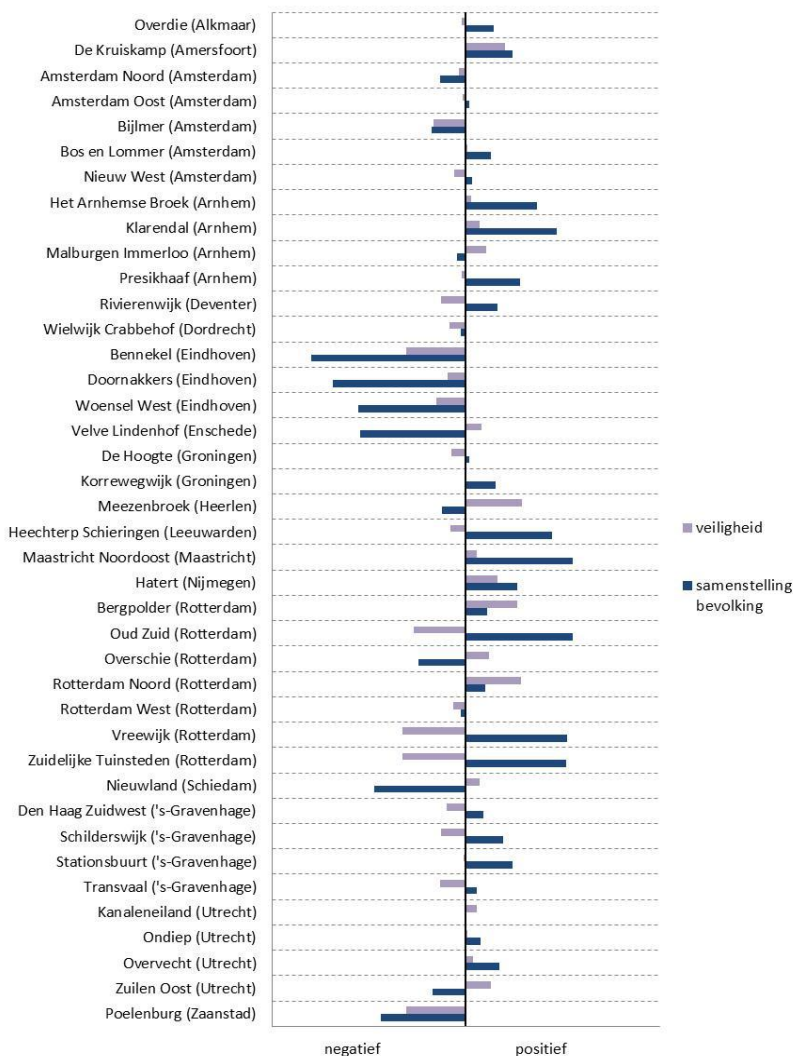
In de figuur hebben de aanliggende gebieden die links van de oranje lijn liggen een duidelijk negatieve ontwikkeling – ten opzichte van de regio - doorgemaakt. Het gaat hierbij om de Bijlmer in Amsterdam; Woensel-West, Bennekel en Doornakkers in Eindhoven, Nieuwland in Schiedam en Poelenburg in Zaanstad.

Ontwikkeling bevolkingssamenstelling en veiligheid

Op zichzelf is er dus maar een beperkt aantal aanliggende gebieden van de aandachtswijken dat het minder doet dan het regionaal gemiddelde. Figuur 10 laat zien dat de negatieve ontwikkeling rond de Eindhovense aandachtswijken en Nieuwland in Schiedam in sterke mate bepaald wordt door de neergang op de dimensie sociaaleconomische bevolkingssamenstelling.

Figuur 10 Ontwikkeling van aanliggende buurten op de dimensies bevolkingssamenstelling en veiligheid (enkel gebieden met een leefbaarheidsscore t/m matig positief in 2008)

Ontwikkeling in buurten rond:

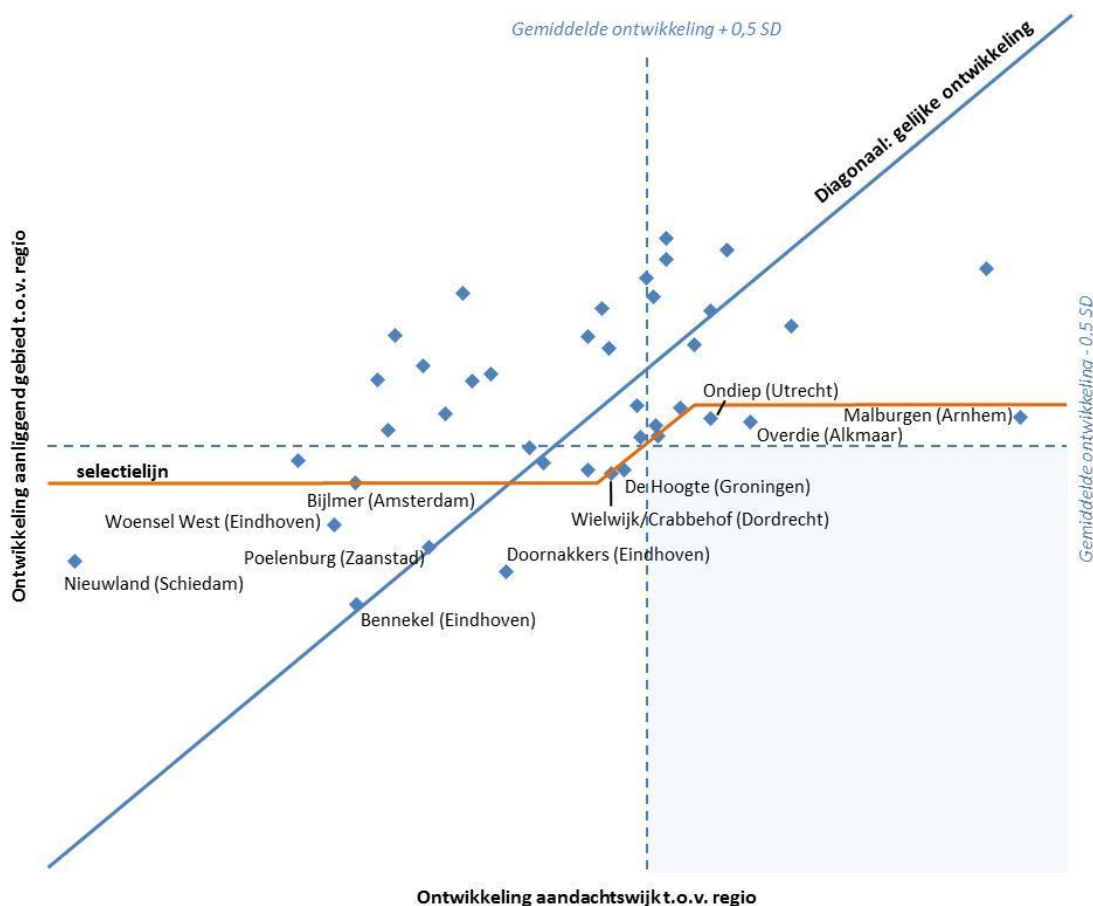
Bijdrage dimensies aan ontwikkeling leefbaarheid

In Poelenburg en de Bijlmer gaat het meer om een samenspel van de negatieve ontwikkeling van de bevolkingsamenstelling en veiligheidssituatie. Er zijn nog andere aanliggende zoekgebieden te vinden waar de bevolkingsamenstelling of veiligheidssituatie een negatieve ontwikkeling heeft doorgemaakt, zoals rond Vreewijk in Rotterdam en Velve-Lindenhof in Enschede. Maar voor deze aanliggende buurten geldt dat de totale leefbaarheidsontwikkeling niet (sterk) negatief is.

3.3.1 Verhouding tussen ontwikkeling aandachtswijken en aanliggend gebied (indicatie 1a)

Een negatieve leefbaarheidsontwikkeling in het aanliggend gebied is een indicatie voor het vóórkomen van een waterbedeffect. Daarnaast kan ook de verhouding in leefbaarheidsontwikkeling tussen het aanliggend gebied en de aandachtswijk dusdanig zijn dat het indicatief voor een waterbedeffect is. Het gaat om gevallen waarin er een sterk uiteenlopend verschil is tussen de aandachtswijk en het omliggend gebied, onafhankelijk van het niveau van ontwikkeling in de aandachtswijk. In Figuur 11 gaat het bijvoorbeeld om de Arnhemse aandachtswijk Malburgen. De aandachtswijk zelf heeft zich heel goed ontwikkeld en ook het aanliggend gebied bevindt zich iets boven de y-as, maar slechts beperkt. Juist omdat het verschil in ontwikkeling zo groot is, kan dat betekenen dat er een waterbedeffect heeft plaatsgevonden.

Figuur 11 Ontwikkeling aandachtswijken en aanliggende buurten 2008-2010

*de x- en y-as representeren respectievelijk de gemiddelde ontwikkeling in het aanliggend gebied -0,5 standaarddeviatie en de gemiddelde ontwikkeling in de aandachtswijken +0,5 standaarddeviatie; De blauwe lijn geeft aan op welke punten de aandachtswijken en het aanliggend gebied gelijk ontwikkeld zijn; Het gebied onder de oranje selectielijn geeft aan waar mogelijk sprake is geweest van waterbedeffecten.

Voor de combinaties van aandachtswijken en aanliggend gebied die onder de oranje selectielijn liggen, geldt dat mogelijk een waterbedeffect heeft bijgedragen aan de achterblijvende ontwikkeling in het aanliggend gebied. In totaal bevinden zich elf combinaties van aandachtswijken en aanliggend gebied in dit selectiegebied. Het gaat hier om de drie Eindhovense aandachtswijken, de Bijlmer (Amsterdam), Poelenburg (Zaanstad), Nieuwland (Schiedam), Wielwijk/Crabbehof (Dordrecht), De Hoogte (Groningen), Ondiep (Utrecht), Overdie (Alkmaar) en Malburgen (Arnhem). Voor deze elf aandachtswijk zijn indicaties dat ze mogelijk voor waterbedeffecten hebben gezorgd.

Gemiddeld genomen is er een positieve samenhang tussen de ontwikkeling in de aandachtswijken en het aanliggend gebied. Daarnaast hebben de meeste aanliggende buurten zich gemiddeld genomen positief ontwikkeld (t.o.v. regionale trend). Een systematisch waterbedeffect dat van de wijkaanpak als geheel zou uitgaan, kan voor het aanliggend gebied dus wel worden uitgesloten. De positieve samenhang suggereert zelfs dat het aanliggend gebied zou kunnen hebben geprofiteerd van de beleidsmatige aandacht die naar de veertig wijken is uitgegaan.

3.3.2 Buurten met een neergaande leefbaarheidsontwikkeling (indicaties 1b en 1c)

In de paragraaf is tot nog nu gewerkt met gemiddelde ontwikkelingen. Hierbij bestaat echter de kans dat positieve en negatieve ontwikkelingen elkaar uitmiddelen. Bijvoorbeeld, wanneer in de ene buurt als gevolg van een waterbedeffect de leefbaarheid een neergaande ontwikkeling heeft doorgemaakt, maar in andere buurten de leefbaarheid een positieve ontwikkeling heeft doorgemaakt, zal de uitmiddeling er vermoedelijk voor zorgen dat het waterbedeffect in deze analyses niet gevonden wordt. In deze paragraaf worden daarom twee aanvullende indicatoren onderzocht. Ten eerste wordt gekeken of in het aanliggend gebied minimaal één specifieke buurt te vinden is waar de leefbaarheid opvallend sterk achterblijft bij de regionale trend. Ten tweede wordt gekeken of er in het aanliggend gebied relatief veel mensen aanwezig zijn voor wie de ontwikkeling van de leefbaarheid in hun woonomgeving sterk is achtergebleven ten opzichte van de regionale trend. Door deze twee indicaties worden specifieke buurten in het aanliggend gebied met een (sterk) neergaande leefbaarheidsontwikkeling ten opzichte van de regionale trend ontdekt.

In Tabel 1 is te lezen bij welke aandachtswijken in het aanliggend gebieden de leefbaarheid in specifieke gebieden sterk achteruit is gegaan. In de omgeving van verschillende Haagse en Rotterdamse aandachtswijken is minimaal één buurt te vinden waar de leefbaarheid sterk achteruit is gegaan. Het gaat om Noord, West, Vreewijk en de Zuidelijke Tuinsteden in Rotterdam en Zuidwest, Schilderswijk en Stationsbuurt in Den Haag. De algemene analyses lieten geen of nauwelijks aanleiding zien om een grootschalig waterbedeffect naar het aanliggend gebied te veronderstellen. Maar deze indicator laat zien dat op kleinschalig niveau mogelijk wel een waterbedeffect heeft gespeeld. Ook in het aanliggend gebied van Velve/Lindenhof (Enschede) en Nieuwland (Schiedam) zijn specifieke buurten gevonden met een relatief sterke leefbaarheidsdaling.

Tabel 1 Specifieke buurten (in het aanliggend gebied van de aandachtswijk) met neergaande leefbaarheidsontwikkeling

	Ontwikkeling in specifieke buurten minder gunstig (indicatie 1c)	Relatief veel bewoners in minder gunstig ontwikkelende gebieden (indicatie 1b)
Overdie (Alkmaar)		X
Bijlmer (Amsterdam)		X
Bennekel (Eindhoven)		X
Doornakkers (Eindhoven)		X
Woensel West (Eindhoven)		X
Velve/Lindenhof (Enschede)	X	X
De Hoogte (Groningen)		X
Overschie (Rotterdam)		X
Rotterdam Noord (Rotterdam)	X	
Rotterdam West (Rotterdam)	X	X
Vreewijk (Rotterdam)	X	
Zuidelijke Tuinsteden (Rotterdam)	X	
Nieuwland (Schiedam)	X	X
Den Haag Zuidwest ('s-Gravenhage)	X	
Schilderswijk ('s-Gravenhage)	X	
Stationsbuurt ('s-Gravenhage)	X	
Poelenburg (Zaanstad)		X

In het aanliggend gebied van elf aandachtswijken wonen relatief veel bewoners waar de leefbaarheidsontwikkeling minder gunstig ten opzichte van de regionale trend is geweest. Het gaat om Overdie (Alkmaar), Bijlmer (Amsterdam), Bennekel, Doornakkers en Woensel West (Eindhoven), Velve/Lindenhof (Enschede), De Hoogte (Groningen), Overschie en West (Rotterdam), Nieuwland (Schiedam) en Poelenburg (Zaanstad). Voor de aandachtswijken waar een kruisje in de tabel staat zijn dus indicaties gevonden dat ze mogelijk voor waterbedeefecten hebben gezorgd.

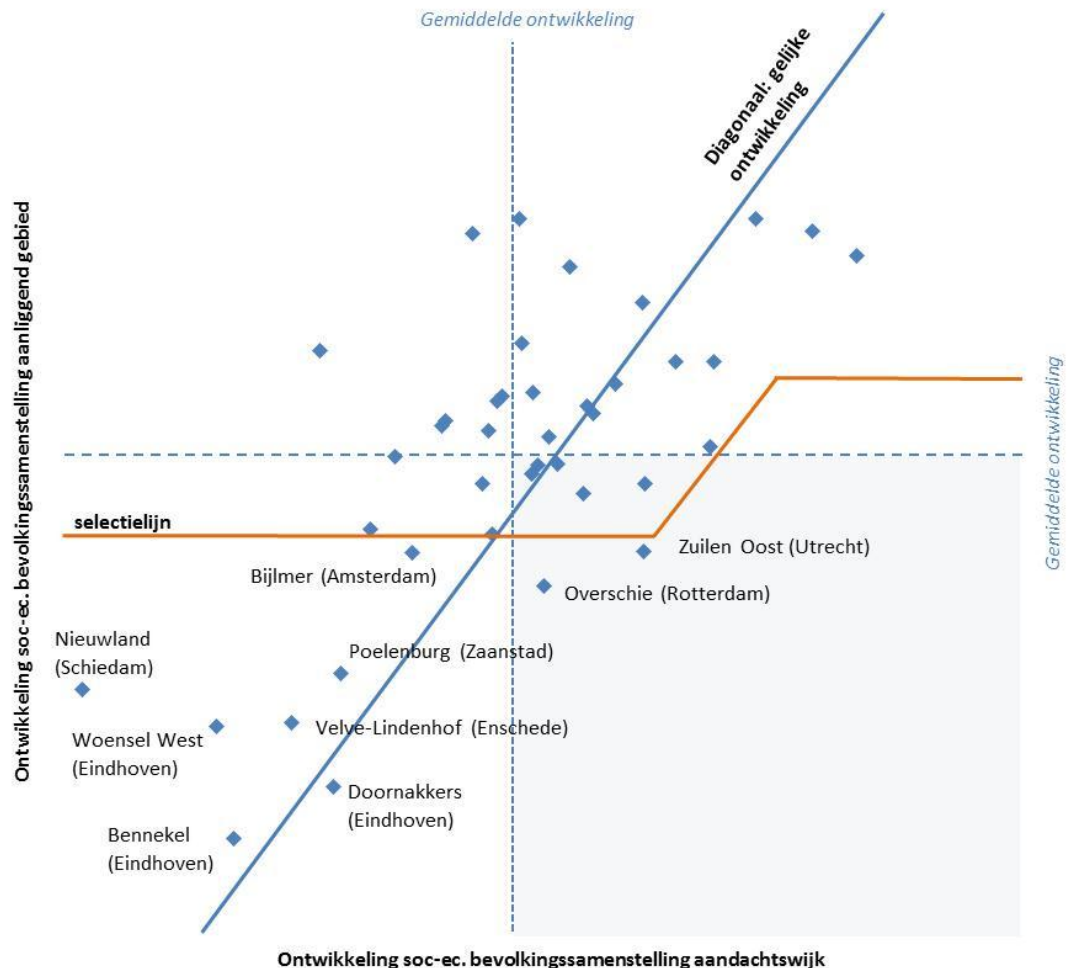
Opvallend is dat maar drie aandachtswijken (Rotterdam West, Velve/Lindenhof en Nieuwland) in beide indicatoren naar voren komen. Dat komt omdat de twee indicatoren op verschillende gebieden focussen. Als er maar één buurt in het aanliggend gebied is die een hele zwakke ontwikkeling heeft doorgemaakt, zal deze in de eerste indicator wel naar voren komen, maar in de tweede vermoedelijk niet. Andersom, als in het aanliggend gebied in veel buurten de leefbaarheid iets is achteruitgegaan, zonder dat één buurt een extreem negatieve ontwikkeling heeft doorgemaakt, komt deze in de tweede indicator wel maar in de eerste vermoedelijk niet naar voren.

3.3.3 Dimensie bevolkingssamenstelling (indicatie 2a)

Een waterbedeefect als gevolg van verhuizingen zal terug te zien zijn op de dimensie bevolkingssamenstelling. In Figuur 12 is de ontwikkeling in de aandachtswijken en het aanliggend gebied op deze dimensie tegenover elkaar uitgezet. In negen combinaties wijst de ontwikkeling van de bevolkingssamenstelling op mogelijke negatieve verplaatsingseffecten. In zeven van deze negen gevallen bleek dat voor de totale leefbaarheid ook te gelden. Voor deze zeven combinaties geldt dat de bij indicatie 1a gevonden aanwijzing voor een waterbedeefect verband houden met veranderingen van de sociaaleconomische bevolkingssamenstelling.

Alleen in het geval van Overschie in Rotterdam en Velve-Lindenhof in Enschede was er – wanneer naar de totale leefbaarheidsontwikkeling wordt gekeken - geen aanleiding om het vóór-komen van een waterbedeffect te veronderstellen.

Figuur 12 *Ontwikkeling op de dimensie bevolkingssamenstelling in de aandachtswijken en het aanliggend gebied van die wijken*

*de x- en y-as representeren respectievelijk de gemiddelde ontwikkeling in het aanliggend gebied en de gemiddelde ontwikkeling in de aandachtswijken

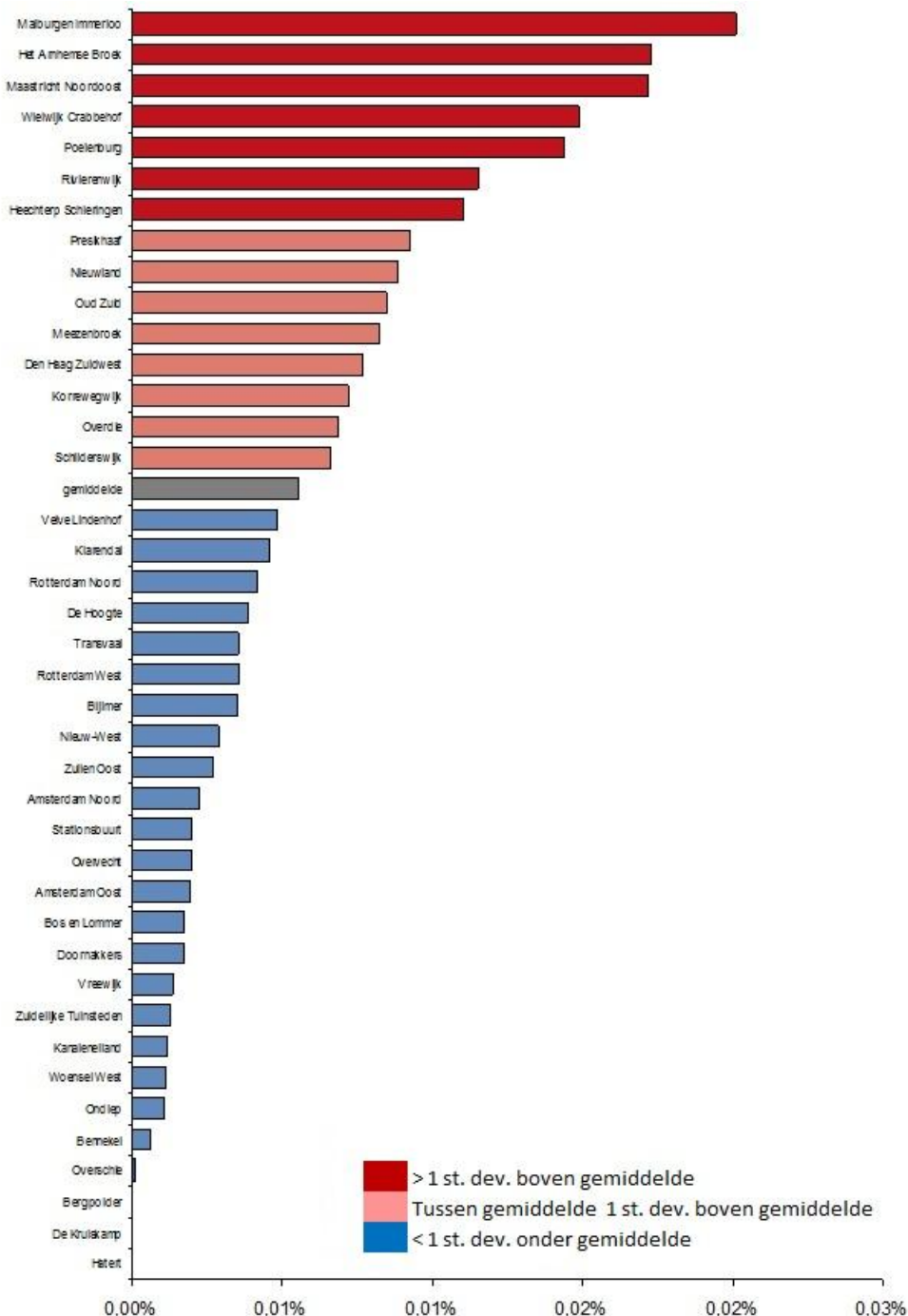
3.3.4 Verhuisstromen niet-werkende werkzoekenden (indicatie 2b)

In Figuur 13 is te zien hoe groot het relatieve aandeel verhuisde niet-werkende werkzoekenden (nww-ers) is in verhouding tot de relatieve omvang van de ontvangstgebieden in de aanliggend buurten. Hieruit blijkt dat in Malburgen/Immerloo (Arnhem), Arnhems Broek, Maastricht Noordoost, Wielwijk/Crabbehof (Dordrecht), Poelenburg (Zaanstad), Rivierenwijk (Deventer) en Heechterp-Schieringen (Leeuwarden) een relatief omvangrijke stroom nww-ers is verhuisd naar de ontvangstgebieden in de aanliggende buurten.

Van deze aandachtswijken zijn tot nog toe voor Poelenburg en Wielwijk/Crabbehof indicaties voor een waterbedeffect naar de aanliggende buurten gevonden. Vanuit de andere aandachtswijken waar indicaties gevonden zijn voor waterbedeffecten, heeft geen relatief omvangrijke uitstroom van werklozen plaatsgevonden. Dat betekent niet dat er geen waterbedeffecten zijn

voorgekomen vanuit die wijken, maar dat er op deze indicator geen indicaties zijn. Waterbede-
fecten hoeven immers niet door verhuizende werklozen te worden overgebracht, maar kunnen
ook door werkenden met sociale problematiek worden meegenomen.

**Figuur 13 Aantal verhuisde nww-ers als percentage van het aantal inwoners in de ont-
vangstgebieden in het aanliggende gebied**

*Bron: Atlas voor gemeenten o.b.v. data UwwWerkbedrijf

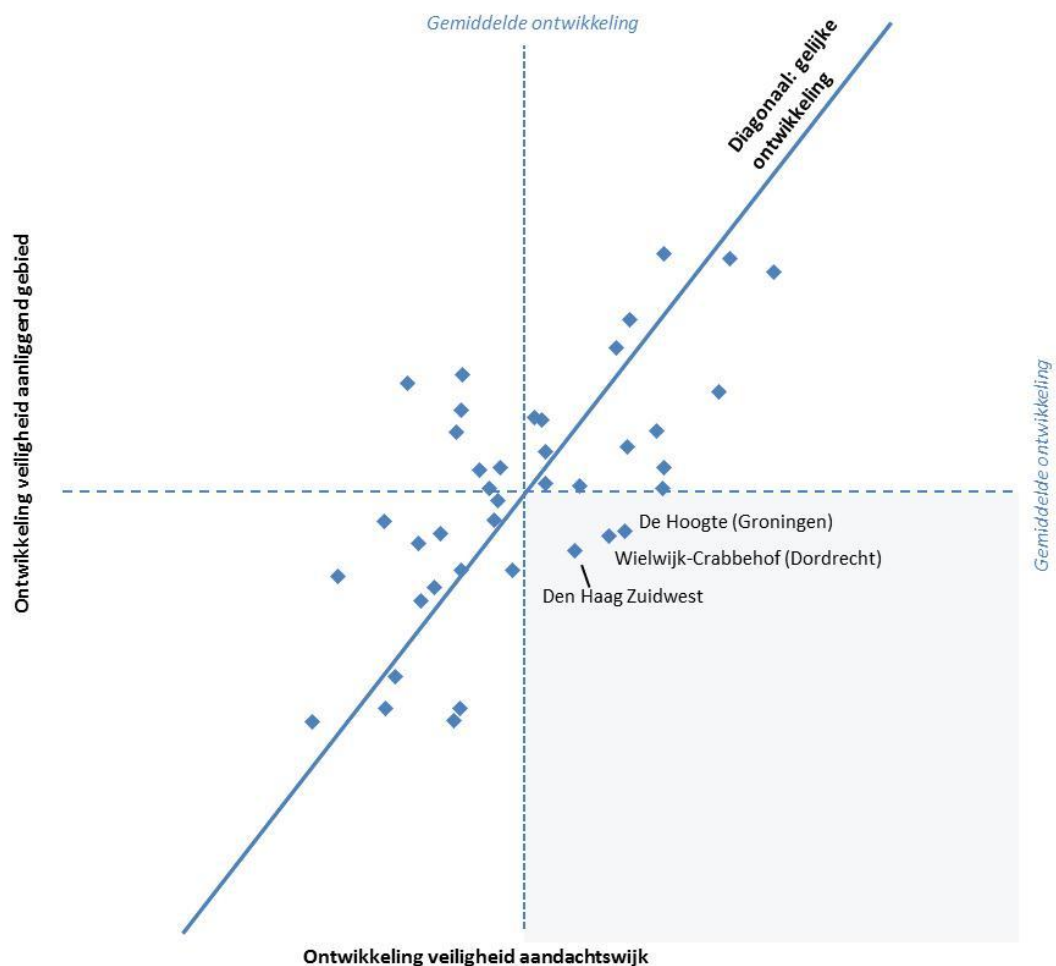

3.3.5 Dimensie veiligheid (indicatie 2c)

In Figuur 14 wordt gekeken of er reden is om aan te nemen dat de veiligheidsproblemen van de aandachtswijk naar het aanliggend gebied zijn verplaatst. Voor drie combinaties geldt dat ze in het kwadrant rechtsonder te vinden zijn, wat op een waterbedeфект kan wijzen. Voor De Hoogte (Groningen) en Wielwijk-Crabbehof (Dordrecht) geldt dat er qua totale leefbaarheid mogelijk negatieve waterbedeфектen hebben gespeeld. Voor Den Haag Zuidwest geldt dat er qua totale leefbaarheid geen aanleiding is om te veronderstellen dat een waterbedeфект tot een negatieve ontwikkeling in het aanliggend gebied heeft geleid. De gevonden verslechtering van de veiligheidssituatie is in het aanliggend gebied van Den Haag Zuidwest goedge maakt door een verbetering van de sociaaleconomische bevolkingssamenstelling.

Voor De Hoogte en Wielwijk-Crabbehof geldt dat de bij indicatie 1a gevonden aanwijzing voor een waterbedeфект verband houden met veranderingen van de veiligheidssituatie.

Figuur 14 Ontwikkeling op de dimensie veiligheid in de aandachtswijken en het aanliggend gebied van die wijken

*de x- en y-as representeren respectievelijk de gemiddelde ontwikkeling in het aanliggend gebied en de gemiddelde ontwikkeling in de aandachtswijken

3.3.6 Indicatoren voor de selectie van cases

In deze paragraaf is onderzocht voor welke aandachtswijken er indicaties zijn dat in het aanliggend gebied waterbedeefecten kunnen hebben gespeeld. In Tabel 2 zijn de uitkomsten van de verschillende analyses samengevat. De tabel moet als volgt gelezen worden. In de tweede kolom staat of er op basis van de algemene analyses (indicatie 1a; zie Figuur 9) een mogelijkheid is dat de ontwikkeling in het aanliggend gebied samenhangt met een waterbedeefect. In elf gevallen heeft een leefbaarheidsontwikkeling in het aanliggend gebied (al dan niet in combinatie met de ontwikkeling in de aandachtswijk) plaatsgevonden die hiervoor indicatief is. Het gaat hier om het aanliggende gebied van: Doornakkers, Woensel-West en De Bennekel (Eindhoven), de Bijlmer (Amsterdam), Poelenburg (Zaanstad), Nieuwland (Schiedam), Wielwijk/Crabbehof (Dordrecht), de Hoogte (Groningen), Ondiep (Utrecht), Overdie (Alkmaar) en Malburgen (Arnhem). Voor acht van deze combinaties van aandachtswijk en aanliggend gebied zijn ook op het gebied van de sociaaleconomische bevolkingssamenstelling en/of veiligheidssituatie indicaties gevonden die op het vóórkomen van een waterbedeefect kunnen wijzen (indicaties 2a en 2c; zie kolommen drie en vier)²². Deze acht combinaties zijn vet gemarkeerd in de tabel. Alleen voor Ondiep in Utrecht, Overdie in Alkmaar en Malburgen in Arnhem geldt dat er op basis van de dimensies bevolkingssamenstelling en veiligheidssituatie geen aanleiding is om de gevonden leefbaarheidsontwikkeling in verband te brengen met een waterbedeefect. Voor Wielwijk/Crabbehof en Poelenburg geldt dat er relatief veel niet-werkende werkzoekenden vanuit de aandachtswijk naar het aanliggend gebied zijn verhuisd (indicatie 2b).

Tabel 2 *Indicaties voor potentiële waterbedeefect in de delen van het aanliggend gebied van de aandachtswijken met een leefbaarheid t/m matig positief*

	Selectie algemene analyse	Selectie algemene analyse ontwikkeling samenstelling bevolking	Selectie algemene analyse ontwikkeling veiligheid	Relatief veel bewoners in minder gunstig ontwikkelende gebieden	Ontwikkeling in specifieke buurten minder gunstig	Verhuistroom nww-ers
<i>Indicatie</i>	<i>1a</i>	<i>2a</i>	<i>2c</i>	<i>1b</i>	<i>1c</i>	<i>2b</i>
Overdie (Alkmaar)	X			X		
De Kruiskamp (Amersfoort)						
Amsterdam Noord (A'dam)						
Amsterdam Oost (Amsterdam)						
Bijlmer (Amsterdam)	X	X		X		
Bos en Lommer (Amsterdam)						
Nieuw West (Amsterdam)						
Het Arnhemse Broek						
Klarendal (Arnhem)						
Malburgen/Immerloo (Arnh.)	X					
Presikhaaf (Arnhem)						

²² Voor het maken van de selectie zijn de indicaties 2a, 2b en 2c vooral ter ondersteuning gebruikt. Voor de indicaties 2a en 2c zijn alleen kruisjes gezet als er ook een aanwijzing voor een waterbedeefect op indicatie 1a is gevonden. Als er geen aanwijzingen voor de algemene leefbaarheid (1a), maar wel op één van de dimensies (bv Rotterdam Noord) is gevonden, is er in de derde en vierde kolom dus geen kruisje geplaatst. Voor indicatie 2b is alleen een kruisje gezet als er op de combinatie 1a en 2a/2c aanwijzingen voor een waterbedeefect gevonden zijn.

	Selectie algemene analyse	Selectie algemene analyse ontwikkeling samenstelling bevolking	Selectie algemene analyse ontwikkeling veiligheid	Relatief veel bewoners in minder gunstig ontwikkelende gebieden	Ontwikkeling in specifieke buurten minder gunstig	Verhuistroom nww-ers
Rivierenwijk (Deventer)						
Wielwijk/Crabbehof (Dord.)	X		X			X
Bennekel (Eindhoven)	X	X		X		
Doornakkers (Eindhoven)	X	X		X		
Woensel West (Eindhoven)	X	X		X		
Velve/Lindenhof (Enschede)				X	X	
De Hoogte (Groningen)	X		X	X		
Korrewegwijk (Groningen)						
Meezenbroek (Heerlen)						
Heechterp/Schieringen (L.w.)						
Maastricht Noordoost						
Hatert (Nijmegen)						
Bergpolder (Rotterdam)						
Oud Zuid (Rotterdam)						
Overschie (Rotterdam)				X		
Rotterdam Noord (R'dam)					X	
Rotterdam West (Rotterdam)				X	X	
Vreewijk (Rotterdam)					X	
Zuidelijke Tuinsteden (R'dam)					X	
Nieuwland (Schiedam)	X	X		X	X	
Den Haag Zuidwest					X	
Schilderswijk ('s-Gravenhage)					X	
Stationsbuurt ('s-Gravenhage)					X	
Transvaal ('s-Gravenhage)						
Kanaleneiland (Utrecht)						
Ondiep (Utrecht)	X					
Overvecht (Utrecht)						
Zuilen Oost (Utrecht)						
Poelenburg (Zaanstad)	X	X		X		X

Daarnaast staat in de tabel weergegeven of er in specifieke buurten indicaties voor het vóórkomen van een waterbedefferd zijn of als er relatief veel bewoners in minder gunstig ontwikkelende gebieden woonachtig zijn (indicaties 1b en 1c; kolom 5 en 6). De aandachtswijken waar dit voor geldt, zijn ook vet gemarkeerd. Naast de eerder genoemde acht aandachtswijken zijn er daarom indicaties voor het vóórkomen van waterbedefferden in Overdie (Alkmaar), Velve/Lindenhof (Enschede), Overschie, Noord, West, Vreewijk en de Zuidelijke Tuinsteden (Rotterdam) en Zuidwest, de Schildersbuurt en de Stationsbuurt (Den Haag). In totaal geldt daarmee voor 18 aandachtswijken dat niet uitgesloten kan worden dat zich in (bepaalde delen van) het aanliggende gebied een waterbedefferd heeft voorgedaan.

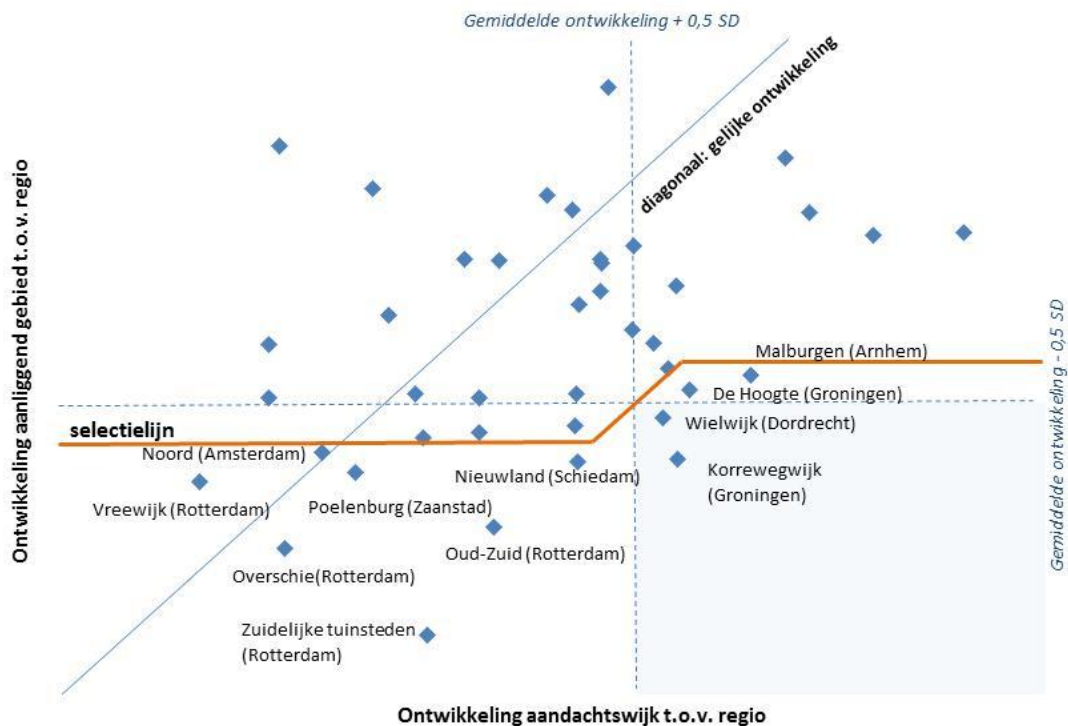
3.3.7 Verschil met nulmeting

Dit onderzoek is een herhalingsmeting van het onderzoek ('Waterbedefferden van het wijkenbeleid: nulmeting') dat zocht naar waterbedefferden vanuit de veertig aandachtswijken tussen 2006 en 2008. De uitgevoerde analyses in dit hoofdstuk zijn gelijk aan de analyses zoals in de

nulmeting ontwikkeld. Op basis van de ervaringen die met behulp van de nulmeting zijn opgedaan, zijn echter de criteria om tot een selectie te komen van wijken die mogelijk voor waterbedeften hebben gezorgd uitgebreid.

Door de nieuwe selectiecriteria zijn de uitkomsten van de selectie niet direct vergelijkbaar met de selectie-uitkomsten van de nulmeting. Daarom staat in Figuur 15 weergegeven hoe de uitkomsten van de analyses van de ontwikkeling tussen 2006 en 2008 zouden zijn met de aangepaste selectiecriteria volgens indicatie 1a (algemene leefbaarheidsontwikkeling). Uit de figuur blijkt dat in totaliteit voor elf aandachtswijken indicaties zijn dat op de algemene leefbaarheid waterbedeften in de aanliggende buurten zijn voorgekomen. In het voorliggende onderzoek is gebleken dat er van 2008 tot 2010 eveneens voor elf aandachtswijken indicaties voor waterbedeften in de aanliggende buurten zijn gevonden. Het aantal aandachtswijken met indicaties voor waterbedeften is met deze selectiecriteria dus gelijk gebleven.

Figuur 15 Ontwikkeling gemiddelde leefbaarheid aandachtswijken en aanliggende buurten 2006-2008 (indicatie 1a)*

*Deze figuur is afkomstig uit de nulmeting, maar met de aangepaste selectiemechanisme, zoals beschreven in paragraaf 2.5

Ook op de andere indicaties zijn de overeenkomsten groot. Alleen wanneer naar de ontwikkeling van de dimensie (sociaaleconomische) bevolkingssamenstelling wordt gekeken (indicatie 2a), valt een halvering van het aantal aandachtswijken met aanwijzingen voor waterbedeften op. Tussen 2006 en 2008 bleken er voor zestien aandachtswijken indicaties te zijn, tussen 2008 en 2010 waren dat er nog acht. Op de dimensie veiligheid (indicatie 2c) zijn zowel in de periode 2006-2008 als van 2008 tot 2010 voor drie aandachtswijken indicaties voor waterbedeften gevonden.

Wanneer de aandachtswijken waar op kleinschaliger niveau aanwijzingen voor waterbedeften gevonden zijn (indicaties 1b en 1c) aan de totale selectie worden toegevoegd, is te zien dat er tussen 2006 en 2008 in totaal negentien aandachtswijken met indicaties voor waterbedef-

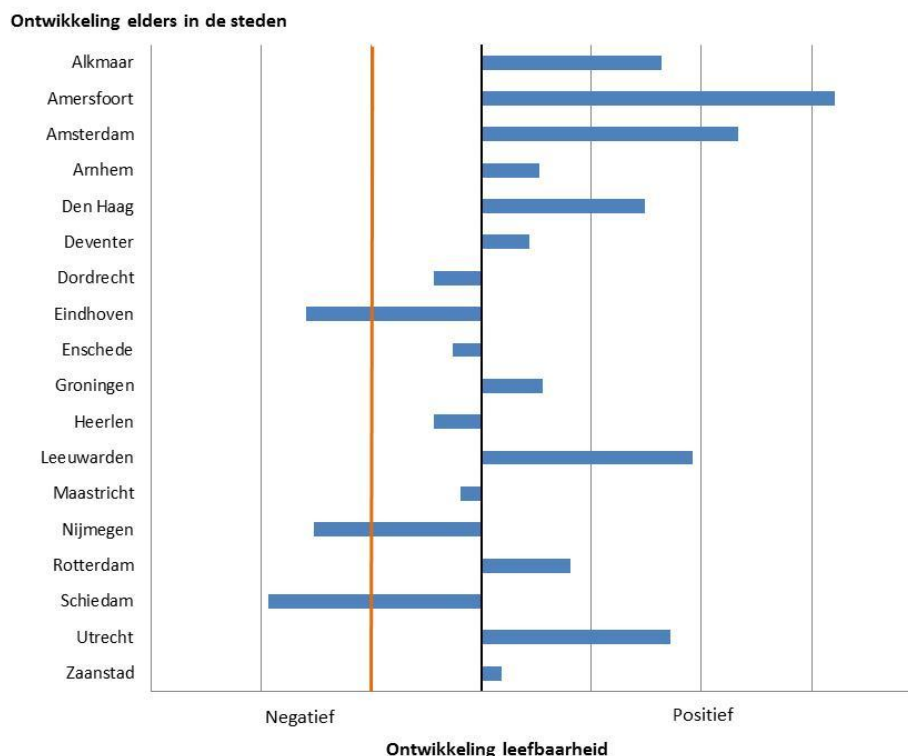
fecten zijn geïdentificeerd, en tussen 2008 en 2010 achttien. De conclusie uit deze vergelijking is dat het wijkenbeleid niet heeft geleid tot een toename van waterbedeffecten in het aanliggend gebied. In totaal zijn er namelijk voor ongeveer evenveel aandachtswijken aanwijzingen voor waterbedeffecten in de aanliggende buurten gevonden.

3.4 Ontwikkelingen elders in de steden

In deze paragraaf wordt naar aanwijzingen voor waterbedeffecten in het zoekgebied rest van de stad gezocht. Hierbij wordt gekeken naar de ontwikkelingen in gebieden met een ongunstige leefbaarheid (t/m matig positief in 2008) die wel in de stad van de aandachtswijk liggen, maar niet tot een aandachtswijk of het aanliggend gebied daarvan behoren. Deze analyses op potentiële waterbedeffecten worden gedaan op het totaal van de aandachtswijken in de steden. Als de analyse per aandachtswijk zou worden gedaan, bestaat de kans dat een ontwikkeling elders in de stad betrekking heeft op een andere aandachtswijk of het aanliggend gebied daarvan. Deze ontwikkelingen zijn in de vorige paragraaf al beschreven.

Allereerst worden de ontwikkelingen in het zoekgebied rest van de stad beschreven. Vervolgens wordt afzonderlijk op de zes gedefinieerde indicaties gezocht naar aanwijzingen voor mogelijke waterbedeffecten in de rest van stad. Voor iedere indicatie kan in principe blijken dat er aanwijzingen zijn dat waterbedeffecten zijn voorgekomen in het zoekgebied rest van de stad.

Figuur 16 *Ontwikkeling leefbaarheid (2008-2010) ten opzichte van de regio voor gebieden elders in de steden met een leefbaarheid t/m matig positief in 2008*

*De oranje lijn geeft de gemiddelde ontwikkeling in de steden minus één standaarddeviatie aan.

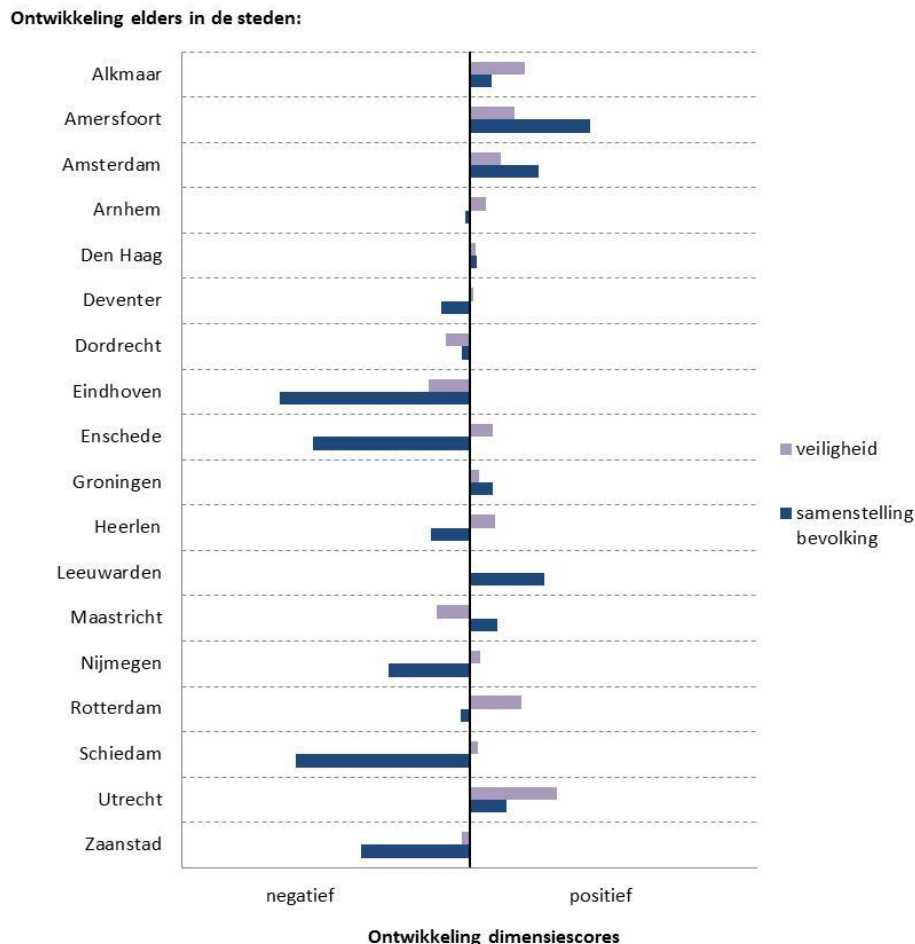
In Figuur 16 is te zien dat in drie steden het gebied buiten de aandachtswijken en het aanliggend gebied een duidelijk negatieve leefbaarheidsontwikkeling – ten opzichte van het regionaal gemiddelde – heeft doorgemaakt. Het gaat hier om Eindhoven, Nijmegen en Schiedam. In het

merendeel van de steden is de ontwikkeling in het zoekgebied 'elders in de stad' positief geweest (ten opzichte van de regio). In eerste instantie lijkt hier weinig aan de hand, in ieder geval als het gaat om systematische waterbedefferen.

Ontwikkeling bevolkingssamenstelling en veiligheid

In Eindhoven, Nijmegen en Schiedam is de ontwikkeling van de sociaaleconomische bevolkingssamenstelling de belangrijkste achtergrond van de neergaande leefbaarheidstrend elders in de stad, zo laat Figuur 18 zien. In Eindhoven is daar bovenop ook nog een kleine verslechtering van de veiligheidssituatie te zien. Deze is wel de grootste van alle steden. Opvallend is dat ook in Enschede en Zaanstad elders in de stad een relatief sterke negatieve ontwikkeling van de sociaaleconomische bevolkingssamenstelling is te zien, terwijl de totale leefbaarheid nauwelijks is veranderd (zie Figuur 17). De ontwikkelingen van de andere dimensies zijn hier blijkbaar dusdanig geweest dat deze ongunstige ontwikkeling niet heeft gezorgd voor een sterke leefbaarheidsdaling.

Figuur 18 *Ontwikkeling elders in de stad op de dimensies bevolkingssamenstelling en veiligheid (enkel gebieden met een leefbaarheidsscore t/m matig positief in 2008)*

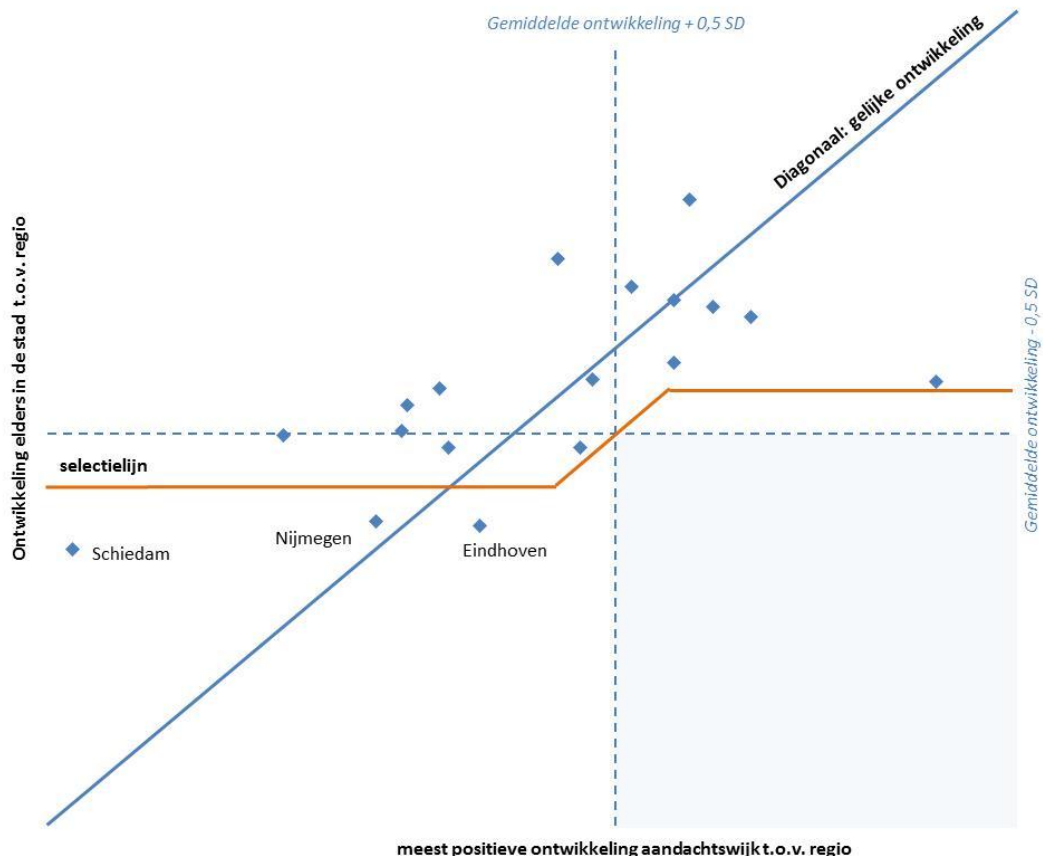
3.4.1 Verhouding tussen ontwikkeling aandachtswijken en gebieden elders in de stad (indicatie 1a)

Een negatieve ontwikkeling van het aanliggend gebied is niet de enige indicatie van een waterbedefferen. Het kan ook om het relatieve verschil in ontwikkeling tussen de aandachtswijk en

het gebied 'elders in de stad' gaan. Uit Figuur 19 blijkt echter dat er geen andere steden zijn, dan in de vorige analyse reeds genoemde, waar deze tweede indicatie voor geldt. Ook opvallend is dat geen enkele combinatie van (beste ontwikkelde) aandachtswijk en zoekgebied elders in de stad zich in het kwadrant rechtsonder bevinden. Er zijn dus geen gevallen waar een duidelijke verbetering van de leefbaarheid in een aandachtswijk samengaat met een duidelijke verslechtering van de leefbaarheid elders in de stad. Uiteindelijk blijkt uit deze figuur dat alleen de drie steden met een duidelijk negatieve ontwikkeling (Schiedam, Nijmegen en Eindhoven) zich onder de oranje selectielijn bevinden. Voor deze drie steden zijn dus aanwijzingen gevonden dat een waterbedeffering in het zoekgebied rest van de stad is voorgekomen.

Deze figuur laat ook zien dat er gemiddeld gesproken een positieve samenhang lijkt te zijn tussen de ontwikkeling in de aandachtswijk en de ontwikkeling elders in de stad. Een systematisch waterbedeffering vanuit de aandachtswijken naar gebieden elders in de stad lijkt met andere woorden niet te hebben plaatsgevonden.

Figuur 19 Meest positieve leefbaarheidsontwikkeling (t.o.v. de regio) in de aandachtswijken vergeleken met de ontwikkeling elders in de steden tussen 2008 en 2010 (voor gebieden met een score t/m matig positief)

*de x- en y-as representeren respectievelijk de gemiddelde ontwikkeling elders in de stad -0,5 standaarddeviatie en de gemiddelde ontwikkeling in de aandachtswijken +0,5 standaarddeviatie; De blauwe lijn geeft aan op welke punten de aandachtswijken en het aanliggend gebied gelijk ontwikkeld zijn; Het gebied onder oranje selectielijn geeft aan waar mogelijk sprake is geweest van waterbedefferingen.

3.4.2 Buurten met een neergaande leefbaarheidsontwikkeling (indicatie 1b en 1c)

Uit de analyses in deze paragraaf zijn tot nog toe drie steden naar voren gekomen waar de ontwikkelingen in de aandachtswijken en de ontwikkelingen elders in de stad aanleiding geven om het vóórkomen van een waterbedeffect niet uit te sluiten. Het ging daarbij om Eindhoven, Nijmegen en Schiedam. Uit Tabel 3 blijkt dat deze drie steden op de indicator 'relatief veel bewoners in minder gunstig ontwikkelende gebieden' ook naar voren komen. Verder laat deze indicator zien dat er indicaties zijn dat er in het zoekgebied in de rest van de stad in Enschede, Heerlen en Zaanstad mogelijk ook iets aan de hand is.

Aangezien het zoekgebied 'rest van de stad' in sommige gevallen relatief groot is, is de kans aanwezig dat mogelijke waterbedeffecten uitgemiddeld worden door positieve ontwikkelingen in andere buurten. Om dit soort waterbedeffecten toch te identificeren, kan de indicator 'ontwikkeling in specifieke buurten minder gunstig' gebruikt worden. In de steden Dordrecht, Eindhoven, Groningen, Heerlen, Nijmegen en Zaanstad zijn er indicaties dat in het zoekgebied 'rest van de stad' mogelijk waterbedeffect zijn voorgekomen. Dordrecht en Groningen waren in eerdere analyses nog niet naar voren gekomen.

Voor de aandachtswijken waar een kruisje in de tabel staat zijn dus indicaties gevonden dat ze mogelijk voor waterbedeffecten hebben gezorgd.

Tabel 3 Specifieke buurten (in zoekgebied van de aandachtswijk rest van de stad) met neergaande leefbaarheidsontwikkeling

	Ontwikkeling in specifieke buurten minder gunstig (indicatie 1c)	Relatief veel bewoners in minder gunstig ontwikkelende gebieden (indicatie 1b)
Dordrecht	X	
Eindhoven	X	X
Enschede		X
Groningen	X	
Heerlen	X	X
Nijmegen	X	X
Schiedam		X
Zaanstad	X	X

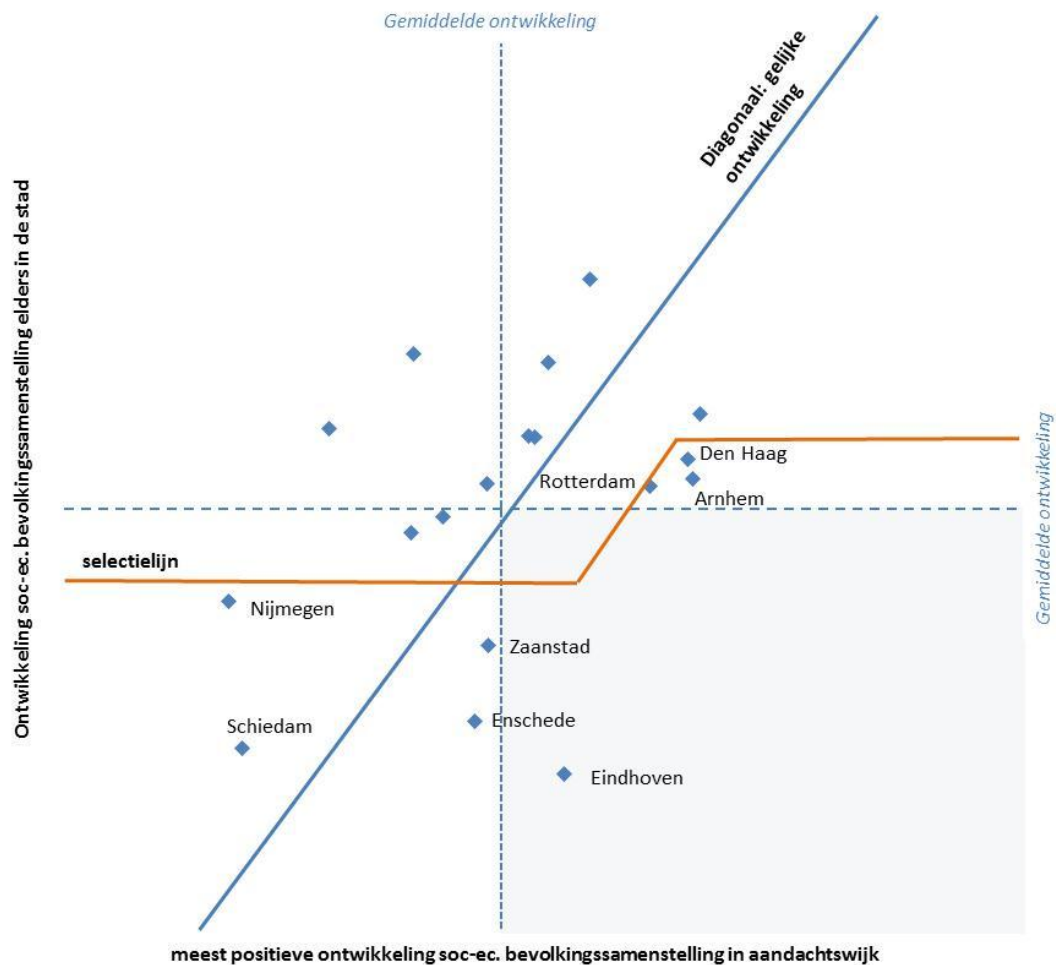
3.4.3 Dimensie bevolkingssamenstelling (indicatie 2a)

Voor Eindhoven, Nijmegen en Schiedam geldt dat ook op de dimensie sociaaleconomische bevolkingssamenstelling de ontwikkeling dusdanig is dat een waterbedeffect mogelijk heeft bijgedragen aan de neergaande ontwikkeling in de rest van de stad. Voor deze drie steden geldt dat de bij indicatie 1a gevonden aanwijzing voor een waterbedeffect verband houdt met veranderingen van de sociaaleconomische bevolkingssamenstelling.

Een vijftal andere steden (Den Haag, Arnhem, Zaanstad, Enschede en Rotterdam) bevindt zich ook onder de oranje selectielijn. Voor deze steden geldt echter dat - aangezien ze op de totale leefbaarheidsontwikkeling niet onder de oranje selectielijn te vinden waren - deze ontwikkeling van de sociaaleconomische bevolkingssamenstelling niet samengaat met een sterke achteruitgang van de totale leefbaarheid, en er dus geen indicaties zijn dat er waterbedeffecten op de dimensie sociaaleconomische bevolkingssamenstelling hebben gespeeld.

Figuur 20 Meest positieve ontwikkeling van de dimensie bevolkingssamenstelling in de aandachtswijken vergeleken met de rest van de stad in gebieden met een score t/m matig positief

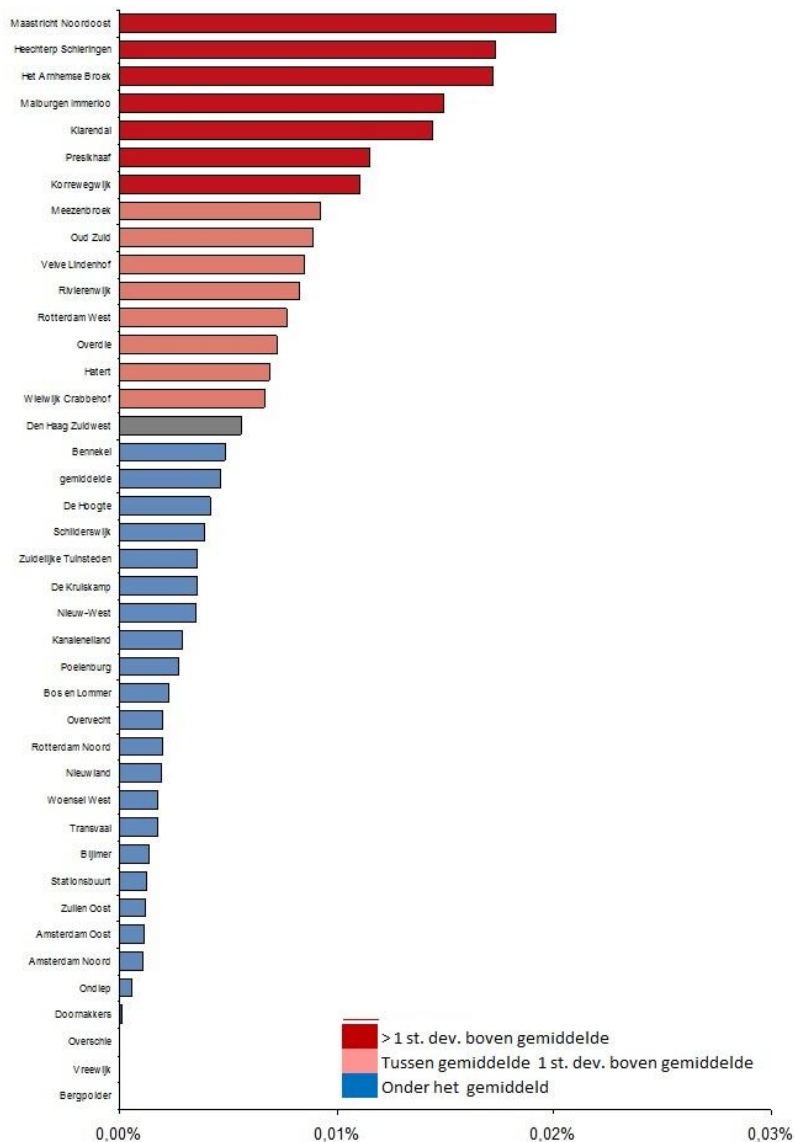

*de x- en y-as representeren respectievelijk de gemiddelde ontwikkeling in de rest van de stad en de gemiddelde ontwikkeling in de aandachtswijken

3.4.4 Verhuisstromen niet-werkende werkzoekenden (indicatie 2b)

Figuur 21 laat zien vanuit welke aandachtswijken een relatief groot aandeel niet-werkende werkzoekenden is verhuisd naar de ontvangstgebieden in de rest van de stad. Het gaat hierbij om Maastricht Noordoost, Heechterp/Schieringen (Leeuwarden), Arnhems Broek, Malburgen/Immerloo, Klarendal en Presikhaaf (Arnhem) en, Korrewijkwijk (Groningen). Vanuit de Groningse aandachtswijken zijn eerder al indicaties voor een waterbedeffect naar de potentiële ontvangstgebieden in de rest van de stad gevonden.

Figuur 21 Aantal verhuisde nww-ers als percentage van het aantal inwoners in de ontvangstgebieden in de rest van de stad

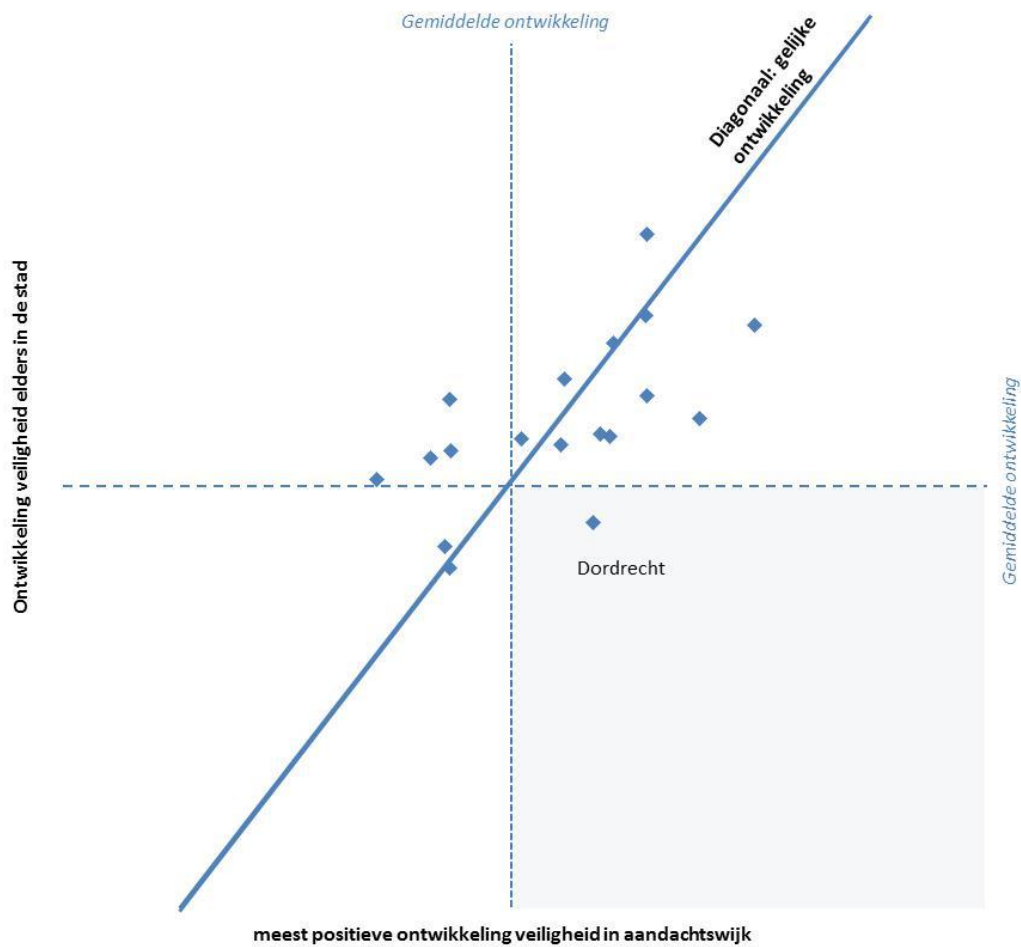

*Bron: Atlas voor gemeenten o.b.v. data UwwWerkbedrijf

3.4.5 Dimensie veiligheid (indicatie 2c)

In de meeste zoekgebieden van de aandachtswijken elders in de stad is de ontwikkeling van de veiligheidssituatie positief geweest. Op de dimensie veiligheid blijkt er slechts één combinatie te zijn waar de (best scorende) aandachtswijk een positieve veiligheidsontwikkeling heeft door gemaakt en de rest van de stad een negatieve leefbaarheidsontwikkeling, namelijk Dordrecht. Maar aangezien Dordrecht in de algemene leefbaarheidsanalyses (indicatie 1a) niet naar voren is gekomen als gebied waar een waterbedeefte heeft gespeeld, is deze uitkomst geen indicatie voor het optreden van een waterbedeefte.

Figuur 22 Meest positieve ontwikkeling van de dimensie veiligheid in de aandachtswijken vergeleken met de rest van de stad in gebieden met een score t/m matig positief

*de x- en y-as representeren respectievelijk de gemiddelde ontwikkeling in het aanliggend gebied en de gemiddelde ontwikkeling in de aandachtswijken

3.4.6 Indicatoren voor selectie van cases

In specifieke gevallen zijn er in deze paragraaf indicaties gevonden die mogelijk op het vóórkomen van een waterbedeffect wijzen. In Tabel 4 staat samengevat om welke steden het gaat. In de algemene analyse (indicatie 1a) kwamen Eindhoven, Nijmegen en Schiedam naar voren. Voor Nijmegen en Schiedam waren deze indicaties alleen op de dimensie bevolkingsaanpak (indicatie 2a) te zien, terwijl het voor Eindhoven naast de bevolkingsaanpak ook om de veiligheidssituatie (indicatie 2c) kan gaan. Naast deze drie steden zijn in Dordrecht, Enschede, Groningen, Heerlen en Zaanstad op de indicaties 1b en 1c aanwijzingen gevonden dat er mogelijk waterbedeffecten gespeeld hebben. In totaal kan voor acht steden niet worden uitgesloten dat in (delen van) het zoekgebied 'rest van de stad' een waterbedeffect heeft bijgedragen aan de neergaande leefbaarheidsontwikkeling.

Tabel 4 Indicaties voor potentiële waterbedeffer in de delen van het zoekgebied elders in de stad met een leefbaarheid t/m matig positief

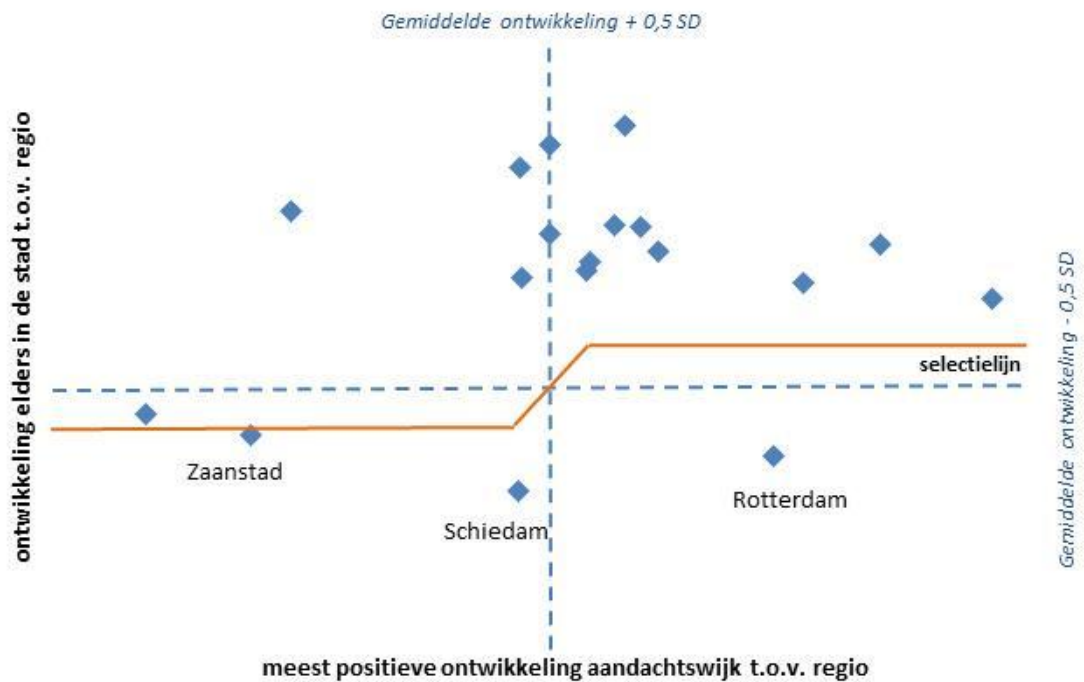
	Selectie algemene analyse	Selectie algemene analyse ontwikkeling samenstelling bevolking	Selectie algemene analyse ontwikkeling veiligheid	Relatief veel bewoners in minder gunstige ontwikkelende gebieden	Ontwikkeling in specifieke buurten minder gunstig	Verhuisstroom nww-ers
Indicatie	1a	2a	2c	1b	1c	2b
Alkmaar						
Amersfoort						
Amsterdam						
Arnhem						
Den Haag						
Deventer						
Dordrecht					X	
Eindhoven	X	X		X	X	
Enschede				X		
Groningen					X	X
Heerlen				X	X	
Leeuwarden						
Maastricht						
Nijmegen	X	X		X	X	
Rotterdam						
Schiedam	X	X		X		
Utrecht						
Zaanstad				X	X	

3.4.7 Verschil met nulmeting

Aan het einde van deze paragraaf wordt gekeken naar het verschil in uitkomsten met de nulmeting ('Waterbedefferen van het wijkenbeleid: nulmeting'). In Figuur 23 staat weergegeven hoe de uitkomsten van de analyses van de ontwikkeling tussen 2006 en 2008 zouden zijn met de aangepaste selectiecriteria volgens indicatie 1a. Hieruit volgt dat de aangepaste selectiecriteria drie steden identificeren waar mogelijk waterbedefferen vanuit de aandachtswijken hebben gespeeld. Dat zijn er evenveel als voor de periode 2008-2010. Ook wanneer aan deze selectie de aandachtswijken worden toegevoegd waar op kleinschalig niveau aanwijzingen gevonden zijn voor waterbedefferen in het zoekgebied rest van de stad (indicaties 1b en 1c), is het aantal aandachtswijken met indicaties in beide periodes ongeveer gelijk. Tussen 2006 en 2008 zijn in totaal negen aandachtswijken gevonden met indicaties voor waterbedefferen elders in de stad, in de periode 2008-2010 zijn dat er acht. Als ten slotte naar de dimensies veiligheid (indicaties 2c) en bevolkingssamenstelling (indicatie 2a) wordt gekeken, is het aantal wijken met indicaties voor waterbedefferen in beide periodes ongeveer gelijk.

De conclusie uit deze vergelijking is dus dat wijkenbeleid niet heeft geleid tot een toename van waterbedeffecten in het zoekgebied 'rest van de stad'. Er zijn namelijk voor ongeveer evenveel aandachtswijken aanwijzingen gevonden voor waterbedeffecten in de rest van de stad.

Figuur 23 *Ontwikkeling gemiddelde leefbaarheid aandachtswijken en zoekgebied rest van de stad 2006-2008 (indicatie 1a)**

*Deze figuur is afkomstig uit de nulmeting, maar met de aangepaste selectiemechanisme, zoals beschreven in paragraaf 2.5

3.5 Ontwikkelingen in de regio

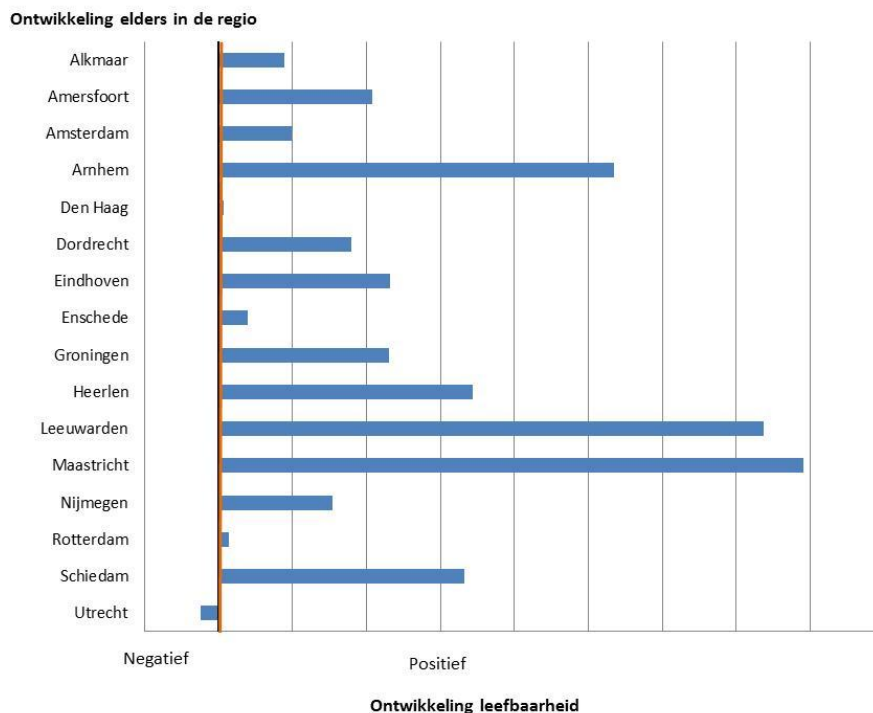
Het laatste zoekgebied waar naar potentiële waterbedeffecten wordt gezocht is de regio waar de stad met een aandachtswijk toe behoort. De regio is – zoals beschreven in paragraaf 2.4 – het gebied waarmee de stad waarin de aandachtswijk ligt relatief sterke verhuis- en pendelrelaties onderhoudt. In de bijlage staat weergegeven welke gemeenten tot de achttien regio's behoren. In dit zoekgebied is de stad waarin de aandachtswijk ligt zelf niet opgenomen. De ontwikkelingen in de stad (dan wel het aanliggend gebied van de aandachtswijken, dan wel het gebied in de rest van de stad) zijn immers in de vorige twee paragrafen al aan de orde geweest. Voor de regio's Zaanstad en Deventer zijn er in de overige gemeenten in de regio's geen potentiële ontvangstgebieden (dus: gebieden met een leefbaarheid die maximaal matig positief was. Die regio's zijn dan ook verder niet in de analyses in deze paragraaf betrokken.

Allereerst worden de ontwikkelingen in de regio beschreven. Vervolgens wordt afzonderlijk op de zes gedefinieerde indicaties gezocht naar aanwijzingen voor mogelijke waterbedeffecten in de regio. Voor iedere indicatie kan in principe blijken dat er aanwijzingen zijn dat waterbedeffecten zijn voorgekomen in de regio van een aandachtswijk.

Figuur 24 laat zien dat de leefbaarheid van gebieden met een ongunstige leefbaarheid (tot en met matig positief) in de meeste regio's verbeterd is ten opzichte van de algemene gemiddelde

regionale ontwikkeling²³. Alleen de gebieden in de regio Utrecht hebben de leefbaarheid zien dalen in vergelijking met het algemene regionaal gemiddelde. Daarnaast bevinden de regio's Den Haag en Rotterdam zich net boven de oranje selectielijn. Hier hebben de gebieden met een ongunstige leefbaarheid dus een net iets betere ontwikkeling doorgemaakt dan het regionaal gemiddelde. Maar gezien de positieve ontwikkeling van de meeste regio's, lijkt een systematisch waterbedeefte te kunnen worden uitgesloten. Op basis van deze analyse zou hooguit in (delen van) de regio Utrecht mogelijk een waterbedeefte kunnen spelen.

Figuur 24 Ontwikkeling leefbaarheid (2008-2010) ten opzichte van de regio voor gebieden elders in de regio met een leefbaarheid t/m matig positief in 2008

*De oranje lijn geeft de gemiddelde ontwikkeling in de regio's minus één standaarddeviatie aan.

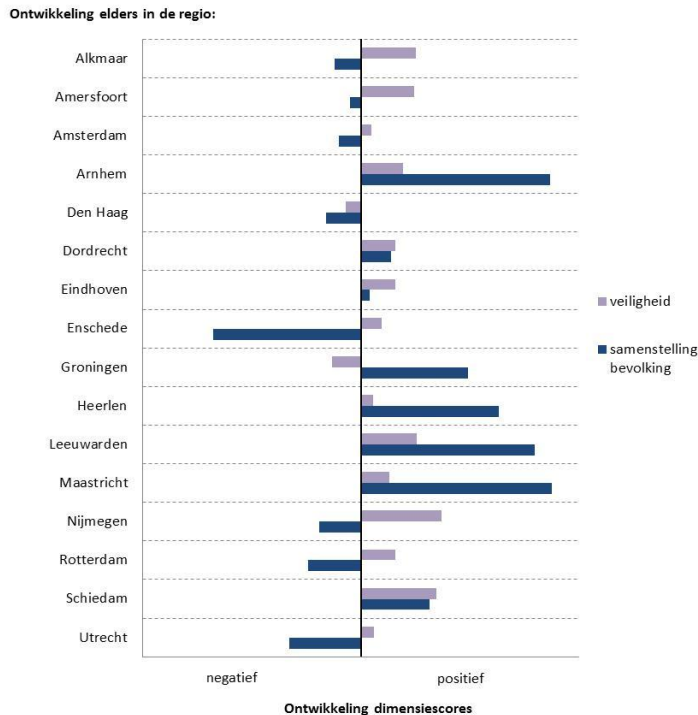
Ontwikkeling bevolkingssamenstelling en veiligheid

Op de totale leefbaarheidsscore hebben de meeste regio's een positieve ontwikkeling ten opzichte van het regionaal gemiddelde doorgemaakt. De dimensies bevolkingssamenstelling en veiligheid laten een meer divers beeld zien. Op het gebied van de bevolkingssamenstelling heeft de regio Enschede bijvoorbeeld een duidelijk achteruitgang doorgemaakt. Verder is in Utrecht, Schiedam, Rotterdam, Nijmegen en Den Haag ook een behoorlijke daling van deze dimensiescore te zien. In Enschede, Utrecht, Rotterdam en Nijmegen staat daar een verbetering van de veiligheidssituatie tegenover. In Nijmegen is deze zelfs flink te noemen. In Den Haag komt daar juist nog een verslechtering van de veiligheidssituatie bovenop. In Groningen is de bevolkingssamenstelling behoorlijk verbeterd, maar laat de veiligheidssituatie een achteruit-

²³ Het algemeen regionaal gemiddelde is vastgesteld op basis van de gemiddelde leefbaarheid van *alle* gebieden in de regio. De ontwikkeling van het gebied 'elders in de regio' is vastgesteld op basis van de gemiddelde ontwikkeling in gebieden met een leefbaarheid tot en met matig positief in de regio, die in de gemeenten buiten de stad van betreffende aandachtswijk liggen.

gang zien. Ten slotte zijn in Heerlen, Leeuwarden, Maastricht en Schiedam beide dimensiescores duidelijk verbeterd.

Figuur 25 *Ontwikkeling elders in de regio op de dimensies bevolkingssamenstelling en veiligheid (enkel gebieden met een leefbaarheidsscore t/m matig positief in 2008)*

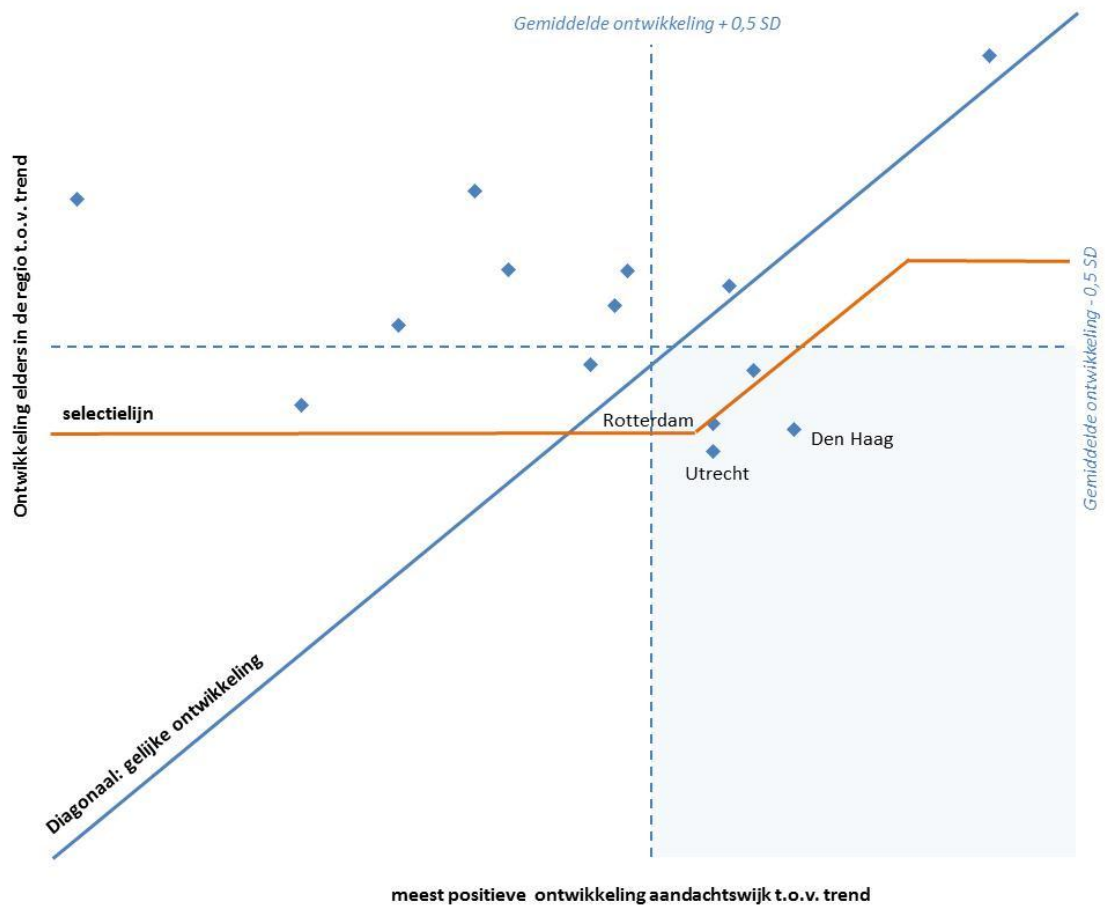

3.5.1 Verhouding tussen ontwikkeling aandachtswijken en gebieden elders in de regio (indicatie 1a)

In Figuur 24 kwam de regio Utrecht naar voren als gebied waar een waterbedeffect vanuit de aandachtswijken mogelijk heeft bijgedragen aan de neergaande leefbaarheidsontwikkeling in de potentiële ontvangstgebieden. Wanneer in Figuur 26 gekeken wordt naar de verhouding in ontwikkeling tussen de aandachtswijk en de gebieden met een ongunstige leefbaarheid in de regio, komen daarin ook Rotterdam en Den Haag naar voren. Deze drie combinaties vallen overigens alle drie in het kwadrant rechtsonder. Met andere woorden, één van de aandachtswijken in deze drie steden heeft een positieve leefbaarheidsontwikkeling doorgemaakt, terwijl de gebieden met een ongunstige leefbaarheid in de regio gemiddeld een negatieve leefbaarheidsontwikkeling hebben doorgemaakt. Voor de aandachtswijken in deze drie steden zijn er dus indicaties gevonden dat er waterbedeffecten in de regio zijn voorgekomen.

Opvallend is overigens dat er een kleine negatieve samenhang lijkt te zijn tussen de ontwikkeling van de aandachtswijk en de ontwikkeling in de regio. Dat zou betekenen dat naarmate de aandachtswijk een meer positieve ontwikkeling doormaakt, het gebied elders in de regio een meer negatieve ontwikkeling zou doormaken. Dat zou een aanwijzing voor een systematisch waterbedeffect van de aandachtswijken op de gebieden elders in de regio kunnen zijn. Deze negatieve samenhang is overigens erg zwak (een verklaarde variantie (R^2) van 0,48%) en aangezien de meeste zoekgebieden per stad 'elders in de regio' gemiddeld een positieve leefbaarheidsontwikkeling hebben doorgemaakt is het vóórkomen van een systematisch waterbedeffect van de aandachtswijken naar de regio niet waarschijnlijk. Maar in de gevallen van Den Haag, Utrecht en Rotterdam kan er in de regio mogelijk sprake van waterbedeffecten zijn geweest.

Figuur 26 Meest positieve leefbaarheidsontwikkeling (t.o.v. de regio) in de aandachtswijken vergeleken met de ontwikkeling elders in de regio tussen 2008 en 2010 (voor gebieden met een score t/m matig positief)

*de x- en y-as representeren respectievelijk de gemiddelde ontwikkeling elders in de regio -0,5 standaarddeviatie en de gemiddelde ontwikkeling in de aandachtswijken +0,5 standaarddeviatie; De blauwe lijn geeft aan op welke punten de aandachtswijken en het aanliggend gebied gelijk ontwikkeld zijn; Het gebied onder oranje selectielijn geeft aan waar mogelijk sprake is geweest van waterbedeffecten.

3.5.2 Buurten met een neergaande leefbaarheidsontwikkeling (indicatie 1b en 1c)

Het zoekgebied de regio is in sommige gevallen erg omvangrijk. De kans dat de relatief beperkte omvang van de aandachtswijken daar gemiddeld gesproken een negatieve impact op heeft gehad is beperkt. Des te belangrijker is het om nauwkeurig te kijken naar de ontwikkeling in specifieke gebieden in de regio. In Tabel 5 is te zien in welke regio's in bepaalde delen mogelijk waterbedeffecten hebben gespeeld. Op de indicator 'ontwikkeling in specifieke buurten minder gunstig' komen de regio's rond Amsterdam, Den Haag, Enschede en Rotterdam naar voren. Voor de laatste drie zijn ook indicaties gevonden op de indicator 'relatief veel bewoners in minder gunstige ontwikkelende gebieden'. Nijmegen en Utrecht kunnen aan dit rijtje worden toegevoegd. Voor de regio's in de genoemde steden zou dus kunnen gelden dat in specifieke gebieden een waterbedeffect heeft bijgedragen aan de neergaande leefbaarheidsontwikkeling. Voor de aandachtswijken waar een kruisje in de tabel staat zijn dus indicaties gevonden dat ze mogelijk voor waterbedeffecten hebben gezorgd.

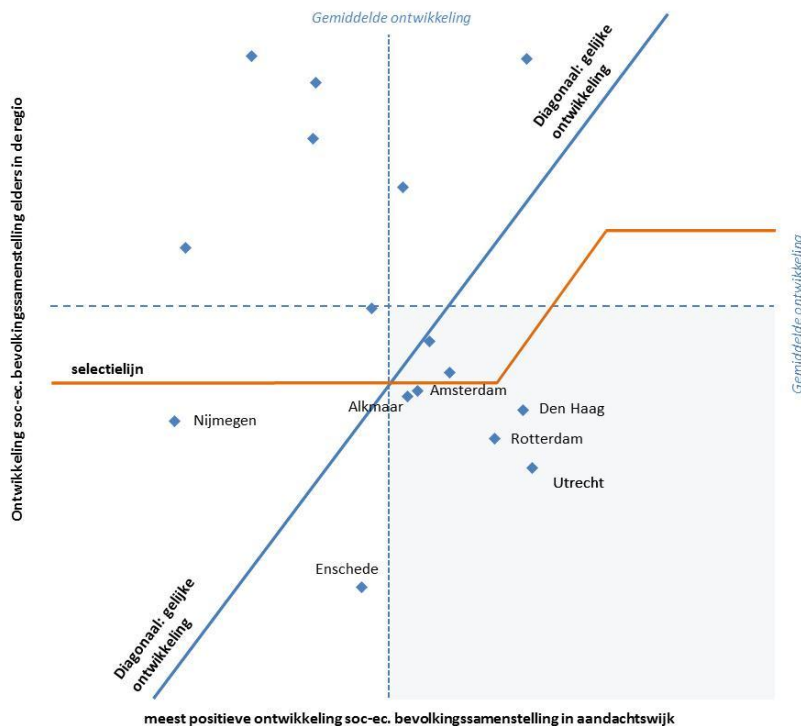
Tabel 5 Specifieke buurten (in zoekgebied van de aandachtswijk regio) met neergaande leefbaarheidsontwikkeling

	Ontwikkeling in specifieke buurten minder gunstig (indicatie 1c)	Relatief veel bewoners in minder gunstig ontwikkelende gebieden (indicatie 1b)
Amsterdam	X	
Den Haag	X	X
Enschede	X	X
Nijmegen		X
Rotterdam	X	X
Utrecht		X

3.5.3 Dimensie bevolkingssamenstelling (indicatie 2a)

De regio's Den Haag, Utrecht en Rotterdam waren de drie regio's die op de algemene leefbaarheidsontwikkeling naar voren kwamen (indicatie 1a). Uit Figuur 27 blijkt dat voor deze drie regio's geldt dat ook op het terrein van de dimensie bevolkingssamenstelling er indicaties voor het vóórkomen van een waterbedefferd zijn. Tevens komen de regio's Nijmegen, Enschede, Alkmaar en Amsterdam naar voren als gebieden die zich in de selectiezone onder de oranje lijn bevinden, maar aangezien de algemene leefbaarheidsanalyses deze regio's niet hebben aangewezen als gebieden waar mogelijk waterbedefferden hebben gespeeld, zijn er dus geen indicaties in deze steden voor het optreden van waterbedefferden.

Figuur 27 Meest positieve ontwikkeling van de dimensie bevolkingssamenstelling in de aandachtswijken vergeleken met de rest van de regio in gebieden met een score t/m matig positief

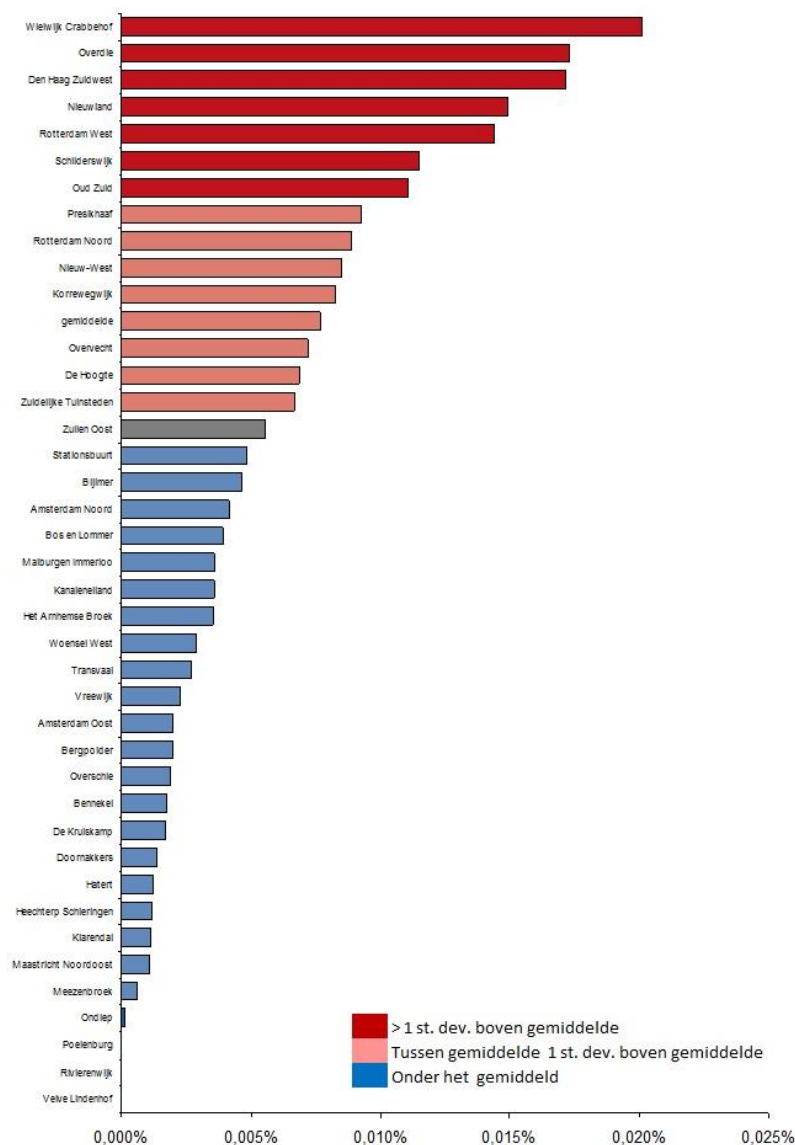
*de x- en y-as representeren respectievelijk de gemiddelde ontwikkeling in de rest van de regio en de gemiddelde ontwikkeling in de aandachtswijken

Overigens valt ook hier de negatieve samenhang tussen de ontwikkeling van de aandachtswijken en de ontwikkeling in de rest van de regio op. Aangezien deze samenhang erg zwak is ($R^2=6,2\%$) is dat echter geen aanwijzing voor een systematisch waterbedeffect.

3.5.4 Verhuisstromen niet-werkende werkzoekenden (indicatie 2b)

In Figuur 28 is te zien vanuit welke aandachtswijken een relatief groot aandeel niet-werkende werkzoekenden is verhuisd naar de ontvangstgebieden in de rest van de stad. Het gaat om de volgende wijken: Wielwijk/Crabbehof (Dordrecht), Overdie (Alkmaar), Zuidwest en Schilderswijk (Den Haag), Nieuwland (Schiedam) en West, Oud Zuid en Noord (Rotterdam). Vanuit de Haagse en Rotterdamse aandachtswijken zijn uit de andere analyses al aanwijzingen voor een waterbedeffect naar de regio naar voren gekomen.

Figuur 28 Aantal verhuisde nww-ers als percentage van het aantal inwoners in de ontvangstgebieden in de regio

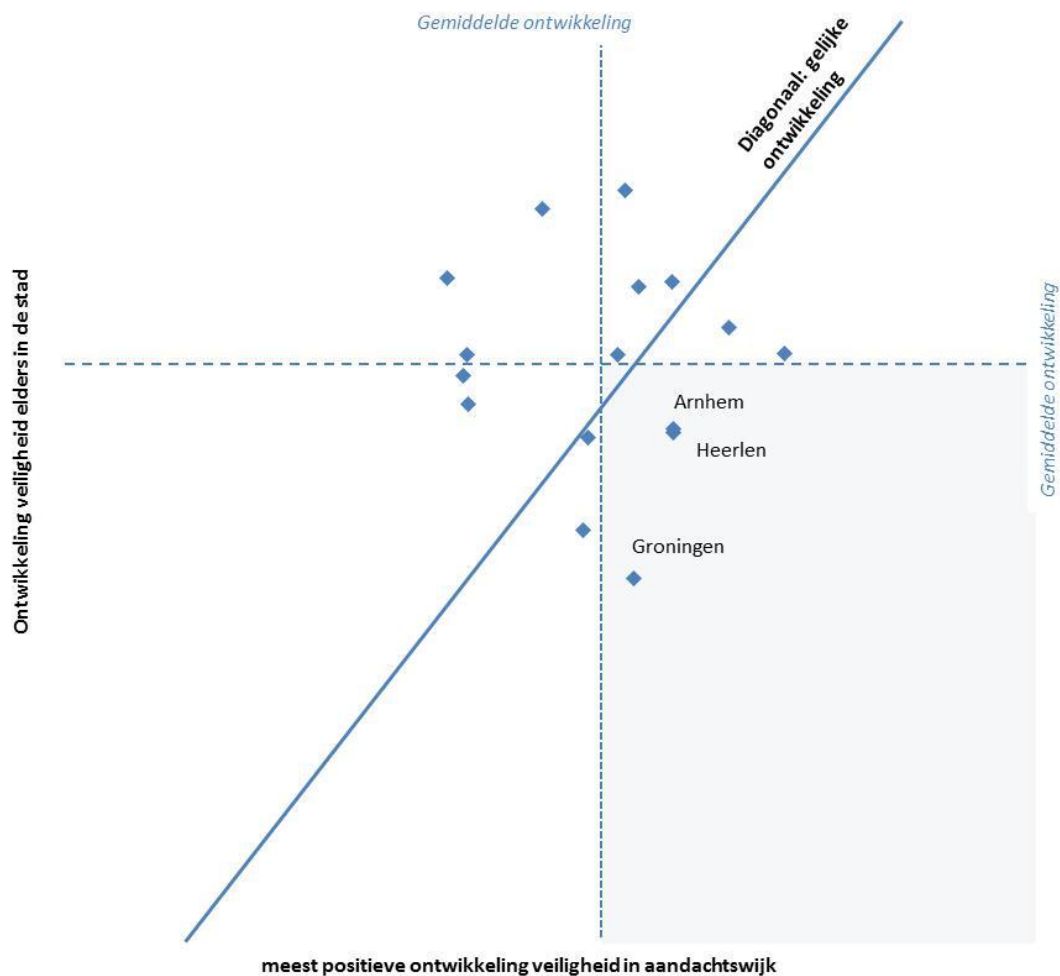

*Bron: Atlas voor gemeenten o.b.v. data UwwWerkbedrijf

3.5.5 Dimensie veiligheid (indicatie 2c)

De regio's Arnhem, Groningen en Heerlen bevinden zich, als het om de ontwikkeling van de veiligheidssituatie gaat, in het kwadrant rechtsonder. De meest positieve veiligheidsontwikkeling in één van de aandachtswijken in deze drie steden is dus samengegaan met een relatief mindere ontwikkeling van de veiligheid in de rest van de regio. Voor deze drie regio's geldt dat er vanwege de totale leefbaarheidsontwikkeling geen reden is om aan te nemen dat een mogelijk waterbedeefect op dit deelgebied heeft gezorgd voor een toename van de leefbaarheidsproblemen.

Figuur 29 Meest positieve ontwikkeling van de dimensie veiligheid in de aandachtswijken vergeleken met de rest van de regio in gebieden met een score t/m matig positief

*de x- en y-as representeren respectievelijk de gemiddelde ontwikkeling in de rest van de regio en de gemiddelde ontwikkeling in de aandachtswijken

3.5.6 Indicatoren voor de selectie van cases

De algemene analyses (indicatie 1a) hebben de regio's Rotterdam, Utrecht en Den Haag aangewezen als regio's die mogelijk last hebben gehad van een waterbedeefect vanuit één of meerdere aandachtswijken. In Rotterdam gaat het vooral om de sociaaleconomische bevolkingssamenstelling (indicatie 2a) die daaraan ten grondslag zou kunnen liggen. In Utrecht en Den Haag om zowel de sociaaleconomische bevolkingssamenstelling als de veiligheidssituatie (indicatie 2c).

Vanuit een aantal van de Rotterdamse en Haagse aandachtswijken is ook een relatief groot aandeel niet-werkende werkzoekenden verhuisd naar de regio (indicatie 2b).

Op basis van de indicator 'relatief veel bewoners in minder gunstige ontwikkelende gebieden' (indicatie 1b) is daarnaast in de regio's Enschede en Nijmegen enige aanleiding om een waterbedeffer niet uit te sluiten (zie Tabel 6). Ten slotte zijn in de regio Amsterdam één of meerdere specifieke buurten te vinden die mogelijk last hebben gehad van een waterbedeffer vanuit één of meerdere van de Amsterdamse aandachtswijken (indicatie 1c).

Tabel 6 *Indicaties voor potentiële waterbedeffer in de delen van het zoekgebied elders in de regio met een leefbaarheid t/m matig positief*

	Selectie algemene analyse	Selectie algemene analyse ontwikkeling samenstelling bevolking	Selectie algemene analyse ontwikkeling veiligheid	Relatief veel bewoners in minder gunstige ontwikkelende gebieden	Ontwikkeling in specifieke buurten minder gunstig	Verhuisstroom nww-ers
Indicatie	1a	2a	2c	1b	1c	2b
Alkmaar						
Amersfoort						
Amsterdam					X	
Arnhem						
Den Haag	X	X		X	X	X
Dordrecht						
Eindhoven						
Enschede				X	X	
Groningen						
Heerlen						
Leeuwarden						
Maastricht						
Nijmegen				X		
Rotterdam	X	X		X	X	X
Schiedam						
Utrecht	X	X		X		

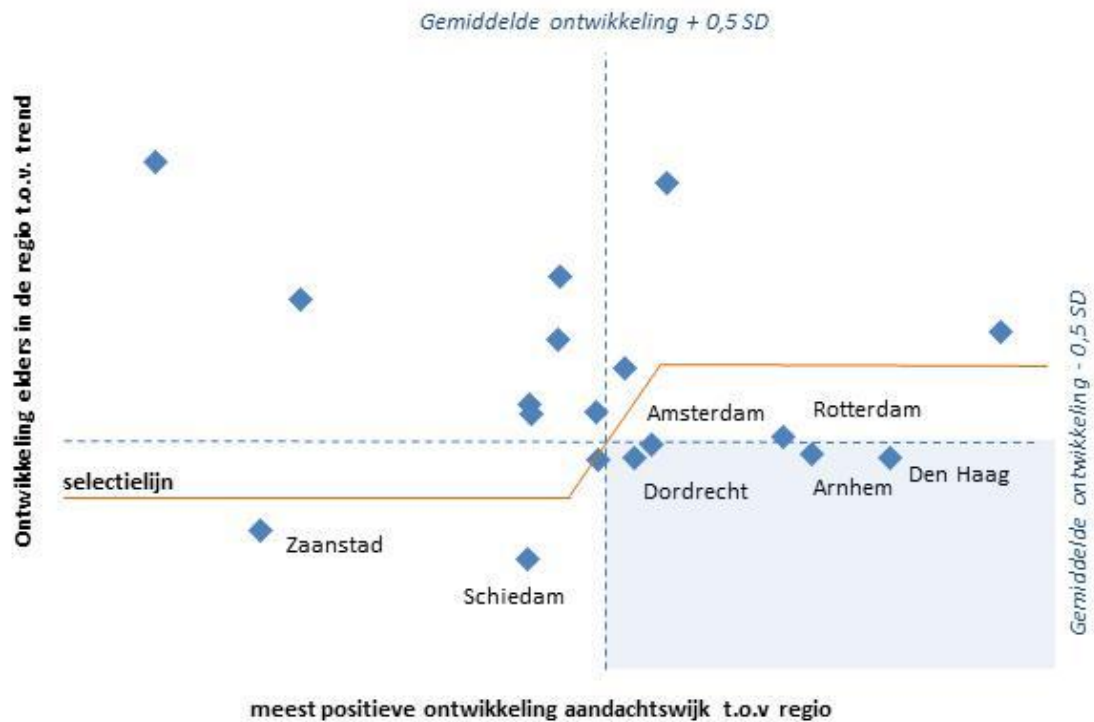
3.5.7 Verschil met nulmeting

Afsluitend wordt het verschil met de uitkomsten in de nulmeting ('Waterbedefferen van het wijkenbeleid: nulmeting') beschreven. Figuur 30 geeft de uitkomsten van de analyses van de ontwikkeling tussen 2006 en 2008 volgens de aangepast selectiecriteria op indicatie 1a weer. Te zien is dat er in de periode 2006-2008 acht regio's zijn waar mogelijk waterbedefferen vanuit de aandachtswijken gespeeld hebben. Dat is meer dan de drie regio's waar dat voor de jaren van 2008 tot 2010 geconstateerd is. Wanneer de indicaties voor kleinschalige waterbedefferen (indicaties 1b en 1c) hieraan worden toegevoegd blijkt dat er van 2006 tot 2008 voor in totaal elf regio's aanwijzingen voor waterbedefferen gevonden zijn, terwijl in de periode 2008-2010 voor in totaal zes regio's aanwijzingen zijn. Op de dimensie veiligheid (indicaties 2c) is het aantal regio's met indicaties met drie gelijk gebleven ten opzichte van de nulmeting. Op de dimen-

sie bevolkingssamenstelling (indicatie 2a) is een kleine afname te zien van negen naar zeven regio's.

De conclusie uit deze vergelijking is dus dat wijkenbeleid niet heeft geleid tot een toename van waterbedeften in het zoekgebied 'rest van de regio. Sterker nog, er zijn zelfs minder regio's met indicaties gevonden. Het waterbedeften in de regio lijkt dus eerder te zijn afgenomen.

Figuur 30 Ontwikkeling gemiddelde leefbaarheid aandachtswijken en zoekgebied rest van de regio 2006-2008 (indicatie 1a)*

*Deze figuur is afkomstig uit de nulmeting, maar met de aangepaste selectiemechanisme, zoals beschreven in paragraaf 2.5

3.6 Samenvatting

In dit hoofdstuk is in drie zoekgebieden rond de veertig aandachtswijken gezocht naar indicaties van waterbedeften, namelijk in het aanliggend gebied, in de rest van de stad en in de rest van de regio. De uitkomsten van deze zoektocht worden hieronder per type zoekgebied besproken.

Ontwikkelingen aanliggende buurten

Er zijn geen aanwijzingen gevonden dat er tussen de aandachtswijken en het aanliggend gebied een systematisch waterbedeften speelt. Sterker nog, er blijkt zelfs een positieve samenhang te zijn tussen de leefbaarheidsontwikkeling in de aandachtswijk en de leefbaarheidsontwikkeling in het aanliggend gebied. Met andere woorden, hoe beter de leefbaarheidsontwikkeling in een aandachtswijk, hoe beter de ontwikkeling in het aanliggend gebied. Bij een systematisch waterbedeften zou eerder een omgekeerde samenhang worden verwacht: hoe beter de ontwikkeling in de aandachtswijk, hoe slechter de ontwikkeling in het aanliggend gebied. Een tweede reden om een systematisch waterbedeften naar aanliggende buurten uit te sluiten is dat het merendeel van de aanliggende zoekgebieden zich positief ontwikkeld hebben ten opzichte van

de regionale trend. Bij een systematisch waterbedeffect zou worden verwacht dat de meeste aanliggende gebieden juist een negatieve ontwikkelingen hebben doorgemaakt.

Dat er geen aanwijzingen gevonden zijn voor een systematisch waterbedeffect, betekent niet dat er in specifieke gebieden geen waterbedeffecten zijn voorgekomen. In dit hoofdstuk zijn voor een aantal aandachtswijken aanwijzingen gevonden dat een waterbedeffect heeft bijgedragen aan de neergaande leefbaarheidsontwikkeling in het aanliggend gebied van de aandachtswijk. Het gaat hier om het aanliggend gebied van de volgende aandachtswijken: Doornakkers, Woensel-West en De Bennekel (Eindhoven), de Bijlmer (Amsterdam), Poelenburg (Zaandstad), Nieuwland (Schiedam), Wielwijk/Crabbehof (Dordrecht), Overschie (Rotterdam) en de Hoogte (Groningen). Voor deze negen gevallen geldt dat er aanwijzingen gevonden zijn dat de leefbaarheidsontwikkeling in het aanliggend gebied voor een belangrijk deel veroorzaakt wordt door de dimensies sociaaleconomische bevolkingssamenstelling en/of de veiligheidssituatie. Uit dit lijstje zijn vanuit Wielwijk/Crabbehof en Poelenburg relatief veel niet-werkende werzoekenden naar het aanliggend gebied verhuisd.

Ten slotte is gekeken of er specifieke gebiedjes in de omgeving van een aandachtswijk zijn waar op kleinschalig niveau mogelijk een waterbedeffect heeft gespeeld. Voor verschillende Rotterdamse en Haagse aandachtswijken geldt dat dit aan de hand zou kunnen zijn. Ook Overdie (Alkmaar) en Velve-Lindenhof (Enschede) kwamen hieruit naar voren.

Ontwikkelingen rest van de stad

Ook in het zoekgebied 'rest van de stad' zijn geen aanwijzingen gevonden voor een systematisch waterbedeffect: er lijkt een positieve samenhang te zijn tussen de leefbaarheidsontwikkelingen in de aandachtswijken en de rest van stad. Tevens blijkt maar in een beperkt aantal steden de gebieden in 'de rest van de stad' gemiddeld een sterk negatieve ontwikkeling te hebben doorgemaakt.

Als er waterbedeffecten hebben gespeeld, zal dat slechts in specifieke gevallen hebben plaatsgevonden. Uit dit hoofdstuk blijkt dat in Eindhoven, Nijmegen, Schiedam een waterbedeffect vanuit één of meerdere aandachtswijken naar de rest van de stad niet kan worden uitgesloten. Verder blijkt dat – naast de al genoemde drie steden – er in Dordrecht, Enschede, Groningen, Heerlen en Zaandstad minimaal één specifieke buurt gevonden is waar de leefbaarheid een sterke negatieve ontwikkeling heeft doorgemaakt en die eventueel te maken heeft gehad met een – kleinschalig - waterbedeffect.

Ontwikkelingen in de regio

In dit laatste zoekgebied valt op dat er een (zeer beperkte) negatieve samenhang is tussen de leefbaarheidsontwikkeling in de aandachtswijk(en) en in het zoekgebied 'elders in de regio'. Aangezien die negatieve samenhang klein is en bijna alle zoekgebieden in de zestien onderzochte regio's gemiddeld gesproken een positieve leefbaarheidsontwikkeling hebben doorgemaakt, lijkt er geen reden te zijn om dit direct als een systematisch waterbedeffect vanuit de aandachtswijken naar de gemeenten in de desbetreffende regio's te kwalificeren. Maar gezien de negatieve samenhang worden in het volgende hoofdstuk een tweetal cases - waar in de regio mogelijk gebieden te vinden zijn die last hebben gehad van een waterbedeffect - nader beschouwd.

Er zijn indicaties gevonden dat er vanuit Den Haag, Rotterdam en Utrecht waterbedeffecten hebben plaatsgevonden in de regio. Er zijn ook regio's gevonden waar een waterbedeffect vanuit de aandachtswijken mogelijk heeft bijgedragen aan de negatieve ontwikkelingen in minimaal één specifieke buurt. Naast de al genoemde regio's Den Haag, Rotterdam en Utrecht gaat het om Amsterdam, Enschede en Nijmegen.

Overzicht

In Tabel 7 staat een overzicht weergegeven van aandachtswijken waar indicaties gevonden zijn dat een waterbedeffect mogelijk heeft bijgedragen aan de neergaande ontwikkeling in (delen van) het zoekgebied. Tevens is te zien of dat door de bevolkingssamenstelling en/of de veiligheidssituatie wordt veroorzaakt. De licht oranje gekleurde cellen geven aan of er op de indicatoren 'ontwikkeling in specifieke buurten minder gunstig' of 'relatief veel bewoners in minder gunstig ontwikkelende gebieden' voor die specifieke aandachtswijk in desbetreffend zoekgebied een buurt of gebied is waar de leefbaarheid sterk is achtergebleven bij de regionale trend.

Tabel 7 Overzicht mogelijke cases*

	Aanliggend gebied	Rest van de stad	Rest van de regio
Individuele aandachtswijk			
Overdie (Alkmaar)	Specifieke buurt	geen opvallende ontw.	geen opvallende ontwikkeling
Bijlmer (Amsterdam)	Bevolkingssamenstelling	n.v.t.**	n.v.t.**
Wielwijk-Crabbehof (Dordrecht)	Veiligheid	Bevolkingssamenstelling en veiligheid	geen opvallende ontwikkeling
Bennekel (Eindhoven)	Bevolkingssamenstelling	Bevolkingssamenstelling	geen opvallende ontwikkeling
Doornakkers (Eindhoven)	Bevolkingssamenstelling	Bevolkingssamenstelling	geen opvallende ontwikkeling
Woensel West (Eindhoven)	Bevolkingssamenstelling	Bevolkingssamenstelling	geen opvallende ontwikkeling
Velve-Lindenhorf (Enschede)	Specifieke buurt	Bevolkingssamenstelling	Bevolkingssamenstelling
De Hoogte (Groningen)	Veiligheid	Specifieke buurt	geen opvallende ontwikkeling
Meezenbroek (Heerlen)	geen opvallende ontw.	Specifieke buurt	geen opvallende ontwikkeling
Hatert (Nijmegen)	geen opvallende ontw.	Bevolkingssamenstelling	Bevolkingssamenstelling
Overschie (Rotterdam)	Bevolkingssamenstelling	n.v.t.**	n.v.t.**
Rotterdam Noord (Rotterdam)	Specifieke buurt	n.v.t.**	n.v.t.**
Rotterdam West (Rotterdam)	Specifieke buurt	n.v.t.**	n.v.t.**
Vreewijk (Rotterdam)	Specifieke buurt	n.v.t.**	n.v.t.**
Zuidelijke Tuinsteden (R'dam)	Specifieke buurt	n.v.t.**	n.v.t.**
Nieuwland (Schiedam)	Bevolkingssamenstelling	Bevolkingssamenstelling	geen opvallende ontwikkeling
Den Haag Zuidwest	Veiligheid	n.v.t.**	n.v.t.**
Schilderswijk ('s-Gravenhage)	Specifieke buurt	n.v.t.**	n.v.t.**
Stationsbuurt ('s-Gravenhage)	Specifieke buurt	n.v.t.**	n.v.t.**
Poelenburg (Zaanstad)	Bevolkingssamenstelling	Bevolkingssamenstelling	geen opvallende ontwikkeling
Meerdere aandachtswijken			
Amsterdam	n.v.t.**	geen opvallende ontw.	Bevolkingssamenstelling
Den Haag	n.v.t.**	geen opvallende ontw.	Bevolkingssamenstelling
Rotterdam	n.v.t.**	Bevolkingssamenstelling	Bevolkingssamenstelling
Utrecht	n.v.t.**	geen opvallende ontw.	Bevolkingssamenstelling

*De licht oranje gekleurde cellen geven weer of er sprake is van specifieke buurten in het betreffende zoekgebied waar de ontwikkeling op de leefbaarheid meer dan gemiddeld is gedaald (en daarom mogelijk overhevig zijn aan een waterbedeffect)

**In steden met meerdere aandachtswijken, zijn de aandachtswijken in die steden op de zoekgebieden 'rest van de stad' en 'rest van de regio' als totaal geanalyseerd. Voor bijvoorbeeld de Bijlmer zijn eventuele indicaties op deze twee zoekgebieden dus gezamenlijk met de andere Amsterdamse aandachtswijken geanalyseerd. Of er op die twee zoekgebieden indicaties zijn, is in de tabel terug te vinden onder het kopje 'meerdere aandachtswijken'.

Conclusie

De conclusie van dit hoofdstuk is dat er geen aanleiding is om systematische waterbedefferen vanuit de veertig aandachtswijken te veronderstellen. Wat dat betreft is er weinig veranderd ten opzichte van de nulmeting. Net als in de nulmeting zijn er echter wel aandachtswijken geïdentificeerd waar in één of meerdere zoekgebieden een waterbedeffer niet kan worden uitgesloten. In het volgende hoofdstuk gaan we een aantal van deze aandachtswijken (en hun zoekgebied) nader onderzoeken op de plausibiliteit dat waterbedefferen hebben bijgedragen – of juist niet - aan negatieve leefbaarheidsontwikkelingen in specifieke gebieden.

Hoofdstuk 4

Cases

4.1 Selectie van cases

In het vorige hoofdstuk zijn allerlei ontwikkelingen in de aandachtswijken en drie typen zoekgebied en de combinaties van ontwikkelingen daartussen beschreven. De uitkomsten daarvan bieden op zichzelf geen bewijs voor het bestaan van waterbedeffecten, maar kunnen wel een indicatie daarvoor zijn. Om de geconstateerde ontwikkelingen in de verschillende aandachtswijken en het zoekgebied te kunnen relateren aan een waterbedeffect moet in meer detail worden bekeken wat er in de aandachtswijk is gebeurd en wat de relatie is met de ontwikkelingen in de gebiedjes die mogelijk onderhevig zijn geweest aan een waterbedeffect. Dat zal in dit hoofdstuk voor een selectie van zes cases plaatsvinden.

In Tabel 7 is een overzicht gegeven welke aandachtswijken in welk zoekgebied mogelijk voor een waterbedeffect hebben gezorgd. Uit dit overzicht is een zestal cases geselecteerd (zie tabel 8). Die selectie is dusdanig dat het een dwarsdoorsnee van de veertig wijken is, qua ligging door het land, qua omvang van de gemeente en qua zoekgebied waar het waterbedeffect mogelijk speelt. Er is ook gekeken naar de uitkomsten van de verhuisanalyses in het vorige hoofdstuk. Daar waar relatief meer verhuizingen van niet-werkende werkzoekenden naar toe zijn gegaan, neemt de kans op het vinden van waterbedeffecten toe. Daarnaast is rekening gehouden met de beschikbaarheid van verhuisgegevens uit de sociale huursector, zodat verhuisstromen van de lagere inkomensgroepen in beeld kunnen worden gebracht. Ten slotte is gekeken naar zowel meer algemene ontwikkelingen als naar specifieke buurten met een neergaande leefbaarheidsontwikkeling.

Allereerst bleek in paragraaf 3.5 dat er een negatieve samenhang was tussen de ontwikkeling in de aandachtswijk en de ontwikkeling in de rest van de regio. Deze samenhang bleek weliswaar dusdanig zwak dat een systematisch waterbedeffect niet waarschijnlijk is. Desondanks zorgt deze uitkomst er wel voor dat we deze ontwikkeling in de cases nader willen onderzoeken. Gezien de mindere ontwikkelingen op de Leefbaarometer tussen 2008 en 2010 in Schiedam en Barendrecht ligt het voor de hand om de ontwikkelingen in de regio Rotterdam te bekijken. En de achterblijvende ontwikkelingen in Rijswijk en Zoetermeer zijn aanleiding om de regio Den Haag nader te analyseren. Hiervoor zullen we kijken naar de invloed van alle Rotterdamse en Haagse aandachtswijken tezamen op hun respectievelijke regionale zoekgebied.

Buiten dit onderzoek om bestaat enige vrees dat er waterbedeffecten spelen van de Bijlmer naar het zuidelijk daarvan gelegen Gein. Uit de analyses in paragraaf 3.3 bleek dat er inderdaad enige aanleiding is om dit te vermoeden. Daarom zullen we deze aandachtswijk nader onderzoeken in dit hoofdstuk.

Daarnaast is gebleken dat er voor alle drie de Eindhovense aandachtswijken aanwijzingen zijn dat in het aanliggend gebied en de rest van de stad mogelijk waterbedeffecten zijn vóórgelopen. Aangezien van de drie aandachtswijken De Bennekel het grootste aantal verhuizende niet-werkende werkzoekenden telt, zullen we deze nader als case beschrijven.

Tabel 8 Selectie van cases

	Aanliggend gebied	Rest van de stad	Rest van de regio
Individuele aandachtswijk			
Bijlmer (Amsterdam) ²⁴	Bevolkingssamenstelling	n.v.t.	n.v.t.
Bennekel (Eindhoven)	Bevolkingssamenstelling	Bevolkingssamenstelling	geen opvallende ontwikkeling
Hatert (Nijmegen)	geen opvallende ontw.	Bevolkingssamenstelling	Bevolkingssamenstelling
Poelenburg (Zaanstad)	Bevolkingssamenstelling	Bevolkingssamenstelling	geen opvallende ontwikkeling
Meerdere aandachtswijken			
Den Haag ²⁵	n.v.t.	geen opvallende ontw.	Bevolkingssamenstelling
Rotterdam ²⁶	n.v.t.	Bevolkingssamenstelling	Bevolkingssamenstelling

*De licht oranje gekleurde cellen geven weer of er sprake is van specifieke buurten in het betreffende zoekgebied waar de ontwikkeling op de leefbaarheid meer dan gemiddeld is gedaald (en daarom mogelijk onderhevig zijn aan een waterbedeffect)

Ten slotte bleek dat in Poelenburg (Zaandam) en Hatert (Nijmegen) zowel de leefbaarheidsontwikkelingen in het zoekgebied, als de verhuisbewegingen aanleiding geven om nader te kijken of er waterbedeffecten zijn. In Poelenburg bleek met name het aanliggend gebied – en enigszins de rest van de stad – mogelijk last te hebben gehad van een waterbedeffect. Het aandeel niet-werkende werkzoekenden dat van Poelenburg naar het aanliggend gebied verhuist is bleek ook relatief omvangrijk te zijn. In Hatert gaat het voornamelijk om het zoekgebied rest van de stad. De verhuizende niet-werkende werkzoekenden bleken ook voornamelijk in de rest van de stad een nieuwe woning te vinden.

De vier geselecteerde individuele aandachtswijken (Bijlmer, Bennekel, Hatert en Poelenburg) hebben alle vier een negatieve leefbaarheidsontwikkeling doorgemaakt. In eerste instantie worden waterbedeffecten voornamelijk verwacht vanuit aandachtswijken die een positieve ontwikkeling hebben doorgemaakt. Maar de beschrijving in hoofdstuk (paragraaf 2.5) heeft laten zien dat ook vanuit aandachtswijken met een negatieve leefbaarheidsontwikkeling waterbedeffecten kunnen optreden. Daarnaast zijn Den Haag en Rotterdam als case geselecteerd. De aandachtswijken in deze steden hebben gemiddeld genomen een positieve leefbaarheidsontwikkeling doorgemaakt. Er zijn dus zowel aandachtswijken met een negatieve, als met een positieve leefbaarheidsontwikkeling geselecteerd. Er zijn dus wijken met een verschillende ontwikkeling geselecteerd, waardoor ook duidelijk wordt hoe de ontwikkeling in de aandachtswijken samenhangt met het vóórkomen van waterbedeffecten.

De analyses in de vorige hoofdstukken hebben in slechts een beperkt aantal gevallen indicaties opgeleverd van waterbedeffecten op het gebied van de veiligheid. Op het eerste gezicht lijken geen van deze gevallen opgenomen te zijn als case in dit hoofdstuk. Maar Den Haag Zuidwest is wel opgenomen als onderdeel van de case Den Haag. Vanuit deze wijk zijn aanwijzingen gevonden voor verplaatsende veiligheidsproblemen naar de aanliggende buurten.

²⁴ Voor Amsterdam als totaal zijn er geen aanwijzingen voor waterbedeffecten in de rest van de stad gevonden, maar wel in het zoekgebied 'elders in de regio'. De indicaties betreffen de dimensie bevolkingssamenstelling

²⁵ In Zuidwest, Schilderwijk en Stationsbuurt zijn indicaties gevonden dat er in het aanliggend gebied waterbedeffecten zijn voorgekomen. Voor Zuidwest betreft dit de dimensie veiligheid.

²⁶ Voor Overschie, Noord, West, Vreewijk en Zuidelijke Tuinsteden zijn indicaties gevonden dat er in het aanliggend gebied waterbedeffecten zijn voorgekomen. Voor Overschie betreft dit de dimensie bevolkingssamenstelling.

4.2 Aanpak

Er zijn zes (groepen) van aandachtswijken geselecteerd. Deze (groepen van) aandachtswijken worden in het vervolg van dit hoofdstuk apart geanalyseerd op het vóórkomen van waterbede-
fecten. De aanpak voor de analyses van deze aandachtswijken is in de zes paragrafen groten-
deels gelijk. Deze wordt hieronder beschreven.

4.2.1 Typering van de aandachtswijk: uitgangspositie en beleid

Bij de casestudies wordt begonnen met een korte beschrijving van de wijk en wordt een beeld geschetst van het in de wijk gevoerde beleid. Daarbij wordt voornamelijk ingegaan op het be-
leid zoals in de wijkactieplannen beschreven, maar ook op ander belanghebbend beleid dat al
eerder was ingezet. Er wordt onderscheid gemaakt tussen enerzijds beleid gericht op de fysieke
leefomgeving en anderzijds beleid gericht op de thema's sociaal, veiligheid en economie.

Ontwikkelingen in de aandachtswijk

De tweede stap in de analyses is een schets van de ontwikkelingen in de aandachtswijken.
Daarbij wordt aangesloten op de dimensies en indicatoren uit de Leefbaarometer, en dan met
name op (indicatoren uit) de dimensies bevolkingssamenstelling en veiligheid. Als er waterbed-
effecten zijn voorgekomen zijn ze immers op deze dimensies te zien.

De grafieken met betrekking tot de indicatoren geven niet de score van de indicator zelf weer,
maar de bijdrage van een bepaalde indicator aan de ontwikkeling van de score van de Leef-
baarometer, zodat de scores van de verschillende indicatoren en verschillende grafieken onder-
ling vergelijkbaar zijn. Met andere woorden, een positieve score betekent altijd een positieve
bijdrage aan de ontwikkeling van de Leefbaarometer en een negatieve score een negatieve
bijdrage. Bijvoorbeeld: een positieve score op de indicator niet-werkende werkzoekenden bete-
kent dat de werkloosheid is gedaald. Een lagere werkloosheid betekent immers een betere
score op de Leefbaarometer. En een positieve score op de indicator aandeel hoogopgeleiden
betekent dat dit aandeel is toegenomen.

Het belang van deze stappen is om een relatie tussen het gevoerde beleid en de ontwikkelingen
in de aandachtswijk en het zoekgebied te kunnen leggen. Als die er niet is, is het niet waar-
schijnlijk dat een waterbede-effect heeft bijgedragen aan de negatieve ontwikkeling in het zoek-
gebied.

4.2.2 Ontwikkelingen in de zoekgebieden

De belangrijkste stap die gezet moet worden om eventuele waterbede-effecten te ontdekken is
een verkenning van de zoekgebieden. Om te beginnen wordt de ontwikkeling van de relevante
indicatoren uit de dimensies bevolkingssamenstelling en/of veiligheid getoond. Alleen de indi-
catoren die mogelijk op een waterbede-effect duiden worden afgebeeld. Ook hier wordt in de
grafieken gewerkt met de bijdrage die de indicatoren hebben geleverd aan de ontwikkeling van
de score van de Leefbaarometer. Verder worden de scores steeds gepresenteerd als afwijking
van de gemiddelde score van Nederland in 2008. De ontwikkeling op de indicatoren wordt voor
de potentiële ontvangstgebieden in de drie typen zoekgebied gepresenteerd.

Verhuizingen

De Leefbaarometer is geen causaal model waarin de verbetering in het ene gebied in verband
kan worden gebracht met een verslechtering in het andere gebied. Om toch een relatie te leg-
gen tussen de aandachtswijk en de zoekgebieden wordt een verhuisanalyse uitgevoerd. Er
wordt gekeken naar de relatieve omvang van de instroom vanuit de aandachtswijk(en) naar drie

typen gebied: de potentiële ontvangstgebieden, gebieden rond het omslagpunt 'early warning' en gebieden rond het omslagpunt 'early early warning'.

Om de verhuisstromen in beeld te brengen wordt in vijf van de zes cases gebruikgemaakt van verhuisgegevens vanuit de sociale huursector.²⁷ Met behulp van deze gegevens kan worden ingezoomd op specifieke groepen verhuizers, zoals lage inkomensgroepen. Dit zijn bestanden met een compleet overzicht van verhuizingen naar en tussen sociale huurwoningen. Voordeel is dat hiermee een redelijk volledig beeld ontstaat van de verhuizingen van dat deel van de bevolking dat het waterbedeffect kan overdragen, namelijk het meer kansarme deel.

Uiteindelijk ontstaat hieruit een beeld van de relatie tussen de aandachtswijk en de ongunstig ontwikkelende potentiële ontvangstgebieden. Naarmate de aandachtswijk sterkere relaties heeft met ontvangstgebieden met een ongunstige ontwikkeling in de leefbaarheid en er meer gebieden zijn waar die instroom ten opzichte van de bevolking enige omvang heeft, worden de indicaties voor een waterbedeffect sterker. Dat wil zeggen, als er tenminste een relatie met het beleid / de maatregelen kan worden gelegd.

Bij deze aanpak moet een kanttekening gemaakt worden. Ondanks dat er een redelijk volledig beeld ontstaat van de verhuizingen van lagere inkomensgroepen, zullen er altijd meer kansarme verhuizende huishoudens buiten beeld blijven. Zo blijven verhuizingen naar de particuliere huursector buiten beeld, hetzelfde kan voor illegale bewoning/onderverhuur gelden. Hierdoor bestaat het risico dat in sommige gevallen een eventueel waterbedeffect kan worden onderschat.

Veiligheid

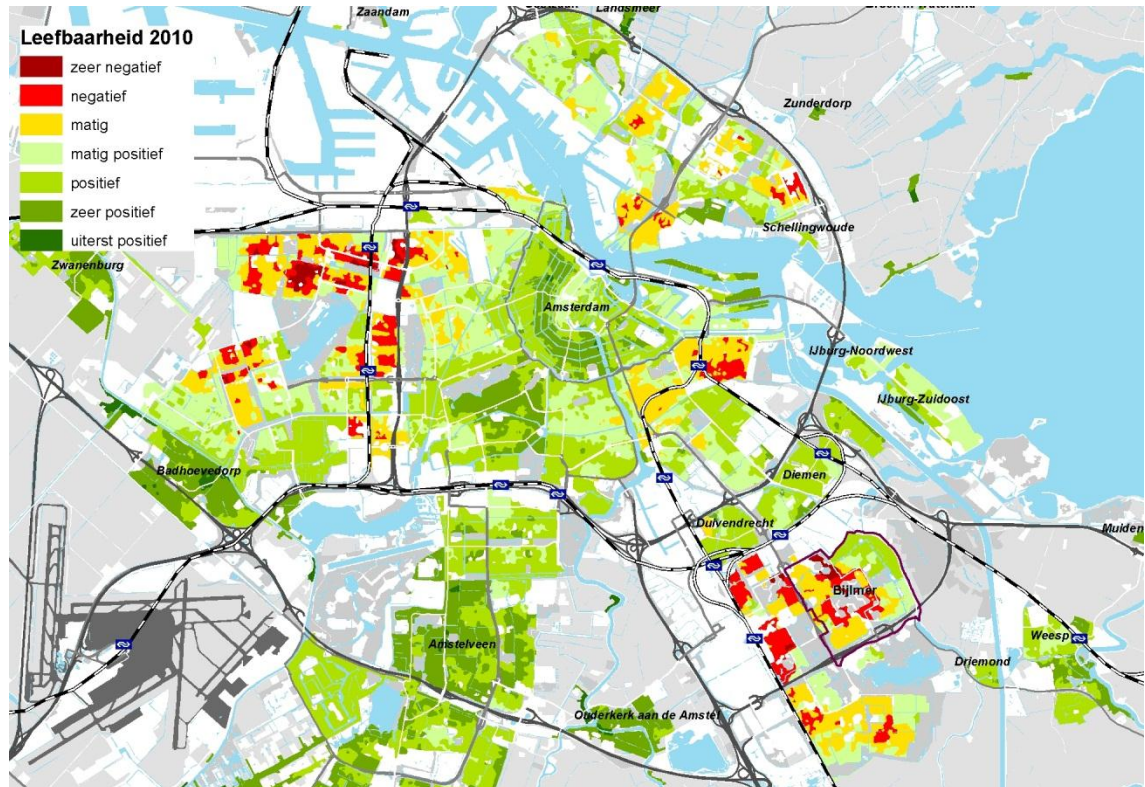
In de beschrijving van de ontwikkelingen in de aandachtswijk wordt gekeken naar de ontwikkeling van de indicatoren uit de dimensie veiligheid. Als er op één (of meerdere) van deze indicatoren een verbetering wordt geconstateerd, wordt er gezocht naar potentiële ontvangstgebieden die op diezelfde indicatoren te maken hebben gehad met een verslechtering. Dus als er in de aandachtswijk sprake is geweest van een vermindering van de overlast, wordt gezocht naar wijken waar de overlast is toegenomen. Met behulp van secundaire bronnen (stedelijke veiligheidsmonitors, wijkberichten en interviews met lokale deskundigen) is vervolgens geprobeerd inzicht te krijgen in de plausibiliteit van de relatie tussen de verbetering in de aandachtswijk en de verslechtering in andere gebieden.

²⁷ Voor de case De Bennekel is gebruikgemaakt van verhuizingen zoals geregistreerd in de Gemeentelijke Basis Administratie.

4.3 Bijlmer (Amsterdam)

De Bijlmermeer is in de tweede helft van de jaren zestig als stadsvernieuwingswijk gebouwd. In het oostelijk deel van de Bijlmermeer ligt de EGK-buurt. Dit deel van de Bijlmer is aange-merkt als één van de veertig aandachtswijken. Oorspronkelijk bestond de buurt voornamelijk uit hoogbouw in de sociale huursector. Vanaf de jaren negentig is veel aandacht besteed aan de fysieke vernieuwing. Door de sloop van veel van de hoogbouw en de komst van laagbouw en koopwoningen is een meer gemengde woningvoorraad gecreëerd.

Figuur 31 Leefbaarheid in Amsterdam en in de aandachtswijk de Bijlmer

*bron: Leefbaarometer 2010

4.3.1 Wijkaanpak

Al vrij snel na de oplevering belandde de Bijlmer in een negatieve spiraal, door onder andere een hoge werkloosheid, overbewoning van appartementen, drugsproblematiek en het vertrek van meer kansrijke bewoners. Al vanaf begin jaren tachtig worden pogingen ondernomen om de problemen aan te pakken. Begin jaren negentig wordt door de grote leegstand, de enorme leefbaarheidsproblemen en de financiële tekorten bij corporaties en gemeente duidelijk dat er structureel iets moet veranderen. Vanaf 1992 treedt de eerste vernieuwingsfase in werking, waarbij een kwart van de woningen wordt gesloopt. Daarnaast zijn er programma's om de sociaaleconomische problemen te lijf te gaan en het beheer en de leefbaarheid te verbeteren. Hierdoor wordt de Bijlmer een voorloper van het landelijke Grotestedenbeleid. In 1999 is de

ruimtelijke vernieuwing op de helft. De laagbouwwijken bleken een succes en in de tweede vernieuwingsfase wordt ingezet op veel meer laagbouw dan oorspronkelijk de bedoeling was.²⁸ Ondanks het meer aantrekkelijke woonklimaat blijven de sociaaleconomische problemen groot. Een kwart van alle bewoners moet van een minimuminkomen rondkomen, de werkloosheid is hoog, er zijn veel eenoudergezinnen en bij relatief veel migranten verloopt de integratie moeizaam. In 2007 wordt de EGK-buurt van de Bijlmer daarom aangewezen als één van de veertig buurten waar extra aandacht naar uitgaat om de accumulatie van problemen terug te dringen. In het Uitvoeringsprogramma Wijkaanpak Zuidoost is de aanpak nader geconcretiseerd.²⁹ De ambities in dit uitvoeringsprogramma zijn gekoppeld aan de vijf thema's van de wijkaanpak. Door extra inzet op de thema's veiligheid, wonen, leren, integratie en economie moet een wijk ontstaan die aantrekkelijk is om te wonen, werken en recreëren.

Fysieke maatregelen

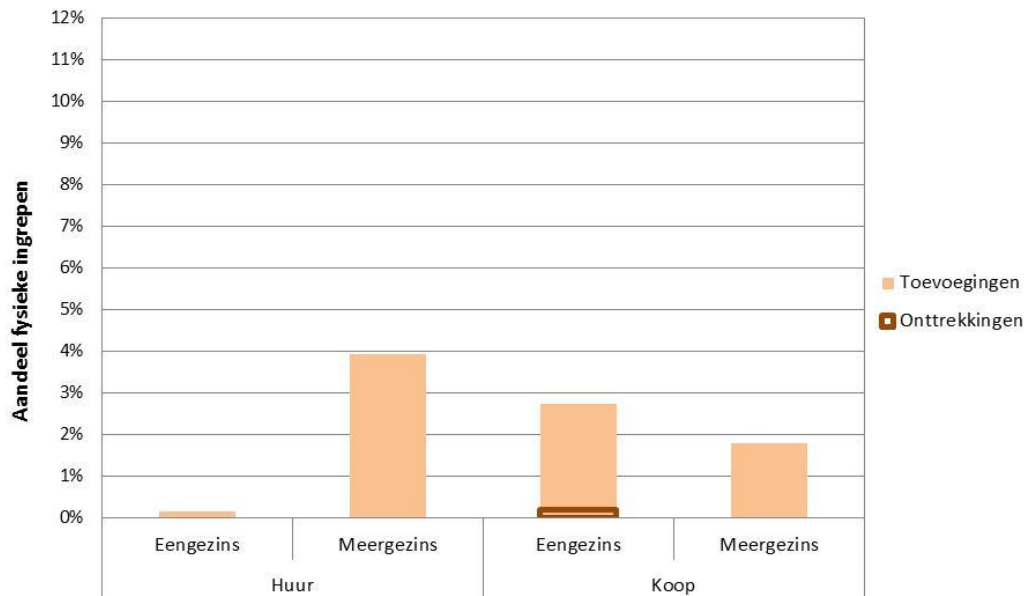
De fysieke vernieuwing van de Bijlmer is – zoals hierboven al aangegeven - in de jaren negentig al in gang gezet. De geplande sloop van veel van de oorspronkelijke hoogbouw is inmiddels voltooid. De vervangende nieuwbouw zal aan het eind van het decennium gereed zijn. Tegen die tijd zal nog maar de helft van de oorspronkelijke hoogbouw overeind staan. Nog slechts twee van de voor de Bijlmer kenmerkende honingraatflats zullen blijven bestaan. Er wordt een mix van appartementen en eengezinswoningen in een hoge dichtheid teruggebouwd. De bewoners krijgen een garantie om terug te keren in hun buurt in een betaalbare woning. Bij voltooiing neemt het aantal woningen in de Bijlmer met tien procent toe, ten opzichte van 1990. Uiteindelijk zal het aandeel hoogbouw teruglopen van 95 naar 45 procent en het aandeel sociale huurwoningen van 93 naar 55 procent. Ook zal sprake zijn van een grotere differentiatie van woonmilieus. Door het terugbouwen van veel laagbouw neemt de oppervlakte die de openbare ruimte inneemt af. Dit –beoogde – gevolg moet het beheer eenvoudiger maken.

In Figuur 32 wordt gekeken naar de gerealiseerde sloop en nieuwbouw tussen 2008 en 2010. In het gedeelte van de Bijlmer dat gedefinieerd is als de aandachtswijk staan circa 12.000 woningen. In de jaren 2008 en 2009 zijn veel woningen toegevoegd aan de voorraad. In totaal is 8,4 procent van de voorraad gebouwd in deze twee jaren. Dit is niet alleen hoog in vergelijking met het landelijk gemiddelde van ruim één procent per jaar, maar is ook hoog in vergelijking met de andere aandachtswijken, waar het gemiddelde op 3,3 procent ligt. De helft van de ruim duizend nieuwe woningen is een huurwoning, en deze zijn in de meeste gevallen een meergezinswoning. In de helft van de nieuwe woningen die in de koopsector is gebouwd is zestig procent een eengezinswoning en veertig procent een meergezinswoning. De sloop van woningen is in deze periode beperkt gebleven tot circa twintig eengezinskoopwoningen. Dit is nauwelijks 0,2 procent van de woningvoorraad, wat beduidend lager ligt dan het gemiddelde van alle veertig aandachtswijken (namelijk 2,6 procent).

²⁸ KEI Centrum: 'Amsterdam Zuidoost: de Bijlmermeer', http://www.kei-centrum.nl/view.cfm?page_id=1897&item_type=project&item_id=170, gezien op 11 augustus 2011.

²⁹ Stadsdeel Zuidoost: 'Uitvoeringsprogramma Wijkaanpak Zuidoost: Krachtige Mensen in een Krachtige Wijk!', januari 2010.

Figuur 32 Aandeel sloop/nieuwbouw in de Bijlmer naar woningtype en eigendomsverhouding (2008-2009), bron WWI/CBS woningmutaties

Sociaal, veiligheid en economie

Aangezien het fysieke vernieuwingsprogramma al bijna voltooid is, richt het uitvoeringsprogramma zich voornamelijk op het beheer van de openbare ruimte, preventie van veiligheidsproblemen en het verbeteren van de sociaaleconomische positie van de bevolking. In het uitvoeringsprogramma zijn bestaande initiatieven versterkt en hiaten in de bestaande aanpak opgevuld. De aanpak is onderverdeeld in een gebieds- en een groepsgerichte aanpak.

Met de *gebiedsgerichte aanpak* wordt gestreefd naar een veilige woon- en leefomgeving voor iedereen, door met voorlichting en handhaving het gedrag van bewoners en anderen te beïnvloeden. Het gaat hierbij met name om:

- ✓ De openbare ruimte en de semi-openbare ruimte in de flats, zoals entrees, liften en galerijen schoon houden zonder dat er dreiging van uitgaat.
- ✓ Voor de kinderen en jongeren van de verschillende leeftijdsgroepen zijn voldoende mogelijkheden, zonder dat zij overlast voor andere bewoners veroorzaken.
- ✓ De routes naar school, werk en winkelcentra zijn veilig en in de omgeving zijn voldoende voorzieningen.

Het hoofddoel van de *groepsgerichte aanpak* is participatie in de samenleving. Daarbij wordt de nadruk gelegd op gezinnen, jongeren en hanggroepen. Veel gezinnen hebben te maken met werkloosheid en/of lage inkomens, met het risico dat hun kinderen al vroeg in een achterstandssituatie terechtkomen. Daarom wordt gestreefd naar voldoende opleidings- en werk mogelijkheden voor de bewoners, zowel met het oog op het inkomen als voor hun participatie in de samenleving. Tevens zijn er programma's voor de ondersteuning van de opvoeding. Ook wordt geïnvesteerd in onderwijs en aansluitende voorzieningen voor jongeren.

Ten slotte wordt getracht het probleem met de in de wijk aanwezige daklozen, drugsgebruikers en hangjongeren terug te brengen. Enerzijds wordt dit geprobeerd via werk en inkomen. Anderzijds door hen te laten meedoen aan activiteiten in de wijk, dit ter versterking van de cohesie in de wijk.

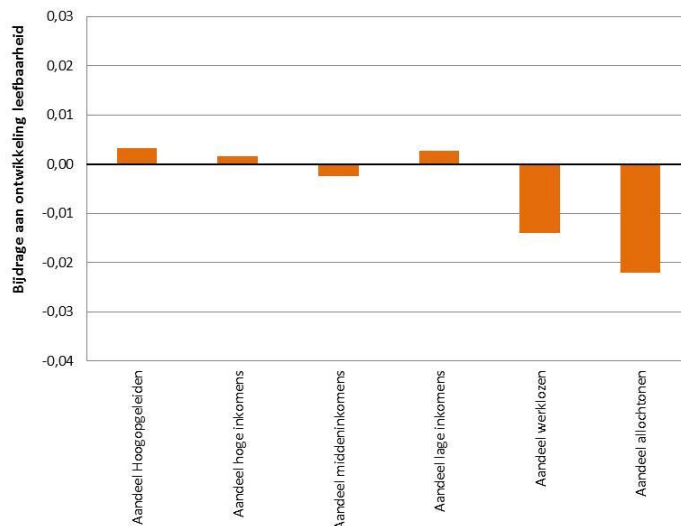
4.3.2 Ontwikkelingen in de wijk

De leefbaarheid in de Bijlmer is tussen 2008 en 2010 gemiddeld genomen achteruitgegaan. Deze achteruitgang hangt vooral samen met een verminderde sociaaleconomische positie van de bevolking en een lichte achteruitgang van de veiligheidssituatie. Daar staat tegenover dat de dimensies woningvoorraad en sociale samenhang verbeterd zijn (zie Figuur 5 op pagina 18).

Indicatoren

Uit Figuur 33 blijkt dat de verslechtering van de sociaaleconomische positie van de bevolking voornamelijk komt door een toename van de werkloosheid en het aandeel niet-westerse allochtonen. Het aandeel hoogopgeleiden en hoger opgeleiden is iets toegenomen en het aandeel lage inkomens afgenomen.

Figuur 33 Bijdrage aan de ontwikkeling van de leefbaarheid 2008-2010 van indicatoren uit de dimensie bevolkingssamenstelling*

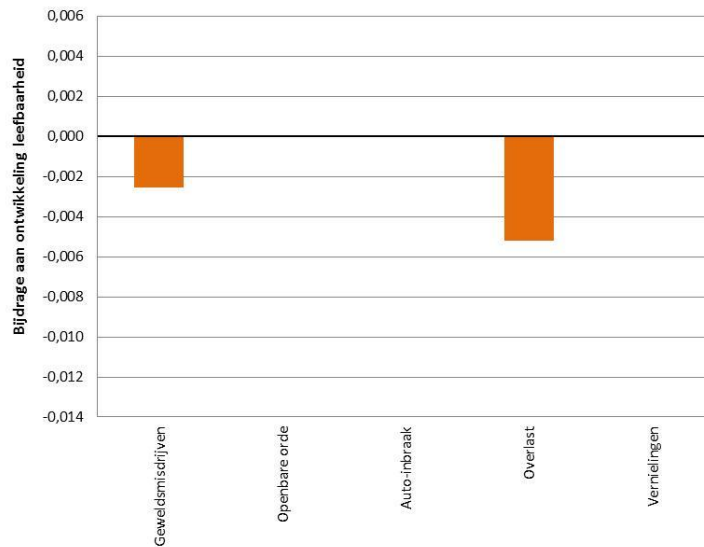

* Een positieve score in deze figuur betekent dat de indicator heeft bijgedragen aan een verbetering van de leefbaarheid. In dit geval houdt dat in dat het aandeel werklozen is toegenomen.

De lichte achteruitgang van de veiligheidssituatie wordt veroorzaakt door een toename van het aantal geweldsmisdrijven en van de overlast, zo laat Figuur 34 zien. De drie andere veiligheidsindicatoren zijn gelijk gebleven ten opzichte van 2010. Dat betekent dat er geen indicaties zijn dat er waterbedeefecten op veiligheidsgebied hebben gespeeld. Ook de lokale beleidsmedewerkers hebben niet het idee dat op deze dimensie waterbedeefecten hebben gespeeld in de onderzochte periode.

Figuur 34 Bijdrage aan de ontwikkeling van de leefbaarheid 2008-2010 van indicatoren uit de dimensie veiligheid

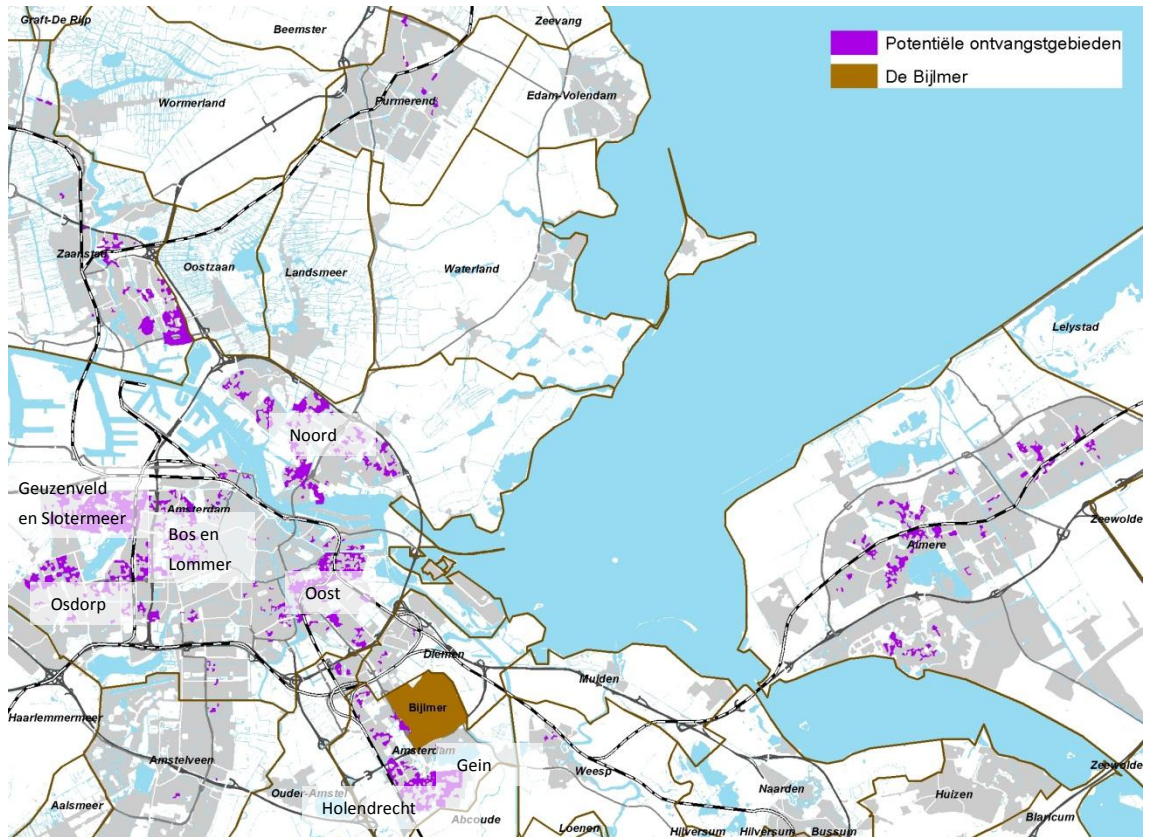

* Een positieve score in deze figuur betekent dat de indicator heeft bijgedragen aan een verbetering van de leefbaarheid. In dit geval houdt dat in dat het aantal gewelddsmisdrijven is toegenomen.

4.3.3 Ontwikkelingen in de zoekgebieden

De analyses in hoofdstuk 3 hebben laten zien dat het aanliggend gebied van de Bijlmer een zoekgebied is voor mogelijke waterbedeffecten. De achtergrond van de waterbedeffecten moet gezocht worden in ontwikkelingen op de dimensie bevolkingssamenstelling. In Figuur 35 zijn ten zuiden van de Bijlmer potentiële ontvangstgebieden te zien, met name in Gein en Hollandrecht. De rest van de stad kwam in de analyses niet naar voren als zoekgebied voor mogelijke waterbedeffecten. Toch zijn in de wijken Noord, Oost, Geuzenveld-Slotermeer, Osdorp en Bos en Lommer de nodige potentiële ontvangstgebieden geïdentificeerd. Ten slotte wezen de analyses op specifieke buurten in de rest van de regio waar eventueel waterbedeffecten een rol hebben gespeeld. In de regio Amsterdam zijn in de gemeenten Zaanstad, Purmerend en Almere potentiële ontvangstgebieden zichtbaar.

Figuur 35 Potentiële ontvangstgebieden met een negatieve ontwikkeling in Amsterdam en omgeving

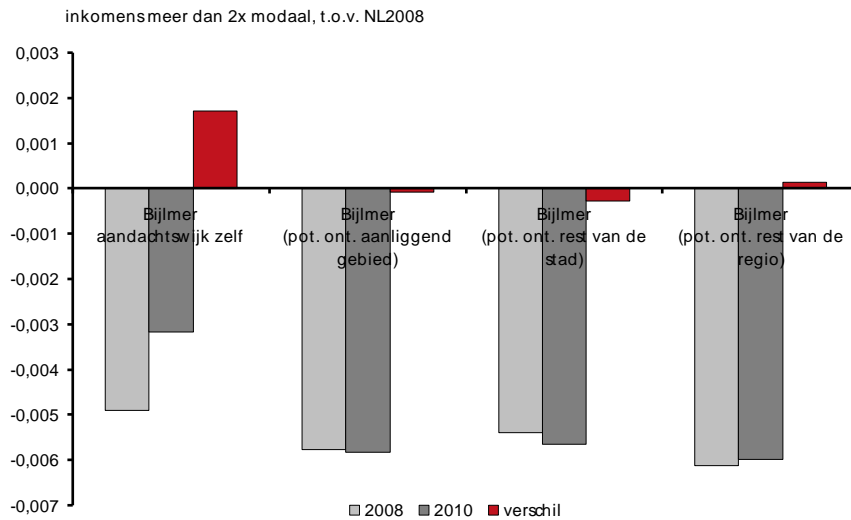
Indicatoren

De indicaties voor het vóórkomen van waterbedeffecten in het aanliggend gebied van de Bijlmer spelen op de dimensie bevolkingssamenstelling. Binnen die dimensie valt vooral de ontwikkeling van de indicator hoge inkomens (meer dan twee keer modaal) op. In de Bijlmer zelf is het aandeel hogere inkomens toegenomen, terwijl dat in de potentiële ontvangstgebiedjes in het aanliggend gebied en de rest van de stad is afgenomen. Deze toename kan samenhangen met de nieuwbouw in de Bijlmer, waardoor deze specifieke groep mogelijk interessante woningen in de wijk kon vinden.

In totaal zijn er in de regio 250 potentiële ontvangstgebiedjes geïdentificeerd, waar de leefbaarheid zich minder gunstig ontwikkeld heeft. In tabel 9 staat weergegeven hoeveel van deze gebiedjes op de indicatoren op de dimensie bevolkingssamenstelling een verslechtering hebben doorgemaakt.

Alle potentiële ontvangstgebiedjes hebben op minstens één van de indicatoren uit de dimensie sociaaleconomische bevolkingssamenstelling een achteruitgang doorgemaakt, zo laat tabel 9 zien. In 190 van de 250 gebiedjes is de werkloosheid substantieel toegenomen. In veertig procent van de gebiedjes is het aandeel niet-westerse allochtonen gestegen.

Figuur 36 Bijdrage van de ontwikkeling van het aandeel hogere inkomens aan de ontwikkeling van de Leefbaarometer (als afwijking van het Nederlands gemiddelde in 2008)*

* Een positieve score in deze figuur betekent dat de indicator heeft bijgedragen aan een verbetering van de leefbaarheid. In dit geval houdt dat in dat in de aandachtswijken het aandeel hogere inkomens is toegenomen.

Van de elf potentiële ontvangstgebieden die in het aanliggend gebied gevonden zijn, geldt voor negen gebieden dat het aandeel niet-werkende werkzoekenden is toegenomen. Deze toename kan twee oorzaken hebben. Ofwel onder de zittende bevolking is de werkloosheid toegenomen, ofwel er is een instroom van werklozen geweest. Slechts in één aanliggend potentieel ontvangstgebiedje is het aandeel hoge inkomens substantieel afgenomen. Aangezien de elf gebiedjes gemiddeld genomen een afname hebben laten zien, zal er in (sommige) andere gebiedjes ook sprake zijn van een afname. Maar deze afname is dan beperkt gebleven.

In de volgende paragraaf wordt gekeken of er een relatief substantiële instroom in de potentiële ontvangstgebiedjes vanuit de Bijlmer is geweest.

Tabel 9 Aantal ontvangstgebieden die zich minder gunstig ontwikkeld hebben per indicator op de dimensie bevolkingssamenstelling

	aanliggend	stad	regio	totaal
afname aandeel hoogopgeleiden	4	23	20	47
afname aandeel hoge inkomens	1	30	12	43
afname aandeel midden inkomens	1	25	25	51
toename aandeel lage inkomens	2	41	11	54
toename aandeel werklozen	9	110	71	190
toename aandeel allochtonen	4	43	53	100
geen verslechtering op indicatoren	0	0	0	0
totaal gebieden	11	137	102	250

In de Bijlmer heeft niet alleen de overkoepelende dimensie veiligheid tussen 2008 en 2010 geen verbetering laten zien, uit de vorige subparagraaf bleek dat er ook geen verbetering op de vijf achterliggende indicatoren is geweest. Dat betekent dat er geen indicaties zijn dat veiligheidsproblemen zich in deze periode vanuit de Bijlmer hebben verplaatst.

4.3.4 Verhuizingen

In deze paragraaf worden relaties tussen de Bijlmer en de potentiële ontvangstgebieden met een neergaande leefbaarheidsontwikkeling gelegd, door middel van verhuisstromen tussen beide. In de verhuisanalyse wordt gekeken naar verhuisgegevens van lagere inkomensgroepen³⁰ in de sociale huursector in Amsterdam en omgeving.³¹

In tabel 10 is te zien dat circa veertig procent van de verhuizende lagere inkomensgroepen in de Bijlmer blijft wonen. Van het resterende deel heeft bijna de helft in één van de aanliggende buurten en een derde in de rest van de stad een nieuwe woning betrokken. Het aandeel verhuizingen van de Bijlmer naar één van de gemeenten in de omgeving is beperkt gebleven tot acht procent van het totaal aantal verhuizingen.

tabel 10 Verhuisanalyse de Bijlmer

Verhuizingen van huishoudens uit de aandachtsgroep:			
	binnen de aandachtswijk:		39%
	buiten de aandachtswijk:		61%
	<i>waarvan naar:</i>	aanliggende buurten:	45%
		elders in de stad:	42%
		elders in de regio/land:	13%
			<i>Aantal gebieden met instroom >2%</i>
	<i>waarvan naar:</i>	potentieel ontvangstgebied:	32%
		gebied rond omslagpunt 'early warning':	9%
		gebied rond omslagpunt 'early early warning':	0,7%
			4
			1
			0

Potentiële ontvangstgebieden met een neergaande leefbaarheid

Van de huishoudens met een lager inkomen die vanuit de Bijlmer verhuizen komt bijna een derde terecht in één van de potentiële ontvangstgebiedjes die een negatieve leefbaarheidsontwikkeling hebben doorgemaakt. Figuur 37 laat echter zien dat de uitstroom behoorlijk gespreid over de verschillende potentiële ontvangstgebiedjes terecht is gekomen. Er zijn slechts vier kleine gebiedjes gevonden waar de instroom relatief substantieel is (boven de twee procent van de bevolking). Deze liggen in de Venserpolder, Frankendael, Buitenveldert en in de buurt van het Keizer Karelpark in Amstelveen. Voor deze gebiedjes geldt dat het plausibel is dat de neergaande ontwikkeling gedeeltelijk samenhangt met de instroom vanuit de Bijlmer. Volgens het Stadsdeel Zuidoost heeft de Venserpolder in het verleden te maken gehad met een waterbedeffer vanuit de Bijlmer. Als resultante van deze ontwikkeling is de aanpak in de Bijlmer uitgebreid naar de Venserpolder (en Holendrecht), met name als het gaat om de aanpak van de sociale problematiek. Op dat gebied gaat het langzamerhand beter in de Venserpolder. Maar uit de analyses blijkt dat de Venserpolder nog steeds te maken heeft met een instroom

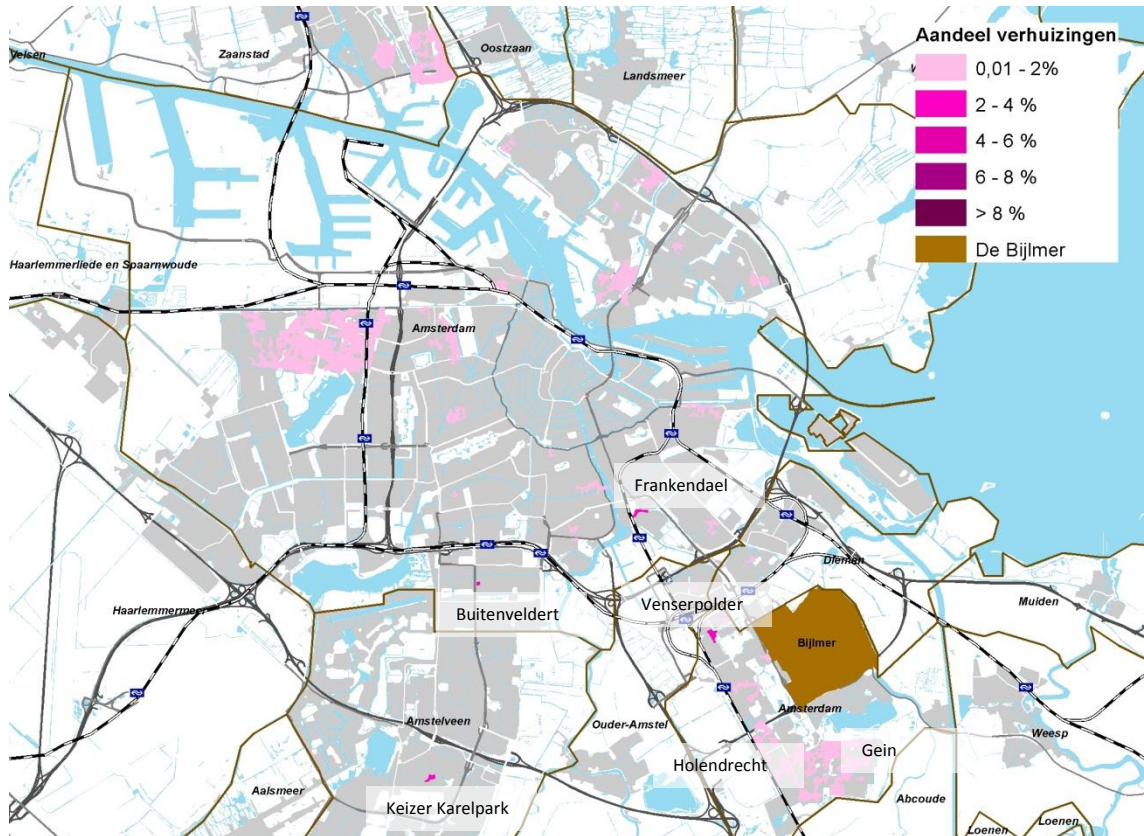
³⁰ Lagere inkomensgroepen zijn hierbij gedefinieerd als de huishoudens die voor huurtoeslag in aanmerking komen.

³¹ De bestanden voor deze gegevens zijn beschikbaar gesteld door de Amsterdamse Federatie van Woningcorporaties (AFWC)

vanuit de Bijlmer. Er is dus nog altijd reden om aandacht te blijven schenken aan de ontwikkelingen in de Venserpolder.

Het vermoeden dat een deel van de problematiek zich verplaatst naar het ten zuiden van de Bijlmer gelegen Gein, wordt niet bevestigd door deze analyses. In de figuur is te zien dat inderdaad sprake is van een instroom in Gein, maar dat deze niet omvangrijk genoeg is om de neergaande leefbaarheidsontwikkeling plausibel in verband te brengen met de instroom vanuit de Bijlmer.

Figuur 37 *Instroom uit de Bijlmer (als aandeel van de bevolking) in gebieden met een achterblijvende leefbaarheidsontwikkeling (ten opzichte van de regionale trend)*

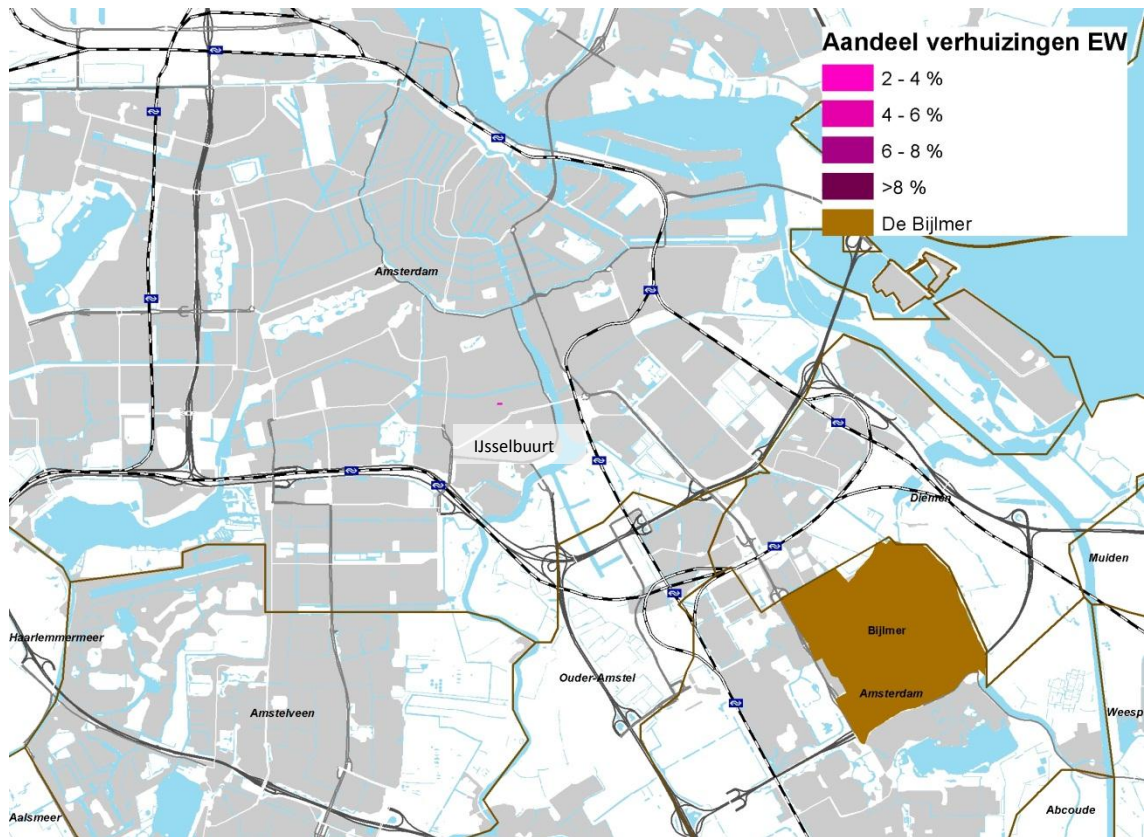

Omslagpunten

Slechts een beperkt deel van de bewoners die de Bijlmer verlaten komt in een gebied rond één van de omslagpunten terecht. Negen procent van de verhuizingen is op een gebied rond het omslagpunt 'early warning' gericht. In vergelijking met de andere cases in dit onderzoek is dat een laag aandeel. Deze stromen hebben ook maar in één buurtje geleid tot een relatief substantiële instroom. Dit gebiedje ligt in de IJsselbuurt. De leefbaarheidsproblemen zijn hier niet onmiddellijk toegenomen, maar door de instroom zou de buurt in een negatieve spiraal van leefbaarheidsontwikkeling terecht kunnen komen.

In andere gebiedjes is de instroom beperkt gebleven, waardoor het niet plausibel is de neergaande leefbaarheidsontwikkeling aan deze instroom te relateren. De gebiedjes met een beperkte instroom liggen verspreid over de stad en regio. Deze verhuisstromen zijn dus niet op specifieke delen van de stad of regio gericht, maar verspreiden zich meer.

Figuur 38 Instroom uit de Bijlmer (als aandeel van de bevolking) in gebieden rond omslagpunt 'early warning'

Het aantal verhuizingen vanuit de Bijlmer naar één van de gebieden rond het omslagpunt 'early warning' is erg beperkt gebleven. In totaal komt 0,7 procent van de bewoners met een lager inkomen die uit de Bijlmer verhuizen in één van deze gebiedjes terecht. Voor de gebiedjes waar ze in terechtkomen geldt dat de instroom nergens zo omvangrijk is dat ze heeft bijgedragen aan de neergaande leefbaarheidsontwikkeling.

4.3.5 Conclusie

In de Bijlmer wordt al een jaar of twintig intensief gewerkt aan het verbeteren van de woon- en leefomgeving. Het afgelopen decennium heeft de wijk hier de vruchten van geplukt. Ondanks dat de problemen groot bleven, was er een vooruitgang van de leefbaarheid te zien. Tussen 2008 en 2010 is de leefbaarheid echter weer iets achteruitgegaan. Met name de sociale problematiek is toegenomen, maar ook de veiligheidsituatie is achteruitgegaan.

Aangezien de fysieke aanpak voor een groot deel achter de rug is, richt de wijkaanpak zich voornamelijk op het terugdringen van de sociale problematiek, het beheer van de openbare ruimte en de preventie van veiligheidsproblemen. Maatregelen die geen verhuisstromen op gang brengen. In de onderzochte jaren zijn ook geen woningen gesloopt.

Ongeveer veertig procent van de verhuizende lage inkomensgroepen is binnen de Bijlmer blijven wonen. Dat maakt de uitstraling van de Bijlmer op andere gebieden beperkt. Er is wel een viertal potentiële ontvangstgebieden gevonden waar de achteruitgang van de leefbaarheid is samengegaan met een instroom vanuit de Bijlmer. Het gaat in alle gevallen om kleine gebiedjes. Deze ontwikkeling kan gezien de genomen maatregelen niet in verband worden gebracht

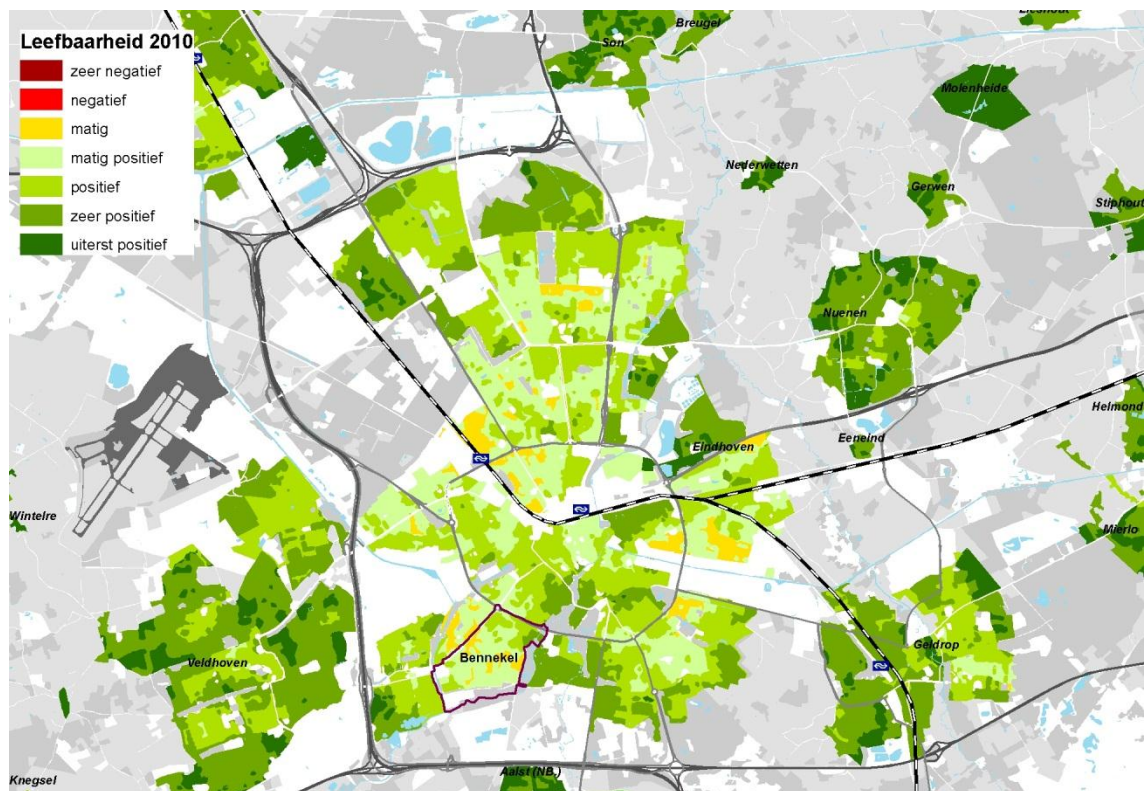
met de wijkaanpak. In de pure zin van het woord is er dan ook geen sprake van een waterbed-effect als gevolg van de wijkaanpak. Maar het zijn wel gebieden die de negatieve gevolgen van de instroom vanuit de Bijlmer hebben ondervonden en waar aandacht voor de ontwikkelingen geen kwaad kan. Met name de Venserpolder kan al op beleidsmatige aandacht rekenen. De verhuisanalyses in dit hoofdstuk onderstrepen deze aandacht nog maar eens.

Er zijn maar weinig verhuisstromen geconstateerd van lagere inkomensgroepen die in een gebied rond één van de omslagpunten terecht zijn gekomen. Ten slotte zijn er geen aanwijzingen gevonden voor een verplaatsing van de veiligheidsproblemen.

4.4 De Bennekel (Eindhoven)

In het stadsdeel Gestel ligt buiten de Eindhovense rondweg de aandachtswijk De Bennekel. Aan de zuid- en oostzijde wordt de wijk begrensd door de zogenaamde Dommelzone, een groengebied rond de rivier de Dommel. In de jaren dertig is een deel van De Bennekel gebouwd als goedkope woningbouw. Ook na de oorlog zijn er veel relatief goedkopere woningen bijgekomen. Aan de randen van de wijk liggen ook duurdere huur- en koopwoningen. De Bennekel kan gekarakteriseerd worden als klassieke arbeidersbuurt. Maar ondanks het grote aandeel huurwoningen kent De Bennekel een grote variëteit aan woonmilieus. Er zijn zowel huur- als koopwoningen te vinden uit verschillende bouwperiodes, in verschillende prijsklassen en bestaande uit zowel hoog- als laagbouw.

Figuur 39 Leefbaarheid in Eindhoven en in de aandachtswijk De Bennekel

*bron: Leefbaarometer

4.4.1 Wijkaanpak

Vanwege de sociale problematiek is De Bennekel in 1991 aangewezen als aandachtswijk. Vanaf 1997 kreeg de wijk extra beleidsmatige aandacht in het kader van het Grotestedenbeleid, waardoor er vele initiatieven genomen werden om de leefbaarheid en de kwaliteit van de wijk te verbeteren. Vervolgens zijn in 2003 gemeente, corporaties en bewoners gestart met overleg over de integrale wijkvernieuwing in De Bennekel. De 40-wijkaanpak moet het rendement van de aanpak die hieruit is voortgevloeid verhogen.³² In het navolgende staan de belangrijkste maatregelen uit het wijkactieplan beschreven.

³² *Wijkactieplan De Bennekel*, januari 2008.

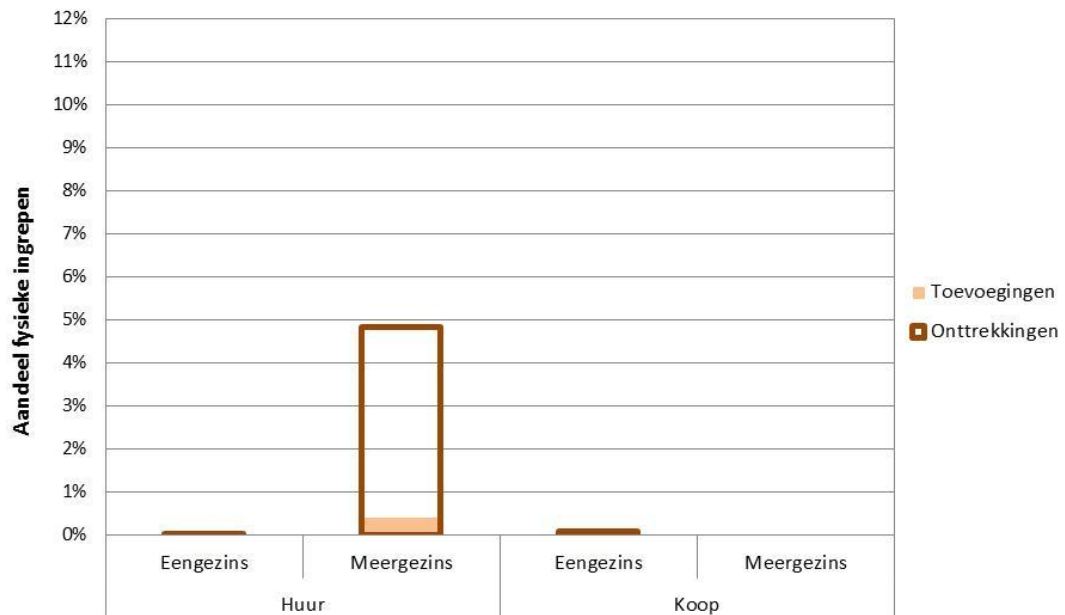

Fysieke aanpak

De tien jaar voor aanvang van de 40-wijkaanpak hebben nieuwbouw, particuliere woningverbetering en woningverkoop door corporaties ervoor gezorgd dat de wijk een steeds gedifferentieerder aanbod heeft gekregen. De wijkvernieuwing in De Bennekel was bij de start van de wijkaanpak grotendeels achter de rug. Vanuit het wijkactieplan zijn dan ook geen nieuwe grootschalige fysieke ingrepen gepland.

Ondanks dat de grootschalige wijkvernieuwing in De Bennekel bij aanvang van de wijkaanpak achter de rug was, zijn er 210 (voornamelijk meergezins)woningen gesloopt. Dit komt neer op 5,0 procent van de woningvoorraad. Dit is meer dan het gemiddelde van 2,6 procent van alle aandachtswijken. Deze sloop van woningen was geen onderdeel van het wijkactieplan, maar uitvloeisel van oudere plannen. Verder is in Figuur 40 te zien dat in 2008 en 2009 nauwelijks nieuwe woningen zijn opgeleverd. In totaal gaat het om een half procent van de voorraad, wat lager is dan de gemiddelde aandachtswijk (3,3 procent). Het ging hierbij om eengezinswoningen.

Figuur 40 Aandeel sloop/nieuwbouw in De Bennekel naar woningtype en eigendomsverhouding (2008-2009), bron WWI/CBS woningmutaties

Sociaal, veiligheid en economie

Vanuit de wijk is de bestrijding van de werkloosheid als belangrijkste thema geformuleerd. In De Bennekel is de arbeidsparticipatie laag en is veel sprake van langdurige werkloosheid en armoede. Om de armoede en werkloosheid aan te pakken wordt getracht werkgelegenheid te creëren en de niet-werkenden te activeren. Daarnaast wordt ingezet op het versterken van de wijk economie, bijvoorbeeld door het stimuleren van ondernemerschap en het versterken van bestaande buurtbedrijvigheid. Hierbij moet gedacht worden aan het verbeteren van toegang tot (micro-)kredietfaciliteiten, het versterken van ondernemersnetwerken en het wijkgericht ondersteunen van starters en kleine zelfstandigen.

In De Bennekel is een groep bewoners die maatschappelijk niet deelneemt vanwege een cumulatie van verschillende problemen. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om armoede, werkloosheid,

sociale isolatie, psychische problemen en huiselijk geweld. Voor dit probleem wordt een achter-de-voordeuraanpak ingezet, waarbij bijvoorbeeld de signaleringsfunctie verbeterd wordt door buurtmaatschappelijke werkers te introduceren. Er is een zogenaamde 'krachtwerker' aangesteld die voor afstemming tussen de verschillende hulpverlenende instanties moet zorgen.

Er is geïnvesteerd in verschillende voorzieningen. Zo is er een nieuw wijkcentrum in De Bennekel gekomen. In het oude wijkcentrum konden niet alle belangrijke functies een plek vinden, dat is in het nieuwe centrum opgelost. Zo is er een apart jongerendeel gekomen. De Bennekel kent een relatief grote – en diverse – populatie jongeren met een aantal hardnekkige overlastproblemen. De opgave is om ervoor te zorgen dat jongeren in De Bennekel een perspectief hebben. Hierbij wordt ingezet op jeugdvoorzieningen, jongerenactiviteiten en opvoedondersteuning.

Om bewoners te betrekken bij wat in de wijk gebeurt wordt geïnvesteerd in actief burgerschap. Er wordt gekeken naar waar de bewoners behoefte aan hebben. Een voorbeeld hiervan is dat er subsidies zijn verstrekt om het probleem van de **anonimiteit van de achterpoorten** van groepen koopwoningen te verminderen.

Woningcorporatie Trudo maakt in De Bennekel gebruik van het concept 'Slimmer Kopen'. Hierdoor kunnen huurwoningen verkocht worden aan 'sociale stijgers' binnen de wijk of aan nieuwe – meer kansrijke – huishoudens van buiten. Hierdoor moet een meer gemengde bevolkingssamenstelling worden bewerkstelligd.

Ten slotte moeten er voorwaarden geschapen worden om het leefklimaat in de wijk te verbeteren. Zo zal er geïnvesteerd worden in de kwaliteit en onderhoud van de openbare ruimte. Tevens wordt – naast het terugdringen van de jongerenoverlast – extra ingezet om de zogenaamde hotspots van de wijk aan te pakken.

4.4.2 Ontwikkelingen in de wijk

In De Bennekel is tussen 2008 en 2010 de leefbaarheid gemiddeld gesproken teruggelopen. Op dimensieniveau moet de verklaring van deze achteruitgang worden gezocht in een verminderde sociaaleconomische positie van de bevolkingssamenstelling. Ook de veiligheidssituatie is iets achteruitgegaan (zie Figuur 5).

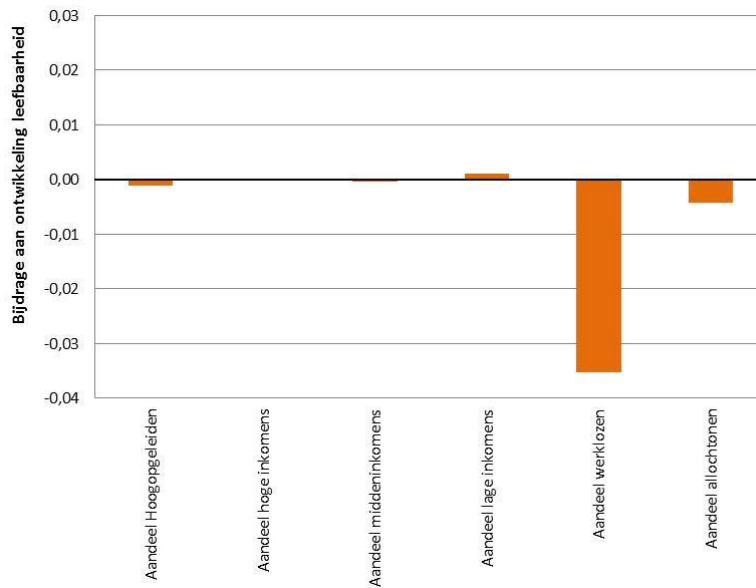
Indicatoren

Een flink deel van deze achteruit hangt samen met macro-ontwikkelingen. Uit de publicatie '*Leefbaarheid in Balans*' is gebleken dat in Eindhoven de leefbaarheid tussen 2008 en 2010 iets is achteruitgegaan, voornamelijk als gevolg van de economische crisis.³³ De crisis is in de traditionele industrie van Eindhoven harder aangekomen dan in de rest van het land, waardoor de werkloosheid sterker is opgelopen en tegelijkertijd de leefbaarheid achteruit is gegaan. Het vermoeden bestaat dat deze ontwikkeling een tijdelijk fenomeen is, aangezien het UWV inmiddels heeft gerapporteerd dat de werkloosheid in Eindhoven weer is afgenomen.

Figuur 41 laat zien dat het voornamelijk de toename van de werkloosheid is die de negatieve ontwikkeling van de dimensie bevolkingssamenstelling heeft bepaald. Daarnaast is er sprake geweest van een lichte toename van het aandeel niet-westerse allochtonen. De ontwikkelingen op de andere indicatoren zijn – in vergelijking met deze twee indicatoren – redelijk beperkt gebleven.

³³ Leidelmeijer, K., G. Marlet, R. Schulenberg en C. Woerkens, '*Leefbaarheid in Balans*', RIGO en Atlas voor gemeenten i.o.v. Ministerie van Binnenlandse Zaken/WWI, juli 2011.

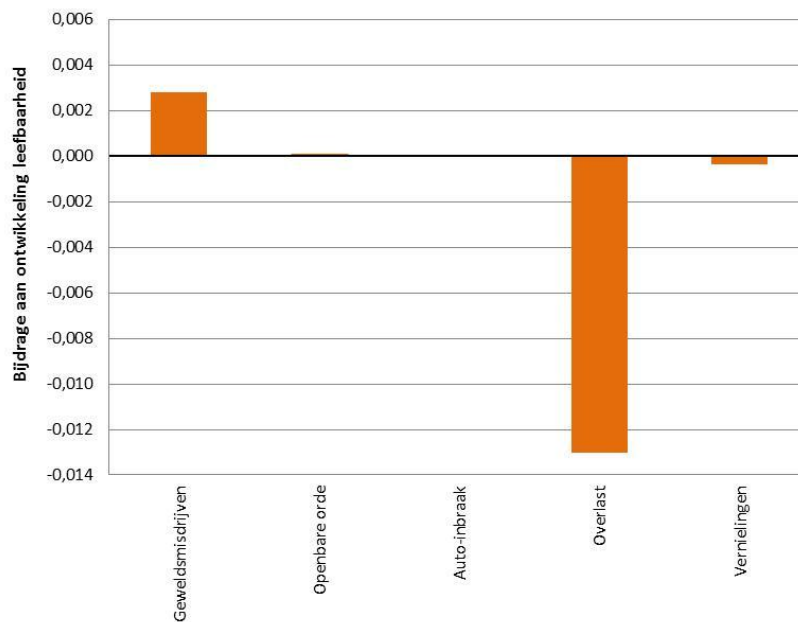
Figuur 41 Bijdrage aan de ontwikkeling van de leefbaarheid 2008-2010 van indicatoren uit de dimensie bevolkingssamenstelling*

* Een positieve score in deze figuur betekent dat de indicator heeft bijgedragen aan een verbetering van de leefbaarheid. In dit geval houdt dat in dat het aandeel werklozen is toegenomen.

Figuur 42 laat zien dat de achteruitgang van de veiligheidssituatie in De Bennekel voornamelijk gedreven wordt door een toename van de overlast en een klein deel door een toename van het aantal vernielingen. Tegenover deze verslechtering staat een afname van het aantal geweldsmisdrijven.

Figuur 42 Bijdrage aan de ontwikkeling van de leefbaarheid 2008-2010 van indicatoren uit de dimensie veiligheid*

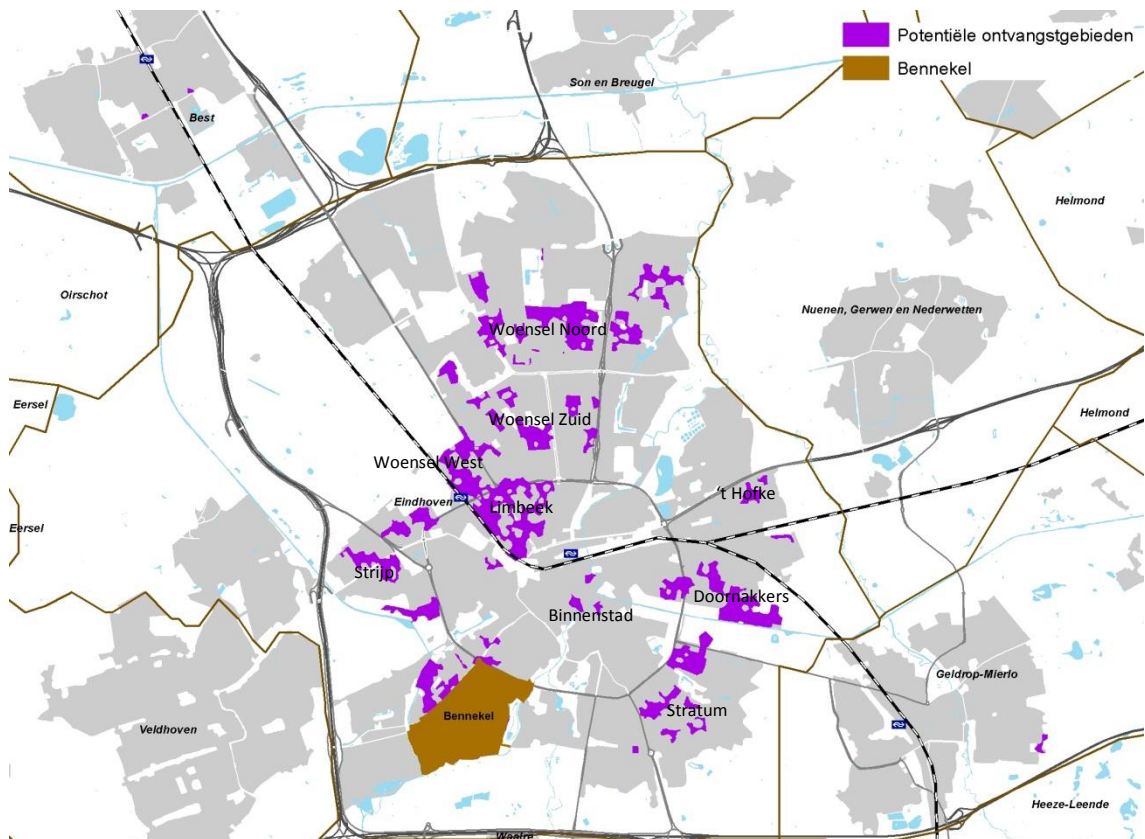

* Een positieve score in deze figuur betekent dat de indicator heeft bijgedragen aan een verbetering van de leefbaarheid. In dit geval houdt dat in dat het aantal geweldsmisdrijven is afgenomen.

4.4.3 Ontwikkelingen in de zoekgebieden

In hoofdstuk 3 is het aanliggend gebied en de rest van de stad geïdentificeerd als zoekgebied van mogelijke waterbedeffecten vanuit De Bennekel. In het aanliggend gebied bleken er indicaties te zijn op het gebied van de bevolkingssamenstelling. In de rest van de stad zijn niet alleen indicaties gevonden op het gebied van de bevolkingssamenstelling, maar ook op het gebied van de veiligheid.

Figuur 43 Potentiële ontvangstgebieden met een negatieve ontwikkeling in Eindhoven en omgeving

In Figuur 43 is te zien waar de potentiële ontvangstgebieden met een negatieve ontwikkeling zich in Eindhoven bevinden. In de directe omgeving van De Bennekel zijn verschillende van die potentiële ontvangstgebieden te vinden. Maar ook in veel andere delen van de stad zijn gebieden te vinden waar de leefbaarheid in al kwetsbare gebieden een negatieve ontwikkeling heeft doorgemaakt. Het gaat niet alleen om gebieden in de twee andere Eindhovense aandachtswijken Doornakkers en Woensel West, maar ook om gebieden in Woensel Noord, Woensel Zuid, Strijp, de Binnenstad, Stratum en 't Hofke.

Indicatoren

De indicaties voor het vóórkomen van waterbedeffecten betreffen alleen de dimensie bevolkingssamenstelling. Wanneer naar de ontwikkelingen op de indicatoren uit de dimensie bevolkingssamenstelling wordt gekeken, is er op het totaal van de potentiële ontvangstgebieden per zoekgebied geen opvallende ontwikkeling te zien die op het vóórkomen van waterbedeffecten naar het totaal van deze gebieden duiden. Per gebiedje zijn er echter wel degelijk ontwikkelingen te zien die op een waterbedeffect kunnen duiden, zo blijkt uit Tabel 11. In bijna alle poten-

tiële ontvangstgebieden is de werkloosheid toegenomen. Op de andere indicatoren hebben de meeste gebieden geen verslechtering laten zien. Uitzondering is het aantal hoogopgeleiden dat in 18 gebiedjes is afgenomen.

Tabel 11 Aantal ontvangstgebieden die zich minder gunstig ontwikkeld hebben per indicator op de dimensie bevolkingssamenstelling

	aanliggend	stad	regio	totaal
afname aandeel hoogopgeleiden	0	17	1	18
afname aandeel hoge inkomens	0	5	1	6
afname aandeel midden inkomens	0	1	0	1
toename aandeel lage inkomens	0	3	0	3
toename aandeel werklozen	2	38	2	42
toename aandeel allochtonen	0	3	2	5
geen verslechtering op indicatoren	0	0	0	0
totaal gebieden	2	39	3	44

In de vorige subparagraaf is gebleken dat het aantal geweldsmisdrijven in De Bennekel is afgenomen. Dat heeft er in ieder geval niet voor gezorgd dat deze in de potentiële ontvangstgebieden in het aanliggend gebied en de rest van de stad zijn toegenomen. In de regio zijn er wel drie van dit soort gebiedjes te vinden, maar er zijn geen aanwijzingen gevonden dat de ontwikkelingen in de aandachtswijk en deze gebiedjes met elkaar samenhangen (zie Tabel 12).

Tabel 12 Aantal ontvangstgebieden die zich minder gunstig ontwikkeld hebben per indicator op de dimensie veiligheid

	aanliggend	stad	regio	totaal
toename geweldsmisdrijven	0	0	3	3
totaal gebieden	2	39	3	44

4.4.4 Verhuizingen

Om een relatie te leggen tussen de potentiële ontvangstgebieden en De Bennekel wordt in deze paragraaf gekeken naar verhuizingen vanuit De Bennekel naar deze gebiedjes. In tegenstelling tot de andere cases wordt hierbij niet enkel gekeken naar verhuisstromen vanuit de sociale huursector, maar naar de totale verhuisstromen.³⁴

Uit tabel 13 blijkt dat veruit het grootste deel van de verhuizende huishoudens uit De Bennekel terechtkomt in een woning buiten de wijk. Slechts tien procent blijft binnen de wijk woonachtig. Van de mensen die buiten de wijk een woning vinden komt zeven procent terecht in een aanliggende buurt van De Bennekel, ongeveer veertig procent heeft een woning betrokken in

³⁴ Deze verhuisstromen zijn afkomstig uit de Gemeentelijke Basis Administratie (GBA) van Eindhoven. Uit het GBA is echter geen selectie van lagere inkomensgroepen te maken, waardoor in deze paragraaf gekeken wordt naar verhuizingen van alle huishoudens, zowel lagere als hogere inkomens. Hierdoor is de plausibiliteit dat de neergaande leefbaarheidsontwikkeling samenhangt met de instroom van kansarme huishoudens minder sterk dan wanneer enkel gekeken wordt naar de instroom van lagere inkomensgroepen.

de rest van de stad, en 52 procent vertrekt uit de stad, hetzij naar een gemeente in de omgeving, hetzij naar een gemeente in de rest van het land.³⁵

Tabel 13 Verhuisanalyse De Bennekel

Verhuizingen van huishoudens:			
binnen de aandachtswijk:		10%	
buiten de aandachtswijk:		90%	
<i>waarvan naar:</i>	aanliggende buurten:	7%	
	elders in de stad:	41%	
	elders in de regio/land:	52%	
			<i>Aantal gebieden met instroom >2%</i>
<i>waarvan naar:</i>	potentieel ontvangstgebied:	14%	17
	gebied rond omslagpunt 'early warning':	16%	12
	gebied rond omslagpunt 'early early warning':	2%	3

Het gebied om naar waterbedefferen te zoeken besloeg het aanliggend gebied en de rest van de stad. Ongeveer de helft van de huishoudens die uit de wijk vertrekken komt in dit zoekgebied terecht. Daarvan komt veertien procent terecht in één van de potentiële ontvangstgebieden, zestien procent in een gebied dat zich rond het omslagpunt 'early warning' bevond en twee procent in een gebied rond het omslagpunt 'early early warning'.

Potentiële ontvangstgebieden

Zeventien van de 44 potentiële ontvangstgebiedjes hebben te maken gehad met een relatief substantiële instroom, die meer dan twee procent van de bevolking beslaat (zie Figuur 44). In de directe omgeving van De Bennekel zijn in de buurten Genderdal en Hagenkamp van dit soort gebiedjes te vinden. Volgens de gemeente neemt in Genderdal de leefbaarheidsproblematiek toe. Er is met name een toename van de sociale opgave, bijvoorbeeld in de vorm van schulden en gezondheidsproblematiek. Maar de gemeente heeft de indruk dat de problemen niet zo zeer te maken hebben met een instroom vanuit Bennekel.

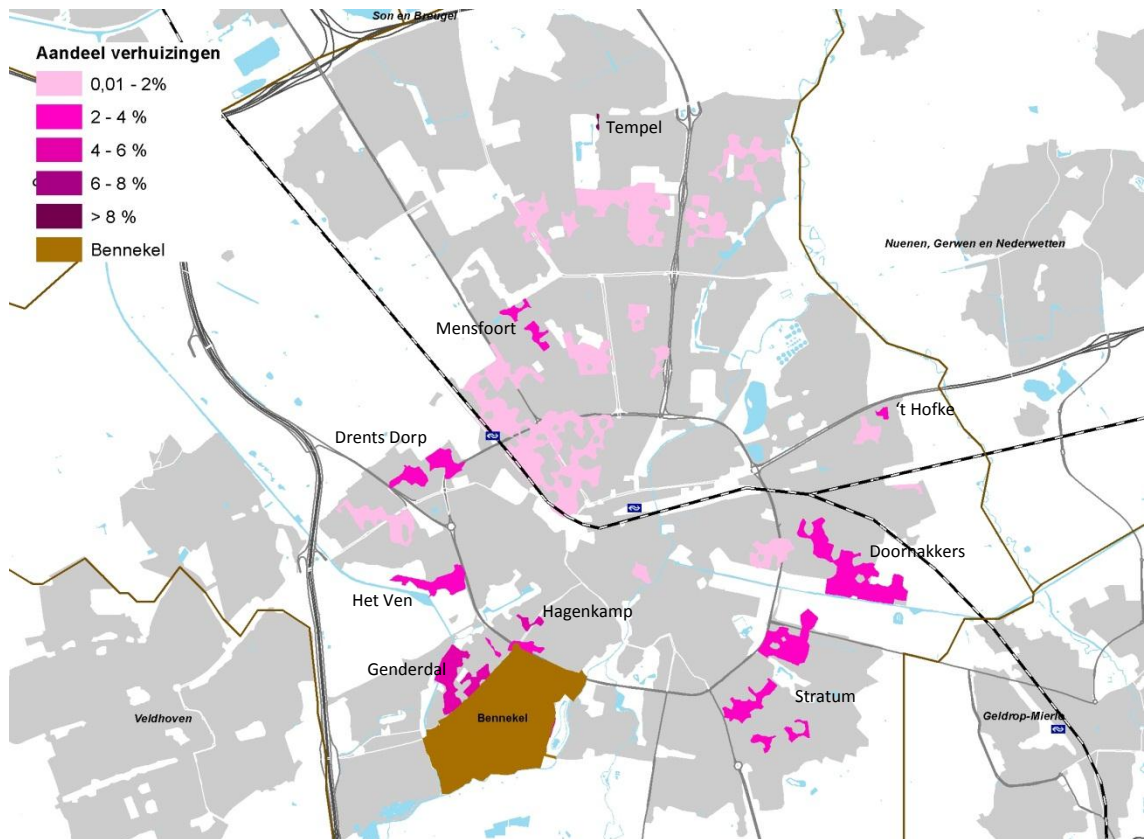
Andere potentiële ontvangstgebiedjes met een relatief hoge instroom zijn te vinden in de buurten Het Ven, Drents Dorp, Mensfoort, Tempel, 't Hofke en de wijk Stratum. In één van de andere aandachtswijken – namelijk Doornakkers – is een omvangrijk gebied te vinden met een sterke instroom vanuit De Bennekel. In deze gebieden is enige aanleiding om te vermoeden dat de negatieve ontwikkeling van de leefbaarheid samenhangt met de instroom vanuit De Bennekel. De plausibiliteit van deze samenhang is wel zwakker in vergelijking met de gebieden in de andere cases met een relatief substantiële instroom vanuit de bijbehorende aandachtswijk, aangezien het hier ook om verhuizingen van meer kansrijke huishoudens kan gaan. In de andere cases is enkel gekeken naar verhuizingen van lagere inkomensgroepen. De kans dat meer kansrijke huishoudens leefbaarheidsproblemen met zich meebrengen is kleiner dan voor huishoudens met meer sociaaleconomische problemen. De lokale deskundige ziet overigens op het

³⁵ Van de mensen die uit de gemeente Eindhoven vertrekken is niet bekend waar ze terechtkomen. Aangezien de indicaties voor waterbedefferen zich beperkten tot het aanliggend gebied en de rest van de stad, is dat voor de analyses in deze paragraaf ook niet noodzakelijk.

moment geen duidelijke waterbedefferen. Maar gezien de instroom in bepaalde gebieden kan enige extra aandacht nuttig blijken te zijn.

Verspreid over de stad liggen nog verschillende potentiële ontvangstgebieden waar de instroom dermate beperkt is (kleiner dan twee procent) dat het onwaarschijnlijk is dat deze instroom heeft bijgedragen aan de negatieve ontwikkeling.

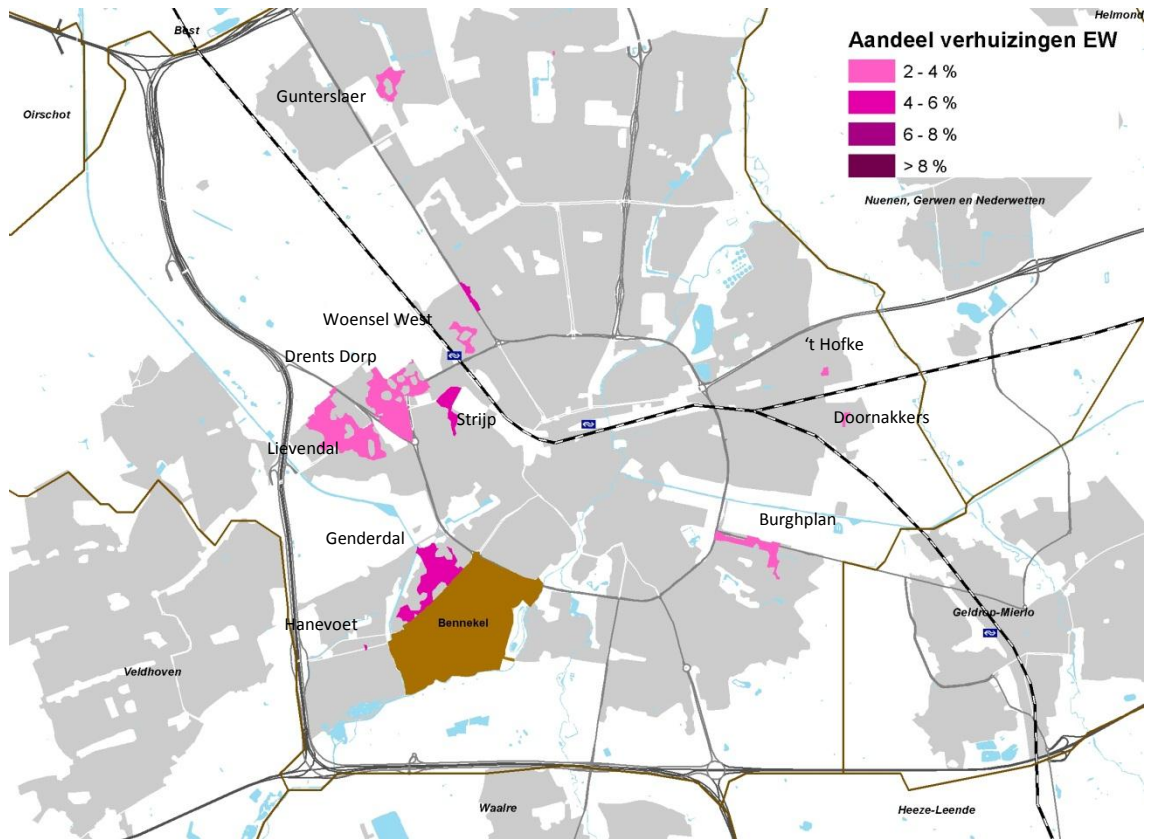
Figuur 44 *Instroom uit De Bennekel (als aandeel van de bevolking) in gebieden met een achterblijvende leefbaarheidsontwikkeling (ten opzichte van de regionale trend)*

Omslagpunt 'Early Warning'

In twaalf gebieden die zich rond het omslagpunt 'early warning' bevinden, is de instroom vanuit De Bennekel meer dan twee procent geweest. Een aantal van deze gebieden ligt in de andere aandachtswijken Woensel West en Doornakkers. Verder ligt in het westen van Eindhoven een aantal grotere gebieden van dit soort in de buurten Drents Dorp, Strijp en Liefendal. In de omgeving van De Bennekel zijn in de buurten Genderdal en Hanevoet gebieden te vinden met een relatief substantiële instroom. Ten slotte zijn er nog gebieden geïdentificeerd in Gunterslaer, Burghplan en 't Hofke.

Figuur 45 Instroom uit De Bennekel (als aandeel van de bevolking) in gebieden rond omslagpunt 'Early warning'

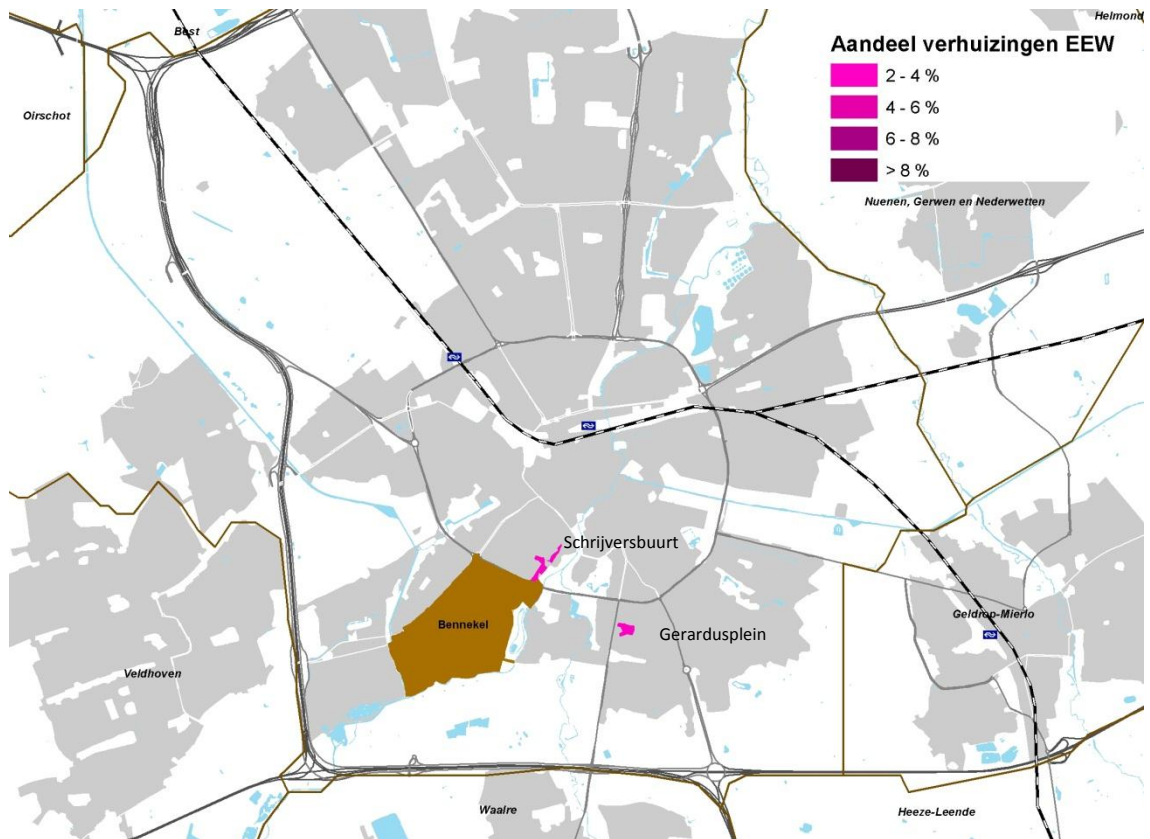

Omslagpunt 'early early warning'

De verhuisanalyses hebben drie gebiedjes geïdentificeerd, die rond het omslagpunt 'early early warning' liggen en die te maken hebben gehad met een instroom die groter is dan twee procent van de bevolking. Twee van deze gebiedjes liggen in de aan De Bennekel grenzende Schrijversbuurt. Een derde ligt aan het Gerardusplein.

Figuur 46 Instroom uit De Bennekel (als aandeel van de bevolking) in gebieden rond omslagpunt 'early early warning'

4.4.5 Conclusie

De regio Eindhoven is relatief hard getroffen door de economische crisis. De werkloosheid is er meer opgelopen dan in de rest van het land. De Bennekel heeft daardoor een negatieve ontwikkeling doorgemaakt. Dat betekent niet dat De Bennekel niet voor waterbedeften heeft gezorgd. Buiten het gegeven dat onder de zittende bevolking de werkloosheid is toegenomen, zijn er aanwijzingen gevonden voor een beleidsgerelateerde uitstroom vanuit De Bennekel naar gebiedjes in de stad die zich ongunstig hebben ontwikkeld.

De wijkaanpak heeft voornamelijk een sociale insteek. Maatregelen om de sociaaleconomische problematiek aan te pakken, de bevordering van het eigenwoningbezit en investeringen in actief burgerschap zorgen op zichzelf niet voor verplaatsing van de bevolking of veiligheidsproblemen. Maar ondanks dat grootschalige fysieke ingrepen geen onderdeel van het wijkactieplan waren, zijn er wel 210 meergezinswoningen in deze periode gesloopt. Dit komt neer op vijf procent van de voorraad. Deze sloop van woningen zal een verhuisstroom met zich mee hebben gebracht.

De meeste verhuizende bewoners (90%) vanuit De Bennekel hebben buiten de aandachtswijk hun nieuwe woning betrokken. Daarvan is slechts een beperkt deel in één van de potentiële ontvangstgebiedjes terechtgekomen. Dit zal vermoedelijk samenhangen met het gegeven dat de verhuisstromen niet konden worden uitgesplitst naar inkomensgroep. In de verhuisanalyse zijn ook meer kansrijke verhuizers opgenomen, die voor een deel in de buurten met een betere

leefbaarheid terecht zijn gekomen. In totaal zijn in de rest van de stad zeventien gebiedjes gevonden met een relatief sterke instroom vanuit De Bennekel. Aangezien de verhuisstromen niet konden worden uitgesplitst naar inkomensgroep, is het niet duidelijk of voor al deze gebieden geldt dat de neergaande leefbaarheidsontwikkeling is samengegaan met een instroom van meer kansarme bewoners uit De Bennekel, of dat het gaat om instroom van groepen met een hoger inkomen. Maar gezien eerdere analyses (zie hoofdstuk 2) aangeven dat voornamelijk lagere inkomensgroepen vanuit de aandachtswijken in de potentiële ontvangstgebieden terecht komen, is het aannemelijk dat in een aantal van deze gebieden de neergaande leefbaarheid mede wordt veroorzaakt door een instroom vanuit De Bennekel.

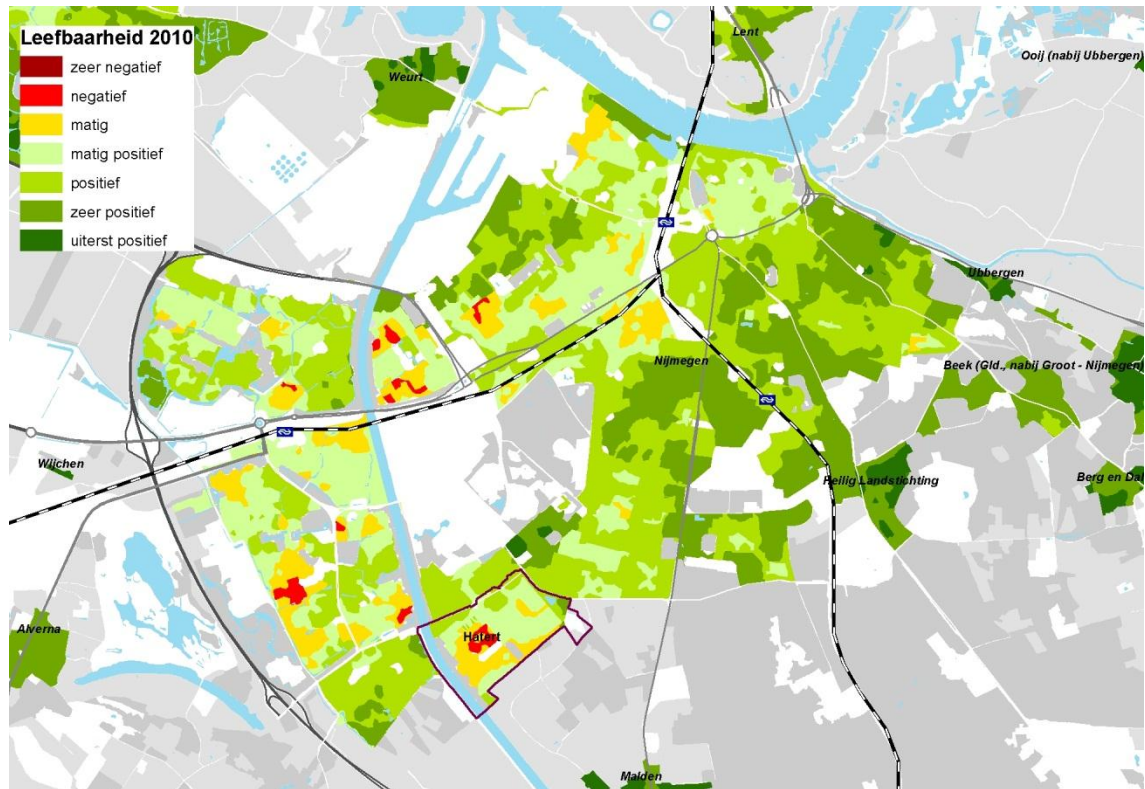
Daarnaast is een twaalfstal gebiedjes gevonden dat zich rond het omslagpunt 'early warning' bevindt, met een relatief substantiële instroom vanuit De Bennekel. De hierboven aangehaalde mitsen en maren gelden nog sterker voor deze gebieden, aangezien de leefbaarheid hier beter is dan in de potentiële ontvangstgebiedjes, en de kans dat het om een instroom van hogere inkomensgroepen gaat daardoor groter is. Desondanks zijn dit wel gebiedjes die vermoedelijk een minder prominente plaats innemen in het beleid, maar waar de uitkomsten aanleiding kunnen zijn om de ontwikkeling met meer belangstelling te volgen, aangezien het gevaar bestaat dat ze in een neergaande spiraal van leefbaarheidsontwikkeling terecht komen. Datzelfde kan gezegd worden van de drie gebiedjes rond het omslagpunt 'early early warning' met een relatief omvangrijke instroom, zij het dat de leefbaarheidssituatie nu nog beter is dan in de 'early warning-gebieden', en er dus nog meer tijd en ruimte is voordat leefbaarheidsproblemen de kop op zullen steken als de gebieden in een neergaande spiraal terecht komen.

De gemiddelde veiligheidssituatie is in De Bennekel achteruitgegaan, voornamelijk als gevolg van een toename van de overlast. Er is echter wel sprake van een afname van het aantal geweldsmisdrijven, maar er zijn geen aanwijzingen gevonden dat deze zich verplaatst hebben naar gebieden buiten De Bennekel.

4.5 Hatert (Nijmegen)

Oorspronkelijk is Hatert een dorp aan de rand van Nijmegen. Door de nieuwbouw van circa 3.500 woningen vanaf de jaren zestig is Hatert een wijk van Nijmegen geworden. Hatert is qua woningbouw een diverse wijk. In het noordelijk deel zijn voornamelijk koopwoningen te vinden. Het zuidelijk deel bestaat daarentegen voornamelijk uit goedkope laagbouw huurwoningen. Ten slotte zijn aan de randen van de wijk grote etagecomplexen gebouwd.

Figuur 47 Leefbaarheid in Nijmegen en in de aandachtswijk Hatert

*bron: Leefbaarometer 2010

4.5.1 Wijkaanpak

In Hatert is veel sociale woningbouw (circa 75 procent), zeker in vergelijking met de rest van Nijmegen. De veelal monotone woningen die in de naoorlogse periode zijn gebouwd zijn inmiddels vooral bewoond door bewoners met een zwakkere sociaaleconomische positie. Meer dan de helft van de huishoudens moet het doen met een laag inkomen, er zijn veel uitkeringsgerechtigden en het opleidingsniveau is laag. Dat heeft geleid tot grote sociaal-maatschappelijk achterstanden en bijbehorende problematiek.³⁶

Om te voorkomen dat de wijk verder zou afglijden werd in 2001 het plan 'Toekomstvisie Hatert onder de pannen' ontwikkeld. Dit plan was uit fysieke, sociale en economische doelstellingen opgebouwd. Bij de fysieke aanpak was de doelstelling het creëren van aantrekkelijke woonmilieus en de mogelijkheid te bieden voor een wooncarrière binnen de wijk. Sociaal ging het om het versterken van de sociale samenhang in de wijk en het realiseren van een woonzorgvoorziening en zorgsteunpunten. Ten slotte werd voor de economische doelstelling getracht de

³⁶ 'Ongedeeld Hatert; Wijkactieplan 2008-2011', Nijmegen: september 2007.

werkgelegenheid te stimuleren; zorg te dragen voor een goede winkelstructuur; een goede ontwikkeling van de oude buurtwinkelcentra te waarborgen en kleinschalige bedrijvigheid te stimuleren.³⁷

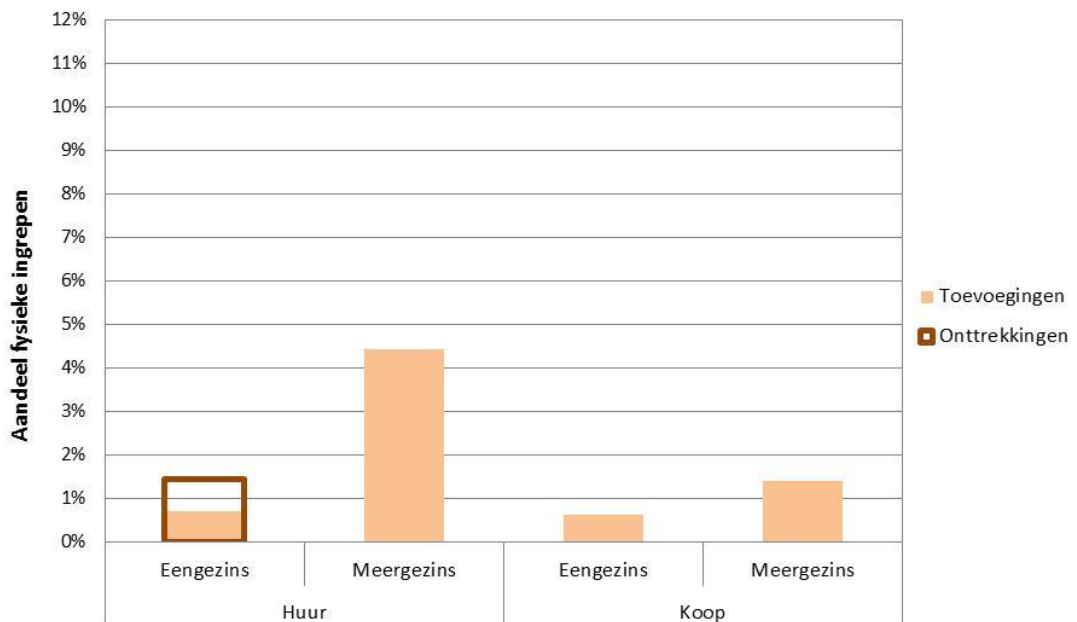
Deze toekomstvisie besloeg een periode van circa vijftien jaar. De eerste fase liep in 2007 af. In 2007 werd Hatert aangewezen als één van de veertig aandachtswijken waar extra aandacht naar uitging. In het wijkactieplan 'Ongedeeld Hatert' is nadrukkelijk rekening gehouden met bovengenoemde doelstellingen uit 2001. De belangrijkste maatregelen uit het wijkactieplan zijn hieronder samengevat.

Fysieke maatregelen

In het wijkactieplan zijn geen extra fysieke maatregelen geformuleerd, aangezien de woningcorporaties nog 800 nieuwe woningen in de pijplijn hadden zitten. Daarnaast is het gevolg van de plannen in 'Toekomstvisie Hatert onder de pannen' dat er naar verwachting een grotere woningdifferentiatie naar prijsklasse ontstaat en dat een wooncarrière binnen de wijk beter mogelijk wordt. Uitbreiding van de fysieke maatregelen bestaat uit het opknappen van een verloederde flat en het tegengaan van de aankoop van panden door huisjesmelkers.

In Figuur 48 wordt gekeken naar de gerealiseerde sloop en nieuwbouw in 2008 en 2009. In Hatert is de omvang van de woningvoorraad de laatste jaren gegroeid tot ruim 3.300 woningen. In totaal is in 2008 en 2009 de woningvoorraad uitgebreid met 7,3 procent nieuwe woningen. Ruim de helft daarvan is een meergezinshuurwoning. De figuur laat zien dat de rest redelijk verdeeld is over de andere woningtypes. Er is ook nog 1,5 procent van de woningvoorraad gesloopt. Dit waren allemaal eengezinswoningen.

Figuur 48 Aandeel sloop/nieuwbouw in Hatert naar woningtype en eigendomsverhouding (2008-2009), bron WWI/CBS woningmutaties

³⁷ KEI Centrum, 'Nijmegen, Hatert', http://www.kei-centrum.nl/view.cfm?page_id=1897&item_type=project&item_id=309, gezien op 16 augustus 2011.

Sociaal, veiligheid en economie

Het wijkactieplan is voornamelijk gebouwd rond een viertal speerpunten teneinde de sociale problematiek terug te dringen. Ten eerste zijn er in Hatert relatief veel huishoudens die te maken hebben met problemen achter de voordeur. Financiële problemen en een moeizame verlopende opvoeding vormen de grootste problemen. Om dit op te lossen worden diverse instellingen onder de regie van één meldpunt geplaatst. Hierdoor moet de signalering van ernstige problematiek verbeterd worden, waardoor de hulpverlening beter tot haar recht kan komen.

Hatert heeft te maken met jongerenproblematiek. Er wonen relatief veel jongeren in de wijk en een deel daarvan veroorzaakt overlast. Het tweede actiepoint behelst de oprichting van een centrum voor jeugd en gezin om de ontwikkelingskansen voor de jongeren in Hatert te verbeteren. Binnen dit centrum wordt extra hulp en ondersteuning geboden bij de opvoeding, ontspanning en opleiding.

Daarnaast kent Hatert relatief veel werklozen en uitkeringsgerechtigden. Met name onder de allochtone bevolking is veel werkloosheid. Veel huishoudens moeten van een laag inkomen rondkomen. Daarom wordt een actiecentrum voor werk opgericht. Niet alleen wordt getracht hier de hoge werkloosheid aan te pakken, ook wordt de armoede tegengegaan door schuldhulpverlening en het terugdringen van niet-gebruik van financiële voorzieningen.

Ten slotte worden de activiteiten om de sociale cohesie te verbeteren verder uitgebreid. Hiertoe wordt bijvoorbeeld ondersteuning geboden voor buurtactiviteiten en bewonersinitiatieven.

Naast deze vier hoofdsporen zijn er nog twee overkoepelende thema's gedefinieerd, die voor alle vier de sporen van belang zijn. Het gaat hierbij om integratie en veiligheid. Bij dit tweede thema wordt onder meer de capaciteit van de wijkagenten vergroot en worden fysieke tekortkomingen in het kader van de veiligheid aangepakt, zoals herinrichting van de openbare ruimte, verlichting van de achterpaden, het snoeien van overmatig groen en verkeersproblemen.

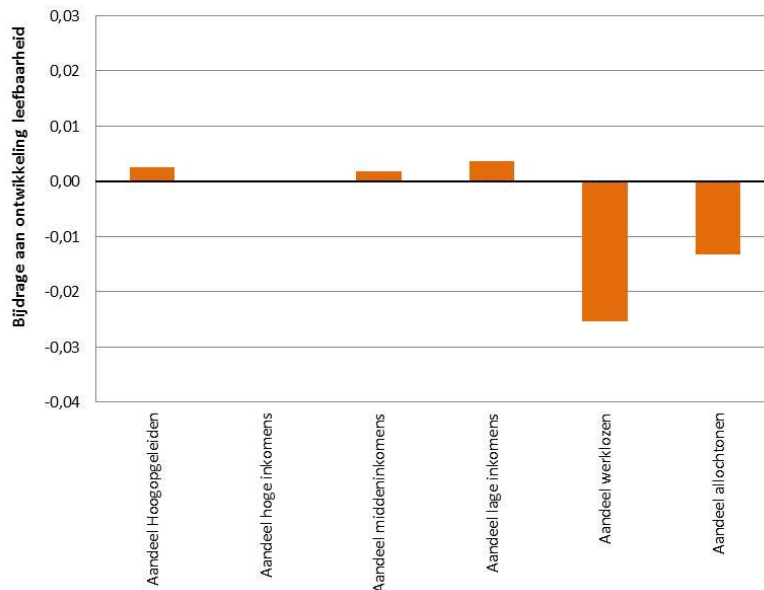
4.5.2 Ontwikkelingen in de wijk

De leefbaarheid heeft in Hatert tussen 2008 en 2010 gemiddeld een kleine achteruitgang doorgemaakt (zie Figuur 5). Het is vooral de sociaaleconomische positie van de bevolking die in deze jaren verslechterd is. Daar staat tegenover dat de woningvoorraad, veiligheidssituatie en publieke ruimte verbeterd is.

Indicatoren

De verslechtering van de sociaaleconomische positie van de Hatertse bevolking hangt vooral samen met een toename van de werkloosheid en het aandeel niet-westerse allochtonen. Figuur 49 laat verder zien dat de wijk een verbetering op de indicatoren hoogopgeleiden en lage en middeninkomens (tot 2x modaal) heeft doorgemaakt.

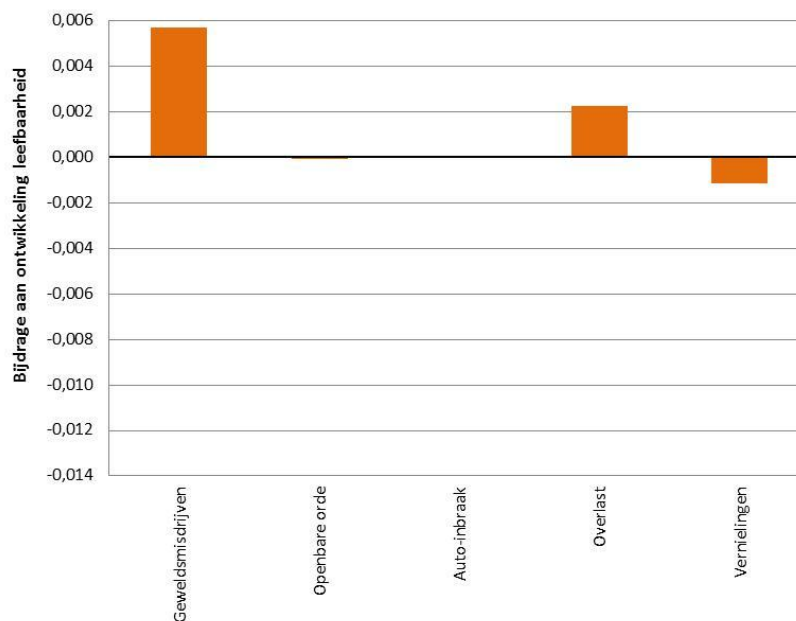
Figuur 49 Bijdrage aan de ontwikkeling van de leefbaarheid 2008-2010 van indicatoren uit de dimensie bevolkingssamenstelling*

* Een positieve score in deze figuur betekent dat de indicator heeft bijgedragen aan een verbetering van de leefbaarheid. In dit geval houdt dat in dat het aandeel werklozen is toegenomen.

De verbetering van de veiligheidsdimensie is voor een groot deel te herleiden naar een afname van het aantal geweldsmisdrijven. Daarnaast hebben de bewoners in Hatert minder last van verschillende overlastsituaties. Hier staat wel tegenover dat het aantal vernielingen is toegenomen. Maar per saldo is de veiligheidssituatie in Hatert wel verbeterd.

Figuur 50 Bijdrage aan de ontwikkeling van de leefbaarheid 2008-2010 van indicatoren uit de dimensie veiligheid*

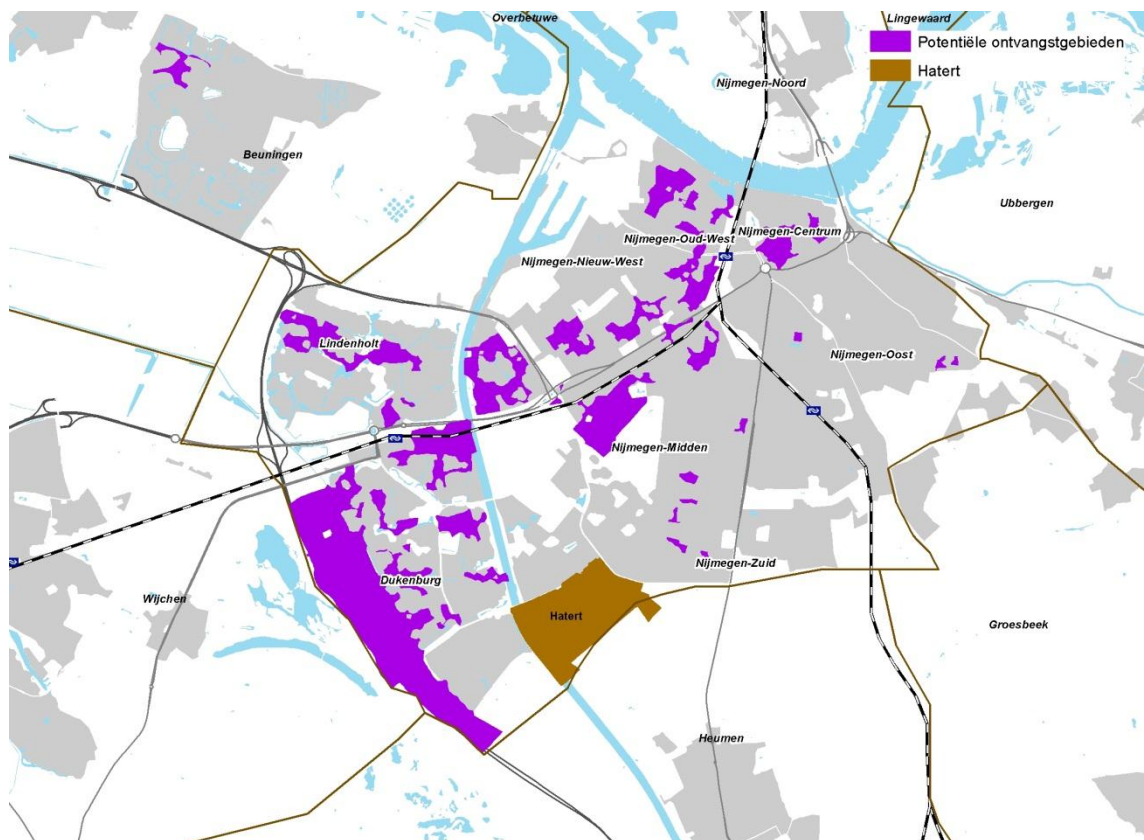
* Een positieve score in deze figuur betekent dat de indicator heeft bijgedragen aan een verbetering van de leefbaarheid. In dit geval houdt dat in dat het aantal geweldsmisdrijven is afgenomen.

4.5.3 Ontwikkelingen in de zoekgebieden

In hoofdstuk 3 is naar voren gekomen dat zowel de rest van de stad als de regio mogelijke gebieden zijn waar waterbedeffecten hebben gespeeld. In beide gevallen gaat het voornamelijk om ontwikkelingen die op de dimensie bevolkingssamenstelling te zien waren. Het aanliggend gebied kwam niet naar voren als zoekgebied.

In Figuur 51 zijn de potentiële zoekgebieden in Nijmegen en omgeving afgebeeld. In Nijmegen zelf is een relatief groot deel als potentieel ontvangstgebied gedefinieerd. Gezien de omvang van Hatert in vergelijking met deze gebieden is het niet waarschijnlijk dat de neergaande leefbaarheidsontwikkeling in al deze gebieden samenhangt met ontwikkelingen in Hatert, maar in specifieke gebieden zou er best wat aan de hand kunnen zijn. Het lijkt erop dat er ook andere trends in Nijmegen spelen. In Nijmegen als geheel is niet één trend zichtbaar die bepalend is voor de ontwikkelingen. De verschillende dimensies zijn in Nijmegen als totaal gemiddeld genomen gelijk gebleven, en ook de werkloosheid – die vaak voor verschuivingen in de leefbaarheid zorgt – is in 2010 gelijk gebleven (t.o.v. 2008). In de geïdentificeerde gebieden heeft de neergaande ontwikkeling een verschillende achtergrond. In sommige gaat het om de sociaal-economische positie van de bevolkingssamenstelling, in andere om de veiligheidssituatie en in een enkel geval om de sociale samenhang.

Figuur 51 Potentiële ontvangstgebieden met een negatieve ontwikkeling in Nijmegen en omgeving

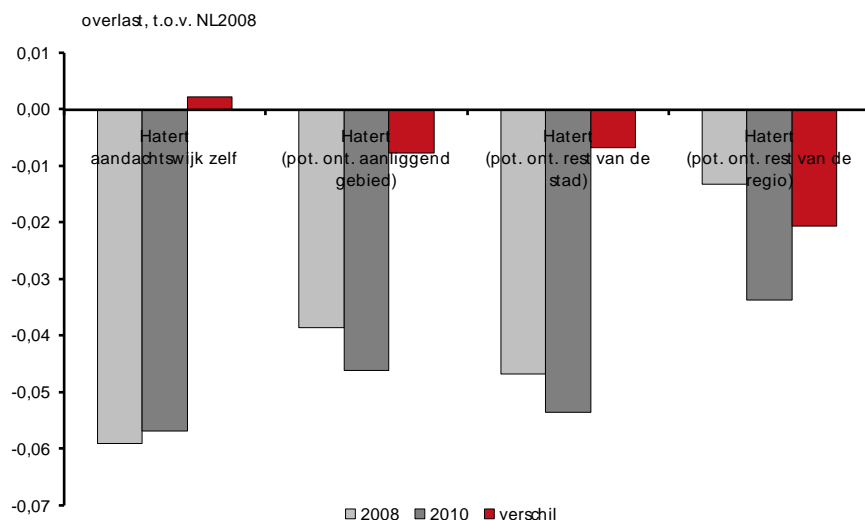

In de directe omgeving van Hatert zijn weinig potentiële zoekgebieden met een negatieve ontwikkeling te vinden, het is dus niet verwonderlijk dat dit gedeelte van Nijmegen in de analyses van het vorige hoofdstuk niet naar voren is gekomen als zoekgebied voor waterbedefferen. Ook in de rest van de regio zijn echter maar weinig potentiële ontvangstgebieden gevonden. Klaarblijkelijk hebben de in het vorige hoofdstuk geconstateerde ontwikkelingen niet gezorgd dat in de regio veel kwetsbare gebieden ook nog eens de leefbaarheid negatief hebben zien ontwikkelen.

Indicatoren

De generieke analyses in hoofdstuk 3 wezen niet op het vóórkomen van waterbedefferen op de dimensie veiligheid, aangezien deze in geen van de zoekgebieden gemiddeld genomen verslechterd is. Wanneer op indicatorniveau gekeken wordt zijn er echter wel indicaties dat er verplaatsingen van veiligheidsproblemen zijn opgetreden. Zo laat Figuur 52 zien dat de overlast in Hatert zelf is afgenomen, maar in de drie zoekgebieden is toegenomen.

Figuur 52 De bijdrage van de ontwikkeling van de overlast aan de ontwikkeling van de Leefbaarometer (als afwijking van het Nederlands gemiddelde in 2008)*

* Een positieve score in deze figuur betekent dat de indicator heeft bijgedragen aan een verbetering van de leefbaarheid. In dit geval houdt dat in dat de overlast in Hatert is afgenomen.

Voor vier potentiële ontvangstgebiedjes in de rest van de stad geldt dat de overlast substantieel is toegenomen. Daarnaast is in één gebiedje in de regio de overlast en het aantal geweldsmisdrijven toegenomen, maar er zijn geen aanwijzingen gevonden dat dit met het afgenomen aantal geweldsmisdrijven in Hatert te maken heeft.

Tabel 14 Aantal ontvangstgebieden die zich minder gunstig ontwikkeld hebben per indicator op de dimensie veiligheid

	aanliggend	stad	regio	totaal
toename geweldsmisdrijven	0	0	1	1
toename overlast	0	4	1	6
totaal gebieden	5	29	3	37

De indicatoren laten op het totaal aan potentiële ontvangstgebieden geen opvallende ontwikkelingen – die kunnen samenhangen met een waterbedeffect – zien. Wanneer naar de indicatorontwikkeling per potentieel ontvangstgebied wordt gekeken, zijn er echter wel degelijk verslechtingen te zien (zie tabel 15). Zo laten veel van deze gebiedjes een toename van de werkloosheid en het aandeel allochtonen zien. Of deze ontwikkeling samenhangt met de ontwikkelingen in Hatert wordt in het vervolg met behulp van de verhuisstromen nader bekeken.

Tabel 15 Aantal ontvangstgebieden die zich minder gunstig ontwikkeld hebben per indicator op de dimensie bevolkingssamenstelling

	aanliggend	stad	regio	totaal
afname aandeel hoogopgeleiden	0	3	1	4
afname aandeel hoge inkomens	0	4	0	4
afname aandeel midden inkomens	0	3	0	3
toename aandeel lage inkomens	1	7	0	8
toename aandeel werklozen	4	21	2	27
toename aandeel allochtonen	1	18	2	21
geen verslechtering op indicatoren	0	0	0	0
totaal gebieden	5	29	3	37

4.5.4 Verhuizingen

Hatert is relatief een kleine wijk, zeker in vergelijking met de omvang van de rest van Nijmegen. Het aantal verhuizingen van lagere inkomensgroepen vanuit Hatert is in 2008 en 2009 in absolute zin dan ook beperkt gebleven. De invloed die van de kleine 200 verhuizende huishoudens met een lager inkomen uitgaat zal daarom vermoedelijk beperkt zijn.³⁸

Tabel 16 Verhuisanalyse Hatert

Verhuizingen van huishoudens:				
binnen de aandachtswijk:	24%			
buiten de aandachtswijk:	76%			
waarvan naar:	aanliggende buurten:	20%		
	elders in de stad:	64%		
	elders in de regio:	16%		
			Aantal gebieden met instroom >2%	
waarvan naar:	potentieel ontvangstgebied:	36%	1	
	gebied rond omslagpunt 'early warning':	27%	1	
	gebied rond omslagpunt 'early early warning':	0%	0	

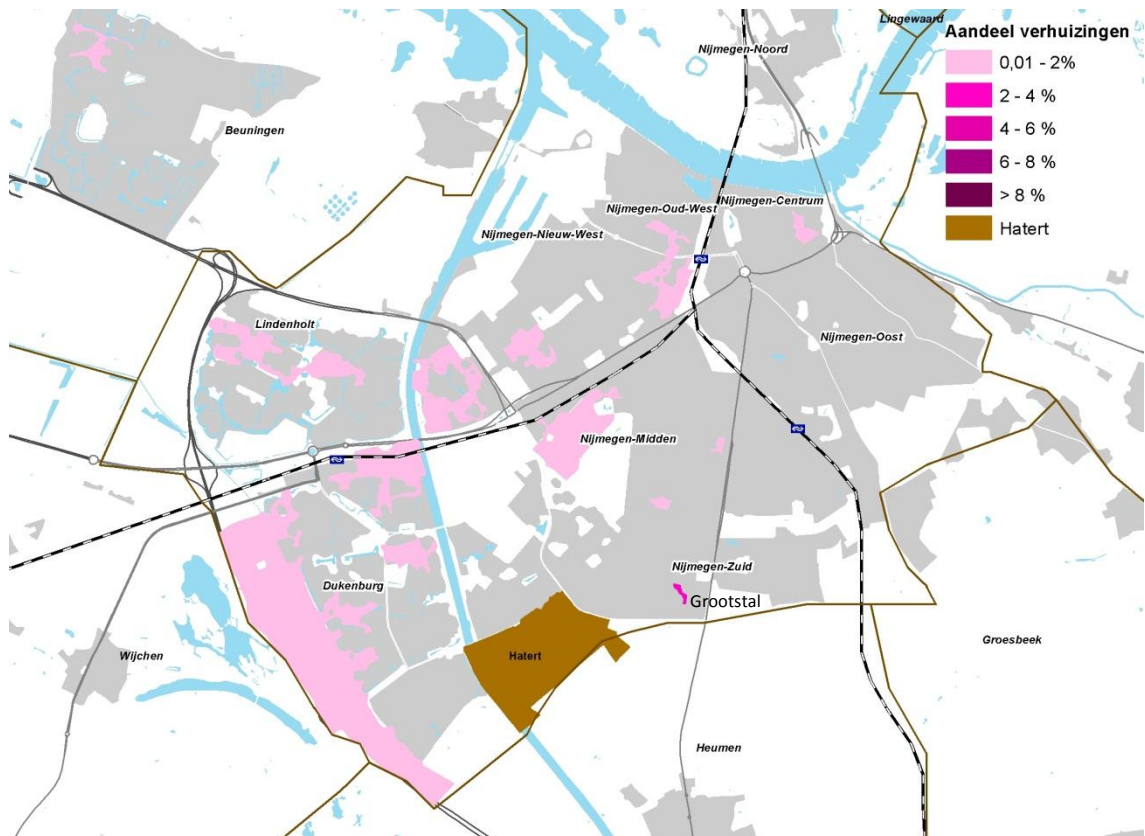
³⁸ Lagere inkomensgroepen zijn hierbij gedefinieerd als de huishoudens die voor huurtoeslag in aanmerking komen.

Voor de verhuisanalyses (zie tabel 16) is gebruikgemaakt van verhuisgegevens van de sociale huursector in Nijmegen.³⁹ Hieruit blijkt dat ongeveer een kwart van de verhuizende lagere inkomensgroepen in Hatert zelf blijft wonen. Van het resterende deel komt slechts een beperkt deel terecht in de aanliggende buurten. Bijna twee derde is naar een woning in de rest van de stad verhuisd. De meeste potentiële ontvangstgebieden bevinden zich overigens ook in de rest van de stad, zo bleek in de vorige subparagraaf. In de directe omgeving van Hatert zijn ze nauwelijks te vinden.

Potentiële ontvangstgebieden

Van de verhuizende lagere inkomensgroepen vanuit Hatert komt ruim een derde terecht in één van de potentiële ontvangstgebiedjes. De instroom in deze gebiedjes is redelijk verspreid, aangezien er maar één klein gebiedje is geïdentificeerd waar de instroom groter dan twee procent van de bevolking is geweest en waar dus enige indicaties zijn dat de instroom heeft bijgedragen aan de neergaande leefbaarheidsontwikkeling. In Figuur 53 is te zien dat dit gebiedje in de zuid-Nijmeegse buurt Grootstal ligt. In alle andere gebieden waar de leefbaarheid een negatieve ontwikkeling (ten opzichte van de regionale trend) heeft doorgemaakt, kan dit niet worden gerelateerd aan verhuizingen vanuit Hatert. De instroom in die gebieden is daar beperkt gebleven tot maximaal twee procent van de bevolking, wat het niet plausibel maakt dat deze heeft bijgedragen aan de neergaande leefbaarheidsontwikkeling.

Figuur 53 *Instroom Hatert (als aandeel van de bevolking) in gebieden met een achterblijvende leefbaarheidsontwikkeling (ten opzichte van de regionale trend)*

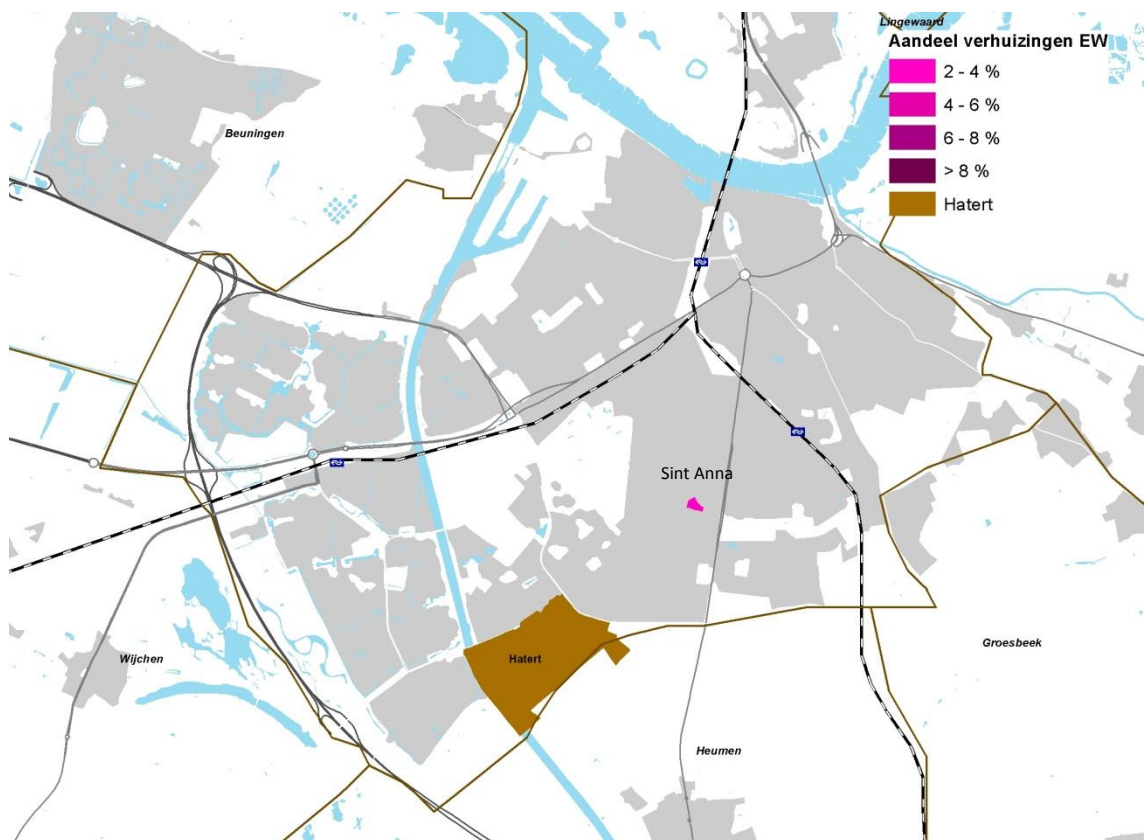
³⁹ Voor de verhuisanalyses is gebruikgemaakt van verhuisgegevens van de sociale huursector in Nijmegen. Bestanden hiertoe zijn beschikbaar gesteld door Enserve, die deze gegevens in beheer heeft.

Omslagpunten

Van de verhuizende lagere inkomensgroepen is 27 procent terechtgekomen in één van de gebieden die zich rond het omslagpunt 'early warning' bevinden. In slechts één van deze gebiedjes lag de instroom boven de twee procent. Figuur 54 laat zien dat dit gebiedje in de buurt Sint Anna ligt. In de andere gebiedjes die zich rond dit omslagpunt bevinden is de instroom dermate beperkt gebleven, dat het niet waarschijnlijk is dat deze heeft bijgedragen aan de leefbaarheidsontwikkeling.

Uit de verhuisanalyse in het begin van deze paragraaf bleek al dat geen van de huishoudens met een lager inkomen uit Hatert terecht is gekomen in één van de gebieden die zich rond het omslagpunt 'early early warning' bevinden.

Figuur 54 Instroom uit Hatert (als aandeel van de bevolking) in gebieden rond omslagpunt 'Early warning'

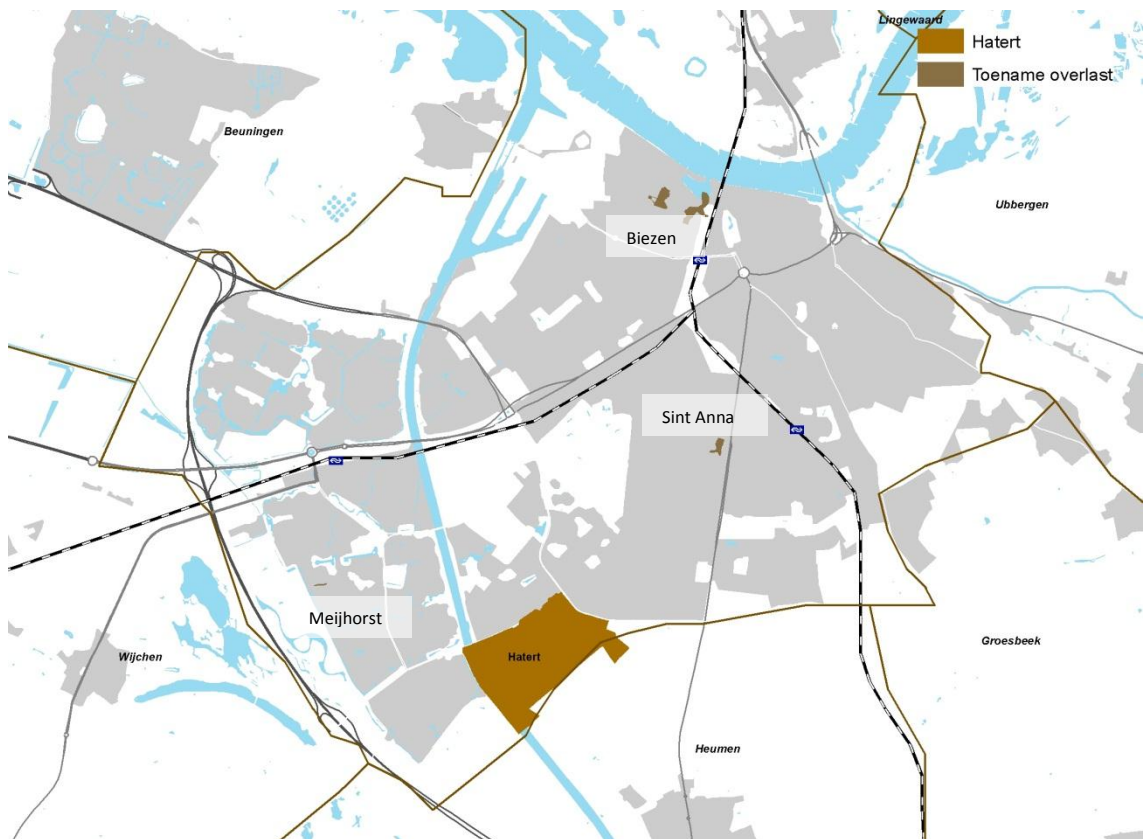
4.5.5 Veiligheid

In Hatert is de veiligheidssituatie tussen 2008 en 2010 iets verbeterd. Deze verbetering wordt veroorzaakt door een afname van het aantal geweldsmisdrijven en een afname van de overlast. In de potentiële ontvangstgebiedjes is slechts in één gebiedje buiten Nijmegen een toename van het aantal geweldsmisdrijven geconstateerd. Een relatie met de ontwikkelingen in de aandachtswijk is niet plausibel. In vier gebiedjes is een toename van de overlast geconstateerd. Deze liggen in Biezen, Sint Anna en Meijhorst. De achtergrond van de toename van de overlast in Biezen en Sint Anna wordt niet onmiddellijk duidelijk. In Meijhorst heeft de toename van de

overlast te maken met groeiende onrust onder de lokale jongeren.⁴⁰ Deze toename heeft echter geen relatie met de ontwikkelingen in Hatert.

Volgens deskundigen van de gemeente is er alleen een waterbedeffect in het centrum van Nijmegen te zien. Hier zijn tien à vijftien jongeren actief, die in Hatert repressief gevolgd zijn, onder meer in verband met drugshandel. De overlast die van deze jongeren in het centrum uitgaat is in de veiligheidsindicatoren (nog) niet terug te vinden. Mogelijk omdat deze overlast van recente aard is, waardoor deze op de peildatum 1-1-2010 nog niet te zien was in de cijfers. De conclusie is dat er – buiten deze jongeren in het centrum – in de onderzochte periode geen aanwijzingen gevonden zijn dat er op veiligheidsgebied waterbedeffecten zijn voorgekomen.

Figuur 55 *Ontwikkeling van de overlast in buurten rond Hatert*

4.5.6 Conclusie

Hatert heeft in de onderzochte periode maar een beperkte invloed op de omgeving gehad. Hatert is een relatief kleine wijk, en in de jaren 2008 en 2009 is maar een relatief beperkt aantal meer kansarme huishoudens vanuit Hatert verhuisd naar de rest van de stad. Van dit beperkte aantal verhuizers is ongeveer een derde terechtgekomen in één van de potentiële ontvangstgebiedjes.

Uiteindelijk blijkt maar in één potentieel ontvangstgebiedje de instroom vanuit Hatert relatief substantieel te zijn. Dit gebiedje ligt niet ver van Hatert in de buurt Grootstal. Daarnaast is er één gebiedje met een relatief omvangrijke instroom gevonden, dat zich rond het omslagpunt

⁴⁰ Integrale Veiligheidsmonitor Nijmegen 2010.

'early warning' bevindt. Dit gebiedje ligt iets ten noorden van de buurt Grootstal, namelijk in de buurt Sint Anna. Substantiële waterbedeffecten kunnen met deze uitkomst dus worden uitgesloten.

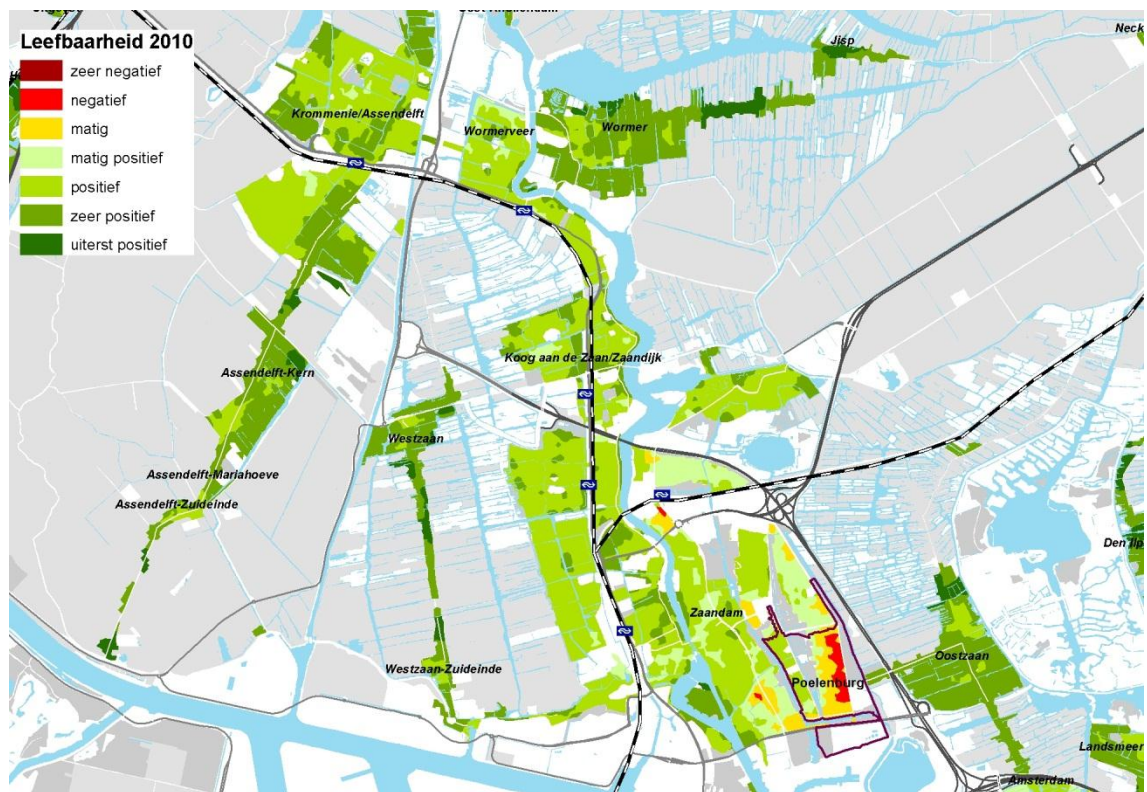
Het wijkactieplan is er voornamelijk op gericht de sociale problematiek terug te dringen. Maatregelen als een achter-de-voordeuraanpak, het terugdringen van jongerenproblematiek en het tegengaan van de werkloosheid zullen geen verhuisstromen op gang hebben gebracht. Daarnaast is er nog een beperkte sloop van woningen geweest. De instroom in de gebiedjes in Grootstal en Sint Anna zou hieraan gerelateerd kunnen zijn, maar gezien de beperkte omvang van de sloop is dat niet waarschijnlijk. Aangezien deze gebiedjes bij elkaar in de omgeving liggen, kunnen deze uitkomsten wel aanleiding zijn om de ontwikkelingen in deze buurten in de gaten te houden. Maar duidelijke aanwijzingen dat de ontwikkeling in deze buurten te maken heeft met het wijkenbeleid in Hatert zijn er niet.

Ten slotte blijkt de veiligheidssituatie in Hatert verbeterd te zijn. Dit heeft te maken met een afname van het aantal geweldsmisdrijven en de overlast. Er zijn echter in de onderzochte periode geen indicaties gevonden dat de verslechtering van de veiligheidssituatie in een aantal potentiële ontvangstgebiedjes samenhangt met de ontwikkelingen in Hatert. Bewijzen voor een waterbedeffect op veiligheidsgebied zijn dus niet gevonden. Wel blijkt één van deze gebiedjes in de buurt Sint Anna te liggen. Reden te meer om de ontwikkelingen in deze buurt met meer belangstelling te volgen. Daarnaast heeft het centrum van Nijmegen mogelijk last van verplaatsing van de overlast van een groep jongeren die in Hatert woonachtig is, als gevolg van de repressieve aanpak van deze groep. Deze toename van de overlast is echter (nog) niet in de cijfers terug te vinden.

4.6 Poelenburg (Zaanstad)

Poelenburg ligt in het zuidoosten van Zaandam. Poelenburg is gebouwd in de jaren zestig en zeventig als stadsuitbreiding voor de werknemers van de bedrijven in Zaandam. De wijk kent veel hoogbouwflats en aan de randen is een beperkt aantal eengezinswoningen en portiekflats te vinden. Ruim de helft van de circa 3.100 woningen bestaat uit goedkope huurwoningen. Twee derde van de bewoners heeft geen Nederlandse afkomst en circa veertig procent van de autochtone bevolking is ouder dan 55 jaar. Het besteedbaar inkomen van de gemiddelde bewoner van de wijk is laag en veertien procent van de huishoudens is afhankelijk van een bijstandsuitkering. Het verloop in de wijk is groot. Vier van de tien huishoudens wonen er korter dan vijf jaar. Poelenburg is vooral een 'opvangwijk' voor starters en andere groepen die aangevoelen zijn op goedkope huisvesting.

Figuur 56 Leefbaarheid in Zaanstad en in de aandachtswijk Poelenburg

*bron: Leefbaarometer 2010.

4.6.1 Wijkaanpak

In 2004 zijn de gewenste ontwikkelingen voor het zuidoostelijk deel van Zaandam in de tien tot vijftien daaropvolgende jaren vastgelegd in de 'Ontwikkelingsvisie Zuidoost'. In de ontwikkelingsvisie stonden vier thema's centraal, namelijk sociaal, fysiek, economie en veiligheid. Er werd met name op ingezet om het sociale klimaat in Zuidoost - en vooral Poelenburg - te verbeteren. Op basis van deze ontwikkelingsvisie is in 2007 het 'Masterplan Poelenburg' tot stand gekomen. Het 'Wijkactieplan Poelenburg' borduurt hierop voort.

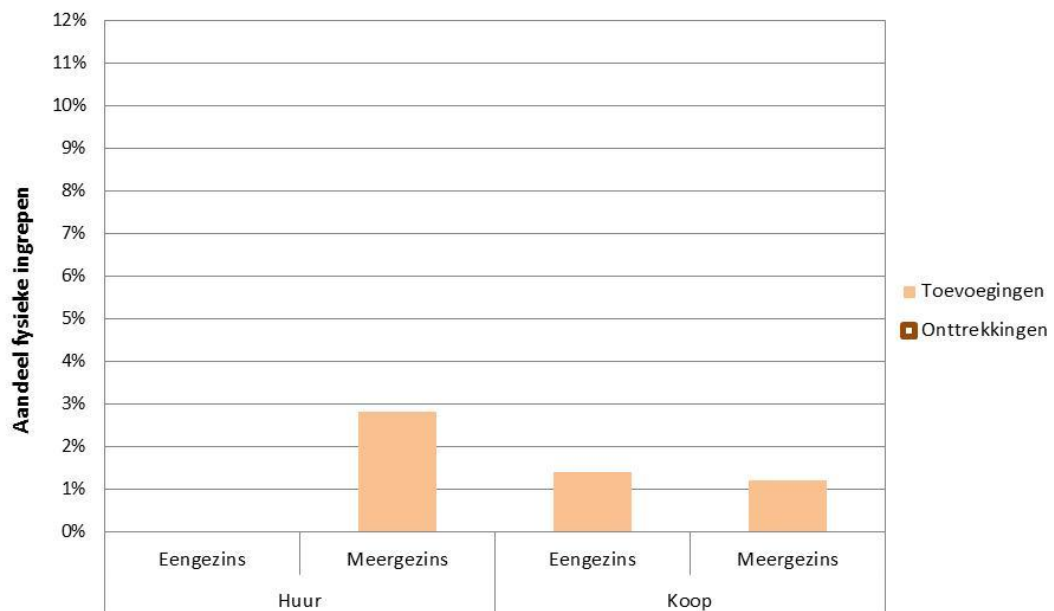
Fysieke maatregelen

Volgens de opstellers van het wijkactieplan is één van de grootste problemen in Poelenburg dat zogenaamde sociale stijgers geen wooncarrière kunnen maken binnen Poelenburg, bijvoorbeeld

omdat er te weinig eengezinswoningen zijn. Bewoners die het economisch en sociaal beter krijgen vertrekken daarom uit de wijk. Om hierin verbetering te brengen bestaan plannen om 275 huizen in de middeldure sector te bouwen. Daarnaast wordt de ‘groene driehoek’ langs de snelweg A8 bij de wijk getrokken door er aantrekkelijke woningen aan het water te bouwen. Ten slotte komen er 150 extra woningen voor senioren. De kwalitatief slechte flats worden afgebroken. Door deze ingrepen moet het aantal woningen netto met circa 260 toenemen.

Er waren plannen om de slechtste flats in Poelenburg te slopen. Door de crisis is de herstructurering van de wijk echter stil komen te liggen. Aangezien er al een tijdje over herstructurering van de wijk wordt gesproken, staat het onderhoud van de betreffende flats en de openbare ruimte ook al een tijdje op een lager pitje. De herstructurering heeft zich beperkt tot de renovatie van één flat. Dit heeft er mede voor gezorgd dat de wijk verder achteruit is gegaan.

Figuur 57 Aandeel sloop/nieuwbouw in Poelenburg naar woningtype en eigendomsverhouding (2008-2009), bron WWI/CBS woningmutaties

Dat er geen woningen gesloopt zijn de afgelopen jaren, blijkt ook uit Figuur 57. Er zijn nog wel nieuwe woningen opgeleverd (in totaal is 5,3 procent van de Poelenburgse woningvoorraad in 2008 en 2009 gebouwd). De nieuwe woningen zijn gelijkmatig verdeeld over de koop- en huursector. In de huursector gaat het enkel om meergezinswoningen, in de koopsector zijn ongeveer evenveel nieuwe grondgebonden woningen als appartementen verschenen. Dit zijn woningen die al vóór het Wijkactieplan op de rol stonden, want ook de in het Wijkactieplan aangekondigde nieuwbouw is door de crisis stil komen te liggen. Uit het verslag van de visitatiecommissie wijkaanpak⁴¹ blijkt dat één van de corporaties financiële slagkracht – in combinatie met de ongunstige woningmarktsituatie en het stopzetten van de ‘Vogelaarheffing’ – ontbeert en daarom de fysieke ingrepen wil temporiseren.

De visitatiecommissie heeft ook gewezen op de gevaren van verkoop van huurwoningen aan particulieren die daar niet zelf gaan wonen. Deze panden worden doorverhuurd aan tijdelijke huurders (bijvoorbeeld Midden- of Oost-Europeanen), waardoor overbewoning en verloedering op de loer liggen.

⁴¹ Deetman, W. e.a., ‘Eindrapportage visitatie wijkaanpak Zaanstad’, november 2010.

Sociaal, veiligheid en economie

In het Wijkactieplan zijn de prioriteiten geclusterd onder drie thema's: verbetering van de milieukwaliteit, een multifunctioneel centrum als hart van de wijk en veiligheid.

Er moet een multifunctioneel centrum komen, dat het nieuwe hart van de wijk moet gaan vormen. Veel van de plannen die te maken hebben met dit functionele centrum zijn gericht op het verbeteren van de vooruitzichten van jeugd en jongeren in de wijk, op een betere inburgering en integratie van de allochtone bewoners en een verbetering van de positie van ouderen. In of naast het multifunctionele centrum moet een steunpunt voor ondernemers uit de wijk komen om de wijk economie te stimuleren. Al deze plannen hebben als achtergrond de sociale cohesie binnen de wijk te verbeteren.

Volgens de opstellers van het Wijkactieplan zegt bijna de helft van de bevolking in Poelenburg zich niet veilig te voelen. Om de veiligheid te verbeteren wordt getracht het aantal wijkagenten op straat te vergroten. Daarnaast moet extra toezicht bij de transformatie van de wijk komen, bijvoorbeeld door het ophangen van camera's bij verschillende complexen.

Om in de jaren van sloop en nieuwbouw de woningcomplexen en openbare ruimte schoon, heel en veilig te houden is extra inzet nodig van huismeesters, de gemeentelijke reiniging, medewerkers voor wijkonderhoud en wijktoezicht en van de politie. Dit om te voorkomen dat er onveilige en ongezonde situaties ontstaan.

Ten slotte staat de milieukwaliteit in Poelenburg onder druk. Om deze te verbeteren is er een geluidsscherm langs de A8 geplaatst, wordt geprobeerd fijnstof (zoals van het westelijk havengebied in Amsterdam) bij de bron weg te vangen, worden de nieuwe woningen klimaatbestendig gebouwd en wordt een gasleiding verplaatst.

4.6.2 Ontwikkelingen in de wijk

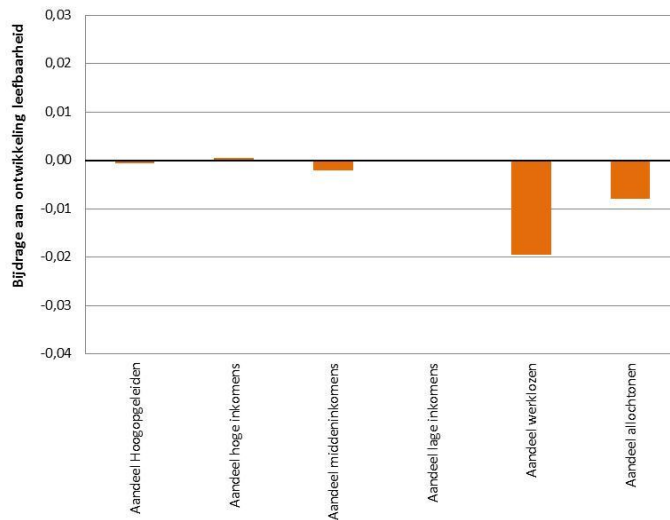
In Poelenburg heeft de leefbaarheid tussen 2008 en 2010 gemiddeld gesproken een negatieve ontwikkeling doorgemaakt, zo bleek al uit Figuur 5. Driekwart van deze negatieve ontwikkeling hangt samen met de verslechterde sociaaleconomische positie van de bevolking, de rest kan herleid worden naar een verminderde veiligheidssituatie.

Indicatoren

De achteruitgang die te zien is op de dimensie bevolkingssamenstelling komt voor het grootste deel door een toename van het aandeel niet-werkende werkzoekenden en een (kleiner) deel door een toename van het aandeel niet-westerse allochtonen. Figuur 58 laat verder zien dat het aandeel hoge inkomens iets is toegenomen, maar het aandeel middeninkomens is gedaald.

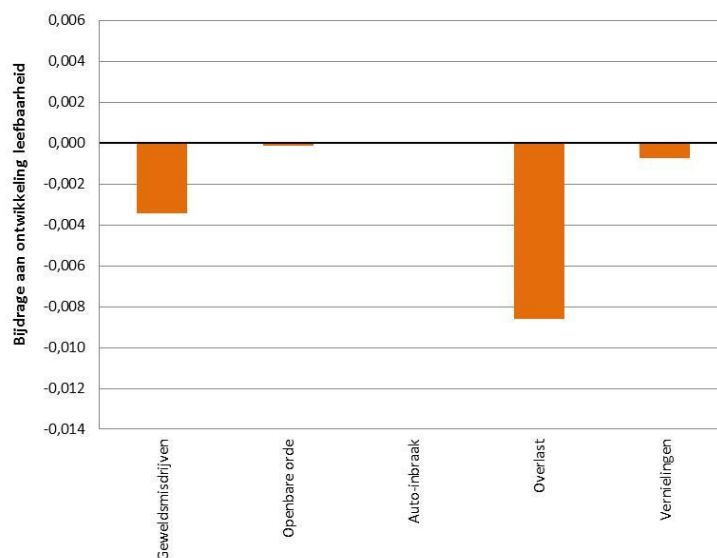
Figuur 58 Bijdrage aan de ontwikkeling van de leefbaarheid 2008-2010 van indicatoren uit de dimensie bevolkingssamenstelling*

* Een positieve score in deze figuur betekent dat de indicator heeft bijgedragen aan een verbetering van de leefbaarheid. In dit geval houdt dat in dat het aandeel werklozen is toegenomen.

Veiligheid was één van de onderdelen van de plannen, en er is ook een aantal maatregelen getroffen, zoals het ophangen van camera's bij verschillende complexen. Desondanks is de veiligheid in Poelenburg verder verslechterd. Dat blijkt niet alleen uit de verslechterde veiligheidsdimensie van de Leefbaarometer, maar ook bij gemeente en corporaties heerst het gevoel dat de aanpak te lang duurt en dat de ontwikkeling de verkeerde kant opgaat. Wanneer meer specifiek naar de achterliggende indicatoren wordt gekeken, is te zien dat de verslechtering van de veiligheidssituatie vooral veroorzaakt wordt door een toename van het aantal geweldsmisdrijven en een toename van de overlast (zie Figuur 59).

Figuur 59 Bijdrage aan de ontwikkeling van de leefbaarheid 2008-2010 van indicatoren uit de dimensie veiligheid*

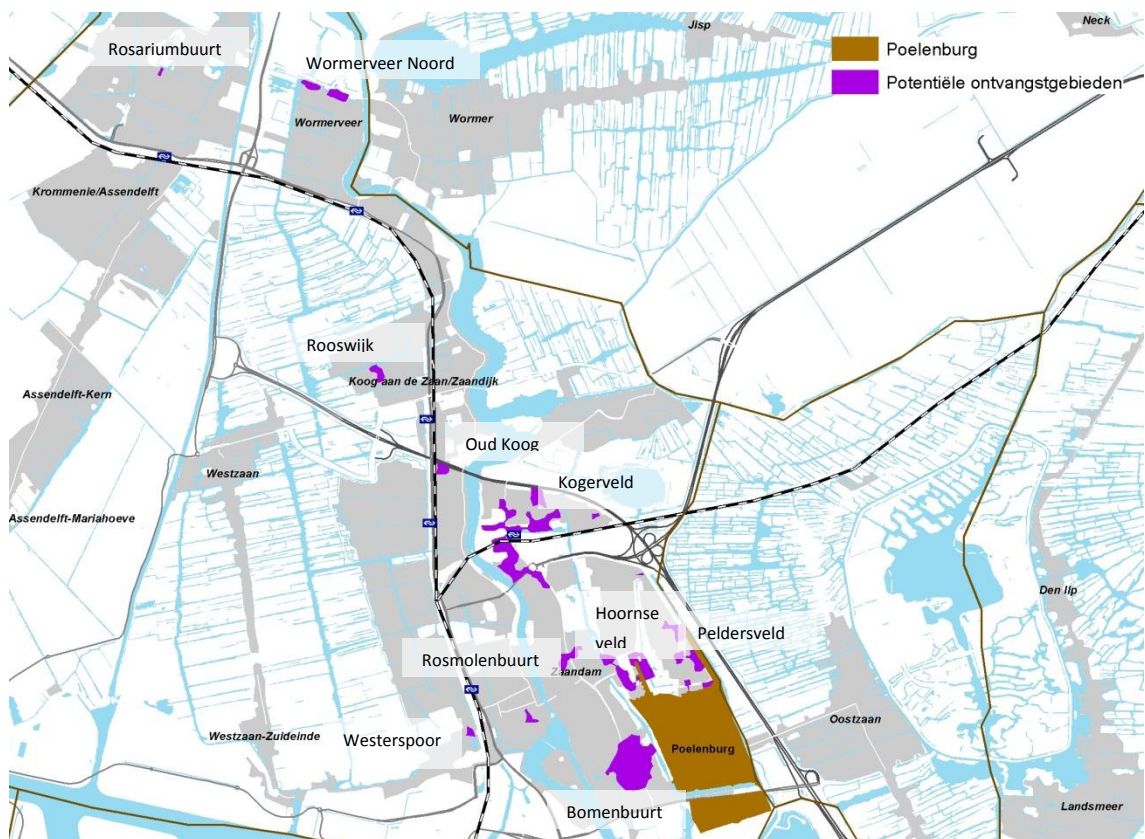

* Een positieve score in deze figuur betekent dat de indicator heeft bijgedragen aan een verbetering van de leefbaarheid. In dit geval houdt dat in dat het aantal geweldsmisdrijven is toegenomen.

4.6.3 Ontwikkelingen in de zoekgebieden

Hoofdstuk 3 heeft het aanliggend gebied en de rest van de gemeente Zaanstad aangewezen als zoekgebied voor eventuele waterbedefferen. In beide zoekgebieden waren er indicaties op de dimensie bevolkingssamenstelling. In Figuur 60 zijn de potentiële ontvangstgebieden in Zaanstad afgebeeld. In de directe omgeving zijn inderdaad verschillende potentiële ontvangstgebieden geïdentificeerd. Bijvoorbeeld in de Bomenbuurt, de Rosmolenbuurt, het Hoornse Veld en Peldersveld. Verder weg in de rest van de gemeente gaat het om gebieden in Kogerveld, Oud Koog en Westerspoor in Zaanstad, Rooswijk in Zaandijk, in het noorden van Wormerveer en in de Rosariumbuurt in Krommenie.

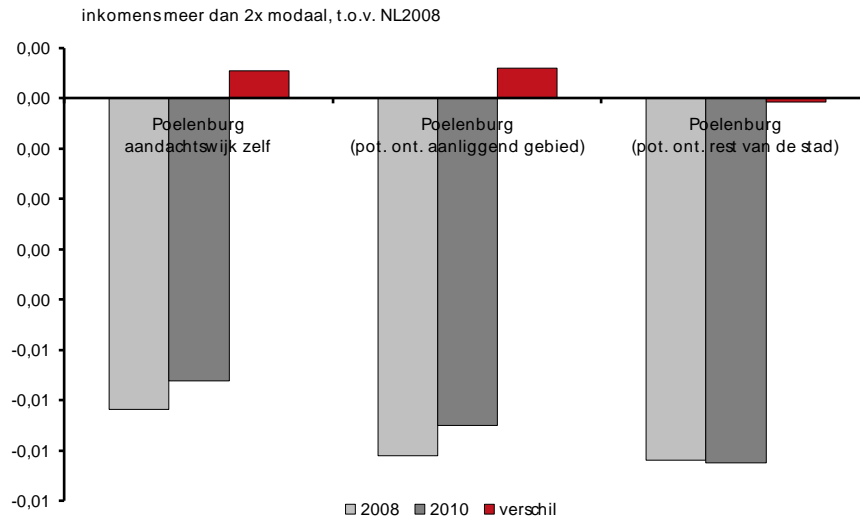
Figuur 60 Potentiële ontvangstgebieden met een negatieve ontwikkeling in Zaanstad

Indicatoren

De indicaties voor het vóórkomen van waterbedefferen bleken vooral op de dimensie bevolkingssamenstelling te spelen. Wanneer nader naar de indicatoren op deze dimensie wordt gekeken, valt alleen de ontwikkeling van het aandeel hogere inkomens op. In Poelenburg (en het aanliggend gebied daarvan) is het aandeel tussen 2008 en 2010 toegenomen, terwijl in de rest van de stad een lichte daling te zien is (zie Figuur 61). De toename van het aandeel hogere inkomens in Poelenburg kan samenhangen met de opgeleverde nieuwbouw in dezelfde periode.

Figuur 61 De bijdrage van de ontwikkeling van het aandeel hoge inkomens aan de ontwikkeling van de Leefbaarometer (als afwijking van het Nederlands gemiddelde in 2008)*

* Een positieve score in deze figuur betekent dat de indicator heeft bijgedragen aan een verbetering van de leefbaarheid. In dit geval houdt dat in dat het aandeel hoge inkomens in Poelenburg is toegenomen.

Ondanks de tegengestelde ontwikkeling uit Figuur 61, is de afname van het aandeel hoge inkomens beperkt gebleven. In slechts één van de negentien potentiële ontvangstgebiedjes is sprake geweest van een substantiële daling van dit aandeel (zie Tabel 17). In de meeste gebiedjes hangt de verslechtering samen met een toename van de werkloosheid. Of deze ontwikkelingen samenhangen met instroom vanuit Poelenburg wordt in het vervolg van deze paragraaf geanalyseerd.

Tabel 17 Aantal ontvangstgebieden die zich minder gunstig ontwikkeld hebben per indicator op de dimensie bevolkingssamenstelling

	aanliggend	stad	regio	totaal
afname aandeel hoogopgeleiden	1	5	0	6
afname aandeel hoge inkomens	0	1	0	1
afname aandeel midden inkomens	2	1	0	3
toename aandeel lage inkomens	1	0	0	1
toename aandeel werklozen	7	10	0	17
toename aandeel allochtonen	3	5	0	8
geen verslechtering op indicatoren	0	0	0	0
totaal gebieden	8	11	0	19

De ontwikkelingen op de totaalscore van de veiligheidsdimensie bleek geen aanleiding te zijn om waterbedeffecten op dit terrein te vermoeden. Ook de analyses op de indicatoren gaven geen aanleiding om iets dergelijks te vermoeden. Verplaatsing van veiligheidsproblemen lijkt in deze periode niet aan de orde te zijn geweest.

4.6.4 Verhuizingen

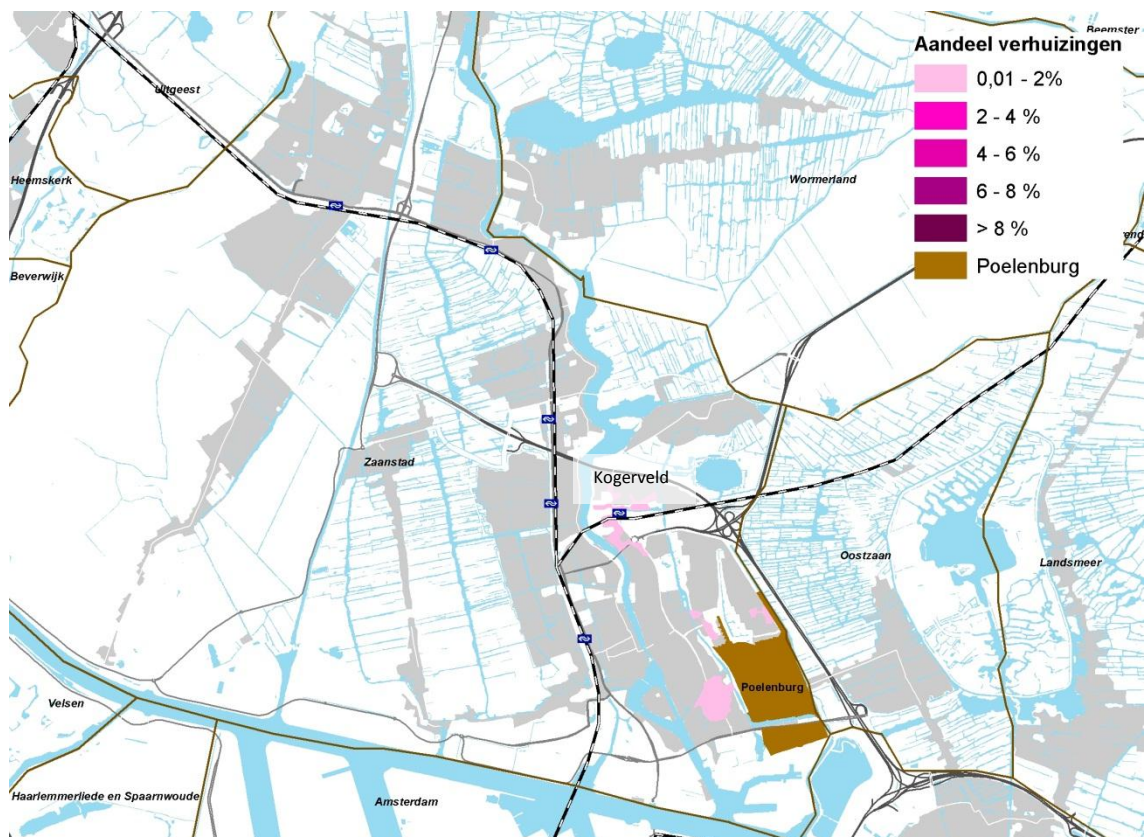
Poelenburg is maar een kleine aandachtswijk. Daarnaast zijn er de afgelopen jaren geen woningen gesloopt en zijn er weinig sloopplannen voor de nabije toekomst. Het aantal verhuizingen is in absolute zin daarom erg beperkt gebleven. In totaal zijn er ruim honderd huishoudens met

een lager inkomen verhuisd. In Tabel 18 is te zien dat een derde binnen de aandachtswijk blijft wonen. De twee derde die de aandachtswijk verlaat komt gelijkelijk verdeeld in de aanliggende buurt en de rest van de stad terecht.

Tabel 18 Verhuisanalyse Poelenburg

Verhuizingen van huishoudens uit de aandachtsgroep:			
binnen de aandachtswijk:			33%
buiten de aandachtswijk:			67%
waarvan naar:	aanliggende buurten:	52%	
	elders in de stad:	48%	
	elders in de regio/land:	0%	
waarvan naar:			aantal gebieden met instroom >2%
	potentieel ontvangstgebied:	48%	0
	gebied rond omslagpunt 'early warning':	22%	1
	gebied rond omslagpunt 'early early warning':	6%	1

Figuur 62 Instroom uit Poelenburg (als aandeel van de bevolking) in gebieden met een achterblijvende leefbaarheidsontwikkeling (ten opzichte van de regionale trend)

Potentiële ontvangstgebieden met een neergaande leefbaarheidsontwikkeling

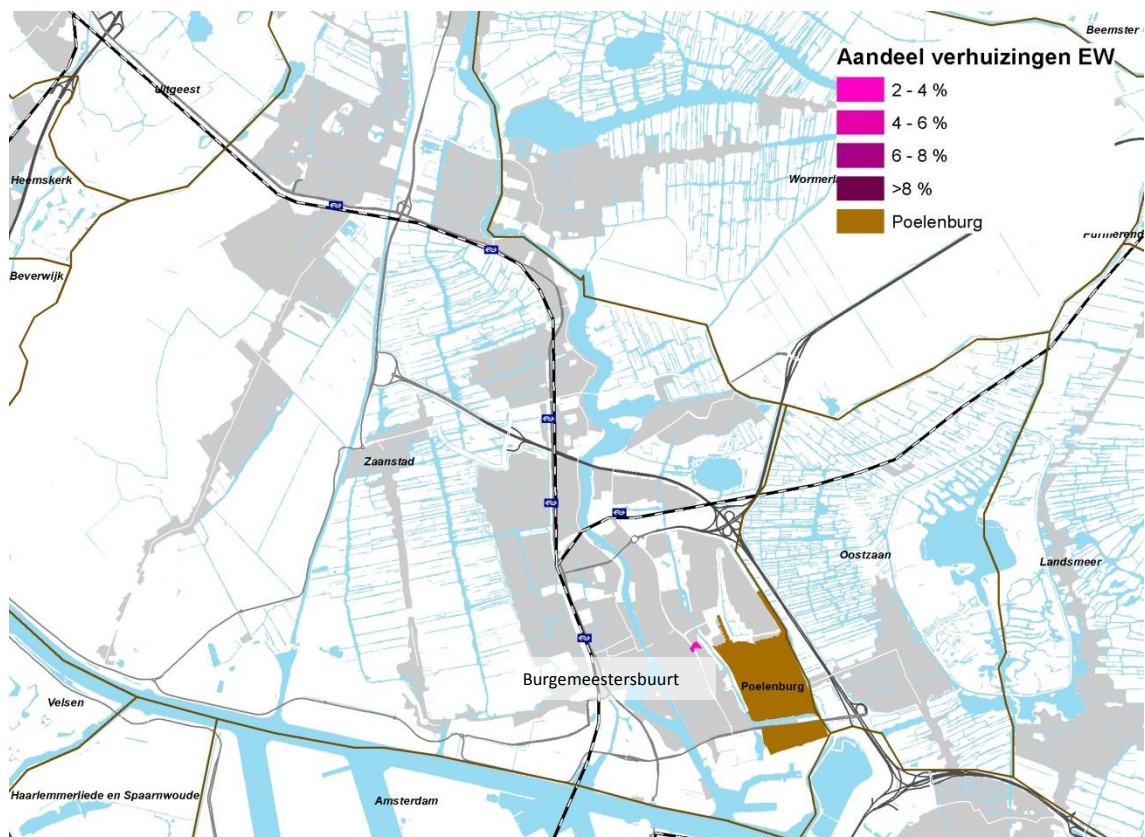
Van de relatief beperkte verhuisstromen is ongeveer de helft in één van de potentiële ontvangstgebieden met een negatieve leefbaarheidsontwikkeling terechtgekomen. De gebiedjes met instroom bevinden zich ofwel in de aanliggende buurten ofwel in en rond de buurt Kogerveld (zie

Figuur 62). Maar de instroom is nergens boven de twee procent als aandeel van de bevolking uitgekomen. Dat betekent dat de instroom nergens zo omvangrijk is dat plausibel gemaakt kan worden dat de neergaande leefbaarheidsontwikkeling met deze instroom samenhangt.

Omslagpunt 'Early Warning'

Ruim twintig procent van de verhuisde lage inkomensgroepen komt in een gebiedje terecht dat zich rond het omslagpunt 'early warning' bevindt. Bijna al deze gebiedjes met een instroom bevinden zich in de directe omgeving van Poelenburg. In slechts één gebiedje in de Burgemeestersbuurt is de instroom relatief omvangrijk geweest. Maar aangezien zich redelijk veel gebiedjes in de omgeving rond dit omslagpunt bevinden, die in potentie te maken kunnen krijgen met instroom vanuit Poelenburg, is er aanleiding om de ontwikkelingen in de omgeving met belangstelling te blijven volgen. De kans bestaat immers dat hier een negatieve spiraal van leefbaarheidsontwikkeling ontstaat, met mogelijk leefbaarheidsproblemen in de toekomst als gevolg.

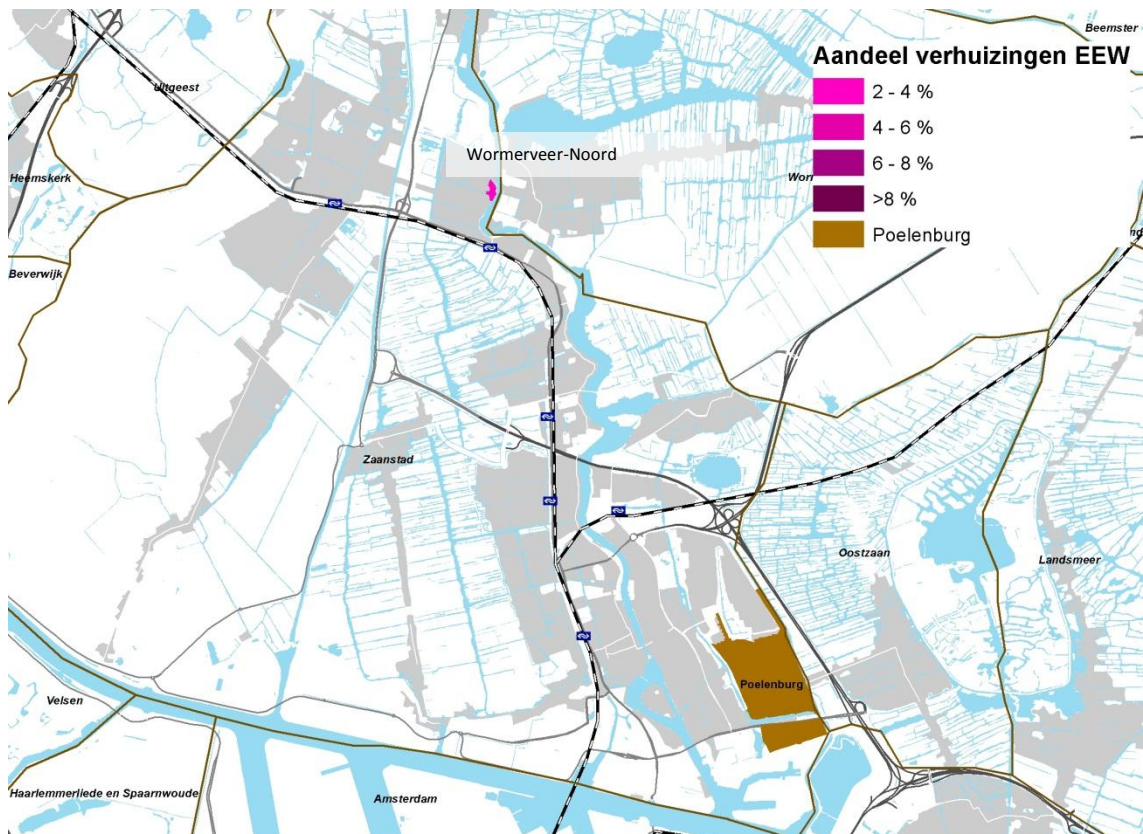
Figuur 63 *Instroom uit Poelenburg (als aandeel van de bevolking) in gebieden rond omslagpunt 'Early warning'*

Omslagpunt 'early early warning'

Zes procent van de verhuizers vindt een woning in een gebied rond het omslagpunt 'early early warning'. In vergelijking met de andere cases is dit een hoog aandeel. Maar gezien het beperkte aantal verhuizingen uit de wijk, is het in absolute zin een beperkte stroom. In één gebiedje in Wormerveer-Noord is de instroom groter dan twee procent en dus relatief substantieel.

Figuur 64 *Instroom uit Poelenburg (als aandeel van de bevolking) in gebieden rond omslagpunt 'early early warning'*

4.6.5 Conclusie

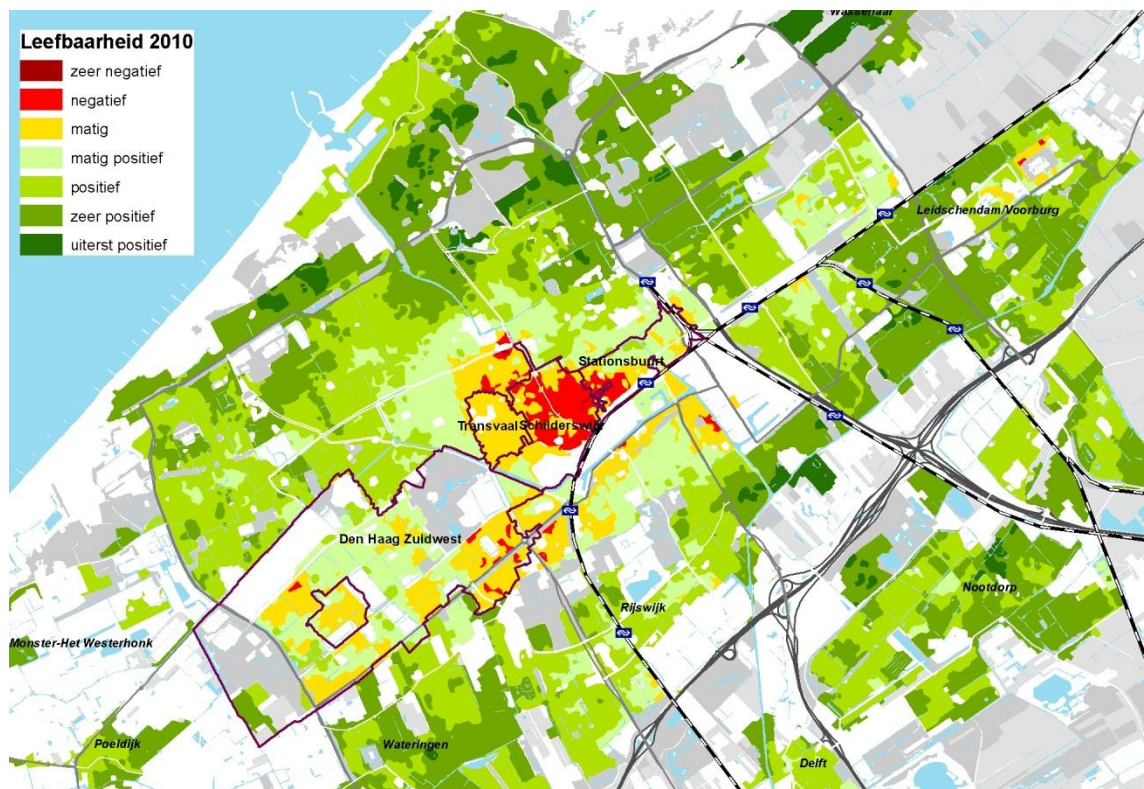
Er zijn geen aanwijzingen voor waterbedeften vanuit Poelenburg gevonden. De maatregelen die genomen zijn zorgen op zichzelf niet voor verhuisstromen. Er staan wel complexen op de nominatie om gesloopt te worden, maar als gevolg van de crisis heeft dit nog niet plaatsgevonden. De verhuisstromen die er zijn geweest zijn dus niet te relateren aan het beleid van de wijkaanpak. Daar bovenop zijn de verhuisstromen beperkt qua omvang en is buiten Poelenburg nergens een geconcentreerde substantiële instroom vanuit de aandachtswijk gevonden.

Er is wel enige aanleiding gevonden om nader naar de gebieden rond het omslagpunt 'early warning' te kijken. In de directe omgeving van Poelenburg zijn verschillende van dit soort gebieden te vinden waar instroom vanuit Poelenburg heeft plaatsgevonden. Met uitzondering van één gebiedje is de instroom echter dusdanig beperkt gebleven dat er geen plausibele samenhang met de neergaande leefbaarheid kan worden gevonden. Het lijkt er echter wel op dat de omgeving van Poelenburg vatbaar is voor instroom van lagere inkomensgroepen die op termijn voor een spiraal van neergaande leefbaarheidsontwikkeling kan zorgen.

4.7 Den Haag

In Den Haag zijn vier aandachtswijken te vinden. De Schilderswijk, Transvaal en de Stationsbuurt liggen aaneengesloten in de buurt van het Haagse centrum. Daarnaast is het zuidwesten van Den Haag als aandachtswijk aangewezen, waartoe de wijken Moerwijk, Morgenstond en Bouwlust/Vredelust behoren. In deze vier aandachtswijken voelen de bewoners zich vaker onveilig dan in de rest van Den Haag, zijn er relatief meer bewoners werkloos, komt er meer armoede voor, is de schooluitval hoog en zijn er veel meer achterstandsleerlingen. Daarnaast zijn er problemen als gevolg van overbewoning, illegale (onder)huur, drugspannen en een kleine groep overlastgevende gezinnen.⁴²

Figuur 65 Leefbaarheid in Den Haag en in de Haagse aandachtswijken

*bron: Leefbaarometer 2010

4.7.1 Wijkaanpak

Voor alle vier de aandachtswijken is een apart wijkactieplan opgesteld, met een aanpak die toegesneden is op de problemen specifiek voor de betreffende wijk. Uit de inventarisatie van de problemen zijn echter vijf gemeenschappelijke thema's naar voren gekomen, die in de aanpak van iedere aandachtswijk terugkomen, afhankelijk van de omvang van de specifieke problematiek in desbetreffende wijk. Deze vijf thema's staan centraal in het 'Charter Krachtwijken Den Haag', waarin het Rijk en de gemeente Den Haag afspraken over de wijkaanpak hebben vastgelegd.

⁴² Bron: Gemeente Den Haag en Ministerie van VROM: 'Charter Krachtwijken Den Haag', juli 2008.

Een schone, hele en veilige wijk

Het eerste deel van dit thema behelst dat de aandachtswijken schoner moeten worden. Het uiterlijk van een wijk is beeld- en imagobepalend en is een randvoorwaarde voor de aanpak op de andere terreinen. De uitgesproken ambitie in het Charter is om de leefomgeving schoon te houden, geen zwerfvuil meer op de straat te hebben, vuilafvoer ondergronds te laten plaatsgevonden en goed onderhoud van de openbare ruimte.

Om de aandachtswijken te transformeren tot concurrerende woon-, werk-, verblijfs- en investeringsmilieus is de veiligheid een noodzakelijke voorwaarde. Ondanks dat het gevoel van onveiligheid de jaren voor de start van deze wijkaanpak al gedaald is, zijn er nog altijd relatief veel bewoners die zich onveilig voelen. Er moet daarom extra inzet gepleegd worden om de wijken veiliger te maken en te houden. Ten eerste moet ervoor gezorgd worden dat jongeren wat te doen hebben in de wijk en wordt er meer perspectief geboden op scholing en werk. Ten tweede worden de problemen achter de voordeur aangepakt. En ten derde wordt ingezet op een vangnet van repressieve maatregelen.

Jongeren en gezondheid

Om te voorkomen dat jongeren op jonge leeftijd al achterstanden oplopen wordt sterk ingezet op de opleiding en opvoeding van kinderen en jongeren om het perspectief of de arbeidsmarkt zo groot mogelijk te maken. Daarom wordt geïnvesteerd in jeugdprogramma's voor zeven dagen in de week, van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat.

De bewoners van de aandachtswijken zijn gemiddeld vaker ziek en leven korter. Een deel van de aanpak in de aandachtswijken is daarom de bewoners gezonder te laten leven en meer te laten bewegen. Tevens maken controles en verbeteringen van de binnenmilieus van woningen hier deel van uit.

Aanpak van multiprobleemgezinnen

In de aandachtswijken zijn relatief veel gezinnen met een veelvoud aan problemen. Voor deze gezinnen wordt ondersteuning gezorgd in de vorm van een achter-de-voordeuraanpak waarbij een gezin slechts met één aanspreekpunt te maken krijgt.

Werk, inburgering en wijkeconomie

De werkloosheid in de aandachtswijken is hoog, vooral onder jongeren. Daarom wordt erop ingezet om meer mensen aan het werk te krijgen. Enerzijds door voor meer lokale werkgelegenheid te zorgen, anderzijds door de aansluiting op de arbeidsmarkt te vergroten. De economische impuls die samen met het bedrijfsleven tot stand moet worden gebracht richt zich zowel op de bewoners van de aandachtswijken (als toekomstige werknemer en als toekomstige ondernemer), als op verbetering van het investeringsklimaat en op de koopkracht in de wijk. Om de werkgelegenheid in de wijk te bevorderen wordt een impuls gegevens aan de bedrijventerreinen in de aandachtswijken.

Wat betreft integratie wordt werk als een belangrijk integratie-element gezien, en als instrument om (allochtone) vrouwen een actieve rol in de samenleving te geven. Tevens wordt ingezet op het versterken van sociale netwerken, het stimuleren van bewonersinitiatieven en het versterken van de binding tussen bewoners onderling en bewoners en hun buurt.

Leefbaar wonen en een gedifferentieerd woningaanbod

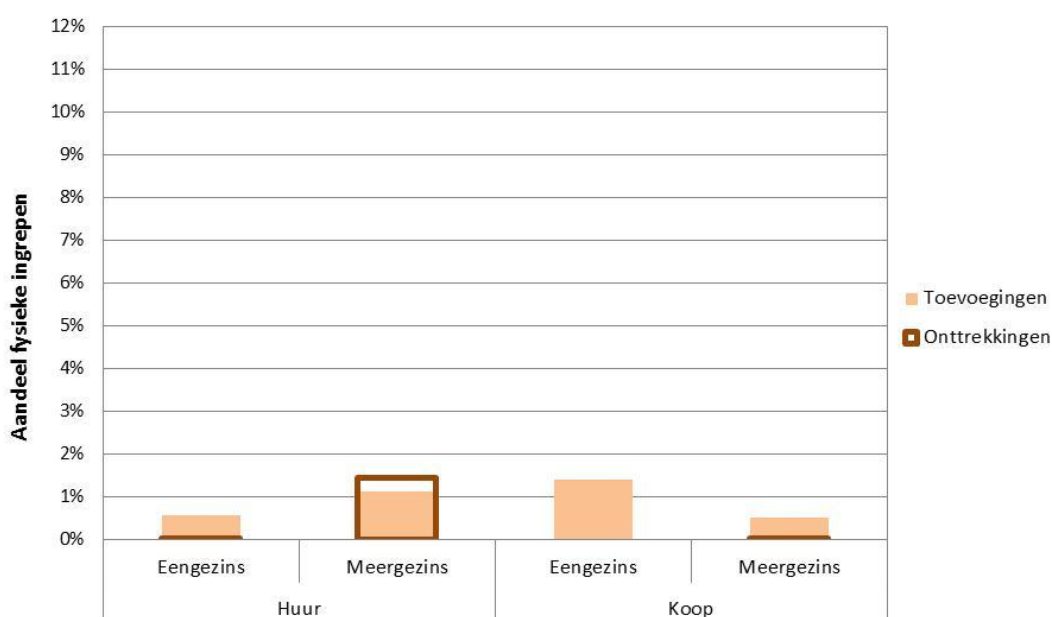
Om sociale stijgers in de wijk vast te houden en nieuwe bewoners die al hoog op de sociale ladder staan van buiten de wijk aan te trekken, moet voldoende differentiatie binnen het woningaanbod worden geboden. Daarvoor is het noodzakelijk een deel van de woningvoorraad te

herstructureren. Hierdoor moeten grote concentraties van armoede worden voorkomen en de integratie worden verbeterd.

In de vier Haagse aandachtswijken staan in totaal ongeveer 45.000 woningen. Dit betekent dat ongeveer achttien procent van de gehele Haagse woningvoorraad in één van de aandachtswijken ligt. In eerste instantie lijkt de omvang van de fysieke ingrepen redelijk het gemiddelde van alle aandachtswijken te volgen (zie Figuur 66). In totaliteit is 3,7 procent van de voorraad in 2008 en 2009 gebouwd en 1,5 procent gesloopt. Maar gezien de omvang van de woningvoorraad in de vier aandachtswijken gaat het hier wel degelijk om grote aantallen woningen. Er zijn in de twee onderzochte jaren 650 meergezinshuurwoningen gesloopt. Daarnaast zijn er ruim 1.600 nieuwe woningen bijgekomen. Deze zijn redelijk evenwichtig verdeeld over de huur- en koopsector en het gaat om ongeveer evenveel grondgebonden woningen als appartementen.

Figuur 66 Aandeel sloop/nieuwbouw in de Haagse aandachtswijken naar woningtype en eigendomsverhouding (2008-2009), bron WWI/CBS woningmutaties

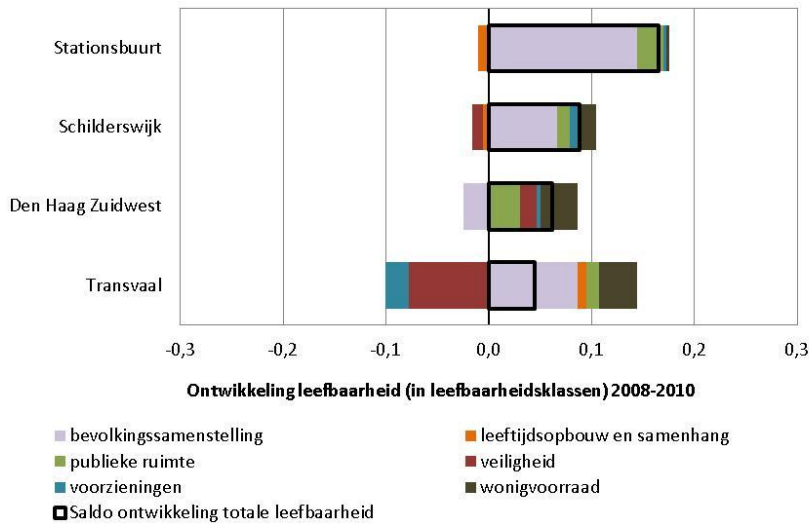

4.7.2 Ontwikkelingen in de aandachtswijken

De Haagse aandachtswijken hebben alle vier een positieve leefbaarheidsontwikkeling doorgevoerd, zo laat Figuur 67 zien. Er is binnen de wijken wel een verschil in de achtergrond van de positieve ontwikkeling te zien. In de Stationsbuurt, Schilderswijk en Transvaal is het vooral de bevolkingssamenstelling geweest die voor de positieve ontwikkeling heeft gezorgd. In Zuidwest heeft de bevolkingssamenstelling daarentegen een beperkte negatieve ontwikkeling doorgevoerd. Hier is de positieve ontwikkeling vooral toe te schrijven aan de dimensies woningvoorraad, publieke ruimte en veiligheid. In Transvaal valt de relatief omvangrijke achteruitgang van de veiligheidssituatie op.

Ook bij de lokale deskundigen van de gemeente overheerst het gevoel dat langzaam maar zeker progressie wordt geboekt. Tegelijkertijd constateren de deskundigen dat het met de aanpak van de sociale problemen in de Schilderswijk niet zo voorspoedig gaat en dat in bepaalde delen van Zuidwest de problemen ernstiger zijn geworden.

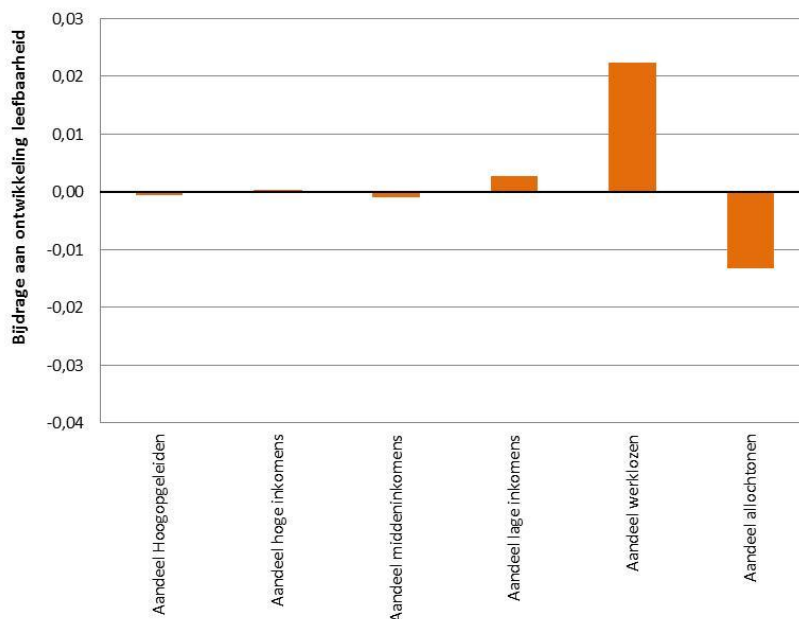
Figuur 67 Ontwikkeling van de leefbaarheid in de Haagse aandachtswijken tussen 2008 en 2010 en de bijdrage van de dimensies daaraan

Indicatoren

In drie van de vier aandachtswijken is de sociaaleconomische positie van de bevolking tussen 2008 en 2010 verbeterd. Alleen in Zuidwest is gemiddeld een kleine achteruitgang te zien. Gemiddeld gesproken heeft de dimensie bevolkingssamenstelling een verbetering laten zien. Figuur 68 toont aan dat deze verbetering vooral veroorzaakt wordt door een daling van de werkloosheid in de vier aandachtswijken. Daarnaast is ook het aandeel lage inkomens gedaald. Daar staat tegenover dat er een toename van het aandeel niet-westerse allochtonen te zien is geweest.

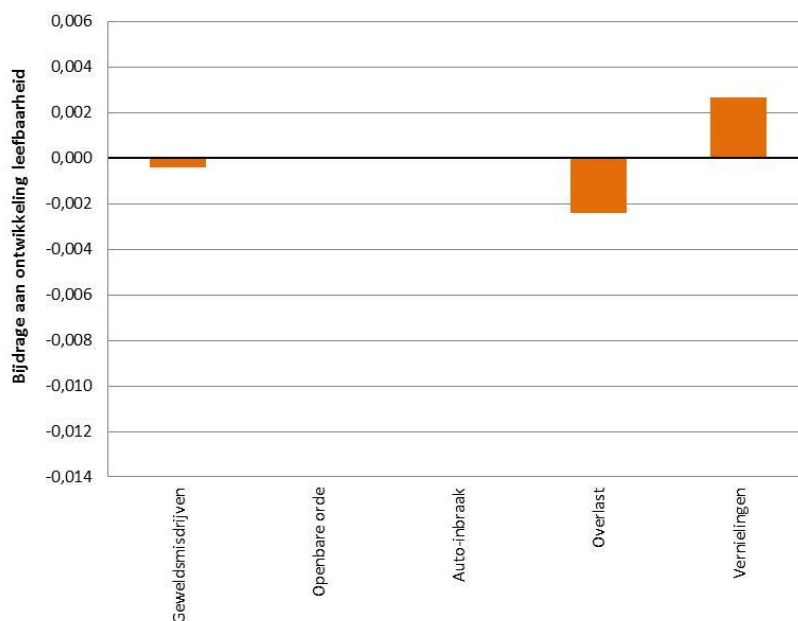
Figuur 68 Bijdrage aan de ontwikkeling van de leefbaarheid 2008-2010 van indicatoren uit de dimensie bevolkingssamenstelling in de vier Haagse aandachtswijken *

* Een positieve score in deze figuur betekent dat de indicator heeft bijgedragen aan een verbetering van de leefbaarheid. In dit geval houdt dat in dat het aandeel werklozen is afgenomen.

De veiligheidsdimensie heeft in de vier aandachtswijken een diverse ontwikkeling doorgemaakt. In Transvaal en de Schilderswijk heeft de veiligheidsdimensie een negatieve ontwikkeling doorgemaakt, terwijl in Zuidwest de veiligheidsdimensie positief ontwikkeld is. Aangezien Zuidwest beduidend groter is dan Transvaal en de Schilderswijk betekent dit dat gemiddeld gesproken de vier aandachtswijken qua veiligheidsniveau gelijk zijn gebleven. Op indicatorniveau is wel sprake van verandering van de situatie. Zo is het aantal vernielingen afgenomen, terwijl de overlast en (enigszins) het aantal geweldsmisdrijven zijn toegenomen (zie Figuur 69).

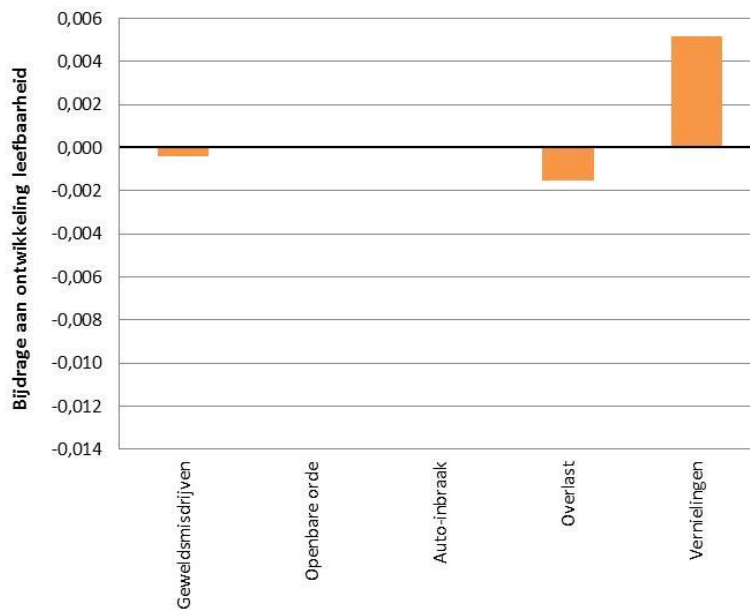
Figuur 69 Bijdrage aan de ontwikkeling van de leefbaarheid 2008-2010 van indicatoren uit de dimensie veiligheid in de vier Haagse aandachtswijken *

* Een positieve score in deze figuur betekent dat de indicator heeft bijgedragen aan een verbetering van de leefbaarheid. In dit geval houdt dat in dat de overlast is toegenomen.

In hoofdstuk 3 zijn aanwijzingen gevonden dat mogelijk vanuit Den Haag Zuidwest waterbedefecten op het gebied van de veiligheid naar de aanliggende buurten hebben gespeeld. In Figuur 70 is te zien dat de ontwikkeling van de veiligheidsindicatoren in Zuidwest overeenkomt met de gemiddelde ontwikkeling in de aandachtswijken. Dat betekent dus een afname van het aantal vernielingen en een toename van de overlast en geweldsmisdrijven.

Figuur 70 Bijdrage aan de ontwikkeling van de leefbaarheid 2008-2010 van indicatoren uit de dimensie veiligheid in Den Haag Zuidwest *

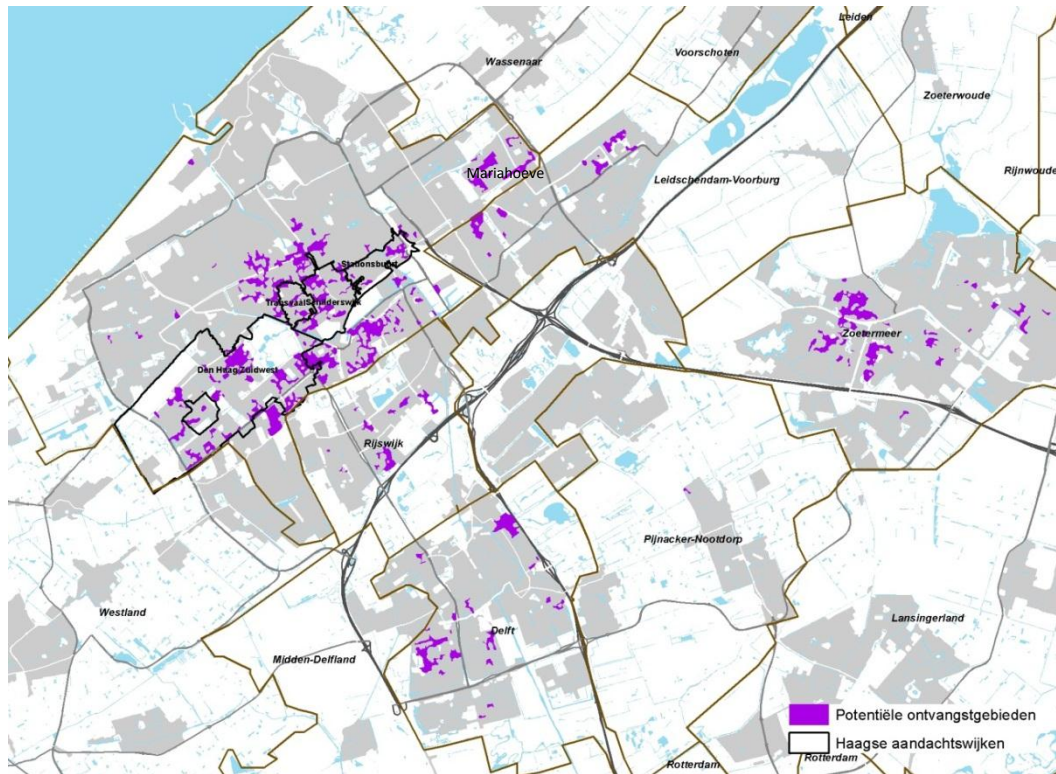
* Een positieve score in deze figuur betekent dat de indicator heeft bijgedragen aan een verbetering van de leefbaarheid. In dit geval houdt dat in dat de overlast is toegenomen.

4.7.3 Ontwikkelingen in de zoekgebieden

De belangrijkste reden om de vier Haagse aandachtswijken gezamenlijk als cases in dit onderzoek te selecteren, is dat uit hoofdstuk 3 volgde dat er aanwijzingen zijn dat er een waterbedeefect vanuit de Haagse aandachtswijken naar de rest van de regio is geweest. Binnen Den Haag zelf bleken er voor specifieke aanliggend buurten van de Stationsbuurt, Schilderwijk en Zuidwest ook dergelijke aanwijzingen te zijn.

In Figuur 71 is te zien waar de potentiële ontvangstgebieden in Den Haag en de gemeenten die tot de regio Den Haag behoren liggen. Veel van deze gebieden liggen in en aan de directe omgeving van de vier aandachtswijken. Het is dus niet verwonderlijk dat in hoofdstuk 3 het aanliggend gebied in drie van de vier cases naar voren kwam als gebied waar mogelijk waterbedeefecten hebben gespeeld. Verder blijkt in het oosten van Den Haag - in en rond de wijk Mariahoeve - een aantal potentiële ontvangstgebieden te liggen. Als gekeken wordt naar de regio blijkt dat er in Zoetermeer, Delft, Rijswijk en Leidschendam-Voorburg verschillende potentiële ontvangstgebieden te vinden zijn.

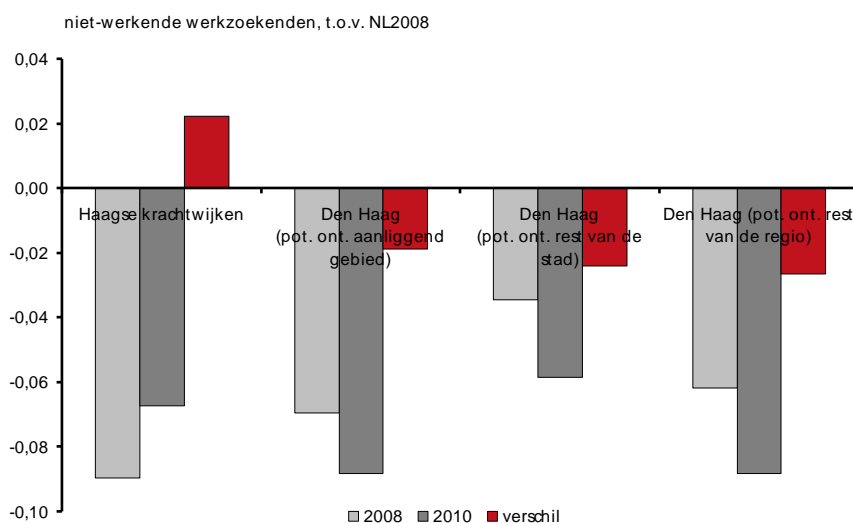
Figuur 71 Potentiële ontvangstgebieden met een negatieve ontwikkeling in Den Haag en omgeving

Indicatoren

In de Haagse aandachtswijken is de werkloosheid gedaald, bleek hierboven. Tegenover deze opvallende ontwikkeling staat een toename van de gemiddelde werkloosheid in de potentiële ontvangstgebieden in de drie zoekgebieden (zie Figuur 72). Daarnaast is in Tabel 19 te zien dat in 67 van de 103 potentiële ontvangstgebiedjes de werkloosheid substantieel is toegenomen.

Figuur 72 De bijdrage van de ontwikkeling van het aandeel niet-werkende werkzoekenden aan de ontwikkeling van de leefbaarometer (als afwijking van het Nederlands gemiddelde in 2008)*

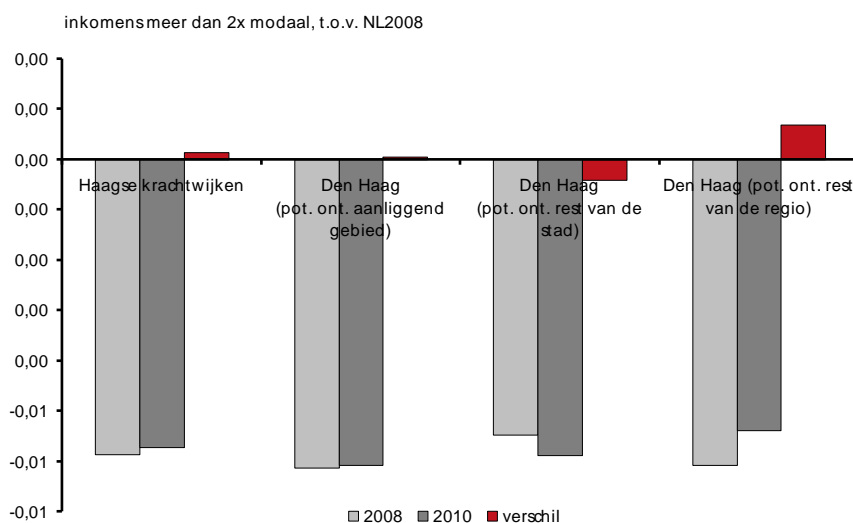
* Een positieve score in deze figuur betekent dat de indicator heeft bijgedragen aan een verbetering van de leefbaarheid. In dit geval houdt dat in dat het aandeel werklozen in de aandachtswijken is afgenomen.

Tabel 19 Aantal ontvangstgebieden die zich minder gunstig ontwikkeld hebben per indicator op de dimensie bevolkingssamenstelling

	aanliggend	stad	regio	totaal
afname aandeel hoogopgeleiden	5	10	14	29
afname aandeel hoge inkomens	1	7	4	12
afname aandeel midden inkomens	2	2	14	18
toename aandeel lage inkomens	7	9	7	23
toename aandeel werklozen	8	14	45	67
toename aandeel allochtonen	7	9	23	39
geen verslechtering op indicatoren	0	0	0	0
totaal gebieden	16	24	63	103

Het aandeel hoge inkomens is in de vier aandachtswijken (beperkt) toegenomen. Daar staat een daling van het aandeel hoge inkomens in de potentiële ontvangstgebieden in de rest van de stad tegenover. In de bovenstaande tabel blijkt dat in zeven potentiële ontvangstgebiedjes het aandeel hoge inkomens substantieel is afgenomen. Of deze ontwikkelingen samenhangen met ontwikkelingen in de aandachtswijken wordt in het volgende deel van deze paragraaf met behulp van verhuisstromen geanalyseerd.

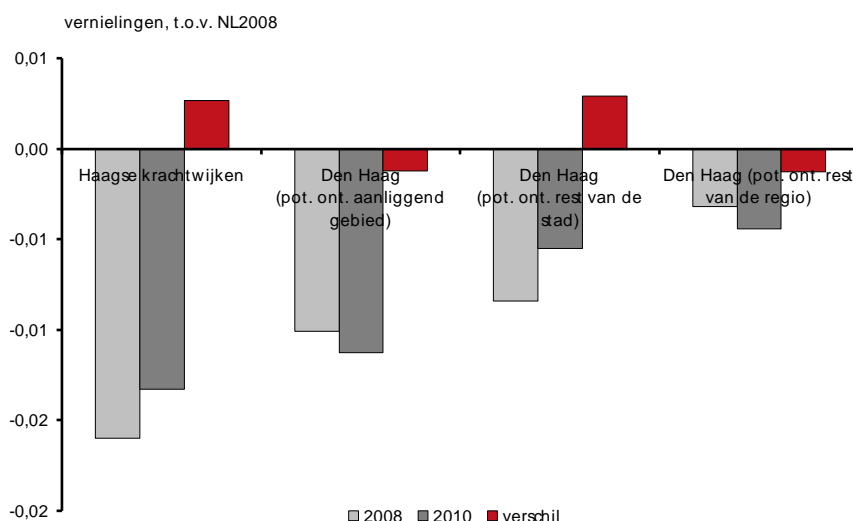
Figuur 73 De bijdrage van de ontwikkeling van het aandeel hoge inkomens aan de ontwikkeling van de leefbaarometer (als afwijking van het Nederlands gemiddelde in 2008)*

* Een positieve score in deze figuur betekent dat de indicator heeft bijgedragen aan een verbetering van de leefbaarheid. In dit geval houdt dat in dat het aandeel hoge inkomens in de aandachtswijken is toegenomen.

De enige veiligheidsindicator die gemiddeld in de vier aandachtswijken een verbetering heeft laten zien is het aantal vernielingen. Tegenover deze afname van het aantal vernielingen staat een toename in de aanliggende buurten (zie Figuur 74). Daarnaast laat Tabel 20 zien dat in 31 van de 103 potentiële ontvangstgebiedjes het aantal vernielingen is toegenomen. Slechts vier van deze gebiedjes liggen in het aanliggend gebied van de aandachtswijken, en nog eens vier in de rest van de stad.

Figuur 74 De bijdrage van de ontwikkeling van het aantal vernielingen aan de ontwikkeling van de leefbaarometer (als afwijking van het Nederlands gemiddelde in 2008)*

* Een positieve score in deze figuur betekent dat de indicator heeft bijgedragen aan een verbetering van de leefbaarheid. In dit geval houdt dat in dat het aantal vernielingen in de aandachtswijken is toegenomen.

Tabel 20 Aantal ontvangstgebieden die zich minder gunstig ontwikkeld hebben per indicator op de dimensie veiligheid

	aanliggend	stad	regio	totaal
toename vernielingen	4	4	23	31
totaal gebieden	16	24	63	103

4.7.4 Verhuizingen

Om na te gaan of er verhuizingen vanuit de vier aandachtswijken naar de potentiële ontvangstgebiedjes met een negatieve ontwikkeling zijn geweest, wordt gebruikgemaakt van verhuisgegevens vanuit de sociale huursector.⁴³ Wanneer wordt ingezoomd op de lagere inkomensgroepen,⁴⁴ blijkt dat vanuit de vier aandachtswijken 2.700 huishoudens uit de sociale huursector zijn verhuisd. Een deel van deze verhuizingen zal veroorzaakt zijn door de sloop van circa 650 huurwoningen in de vier aandachtswijken. Mogelijk zijn er ook al huishoudens verhuisd vanwege de toekomstige sloop van hun woning.

Bijna de helft van de huishoudens heeft een nieuwe woning binnen één van de vier aandachtswijken gevonden (zie tabel 21). En van de helft die naar een woning buiten de aandachtswijken is verhuisd, blijkt dat de helft in een aanliggende buurt terecht is gekomen. Met andere woorden, ongeveer driekwart van de bewoners is in de omgeving van hun oude woning blijven wonen. Het resterende kwart van de verhuizingen is gelijkmatig verdeeld over de rest van de stad en de regio.

tabel 21 Verhuisanalyse Haagse aandachtswijken

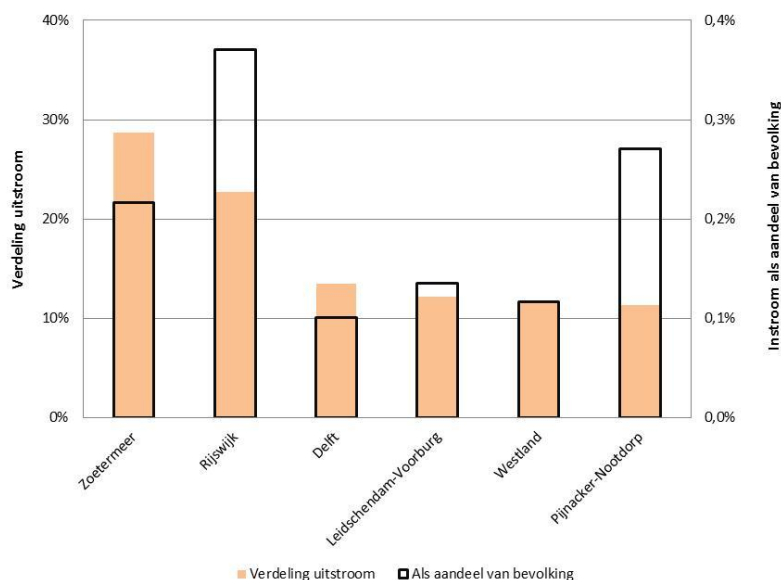
Verhuizingen van huishoudens uit de aandachtsgroep:			
Waarvan:	binnen de aandachtswijken:		47%
	buiten de aandachtswijken:		53%
	waarvan naar:	aanliggende buurten:	46%
		elders in de stad:	27%
		elders in de regio:	27%

De huishoudens uit de lagere inkomensgroepen die een nieuwe woning in de rest van de regio betrekken, komen enigszins verspreid in de omliggende gemeenten van Den Haag terecht, zo blijkt uit Figuur 75. Bijna dertig procent van deze bewoners heeft een huis in Zoetermeer betrokken en ruim twintig procent in Rijswijk. Delft, Leidschendam-Voorburg, Westland en Pijnacker-Nootdorp nemen ieder ruim tien procent van de buitengemeentelijke verhuizingen vanuit de aandachtswijken op.

⁴³ Beschikbaar gesteld door de Vereniging Sociale Verhuurders Haaglanden (SVH).

⁴⁴ Lagere inkomensgroepen zijn hierbij gedefinieerd als de huishoudens die voor huurtoeslag in aanmerking komen.

Figuur 75 Verhuizingen van huishoudens uit aandachtsgroep naar omliggende gemeenten

Wanneer naar de instroom vanuit de Haagse aandachtswijken als aandeel van de bevolking wordt gekeken, is te zien dat dit aandeel in alle genoemde gemeenten relatief beperkt is. In Rijswijk is dit het hoogst, met bijna 0,4 procent van de bevolking. Relatief zijn het geen omvangrijke aantallen lagere inkomens die de omringende gemeenten opnemen.

De vraag is echter of de verhuizende huishoudens uit de lagere inkomensgroepen niet geconcentreerd in bepaalde delen van Den Haag of de omliggende gemeenten terechtkomen. Uit Tabel 22 blijkt dat ongeveer een kwart van de verhuizende huishoudens in één van de potentiële ontvangstgebiedjes is terechtgekomen. Verder is elf procent in een gebied dat zich rond het omslagpunt 'early warning' bevindt terechtgekomen, en nog een kleine twee procent in een gebied rond het omslagpunt 'early early warning'.

Tabel 22 Verhuisanalyse Haagse aandachtswijken (deel 2)

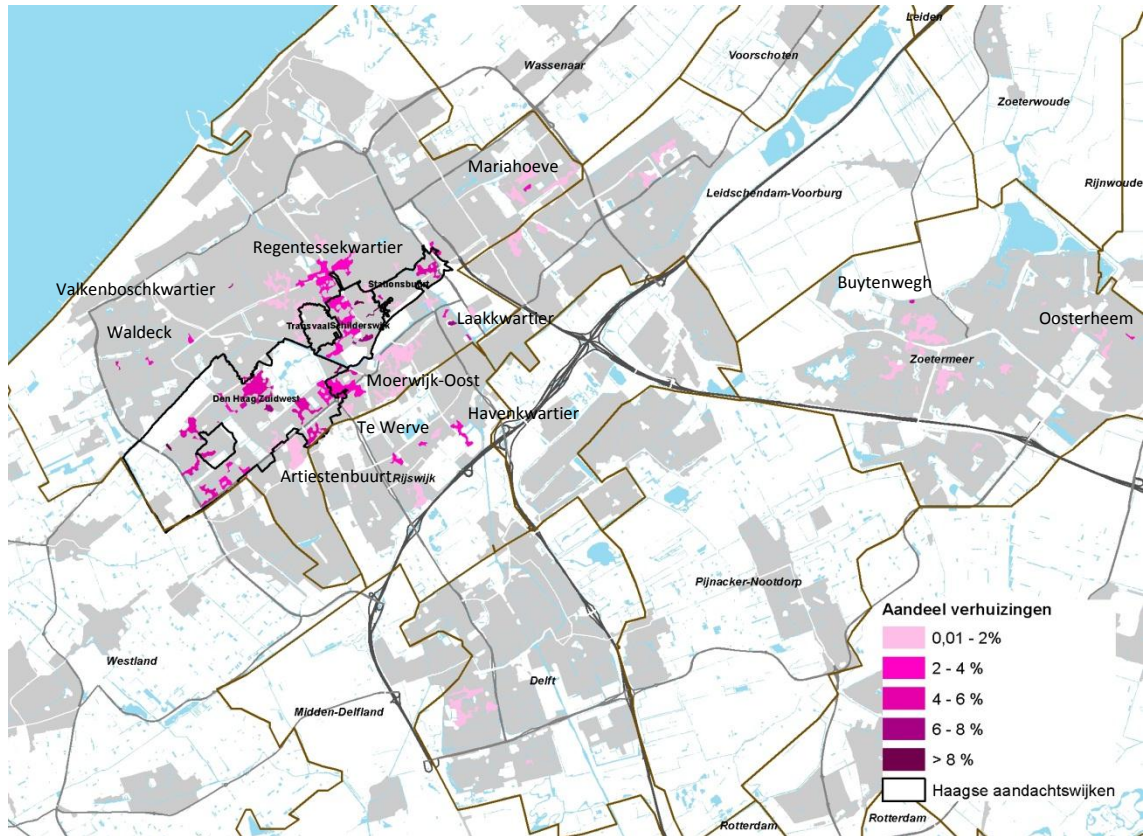
Verhuizingen van huishoudens uit de aandachtsgroep:		Aantal gebieden met instroom >2%	
waarvan naar:	potentieel ontvangstgebied:	24%	39
	gebied rond omslagpunt 'early warning':	11%	22
	gebied rond omslagpunt 'early early warning':	1,8%	4

Potentiële ontvangstgebieden

In 39 potentiële ontvangstgebiedjes is de instroom groter geweest dan twee procent van de bevolking. In Figuur 76 is te zien waar deze gebiedjes liggen. Voor deze gebiedjes geldt dat er indicaties zijn dat de instroom heeft bijgedragen aan een negatieve leefbaarheidsontwikkeling. Veel van deze gebiedjes liggen in de aandachtswijken zelf, en dan vooral in de Schilderswijk en Zuidwest. In Transvaal zijn geen potentiële ontvangstgebieden gevonden met een relatief sterke instroom. Uit de verhuisanalyse bleek al dat ongeveer de helft van de verhuizende bewoners uit de vier aandachtswijken een woning betreft binnen diezelfde vier aandachtswijken. Uit een interview met een lokale deskundige is naar voren gekomen dat lokaal wordt gedacht dat met

name de Schilderswijk last heeft gehad van instroom uit de andere aandachtswijken, en dan vooral Transvaal.

Figuur 76 *Instroom uit de aandachtswijken (als aandeel van de bevolking) in gebieden met een achterblijvende leefbaarheidsontwikkeling (ten opzichte van de regionale trend)*

In de directe omgeving van de aandachtswijken zijn gebiedjes met een relatief hoge instroom te vinden in het Regentessekwartier, het Laakkwartier, Moerwijk-Oost en Waldeck. In de rest van Den Haag zijn in het Valkenboschkwartier en Mariahoeve nog twee gebiedjes met een relatief hoge instroom te vinden. In Den Haag zelf maakt men zich vooral zorgen om het Regentessekwartier en Laakkwartier. Bij het Regentessekwartier heeft men een dubbel gevoel: er zijn zowel positieve als negatieve ontwikkelingen, waarbij die laatste (mede) te maken hebben met de instroom van kansarmen. In het Laakkwartier staan vooral goedkopere sociale huurwoningen. En bewoners die uit de aandachtswijken moeten vertrekken komen veelal in dat soort woningen terecht.

Buiten Den Haag zijn in Rijswijk van dit soort gebiedjes te vinden, namelijk in de buurten Artiestenbuurt, in Te Werve en in het Havenkwartier. Uit een interview met een beleidsmedewerker van de gemeente is gebleken dat men de indruk heeft dat sommige buurten aan het 'Verhagen' zijn. Het gaat daarbij zowel om autochtone als allochtone Hagenezen, waarbij de sociale problematiek meeverhuist. Vooral de oudere bewoners van Rijswijk hebben problemen met de instroom van Hagenezen, aangezien ze er een andere leefstijl op na houden. Het Havenkwartier wordt door de gemeente herkend als gebied waar de problematiek toeneemt. Er wordt hier al jaren gesproken over sloop of renovatie, en in afwachting van een definitieve beslissing is er weinig gebeurd om de problemen aan te pakken. Dit gebied heeft niet alleen te maken gehad

met een instroom vanuit Den Haag, maar ook met toenemende overlast van de zittende bewoners.

Ten slotte zijn er in Zoetermeer in de wijken Buytenwegh en Oosterheem twee gebiedjes te vinden met een relatief substantiële instroom van lagere inkomensgroepen vanuit de vier Haagse aandachtswijken. Oosterheem is een VINEX-wijk en daar worden volgens de gemeente inderdaad bewoners vanuit de Haagse aandachtswijken geherhuisvest. Ook in de oudere sociale huurvoorraad komen Hagenezen terecht. De Zoetermeerders die verhuizen komen relatief veel in nieuwbouwwoningen terecht, waardoor de achterblijvende huizen worden opgevuld door instroom uit Den Haag. Ongeveer een kwart van de vrijkomende woningen gaat naar Hagenezen. De lokale beleidsmedewerkers hebben echter ook het idee dat het getalsmatig met de instroom van lagere inkomensgroepen wel meevalt. Dit sluit aan bij de figuur. Er zijn wel gebiedjes met een negatieve leefbaarheidsontwikkeling te vinden waar de instroom relatief substantieel is, maar uiteindelijk gaat het maar om een beperkt deel van Zoetermeer.

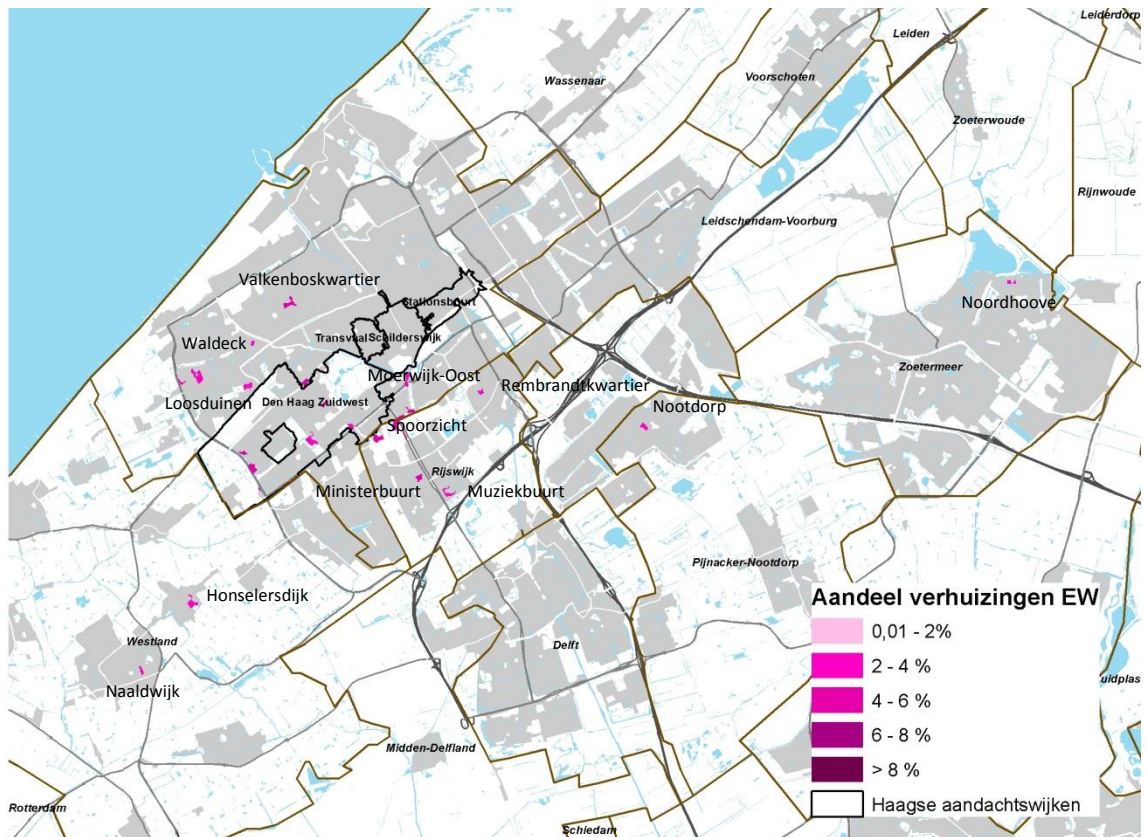
In de andere gemeenten met instroom van lagere inkomensgroepen vanuit de Haagse aandachtswijken waren deze verhuizingen niet – of zeer beperkt - gericht op de potentiële ontvangstgebiedjes. Op de kaart zijn over de regio verspreid nog wel potentiële ontvangstgebiedjes te vinden die verhuisrelaties met de vier aandachtswijken hebben, maar waar deze dermate beperkt zijn (kleiner dan twee procent) dat het niet plausibel is dat deze verhuizingen hebben bijgedragen aan de neergang van de leefbaarheid in deze gebieden.

Omslagpunt 'Early Warning'

Uit de verhuisanalyse is gebleken dat elf procent van de verhuizende lagere inkomensgroepen uit de aandachtswijken terecht is gekomen in een gebied dat zich rond het omslagpunt 'Early Warning' bevindt. Voor 22 van deze gebieden kan de instroom relatief substantieel genoemd worden (met een instroom boven de twee procent van de bevolking). In Figuur 77 zijn deze gebieden afgebeeld. In drie van de vier aandachtswijken zijn geen van deze gebieden te vinden, maar in de aandachtswijk Zuidwest zijn vijf gebieden geïdentificeerd die rond het omslagpunt liggen en die met relatief veel instroom te maken hebben gehad. Verder zijn er in Den Haag nog meer van dit soort gebiedjes te vinden in Waldeck, Loosduinen, Valkenhofkwartier en Moerwijk-Oost. Direct aan de grens met Den Haag liggen in Rijswijk verschillende van deze gebiedjes in de buurt Spoorzicht. In Rijswijk zijn verder nog gebiedjes te vinden in de Ministerbuurt, de Muziekbuurten en in het Rembrandtkwartier. De Muziekwijk wordt door de lokale deskundige van de gemeente genoemd als wijk die te maken heeft met instroom van lagere inkomensgroepen uit Den Haag.

In Zoetermeer is in de wijk Noordhove een gebiedje te vinden en in de gemeente Pijnacker-Nootdorp ligt zo'n gebiedje in de buurt De Venen in Nootdorp. Ten slotte zijn er twee gebiedjes in de gemeente Westland gevonden, namelijk in de Componistenbuurt (Naaldwijk) en in de Burgemeestersbuurt (Honselersdijk).

Figuur 77 Instroom uit de aandachtswijken (als aandeel van de bevolking) in gebieden rond omslagpunt 'Early warning'

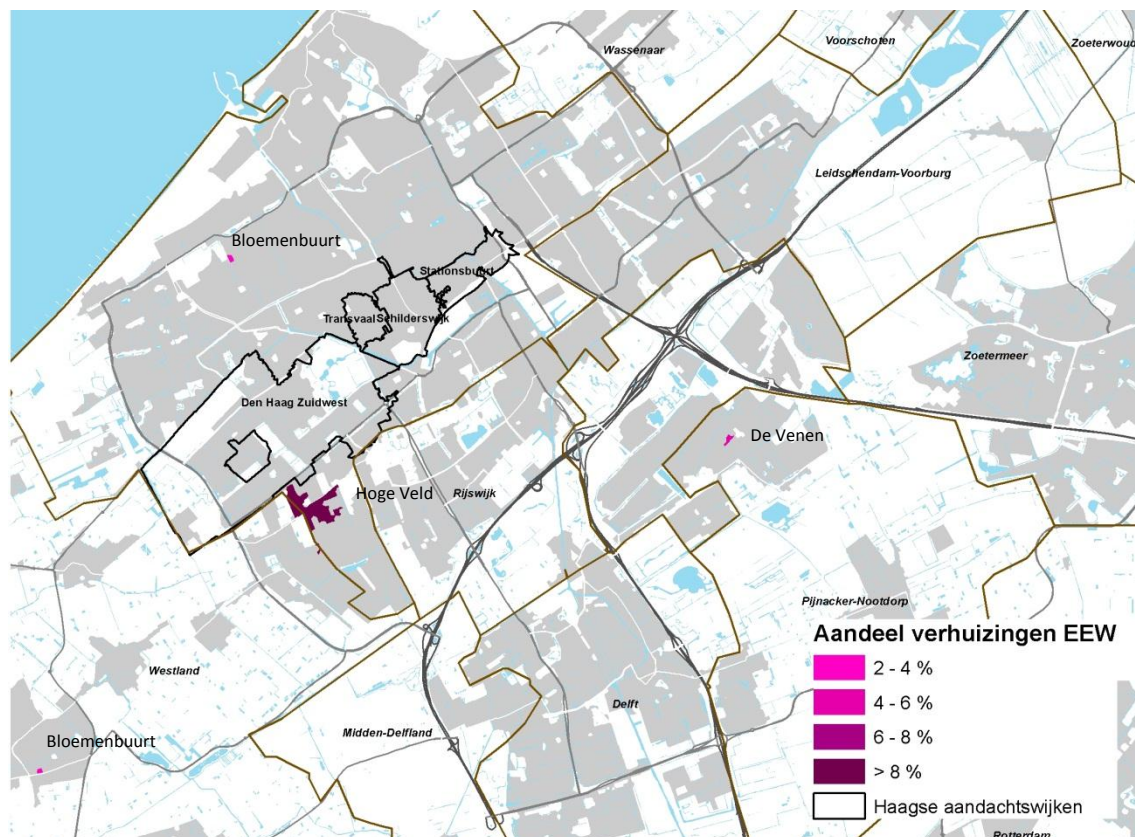

Omslagpunt 'early early warning'

Er zijn vier gebieden die zich rond het omslagpunt 'early early warning' bevinden geïdentificeerd met een relatief hoge instroom vanuit de Haagse aandachtswijken. Vooral het gebied in de Haagse buurt Hoge Veld valt in Figuur 78 op. In dit gebied maakt de instroom van lagere inkomensgroepen ongeveer acht procent van de lokale bevolking uit. Deze buurt ligt in de VI-NEX-wijk Het Wateringse Veld. De geïnterviewde lokale deskundige herkende deze wijk als gebied waar relatief veel lagere inkomensgroepen vanuit de aandachtswijken terechtkomen in de daar aanwezige sociale huurwoningen.

Daarnaast ligt in Den Haag zo'n gebiedje met een relatief hoge instroom in de Bloemenbuurt, in de gemeente Pijnacker-Nootdorp in De Venen (Nootdorp) en in de gemeente Westland de Bloemenbuurt (Naaldwijk).

Figuur 78 Instroom uit de aandachtswijken (als aandeel van de bevolking) in gebieden rond omslagpunt 'early early warning'

4.7.5 Veiligheid

In de vier Haagse aandachtswijken is gemiddeld genomen het aantal vernielingen afgenomen. In het aanliggend gebied en in de rest van de stad zijn in totaal acht potentiële ontvangstgebieden gevonden waar het aantal vernielingen is toegenomen. Deze gebieden liggen in Nieuw-Waldeck, Duindorp, Regentessekwartier, Laakkwartier, Binckhorst, Moerwijk en Erasmus Veld. In de regio Den Haag zijn ook verschillende van dit soort gebiedjes gevonden. De meeste liggen op zo'n afstand van de aandachtswijk dat het niet waarschijnlijk is dat de toename van het aantal vernielingen samenhangt met ontwikkelingen in de Haagse aandachtswijken. In Rijswijk (Havenkwartier) en Leidschendam-Voorburg (Bovenveen) zou dat mogelijk wel het geval kunnen zijn. Duidelijke aanwijzingen dat de toename in deze wijken samenhangt met de afname in de aandachtswijken zijn er niet. Daarnaast is in Figuur 79 te zien dat er binnen de Haagse aandachtswijken gebieden zijn waar het aantal vernielingen is toegenomen.

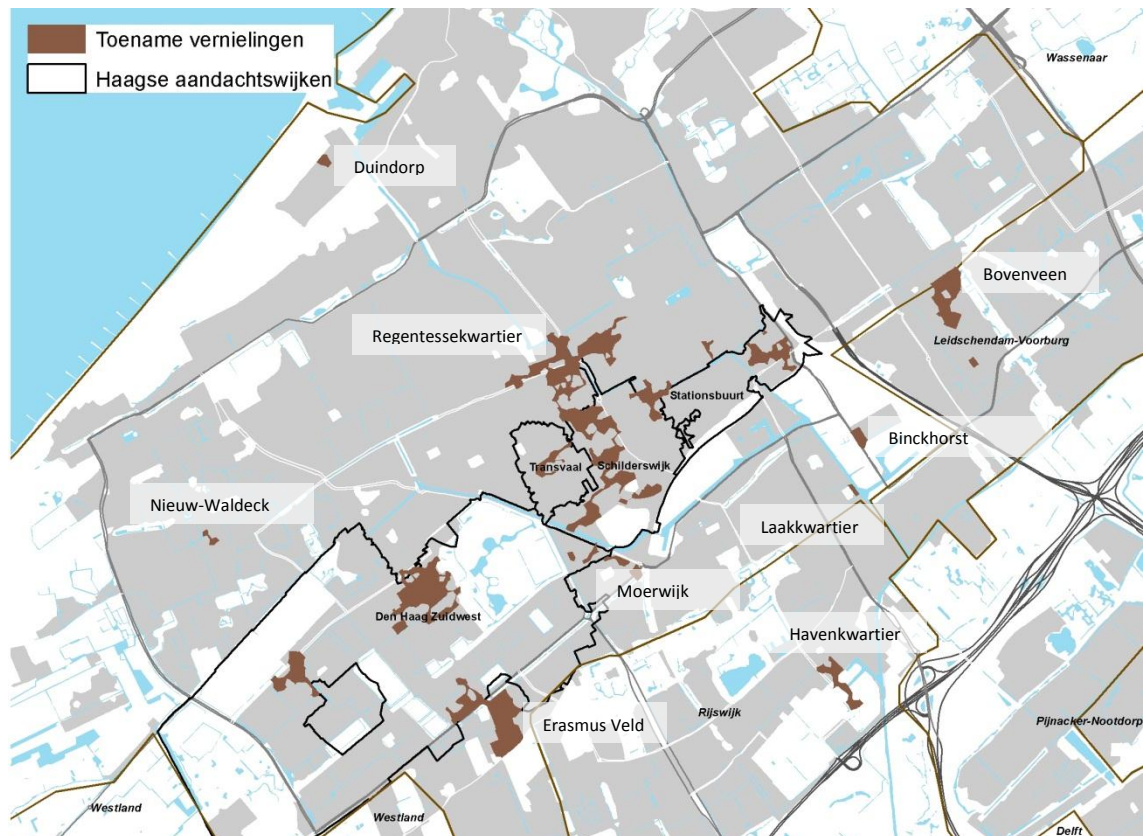
Er waren aanwijzingen voor een waterbedeffect vanuit Den Haag Zuidwest naar de aanliggende buurt. In de aanliggende buurten zijn in Moerwijk en Erasmusveld gebiedjes te vinden waar het aantal vernielingen is toegenomen. Er zijn echter geen indicaties gevonden dat de ontwikkeling in deze buurten samenhangt met de gemiddelde verbetering in Zuidwest.

Uit interviews met lokale deskundigen blijkt dat er binnen de aandachtswijken verschuivingen van veiligheidsproblemen zijn. Met name de Schilderswijk zou last hebben van problemen die oorspronkelijk hun herkomst in de Stationsbuurt vinden. In de Schilderswijk zijn inderdaad gebieden op de kaart te zien waar de veiligheidsproblematiek is toegenomen. Aangezien het hier om verplaatsingen binnen de aandachtswijken gaat, is er in de zuivere zin des woords geen

sprake van een waterbedeffect als gevolg van het wijkenbeleid. Dat kan immers alleen buiten de aandachtswijken plaatsvinden. Maar er is wel sprake van een verplaatsing van de veiligheidsproblematiek binnen de aandachtswijken.

Daarnaast is het Regentessekwartier direct aanliggend aan de Schilderswijk. Het is denkbaar dat het Regentessekwartier te maken heeft met overloop uit de aandachtswijken, maar hard is dit vermoeden niet te maken.

Figuur 79 Ontwikkeling van het aantal vernielingen in buurten rond de aandachtswijken

4.7.6 Conclusie

De vier Haagse aandachtswijken hebben tussen 2008 en 2010 een positieve leefbaarheidontwikkeling doorgemaakt. In drie van de vier aandachtswijken wordt dit voornamelijk veroorzaakt door een verbeterde sociaaleconomische positie van de bevolking. Het is vooral opvallend dat de gemiddelde werkloosheid in de aandachtswijken gedaald is, terwijl die in veel van de potentiële ontvangstgebieden achteruit is gegaan. Ook is het aandeel bewoners met een laag inkomen afgenomen. De vier aandachtswijken zijn qua omvang zo groot dat niet één oorzaak voor deze verbetering kan worden aangewezen. Maar de indruk bestaat dat de wijkaanpak een positieve bijdrage aan de ontwikkeling heeft geleverd. Wanneer naar de maatregelen die in de wijk genomen zijn wordt gekeken – bijvoorbeeld de sloop van circa 650 meergezinswoningen – is het niet onwaarschijnlijk dat de aanpak voor een uitstroom van bewoners heeft gezorgd.

Gezien de omvang van de aandachtswijken is het niet verwonderlijk dat er in absolute aantallen veel verhuizende lagere inkomensgroepen zijn geweest. Uit de verhuisanalyses blijkt dat de invloed van de aandachtswijken op de omgeving nog relatief beperkt is gebleven, aangezien de helft van de lagere inkomensgroepen tussen of binnen de aandachtswijken verhuist. De meeste

potentiële ontvangstgebieden met een relatief substantiële instroom bevinden zich dan ook binnen de aandachtswijken zelf, en dan vooral in de Schilderswijk en in Zuidwest. Volgens een lokale deskundige dreigen de problemen in de Schilderswijk ook groter te worden als gevolg van een instroom uit de andere aandachtswijken.

Van de overige helft verhuist de helft naar een aanliggende buurt van de aandachtswijken. Maar gezien de omvang van de aandachtswijken als totaal heeft dat hier en daar wel enige impact gehad. De verhuisstromen hebben geleid tot een beperkt aantal gebieden met een omvangrijke instroom, namelijk in Waldeck, Moerwijk, Regentessekwartier en het Laakkwartier. Bij de gemeente maakt men zich vooral zorgen om de laatste twee buurten en de negatieve uitstraling die van de aandachtswijken daarop uitgaat. De invloed op de rest van de stad is beperkt gebleven tot een paar gebiedjes waar een neergaande leefbaarheidsontwikkeling is samengegaan met een relatief omvangrijke instroom.

In het vorige hoofdstuk zijn indicaties gevonden voor een mogelijk waterbedeffect vanuit de Haagse aandachtswijken op de regio. Uit de analyse blijkt dat maar circa vijftien procent van de verhuizende lagere inkomensgroepen naar een gemeente in de omgeving van Den Haag verhuisd is. De meeste van deze verhuizers komen in Rijswijk of Zoetermeer terecht. In deze gemeenten is een aantal gebiedjes te vinden waar het plausibel is dat de neergaande leefbaarheidsontwikkeling samenhangt met een relatief substantiële instroom vanuit de aandachtswijken. Uiteindelijk blijkt uit deze analyses dat de relatief beperkte instroom in de regio ook nog eens redelijk gespreid is. Met andere woorden, er is geen sprake van een substantieel waterbedeffect van de aandachtswijken naar de regio, maar er zijn wel degelijk gebieden te vinden waar een achteruitgang van de leefbaarheid samengaat met een instroom vanuit de aandachtswijken.

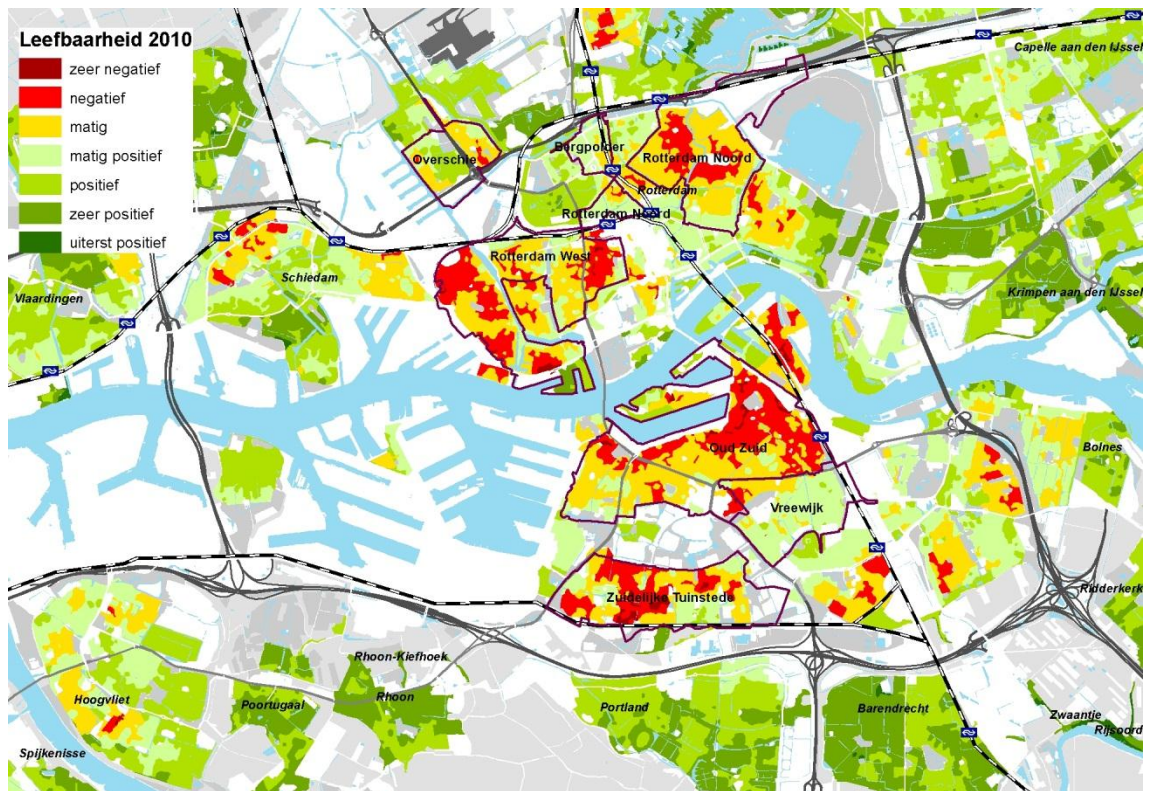
Elf procent van de verhuisde lagere inkomensgroepen is terechtgekomen in een gebied rond het omslagpunt 'early warning'. In 22 van deze gebieden is de instroom relatief substantieel geweest. De meeste van deze gebieden liggen net buiten de aandachtswijken. Een aantal is te vinden in Rijswijk, Westland, Pijnacker-Nootdorp en Zoetermeer. Tevens zijn vier gebiedjes rond het omslagpunt 'early early warning' gevonden met een omvangrijke instroom. De meest opvallende ligt in de Haagse Vinexlocatie Wateringse Veld, waar de instroom vanuit de Haagse aandachtswijken op ruim acht procent van de lokale bevolking ligt. De gemeente had ook al geconstateerd dat de sociale huurwoningen in deze wijk veel lagere inkomensgroepen uit de aandachtswijken aantrekken. Voor de gebieden rond deze beide omslagpunten geldt dat de leefbaarheid nog niet onmiddellijk problematisch is, maar gezien het risico op een neerwaartse leefbaarheidsspiraal is aandacht voor de ontwikkelingen in deze gebieden aan te raden.

De veiligheidssituatie is gemiddeld in de vier Haagse aandachtswijken gelijk gebleven. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er geen aanwijzingen voor waterbedeffecten op veiligheidsgebied in buurten buiten de aandachtswijken zijn gevonden. Binnen de aandachtswijken hebben volgens de gemeente wel verplaatsingen van veiligheidsproblemen plaatsgevonden. In de Schilderswijk zouden de problemen zijn toegenomen, die hun oorsprong in de Stationsbuurt kennen.

4.8 Rotterdam

Eén op de drie Rotterdammers leeft in één van de zeven aandachtswijken die in 2007 door het Ministerie van VROM zijn aangewezen als wijken waar extra aandacht naar uitgaat omdat de kwaliteit van de leefomgeving ernstig achterblijft bij die van andere wijken. Deze zeven aandachtswijken zijn: Overschie, Zuidelijke Tuinsteden, Oud Zuid (waaronder Charlois en Feijen-oord vallen), Vreewijk, Bergpolder, West en Noord.

Figuur 80 Leefbaarheid in Rotterdam en in de Rotterdamse aandachtswijken

Bron: Leefbaarometer 2010

4.8.1 Wijkaanpak

Vanaf de jaren zeventig wordt – vanuit wisselende beleidssettings – gewerkt aan de problemen en achterstanden in Rotterdam. Maar de problemen en achterstanden in Rotterdam blijven – mede door nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen – relatief groot. Hierdoor is de opgave nog altijd omvangrijk en een proces van lange adem. Voor alle zeven aandachtswijken is een wijkactieplan geschreven, met daarin de voor die wijk specifiek te nemen maatregelen. In 'Rotterdamers vooruit! Rotterdamse Krachtwijken deel 1' en het 'Charter Krachtwijkenaanpak Rotterdam' staat beschreven wat de overkoepelende aanpak is, die voor ieder van de zeven aandachtswijken van belang is. Deze aanpak is in vijf hoofdthema's onderverdeeld.

Wonen

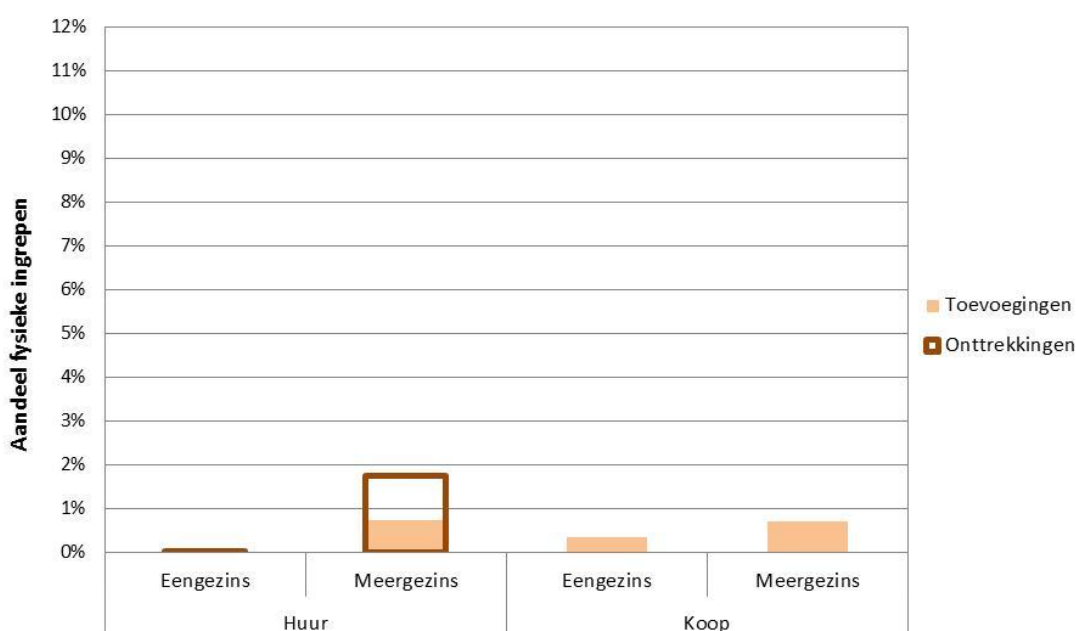
Op het gebied van wonen staan vier doelen centraal: een brede kwaliteitsslag maken; vraag en aanbod beter afstemmen; de betaalbaarheid van het wonen verbeteren; en het woonplezier vergroten. De intentie was om voor de jaren 2008 en 2009 3.200 nieuwe woningen te bouwen in de Rotterdamse aandachtswijken. Waar mogelijk moet dat in de daaropvolgende jaren toenemen. Daarnaast is met de corporaties afgesproken om in de eerste jaren 4.500 sociale huur-

woningen en 5.000 particuliere woningen op te knappen. Tevens is de ambitie geformuleerd om 7.200 huurwoningen te verkopen.

In totaal staan in de zeven aandachtswijken ongeveer 110.000 woningen, wat betekent dat 38 procent van de Rotterdamse woningvoorraad in één van deze aandachtswijken te vinden is. Er zijn de laatste jaren veel investeringen in de woningvoorraad geweest. Zo zijn in 2008 en 2009 liefst 2.000 (meergezins)woningen gesloopt. Percentueel (zie Figuur 81) lijkt dit misschien niet zoveel als in sommige individuele aandachtswijken, maar deze omvang aan gesloopte woningen brengt grote aantallen bewoners die moeten verhuizen met zich mee. Daarnaast zijn er ongeveer 2.000 nieuwe woningen gebouwd. De intentie van 3.200 nieuwbouwwoningen in 2008 en 2009 is dus niet gehaald. Van de 2.000 nieuwe woningen is zestig procent in de koopsector. De andere veertig procent zijn voornamelijk huurappartementen.

Figuur 81 Aandeel sloop/nieuwbouw in de Rotterdamse aandachtswijken naar woningtype en eigendomsverhouding (2008-2009), bron WWI/CBS woningmutaties

Ten slotte is een belangrijke voorwaarde voor een leefbare woonomgeving dat deze gezond, schoon, heel en veilig is. Daarvoor wordt onder meer gewerkt aan de Rotterdamse Aanpak Luchtkwaliteit en het vijfjarige actieprogramma Veilig. Daarnaast wordt geïnvesteerd in recreatie dicht bij huis, groen en in de kwaliteit en het onderhoud van de buitenruimte. In combinatie met de herstructurering komt er ruimte voor water in de stad. Ten slotte heeft Rotterdam de ambitie om de uitstoot van CO₂ in 2025 met vijftig procent (ten opzichte van 1990) terug te dringen. Voor woningen betekent dat toepassing van industriële restwarmte en energiebesparing.

Werk en ondernemerschap

De ambitie is om meer bewoners van de aandachtswijken aan het werk te krijgen. De doelstelling was om in 2010 10.000 Rotterdammers meer aan een baan te helpen. Van de werklozen wordt een tegenprestatie verwacht, waarbij het doel ligt bij doorstroming naar betaald werk. Voor 2.500 werkloze bewoners die werk zoeken maar geen uitkering hebben wordt een re-integratietraject aangeboden, waarbij ernaar gestreefd wordt dit voor een deel aan te bieden aan bewoners die met hun inburgeringstraject bezig zijn.

Daarnaast wordt getracht de wijkeconomie te versterken. Jonge toekomstige ondernemers worden gestimuleerd om in één van de aandachtswijken te beginnen. Tevens wordt zelfstandig ondernemerschap vanuit een uitkering gestimuleerd, onder meer door een proef te doen met borgstelling voor bedrijfskredieten. Daarnaast wordt getracht de goede en groeiende ondernemingen te behouden door minder regels en lagere lasten. Ten slotte wordt het concept van de zogenaamde 'Kanszone' voortgezet. In aangewezen bedrijvengebieden mogen ondernemers zelf bepalen welke maatregelen ze nemen om hun winkelgebied of bedrijventerrein aantrekkelijker te maken.

Naast het stimuleren van werk en ondernemerschap wordt de armoede aangepakt. Enerzijds moet het bereik van de bijzondere bijstand onder de Rotterdamse minima worden verhoogd van vijftig naar zestig procent. Anderzijds wordt geprobeerd uitzichtloze schuldsituaties te voorkomen. De aanpak heeft voornamelijk een preventief karakter, maar ook het aantal mensen bij wie het schuldbemiddelingstraject succesvol wordt afgerond moet omhoog.

Leren en opgroeien

Volgens het Charter zijn er verschillende problemen met jongeren. Zo is er een relatief groot aandeel jongeren dat de boot dreigt te missen, gaan veel jongen hangen wegens het gebrek aan activiteiten in de wijk, een vijfde verlaat de school vroegtijdig zonder diploma en is er een sterke toename van overgewicht bij de jeugd tot twaalf jaar. Er zijn plannen gemaakt om de wijken meer kindvriendelijk te maken, niet alleen door te richten op wonen en de buitenruimte, maar ook op voorzieningen, activiteiten voor jongeren, participatie van kinderen en het versterken van de saamhorigheid en binding in de wijk.

In het kader van het onderwijs worden twee belangrijke maatregelen genomen. Ten eerste wordt de leertijd voor kinderen uitgebreid. Voor een deel van de scholen geldt dat de extra programma's voor iedere leerling verplicht worden. Ten tweede wordt getracht het aantal vroegtijdige schoolverlaters terug te dringen. Hiervoor worden de jongeren waar het om gaat actief benaderd en thuis opgezocht. Daarnaast worden onderwijsinstellingen en werkgevers gefaciliteerd en ondersteund om opleidingen goed aan te laten sluiten op de vraag en bij het realiseren van voldoende stageplaatsen.

Om problemen bij gezinnen en kinderen beter en sneller te kunnen aanpakken, krijgen ouders steun bij de opvoeding van hun kinderen via het Centrum voor Jeugd en Gezin. Ten slotte wordt een aanpak van het ongezonde gedrag van jongeren en kinderen als noodzakelijk geacht. Doel is om gezondheid geen belemmering te laten zijn bij het volgen van onderwijs, waarbij een voorwaarde is dat ook de schoolgebouwen gezond moeten zijn.

Veiligheid

Op het gebied van de veiligheid staan in de Rotterdamse aandachtswijken de thema's jeugd-, drugs- en woonoverlast centraal. Om jeugdoverlast tegen te gaan krijgt iedere jongere actief hulp op terreinen als werk, school, inkomen, huisvesting en gezondheid. Voor drugsoverlast op straat en vanuit panden is een toezichtstelsel ontwikkeld. Voor overlastgevende en criminele verslaafden is er een persoonsgerichte aanpak.

Woonoverlast uit zich niet alleen in drugspanden, maar ook in illegale bewoning, verloedering, vervuiling, geluidsoverlast en criminaliteit. Om woonoverlast tegen te gaan worden malafide huiseigenaren aangepakt, wordt geïnvesteerd in de fysieke omgeving en pakken interventieteams de problematiek achter de voordeur aan.

Integreren

Om de integratie te bevorderen wordt ingezet op het versterken van sociale netwerken, het stimuleren van bewonersinitiatieven en het versterken van de binding tussen bewoners onder-

ling en bewoners en hun buurt. Verder wordt sociale stijging gestimuleerd, wat bij moet dragen aan de integratie.

Veel Rotterdammers beheersen onvoldoende de Nederlandse taal. Jaarlijks volgen gemiddeld 5.000 Rotterdammers een taaltraject. Dat aantal kan met 1.000 worden uitgebreid. Dit aantal is echter niet voldoende en daarom zijn extra investeringen nodig. Rotterdam wil tevens – boven de al vastgestelde taakstelling – jaarlijks nog eens 2.000 bewoners van de aandachtswijken na afloop van hun inburgeringstraject een extra kwaliteitstraject aanbieden gericht op betere beheersing van de taal en op werk, werkervaring of een vervolgopleiding. Ook wil Rotterdam niet-inburgeringsplichtigen aan een baan helpen om werkervaring op te doen, in combinatie met een cursus Nederlands. Voor niet-westerse vrouwen worden tussenpersonen ingezet die bemiddelen bij het vinden van stages, opleiding of een (vrijwilligers)baan. Ten slotte is de doelstelling om in de aandachtswijken meer bewoners te laten participeren in cultuur en sport.

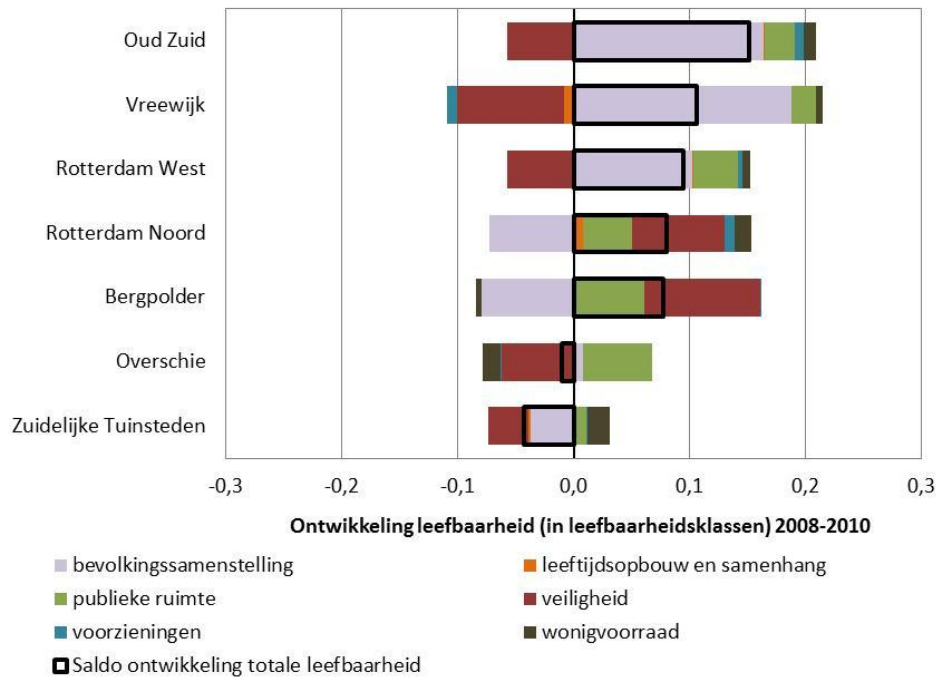
4.8.2 Ontwikkelingen in de aandachtswijken

Het algemene beeld is dat de leefbaarheid in Rotterdam zich in de jaren tussen 2008 en 2010 positief heeft ontwikkeld. Uit de publicatie *'Leefbaarheid in Balans'* is gebleken dat de positieve ontwikkeling vooral te vinden is geweest in gebieden met leefbaarheidsproblemen.⁴⁵ Gebieden die in 2008 een leefbaarheid van matig of slechter hadden, zijn er gemiddeld gesproken op vooruitgegaan, terwijl de gebieden die een leefbaarheid van matig positief of beter hadden gemiddeld genomen gelijk zijn gebleven. Dat betekent niet dat de leefbaarheidsproblemen in de gebieden die in 2008 matig of slechter scoorden verdwenen zijn, maar wel dat ze minder ernstig zijn geworden.

De gebieden die verbeterd zijn liggen veelal in de zeven aandachtswijken. Binnen de zeven aandachtswijken is wel een verschil in ontwikkeling zichtbaar. Figuur 82 laat zien dat in Overschie en de Zuidelijke Tuinsteden de leefbaarheid gemiddeld genomen iets achteruit is gegaan. In Overschie wordt dit voornamelijk veroorzaakt door een verslechterde veiligheidssituatie, terwijl het in de Zuidelijke Tuinsteden een combinatie is van een verslechtering op de dimensies veiligheid en bevolkingssamenstelling. In Oud Zuid, Vreewijk en Rotterdam West is de positieve ontwikkeling voornamelijk te herleiden naar een verbetering van de sociaaleconomische positie van de bevolking. In deze drie aandachtswijken is de veiligheidssituatie wel achteruitgegaan. In Rotterdam Noord en Bergpolder is de omgekeerde ontwikkeling te zien. De sociaaleconomische positie van de bevolking is iets achteruitgegaan, terwijl de veiligheidssituatie is verbeterd. Daarbij opgeteld dat de publieke ruimte een positieve ontwikkeling in deze beide wijken heeft laten zien, maakt dat de gemiddelde leefbaarheid iets is verbeterd.

⁴⁵ Leidelmeijer, K., G. Marlet, R. Schulenberg en C. van Woerkens, *'Leefbaarheid in Balans'*, RIGO en Atlas voor gemeenten i.o.v. BZK/WWI, 2011.

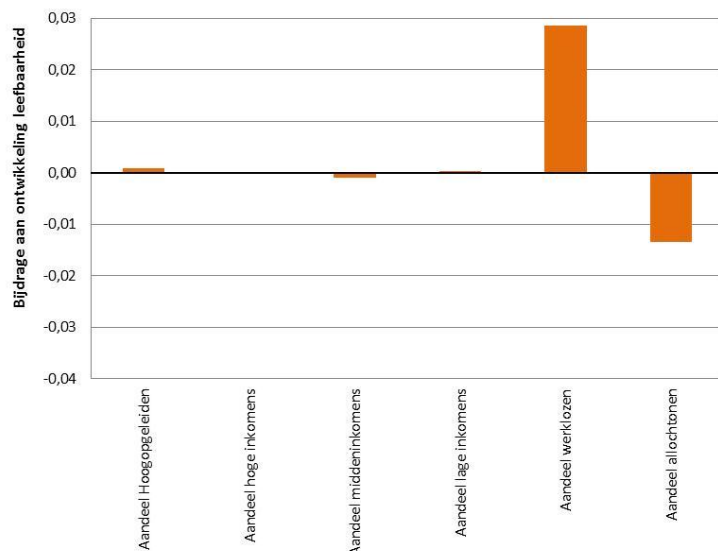
Figuur 82 Ontwikkeling van de leefbaarheid in de Rotterdamse aandachtswijken tussen 2008 en 2010 en de bijdrage van de dimensies daaraan

Indicatoren

Vier van de zeven aandachtswijken hebben een positieve ontwikkeling op de dimensie bevolkingssamenstelling doorgemaakt. Daardoor is de gemiddelde dimensiescore van de Rotterdamse aandachtswijken verbeterd. In Figuur 83 is te zien dat de werkloosheid in de Rotterdamse aandachtswijken is afgenomen. Daarnaast is het aandeel hoogopgeleiden iets toegenomen. Tegenover deze ontwikkelingen staat een stijging van het aandeel niet-westerse allochtonen en een kleine daling van het aandeel middeninkomens. Aangezien de verbetering van de werkloosheid de sterkste bijdrage aan de ontwikkeling van de leefbaarheid heeft geleverd, is de sociaaleconomische positie van de bewoners van de Rotterdamse aandachtswijken gemiddeld genomen verbeterd.

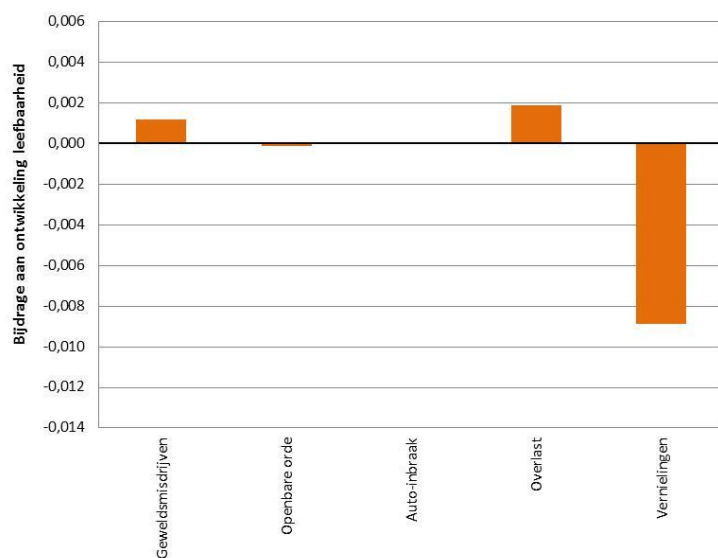
Figuur 83 Bijdrage aan de ontwikkeling van de leefbaarheid 2008-2010 van indicatoren uit de dimensie bevolkingssamenstelling*

* Een positieve score in deze figuur betekent dat de indicator heeft bijgedragen aan een verbetering van de leefbaarheid. In dit geval houdt dat in dat het aandeel werklozen is afgenomen.

De veiligheidssituatie is in vijf van de zeven aandachtswijken achteruitgegaan. Gemiddeld genomen betekent dit dat de veiligheid in de Rotterdamse aandachtswijken iets verminderd is. Dat betekent niet dat op alle terreinen de veiligheidssituatie is verslechterd. Figuur 84 laat zien dat het aantal geweldsmisdrijven en de overlast is afgenomen. De verslechtering van de veiligheidssituatie wordt vooral veroorzaakt door een toename van de vernielingen en een hele kleine toename van het aantal verstoringen van de openbare orde.

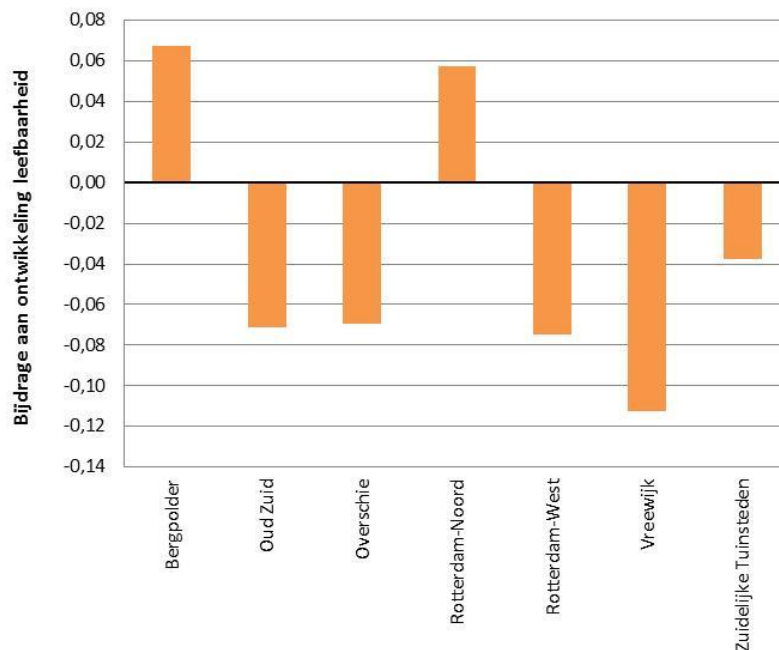
Figuur 84 Bijdrage aan de ontwikkeling van de leefbaarheid 2008-2010 van indicatoren uit de dimensie veiligheid*

* Een positieve score in deze figuur betekent dat de indicator heeft bijgedragen aan een verbetering van de leefbaarheid. In dit geval houdt dat in dat de overlast is afgenomen.

Gemiddeld gezien is het aantal vernielingen in de aandachtswijken toegenomen. Tussen de aandachtswijken is echter een verschil in ontwikkeling van het aantal vernielingen, zo laat Figuur 85 zien. Dit verschil is ook de voornaamste reden voor het verschil in ontwikkeling van de veiligheidsdimensie die in Figuur 82 te zien was. In Bergpolder en Rotterdam-Noord is het aantal vernielingen afgenomen, waardoor de veiligheidsdimensie is verbeterd. In de overige vijf aandachtswijken is het aantal vernielingen toegenomen, met als gevolg dat de veiligheidsdimensie is verslechterd.

Figuur 85 Bijdrage aan de ontwikkeling van de leefbaarheid 2008-2010 van de indicator vernielingen*

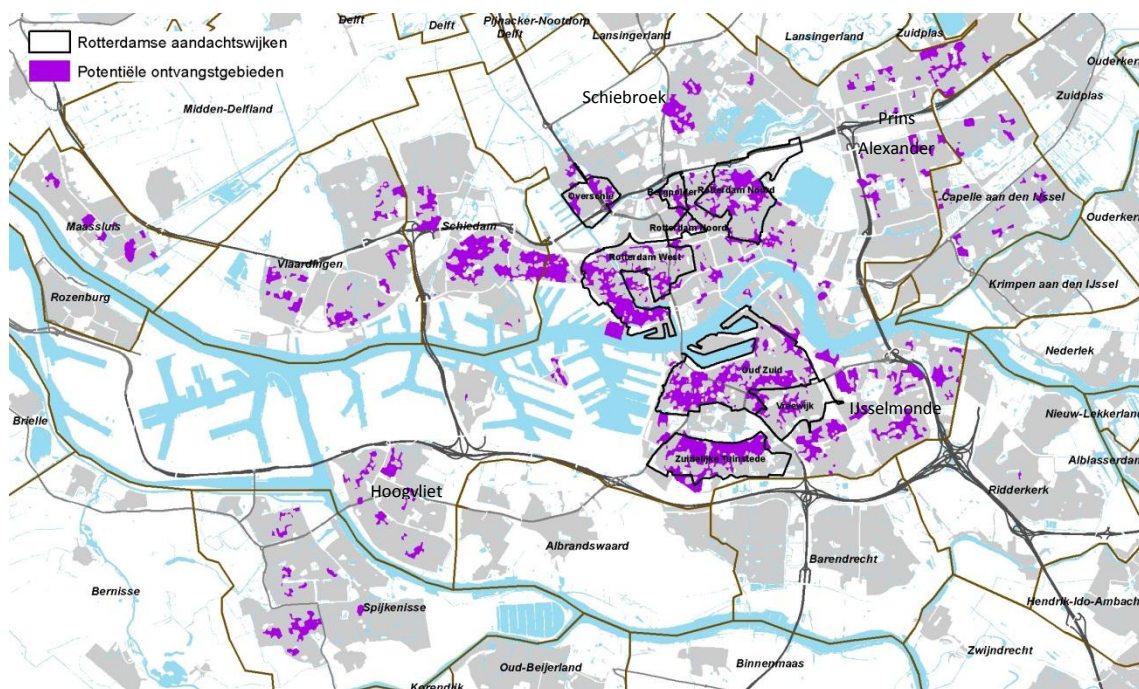
*Een positieve score in deze figuur betekent dat de indicator heeft bijgedragen aan een verbetering van de leefbaarheid. In dit geval houdt dat in dat het aantal vernielingen is afgenomen.

4.8.3 Ontwikkelingen in het zoekgebied

In hoofdstuk 3 zijn aanwijzingen gevonden dat in de regio Rotterdam mogelijk waterbedeffecten vanuit de Rotterdamse aandachtswijken spelen. Ook gaven de resultaten aanleiding om in de aanliggende buurten van Overschie, Noord, West, Vreewijk en de Zuidelijke Tuinsteden nader te onderzoeken of er waterbedeffecten zijn voorgekomen.

In Figuur 86 zijn de zogenaamde potentiële ontvangstgebieden afgebeeld. Deze al kwetsbare gebieden hebben tussen 2008 en 2010 een negatieve leefbaarheidsontwikkeling doorgemaakt. In de aandachtswijken zelf liggen veel van deze gebieden. Daarnaast zijn in de wijken Schiebroek, Prins Alexander, IJsselmonde en Hoogvliet ook verschillende potentiële ontvangstgebieden geïdentificeerd. Buiten Rotterdam zijn in Maassluis, Vlaardingen, Schiedam, Capelle aan den IJssel en Spijkenisse meerdere kwetsbare gebieden met een neergaande leefbaarheid te vinden. Als waterbedeffecten zich in de regio hebben voorgedaan, zal het in deze gebieden zijn.

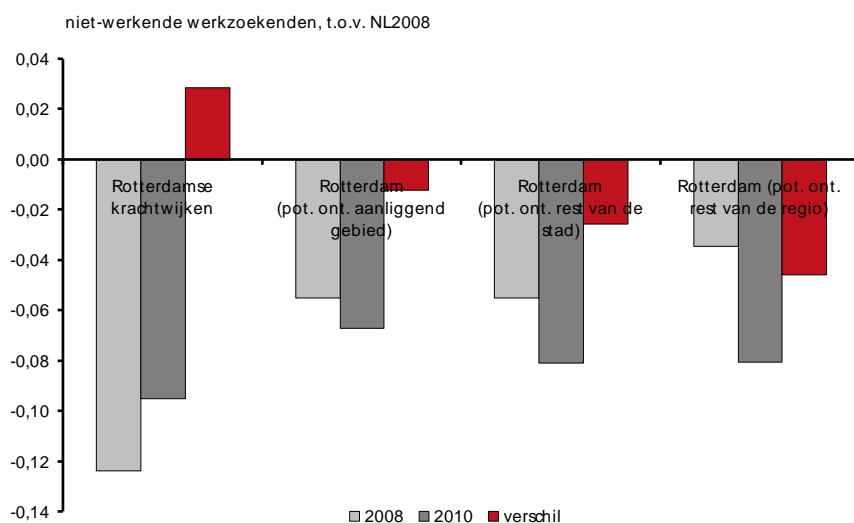
Figuur 86 Potentiële ontvangstgebieden met een negatieve ontwikkeling in Rotterdam en omgeving

Indicatoren

De aanwijzingen die er gevonden zijn voor mogelijke waterbedeffecten vanuit de Rotterdamse aandachtswijken bleken zich voornamelijk te bevinden op de dimensie bevolkingssamenstelling. In de aandachtswijken zelf is de werkloosheid tussen 2008 en 2010 afgenomen. Figuur 87 laat zien dat daarentegen de gemiddelde werkloosheid in de potentiële ontvangstgebieden is toegenomen, zowel in het aanliggende gebied als in de rest van de stad en de regio. In 108 van de 170 potentiële ontvangstgebieden is de werkloosheid substantieel toege nomen, zo laat Tabel 23 zien. Of deze ontwikkeling in de potentiële ontvangstgebieden samenhangt met de ontwikkeling in de aandachtswijken wordt met behulp van verhuisanalyses in de volgende subparagraaf onderzocht.

Figuur 87 De bijdrage van de ontwikkeling van het aandeel niet-werkende werkzoekenden aan de ontwikkeling van de leefbaarometer (als afwijking van het Nederlands gemiddelde in 2008)*

* Een positieve score in deze figuur betekent dat de indicator heeft bijgedragen aan een verbetering van de leefbaarheid. In dit geval houdt dat in dat het aandeel werklozen in de aandachtswijken is afgenomen.

Tabel 23 Aantal ontvangstgebieden die zich minder gunstig ontwikkeld hebben per indicator op de dimensie bevolkingssamenstelling

	aanliggend	stad	regio	totaal
afname aandeel hoogopgeleiden	6	12	23	41
afname aandeel hoge inkomens	8	5	5	18
afname aandeel midden inkomens	9	12	13	34
toename aandeel lage inkomens	9	3	5	17
toename aandeel werklozen	25	30	53	108
toename aandeel allochtonen	26	21	18	65
Geen verslechtering op indicatoren	0	0	0	0
totaal gebieden	46	51	73	170

In de zeven Rotterdamse aandachtswijken daalde gemiddeld genomen het aantal geweldsmisdrijven en de overlast. Op het gebied van overlast zijn er in de zoekgebieden indicaties voor het vóórkomen van waterbedeffecten. Figuur 88 laat namelijk zien dat tegenover deze verbetering een toename van de overlast in de potentiële ontvangstgebieden van de drie typen zoekgebied staat. Daarnaast blijkt uit Tabel 24 dat in acht potentiële ontvangstgebieden in het aanliggend gebied van de aandachtswijken en in acht potentiële ontvangstgebieden in de rest van de stad de overlast is toegenomen. Tevens is het aantal vernielingen in 26 potentiële ontvangstgebieden in de aanliggende buurten toegenomen.

Figuur 88 De bijdrage van de ontwikkeling van de overlast aan de ontwikkeling van de Leefbaarometer (als afwijking van het Nederlands gemiddelde in 2008)*

* Een positieve score in deze figuur betekent dat de indicator heeft bijgedragen aan een verbetering van de leefbaarheid. In dit geval houdt dat in dat de overlast in de aandachtswijken is afgenomen.

Tabel 24 Aantal ontvangstgebieden die zich minder gunstig ontwikkeld hebben per indicator op de dimensie veiligheid

	aanliggend	stad	regio	totaal
Toename geweldsmisdrijven	0	0	8	9
Toename overlast	8	8	11	27
Toename vernielingen	26	14	22	62
totaal gebieden	46	51	73	170

4.8.4 Verhuizingen

In deze paragraaf wordt gekeken of er verhuisrelaties bestaan tussen de zeven Rotterdamse aandachtswijken en de potentiële ontvangstgebiedjes. Hierbij wordt gebruikgemaakt van verhuizingen binnen de sociale huursector.⁴⁶ Daarbij wordt ingezoomd op verhuizingen van de lagere inkomensgroepen die in één van de zeven aandachtswijken woonachtig waren.⁴⁷

In Tabel 25 is te zien dat meer dan de helft van de onderzochte bewoners verhuisd is naar een woning in één van de zeven Rotterdamse aandachtswijken. Van de resterende verhuizers is nog eens 44 procent in een aanliggende buurt terechtgekomen. Circa driekwart van de verhuisde lagere inkomensgroepen is dus binnen de aandachtswijken, of in de directe omgeving daarvan blijven wonen. Van het resterende deel is ongeveer de helft binnen de stad gebleven en de helft naar een woning in de regio verhuisd. De uitkomsten van deze analyse verschillen weinig met de uitkomsten van de verhuisanalyse van de Haagse aandachtswijken in paragraaf 4.7.4. Het belangrijkste verschil is dat een iets groter aandeel bewoners binnen de Rotterdamse aan-

⁴⁶ De bestanden met betrekking tot de verhuizingen zijn beschikbaar gesteld door de gemeente Rotterdam en de Stichting Maaskoepel, een overkoepelende organisatie van woningcorporaties in de regio Rotterdam.

⁴⁷ Lagere inkomensgroepen zijn hierbij gedefinieerd als de huishoudens die voor huurtoeslag in aanmerking komen.

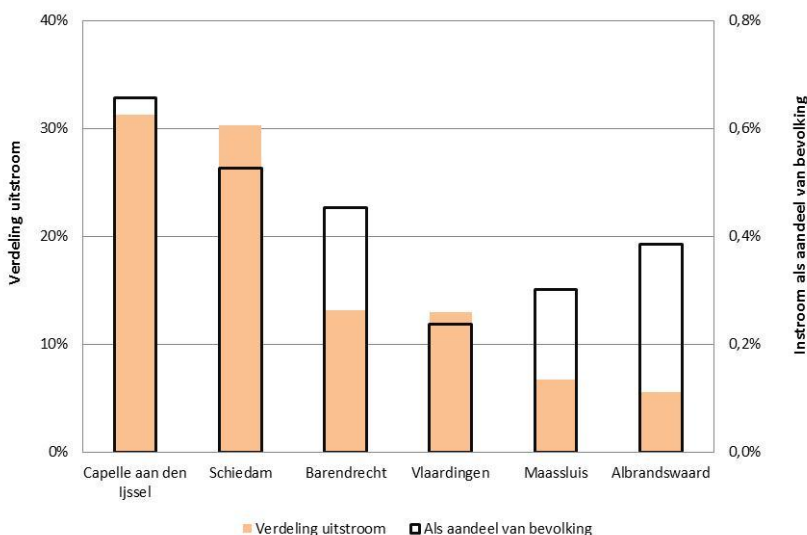
dachts wijken een woning heeft gevonden in vergelijking met de Haagse aandachtswijken. Maar daarbij moet worden bedacht dat de Rotterdamse aandachtswijken in totaliteit groter zijn dan de Haagse aandachtswijken. Wanneer de verhuisanalyse wordt uitgebreid met het aanliggend gebied geldt voor zowel de Haagse als de Rotterdamse aandachtswijken dat ongeveer driekwart van de bewoners in één van de aandachtswijken of het aanliggend gebied terecht is gekomen.

Tabel 25 Verhuisanalyse Rotterdamse aandachtswijken⁴⁸

Verhuizingen van huishoudens uit de aandachtsgroep:			
waarvan:	binnen de Rotterdamse aandachtswijken:	56%	
	buiten de Rotterdamse aandachtswijken:	44%	
waarvan naar:	aanliggende buurten:	44%	
	elders in de stad:	29%	
	elders in de regio:	27%	

Aangezien de regio als zoekgebied voor waterbedeefecten vanuit de Rotterdamse aandachtswijken is geïdentificeerd, is het interessant te bezien welke gemeenten nu verhuizende lagere inkomensgroepen uit deze aandachtswijken opnemen. In Figuur 89 is te zien dat ze veelal in Capelle aan den IJssel en Schiedam terecht komen. Ruim dertig procent van de buitengemeentelijke verhuizingen van lagere inkomensgroepen uit Rotterdam komt in Capelle aan den IJssel terecht. Nog eens dertig procent vindt in Schiedam een woning. Als aandeel van de bevolking zijn deze verhuisstromen groter dan in de Haagse situatie, maar nog altijd relatief beperkt. In Capelle aan de IJssel is de instroom als aandeel van de bevolking het grootst, namelijk ruim 0,6 procent. In Schiedam gaat het om ruim 0,5 procent. In de Haagse situatie ging het voor de omliggende gemeenten om maximaal 0,4 procent van de bevolking.

Figuur 89 Verhuizingen van huishoudens uit aandachtsgroep naar omliggende gemeenten

⁴⁸ In de regio Rotterdam ligt nog een aandachtswijk, namelijk Nieuwland in Schiedam. Verhuizingen vanuit deze wijk zijn niet meegenomen in de analyses in deze paragraaf. (Gebieden in) Nieuwland kunnen echter wel ontvangstgebieden van verhuizingen vanuit de zeven Rotterdamse aandachtswijken zijn.

Dat er verhuizingen naar een bepaalde gemeente of buurt hebben plaatsgevonden, betekent niet automatisch dat dit tot waterbedeffecten heeft geleid. In Tabel 26 is te zien dat 35 procent van de verhuizende huishoudens met lagere inkomens in één van de potentiële ontvangstgebieden terecht is gekomen. Nog eens twaalf procent heeft een huis betrokken in één van de gebieden die zich rond het omslagpunt 'early warning' bevinden, en slechts 0,2 procent is in een gebied rond het omslagpunt 'early early warning' gaan wonen.

Tabel 26 Verhuisanalyse Rotterdamse aandachtswijken (2)

Verhuizingen van huishoudens uit de aandachtsgroep:		Aantal gebieden met instroom >2%	
waarvan naar:	potentieel ontvangstgebied:	35%	59
	gebied rond omslagpunt 'early warning':	12%	29
	gebied rond omslagpunt 'early early warning':	0,2%	2

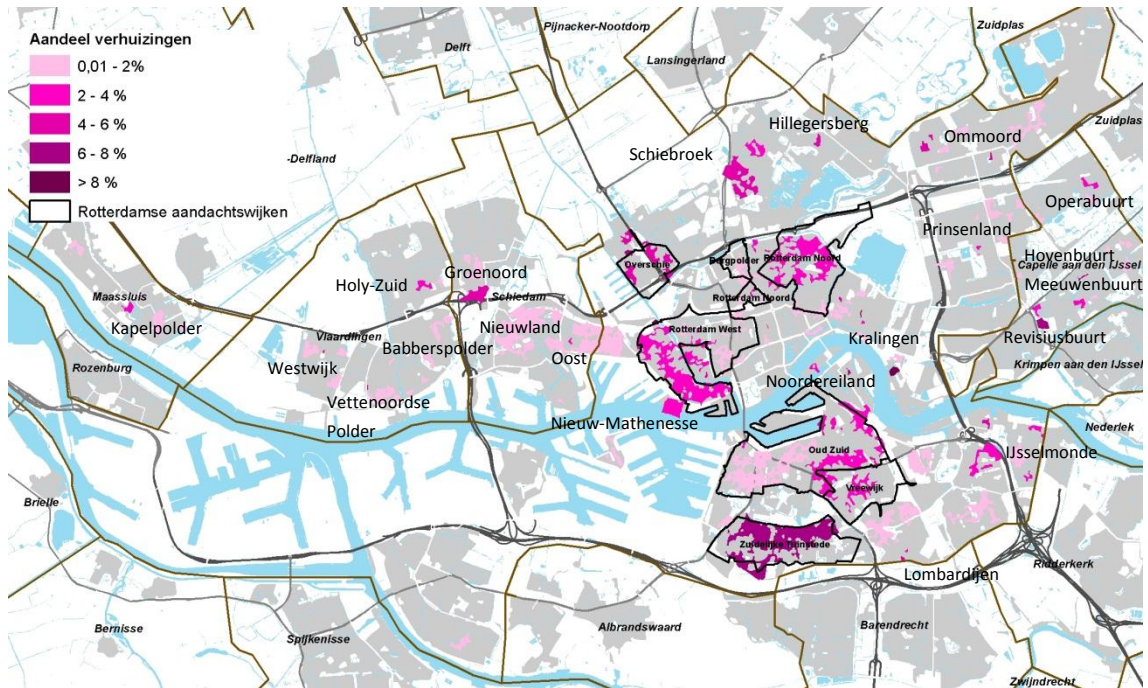
Potentiële ontvangstgebieden

Ruim een derde van de verhuizende lagere inkomensgroepen uit de zeven Rotterdamse aandachtswijken is dus in een potentieel ontvangstgebied met een negatieve ontwikkeling van de leefbaarheid terechtgekomen. In 59 van deze gebieden was deze instroom relatief substantieel (groter dan 2 procent van de bevolking), waardoor er indicaties zijn dat een waterbedeffect in deze gebieden heeft bijgedragen aan een neergaande leefbaarheidsontwikkeling. In Figuur 90 zijn de potentiële ontvangstgebieden naar mate van hun instroom vanuit de zeven Rotterdamse aandachtswijken afgebeeld. Verschillende van de potentiële ontvangstgebieden met een relatief substantiële instroom van meer dan twee procent van de bevolking bevinden zich in de zeven aandachtswijken zelf. Met name een groot gebied met een omvangrijke instroom in de Zuidelijke Tuinsteden trekt de aandacht. Eerder bleek al dat de Zuidelijke Tuinsteden het qua leefbaarheidsontwikkeling tussen 2008 en 2010 het minst van de Rotterdamse aandachtswijken hebben gedaan. Ook in de aandachtswijk Rotterdam Noord heeft een relatief groot deel van de wijk met een substantieel aantal verhuizingen te maken. Desondanks is hier de gemiddelde leefbaarheid tussen 2008 en 2010 iets vooruitgegaan. Maar deze verbetering wordt niet veroorzaakt door de dimensie bevolkingssamenstelling, die in dezelfde periode immers een achteruitgang heeft laten zien. In het westelijk deel van de aandachtswijk Rotterdam West is ook een relatief groot gebied te zien met een omvangrijke instroom. De wijk als geheel heeft echter een positieve ontwikkeling doorgemaakt, zowel op de score van de totale leefbaarheid, als op de score van de dimensie bevolkingssamenstelling. In Rotterdam West heeft de leefbaarheid echter een gedifferentieerde ontwikkeling doorgemaakt. In het oostelijk deel van de wijk heeft de leefbaarheid gemiddeld gesproken een positieve ontwikkeling doorgemaakt, terwijl dat in het westelijk deel een negatieve ontwikkeling is geweest. Deze gedifferentieerde ontwikkeling kan samenhangen met de relatief substantiële instroom die er in het westelijk deel is geweest. In Rotterdam zelf zijn ook op andere plaatsen gebieden te vinden met een relatief sterke instroom vanuit de aandachtswijken. Zo is in de kaart onmiddellijk ten noorden van de aandachtswijk Overschie zo'n gebied te zien. Verder zijn in Schiebroek, Hillegersberg, Ommoord, Prinsenland, Kralingen, Noordereiland, IJsselmonde, Lombardijen en Nieuw-Mathenesse gebieden geïdentificeerd waar indicaties zijn dat de instroom van lagere inkomensgroepen uit de aandachtswijken heeft bijgedragen aan de neergaande leefbaarheidsontwikkeling.

IJsselmonde en Schiebroek zijn wijken die volgens de lokale deskundigen langzaam aan het afzakken zijn. De gemeente wil daarom ook preventief ingrijpen om deze ontwikkeling te stoppen. Het is vooral een autonome ontwikkeling die voor de toename van de leefbaarheidspro-

blemen zorgt. Maar uit de verhuisgegevens blijkt dat een instroom van lagere inkomensgroepen (gedeeltelijk) aan deze ontwikkeling bijdraagt.

Figuur 90 *Instroom uit de Rotterdamse aandachtswijken (als aandeel van de bevolking) in gebieden met een achterblijvende leefbaarheidsontwikkeling (ten opzichte van de regionale trend)*

Van de omliggende gemeenten heeft Capelle aan den IJssel te maken gehad met de omvangrijkste instroom van lagere inkomensgroepen uit de Rotterdamse aandachtswijken, zowel qua absoluut aantal als in verhouding tot de omvang van de bevolking. Volgens de gemeente is Capelle vanaf 2005 de gevolgen van de Rotterdamwet gaan ondervinden. Steeds meer mensen vertrekken uit Rotterdam naar Capelle. Gemiddeld is zo'n zestig procent van de instroom afkomstig uit Rotterdam. Dat zijn lang niet allemaal meer kansarme bewoners, maar het zijn ook bewoners uit de middenklasse die in Capelle grote, bereikbare en betaalbare woningen van een goede kwaliteit vinden. Tegelijkertijd staan er in Capelle veel kleine portiekflats, waar meer kansarme bewoners intrekken, ook vanuit Rotterdam

Op de kaart is te zien dat er in een aantal gebieden met een neergaande leefbaarheidsontwikkeling een relatief substantiële instroom is geweest. De gebieden zijn te vinden in de Opera- buurt, Hovenbuurt, Meeuwenbuurt en de Revisiusbuurt. Deze buurten worden door de gemeente herkend als buurten met een instroom van lage inkomensgroepen en waar de problemen toenemen. Overigens stelt de gemeente dat het autonoom ook minder gaat in bepaalde delen van de gemeente. Op lokaal niveau probeert de gemeente wel wat te doen aan de instroom vanuit Rotterdam. In de Hoven- en Hoekenbuurt worden bijvoorbeeld voor een aantal Bijlmerachtige flats inkomenseisen gesteld.

In Schiedam zijn twee gebiedjes met een relatief substantiële instroom te vinden, namelijk in Groenoord (onmiddellijk ten noorden van de aandachtswijk Nieuwland) en in Schiedam-Oost. Volgens de lokale deskundigen en politici is er echter een sterke instroom van lage inkomensgroepen vanuit Schiedam. Deze is onder meer gericht op Schiedam-Oost. Maar met name de Schiedamse aandachtswijk Nieuwland zou te maken hebben met deze instroom, waardoor de

problemen toenemen. Uit de verhuisanalyse volgt dat er inderdaad instroom vanuit de Rotterdamse aandachtswijken is, maar dat deze niet substantieel groot is. Er is echter een redelijk grote particuliere huursector. Instroom die hierop gericht is wordt met analyses op verhuizingen in en naar de sociale huursector niet gedetecteerd. De mogelijkheid bestaat dus dat de instroom vanuit de Rotterdamse aandachtswijken in deze analyses wordt onderschat.

In Vlaardingen is een aantal potentiële ontvangstgebieden met een relatief substantiële instroom te vinden. Deze liggen in Holy-Zuid, Westwijk en de Vettenoordse Polder. Holy-Zuid en de Westwijk worden door de lokale beleidsmedewerkers herkend als gebieden die met instroom te maken hebben. Het zijn wijken waar veel sociale huurwoningen staan, en waar later begonnen is met de herstructurering. Dat maakt dat de woningvoorraad toegankelijk is voor lagere inkomensgroepen. Deze nemen in veel gevallen de sociale problematiek waarmee ze te kampen hebben mee naar hun nieuwe omgeving. Binnen de gemeente wordt ook gewezen naar de Babberspolder als mogelijk gebied met instroom vanuit Rotterdam. In deze buurt zijn wel potentiële ontvangstgebiedjes te vinden, maar was tussen 2008 en 2010 de instroom vanuit de Rotterdamse aandachtswijken dermate beperkt dat het niet aannemelijk is dat deze instroom voor (een deel van) de neergaande leefbaarheidsbeweging heeft gezorgd. In de Vettenoordse polder is wel een klein gebiedje te vinden waar de instroom mogelijk heeft bijgedragen aan de verminderde leefbaarheidssituatie

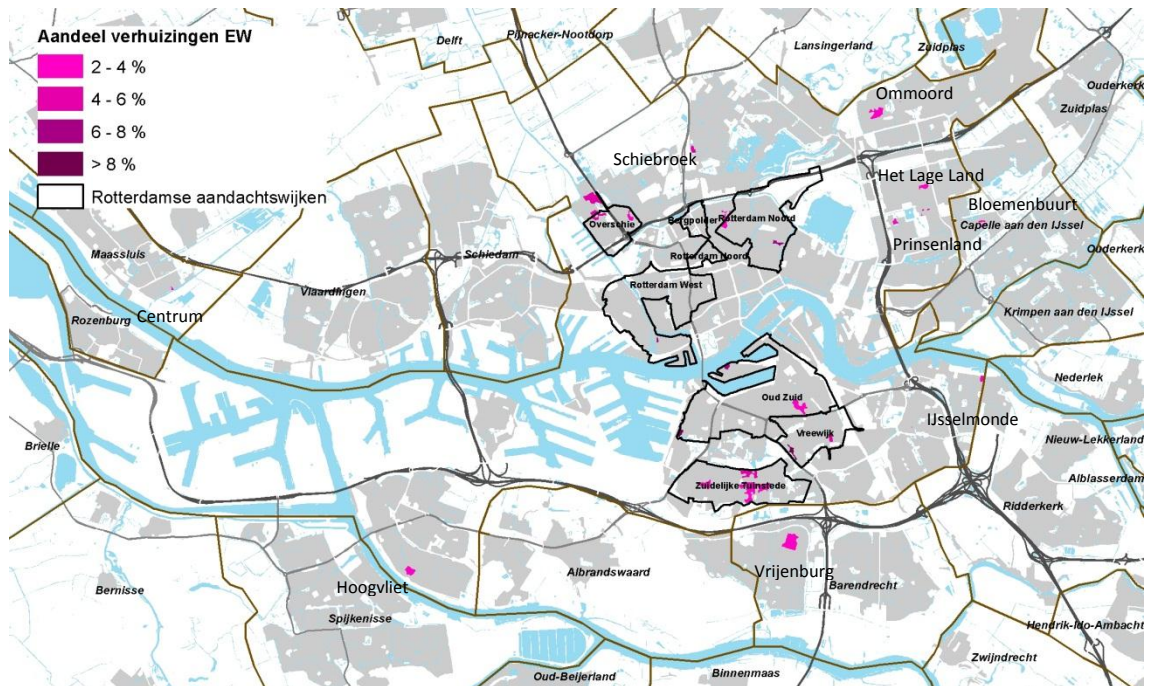
Ten slotte is ook in Maassluis in de Kapelpolder zo'n gebied gevonden. In Maassluis zelf wordt vooral het oosten van Maassluis als gebied gezien waar instroom is vanuit de Rotterdamse aandachtswijken, en dan met name Charlois en Delfshaven. In dit gebied staan vooral portiekflats, waar bewoners instromen die in sommige gevallen elders tot vijftig keer geweigerd zijn. Uit de verhuisanalyse blijkt dat er inderdaad instroom in deze buurt is geweest, maar dat deze in de onderzochte periode niet zo omvangrijk is geweest dat het plausibel is dat deze instroom de leefbaarheid heeft beïnvloed.

Omslagpunt 'early warning'

Twaalf procent van de verhuizende lagere inkomensgroepen vanuit de Rotterdamse aandachtswijken is in één van de gebieden terechtgekomen die zich rond het omslagpunt 'early warning' bevinden. In 29 van deze gebieden was de instroom groter dan twee procent van de bevolking, waardoor er indicaties zijn dat deze instroom heeft bijgedragen aan de leefbaarheidsontwikkeling. In Figuur 91 is te zien dat deze gebieden gemiddeld genomen kleiner zijn dan de potentiële ontvangstgebieden. Wat – in vergelijking met Figuur 90 – gelijk is gebleven is dat veel van deze gebieden in de aandachtswijken zelf liggen. Dit waren relatief betere delen van de aandachtswijken, aangezien het omslagpunt zich bij de leefbaarheidsovergang van 'matig positief' naar 'positief' bevindt. Maar (mede) door de instroom van lagere inkomensgroepen dreigen deze gebieden verder af te glijden.

Buiten de aandachtswijken zijn in Rotterdam verschillende gebieden rond dit omslagpunt te vinden met een instroom boven de twee procent in een gebied ten noorden van de aandachtswijk Overschie en in Schiebroek, Ommoord, Prinsenland, IJsselmonde en Hoogvliet. Buiten Rotterdam zijn in Maassluis-centrum, in de Bloemenbuurt (Capelle aan den IJssel) en in Vrijenburg (Barendrecht) van dit soort gebieden met een relatief substantiële instroom te vinden.

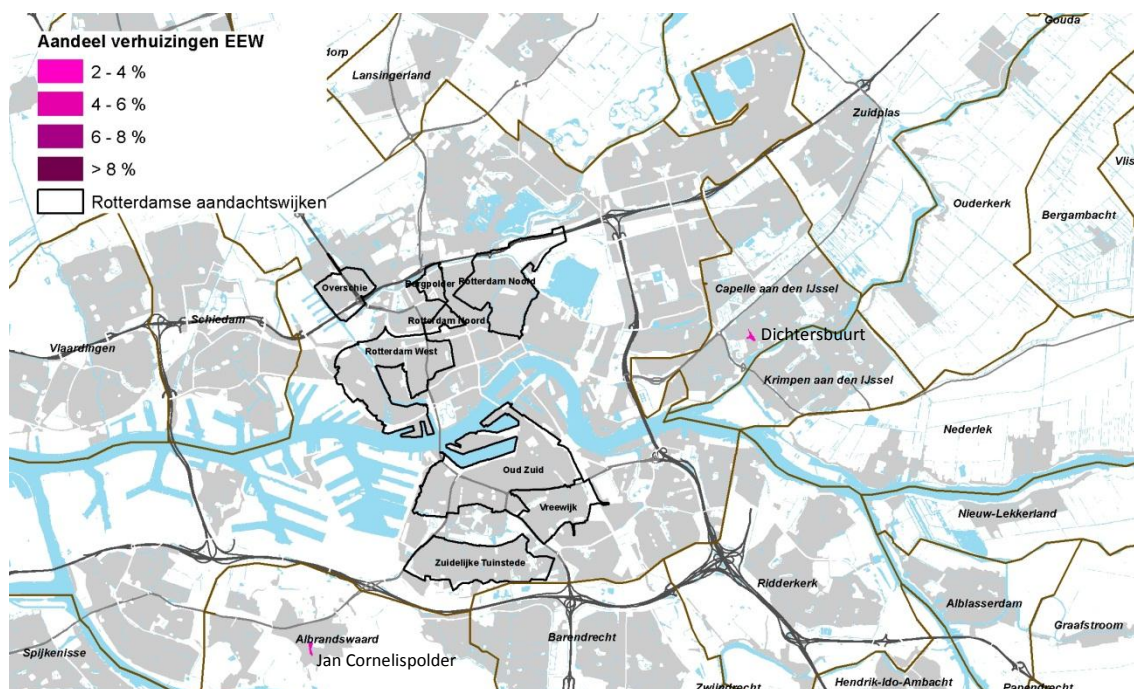
Figuur 91 Instream uit de Rotterdamse aandachtswijken (als aandeel van de bevolking) in gebieden rond omslagpunt 'early warning'

Omslagpunt 'early early warning'

Slechts 0,2 procent van de verhuizingen van lagere inkomensgroepen vanuit de Rotterdamse aandachtswijken is gericht geweest op een gebied rond het omslagpunt 'early early warning'. Er is dus weinig reden om aan te nemen dat er veel en/of grootschalige waterbedeffecten vanuit de aandachtswijken op deze gebieden neerslaan. Desondanks zijn er twee gebiedjes rond dit omslagpunt gevonden waar de instroom groter dan twee procent is. In Figuur 92 is te zien dat deze gebieden zich niet binnen Rotterdam bevinden. Het ene gebiedje ligt in Capelle aan den IJssel, in de Dichtersbuurt. Het andere gebiedje bevindt zich in de gemeente Albrandswaard, meer specifiek in de Jan Cornelispolder in Rhoon.

Figuur 92 Instream uit de Rotterdamse aandachtswijken (als aandeel van de bevolking) in gebieden rond omslagpunt 'early early warning'

4.8.5 Veiligheid

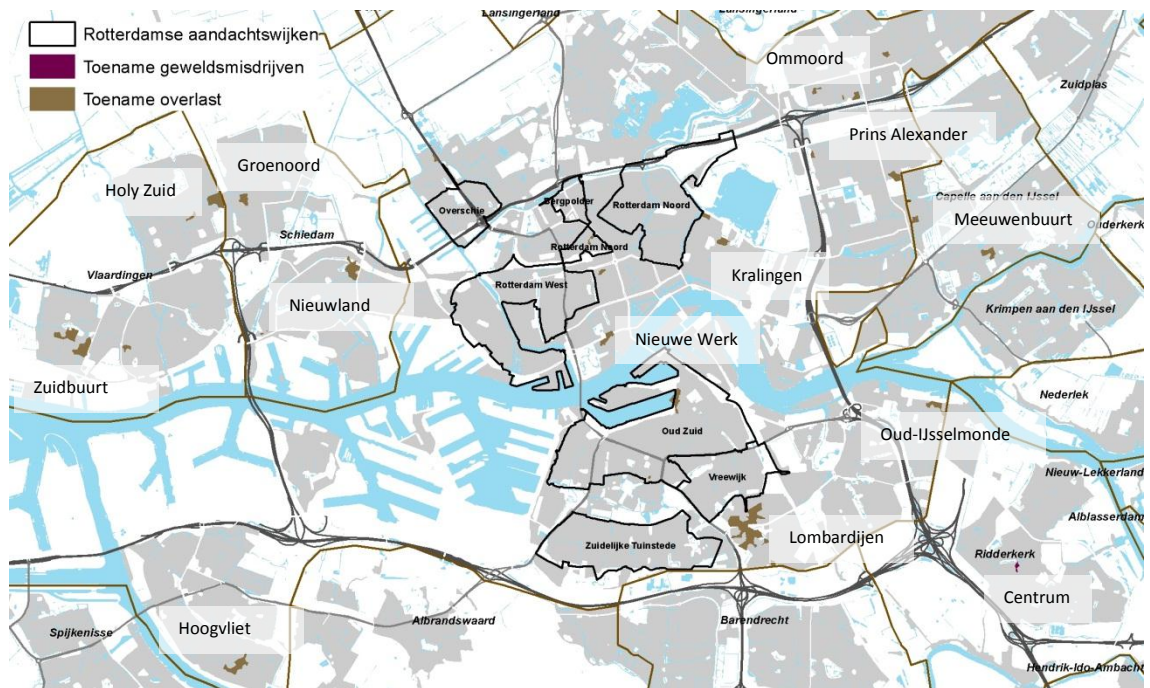
In de Rotterdamse aandachtswijken is het aantal geweldsmisdrijven en de overlast afgenomen. Dat heeft niet tot grootschalige toename van de overlast en geweldsmisdrijven in de potentiële ontvangstgebieden in de rest van Rotterdam of de regio gezorgd, zo laat Figuur 93 zien. In de aandachtswijken zelf zijn niet of nauwelijks potentiële ontvangstgebieden te zien waar de overlast of het aantal geweldsmisdrijven is toegenomen. Er is dus weinig aanleiding om veel verplaatsing van veiligheidsproblemen binnen de aandachtswijken zelf te vermoeden. Ook de lokale deskundigen zien geen verplaatsing van problemen binnen de aandachtswijken

Buiten de aandachtswijken is er een beperkt aantal potentiële ontvangstgebieden waar de overlast is toegenomen. In de buurt Lombardijen is een groot gebied te vinden met een toegenomen overlast. Daarnaast is er in Ommoord, Prins Alexander, Nieuwe Werk, Oud-IJsselmonde, Kralingen en Hoogvliet een aantal kleinere potentiële ontvangstgebiedjes waar sprake is van meer overlast voor de bewoners.

Buiten Rotterdam zijn in Vlaardingen (Holy Zuid en Zuidbuurt), Schiedam (Groenoord en Nieuw-land) en Capelle aan den IJssel (Meeuwenbuurt) gebiedjes waar de overlast is toegenomen. In de nabijheid van de aandachtswijken is één gebiedje gevonden waar het aantal geweldsmisdrijven is toegenomen, namelijk in het centrum van Ridderkerk.

Ook voor gebieden met een toename van veiligheidsproblemen die buiten de aandachtswijken liggen geldt dat er geen indicaties zijn dat deze toename veroorzaakt wordt door ontwikkelingen in de aandachtswijken.

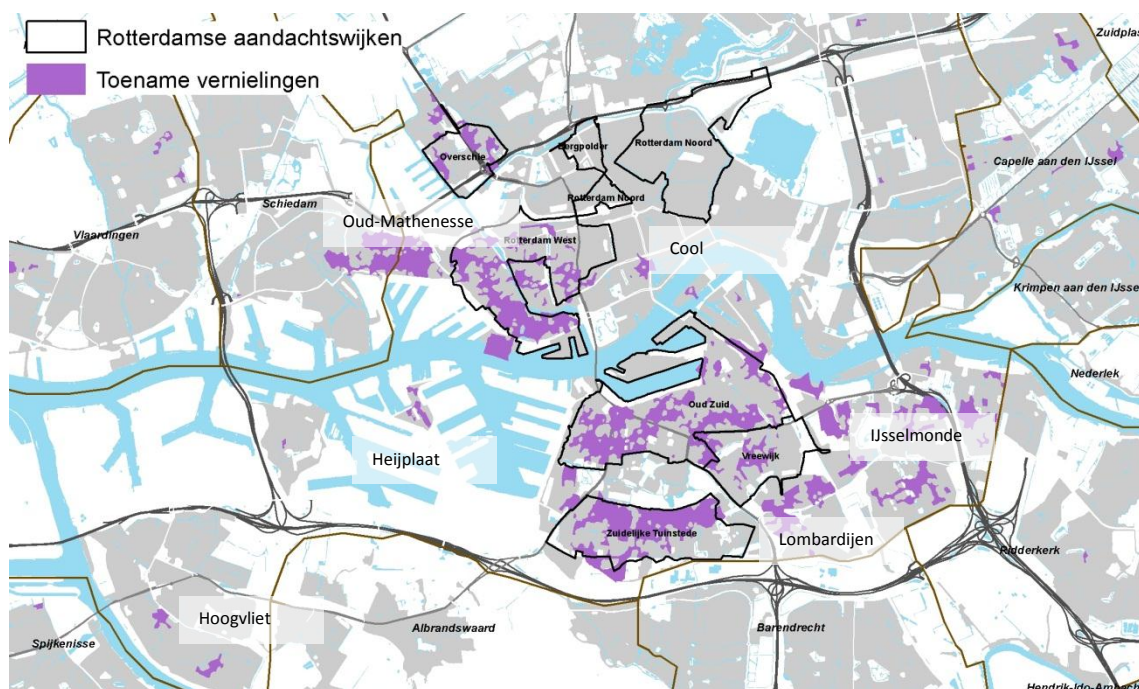
Figuur 93 Ontwikkeling van de overlast en het aantal geweldsmisdrijven in buurten rond de aandachtswijken

In Rotterdam-Noord en Bergpolder bleek het aantal vernielingen te zijn afgenomen. In Figuur 94 is te zien dat binnen de andere aandachtswijken redelijk veel gebieden te vinden zijn waar het aantal vernielingen is toegenomen, wat ook niet verwonderlijk is gezien de gemiddelde verslechtering die deze indicator heeft doorgemaakt. Maar ook buiten de aandachtswijken zijn verschillende gebieden te zien waar het aantal vernielingen is toegenomen. Met name Lombardijen en IJsselmonde vallen op, maar ook in Hoogvliet, Cool, Heijplaat, Oud-Mathenesse, Schiedam, Vlaardingen en Capelle aan den IJssel zijn potentiële ontvangstgebieden te vinden waar het aantal vernielingen is toegenomen. Het blijft echter onduidelijk of de toename in (een aantal van) deze gebieden samenhangt met de verbetering in Bergpolder en Noord.

Figuur 94 Ontwikkeling van het aantal vernielingen in buurten rond de aandachtswijken

4.8.6 Conclusie

In vijf van de zeven Rotterdamse aandachtswijken is de leefbaarheidssituatie tussen 2008 en 2010 gemiddeld verbeterd. De achtergrond van deze ontwikkeling is divers. In een aantal wijken is het vooral de sociaaleconomische bevolkingssamenstelling geweest die verbeterde. In sommige andere is die juist achteruitgegaan, en is het meer een combinatie van een verbeterde veiligheidssituatie en woningvoorraad die voor de vooruitgang heeft gezorgd. Ondanks dit verschil in ontwikkeling is het wel aannemelijk dat het beleid voor een deel van die verbetering verantwoordelijk is. Zo is sterk ingezet op verbetering van de werkgelegenheid. De werkloosheid is in de aandachtswijken inderdaad afgenomen, terwijl deze in sommige andere delen van Rotterdam is toegenomen.

Een ander belangrijk thema van de wijkaanpak is de verbetering van de woningvoorraad. Om dit te bereiken zijn er 2.000 voornamelijk meergezinswoningen gesloopt. De omvang van deze sloop brengt onherroepelijk grote verhuisstromen met zich mee. Van de verhuizingen van lage inkomensgroepen heeft 56 procent binnen en tussen de aandachtswijken plaatsgevonden. De meeste potentiële ontvangstgebieden met een relatief substantiële instroom zijn dan ook binnen de aandachtswijken zelf te vinden. In de zuivere zin des woords zijn dat geen waterbedeffecten van het wijkenbeleid. Maar het wijst wel de gebieden aan binnen de aandachtswijken die blijvend onder druk staan of verder komen te staan.

Gezien de omvang van de verhuisstromen is het niet verwonderlijk dat er elders in Rotterdam potentiële ontvangstgebieden te vinden zijn met een omvangrijke instroom. Vooral de ontwikkelingen in Schiebroek en IJsselmonde springen in het oog. Dit zijn twee wijken die in Rotterdam beschouwd worden als wijken die verder dreigen af te glijden. Het is plausibel om te veronderstellen dat een deel van de negatieve leefbaarheidsontwikkeling te maken heeft met de instroom vanuit de aandachtswijken.

Het grootste deel van de verhuizende lagere inkomensgroepen blijft binnen Rotterdam wonen. Een klein deel (12 procent) komt echter in één van de omringende gemeenten terecht. Deze

stromen zijn niet echt gericht geweest op bepaalde gemeenten of gebieden, maar hebben zich over verschillende gemeenten verspreid. In Capelle aan den IJssel, Schiedam, Vlaardingen en Maassluis is in een aantal potentiële ontvangstgebiedjes de neergaande leefbaarheid samengegaan met een relatief omvangrijke instroom. Het grootste deel van de verhuizers blijft binnen Rotterdam wonen, in die zin valt de invloed die de aandachtswijken op de omgeving uitoefenen wel mee. Maar dat betekent niet dat er geen invloed is. Er is dus wel enige aanleiding om op kleinschalig niveau plausibel waterbedeefecten in de regio te vermoeden. De ontwikkeling in die gebieden verdient zeker de aandacht.

In 29 gebiedjes rond het omslagpunt 'early warning' is de instroom relatief omvangrijk geweest. Vele van deze gebiedjes liggen in één van de aandachtswijken. Het gaat hierbij om de relatief betere delen van de aandachtswijken. Maar (mede) door de instroom uit andere delen van de aandachtswijk dreigen deze af te glijden. Verder zijn er verspreid over de stad en regio verschillende kleine gebiedjes rond dit omslagpunt te vinden met een substantiële instroom. Rond deze punten is gevaar voor grote leefbaarheidsproblemen nog niet onmiddellijk aanwezig, maar een neerwaartse spiraal kan hier dreigen.

Voor alle onderzochte cases geldt dat er relatief weinig lagere inkomensgroepen in een gebiedje rond het omslagpunt 'early early warning' terechtkomen. Op zichzelf is dit niet verwonderlijk, aangezien de leefbaarheidssituatie hier nog zeer sterk is en deze buurten daardoor niet erg toegankelijk zijn voor deze groepen. Voor de Rotterdamse aandachtswijken geldt dit in sterke mate. Slechts 0,2 procent van de verhuizers komt in één van de gebieden rond dit omslagpunt terecht. In twee gebiedjes blijkt de instroom substantieel te zijn. Deze liggen in Capelle aan den IJssel en in Rhon. Hiervoor geldt dat leefbaarheidsproblemen niet onmiddellijk dreigen, maar een neerwaartse spiraal zou zich in de toekomst kunnen ontwikkelen.

Met betrekking tot de veiligheidssituatie zijn er geen aanwijzingen gevonden dat problemen zich verplaatst hebben naar gebieden buiten de aandachtswijken. Ook binnen de aandachtswijken zijn er geen indicaties gevonden, ondanks dat sommige aandachtswijken de veiligheidssituatie hebben zien verbeteren, terwijl die in andere achteruit is gegaan.

Bijlagen

Bijlage 1

Regio-indeling

Gemeente met aandachtswijk	Regiogemeenten
Alkmaar	Bergen (NH.)
	Harenkarspel
	Heerhugowaard
	Heiloo
	Langedijk
	Schermer
Amersfoort	Bunschoten
	Leusden
	Nijkerk
	Soest
Amsterdam	Aalsmeer
	Abcoude
	Almere
	Amstelveen
	Beemster
	Bloemendaal
	Bussum
	Castricum
	De Ronde Venen
	Diemen
	Edam-Volendam
	Graft-De Rijk
	Haarlem
	Haarlemmerliede en Spaarnwoude
	Haarlemmermeer
	Heemstede
	Hoorn
	Landsmeer
	Loenen
	Muiden
Naarden	
Oostzaan	
Ouder-Amstel	
Purmerend	

Gemeente met aandachtswijk	Regiogemeenten
	Uitgeest
	Uithoorn
	Waterland
	Weesp
	Wormerland
	Zaanstad
	Zeevang
Arnhem	Duiven
	Lingewaard
	Overbetuwe
	Renkum
	Rheden
	Rozendaal
	Westervoort
	Zevenaar
Den Haag	Delft
	Leidschendam-Voorburg
	Pijnacker-Nootdorp
	Rijswijk
	Voorschoten
	Wassenaar
	Westland
	Zoetermeer
Deventer	Olst-Wijhe
	Voorst
Dordrecht	Papendrecht
	Zwijndrecht
Eindhoven	Best
	Cranendonck
	Eersel
	Geldrop-Mierlo
	Heeze-Leende
	Nuenen, Gerwen en Nederwetten
	Oirschot
	Son en Breugel
	Valkenswaard
	Veldhoven
	Waalre
Enschede	Haaksbergen
	Hengelo

Gemeente met aandachtswijk	Regiogemeenten
	Losser
	Oldenzaal
Groningen	Aa en Hunze
	Appingedam
	Bedum
	De Marne
	Eemsmond
	Grootegast
	Haren
	Hoogezand-Sappemeer
	Leek
	Loppersum
	Marum
	Menterwolde
	Noordenveld
	Slochteren
	Ten Boer
	Tynaarlo
	Winsum
	Zuidhorn
Heerlen	Brunssum
	Kerkrade
	Landgraaf
	Nuth
	Onderbanken
	Schinnen
	Simpelveld
	Voerendaal
Leeuwarden	Ameland
	Boarnsterhim
	Dantumadiel
	Ferwerderadiel
	Het Bildt
	Leeuwarderadeel
	Littenseradiel
	Menaldumadeel
	Tytsjerksteradiel
Maastricht	Eijsden
	Gulpen-Wittem
	Margraten

Gemeente met aandachtswijk	Regiogemeenten
	Meerssen
	Valkenburg aan de Geul
Nijmegen	Beuningen
	Druten
	Grave
	Groesbeek
	Heumen
	Lingewaard
	Mook en Middelaar
	Ubbergen
	Wijchen
Rotterdam	Albrandswaard
	Barendrecht
	Bernisse
	Binnenmaas
	Brielle
	Capelle aan den IJssel
	Cromstrijen
	Hellevoetsluis
	Hendrik-Ido-Ambacht
	Korendijk
	Krimpen aan den IJssel
	Lansingerland
	Maassluis
	Nederlek
	Nieuwerkerk aan den IJssel
	Oostflakkee
	Oud-Beijerland
	Ridderkerk
	Rozenburg
	Schiedam
	Spijkenisse
	Strijen
	Vlaardingen
	Westvoorne
	Zevenhuizen
Schiedam	Vlaardingen
Utrecht	Breukelen
	Bunnik
	Culemborg

Gemeente met aandachtswijk	Regiogemeenten
	De Bilt
	Houten
	IJsselstein
	Maarsse
	Montfoort
	Nieuwegein
	Vianen
	Wijk bij Duurstede
	Woerden
	Zeist
Zaanstad	Oostzaan
	Wormerland